

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

MEMLÛKLER DÖNEMİNDE ÇUKUROVA

DOKTORA TEZİ

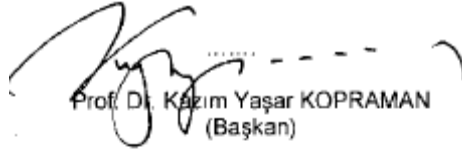
Hazırlayan
Fatma AKKUŞ YİĞİT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN

ANKARA-2011

ONAY

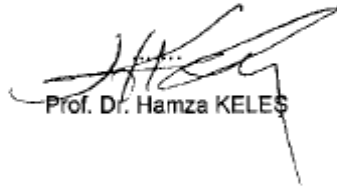
Fatma AKKUŞ YİĞİT tarafından hazırlanan "*Memlûkler Döneminde Çukurova*" başlıklı bu çalışma, 30.112011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı*'nda *Doktora* tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN
(Başkan)

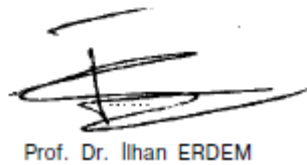
Doç. Dr. Altan ÇETİN

Prof. Dr. Hamza KELEŞ

Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK

Prof. Dr. İlhan ERDEM

ÖNSÖZ

Türk-İslâm tarihinin en mühim siyasî teşekküllerinden birisi olan Memlûk Devleti (1250-1517) Mısır, Suriye ve Hicaz bölgesinde hüküm sürmüştür. “Memlûkler Döneminde Çukurova” olarak tayin ettiğimiz tezimizin konusu bölgenin 1250-1517 yılları arasındaki siyasî tarihidir. Memlûk Devleti her ne kadar günümüz Anadolu’sundan uzakta Kahire merkezli kurulmuş bir devlet olsa da Türk tarihi ve özellikle Çukurova ve Suriye bölgesindeki yarı-göçebe Türkmenler ve bu havalide kurulan Türkmen Devletlerinin tarihi için oldukça önem arz eder. Memlûk kaynakları kullanılmadan bu bölgenin tarihinin yazılması da mümkün değildir.

Çukurova bölgesi verimli topraklara ve sık ormanlara sahip, zengin bir bölgedir. Stratejik konumu dolayısıyla sadece ziraî ve askerî bakımdan değil, aynı zamanda kara ve deniz ticareti bakımından da önemlidir. Bu sebeple pek çok devlet bu bölgeye hâkim olmak istemiş ve bölge uğruna mücadele vermiştir. İşte Memlûkler de devletlerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve askerî ve siyasî yönden güç kazanmak için bu bölgeye hâkim olmak istemişlerdir. Sultan Baybars zamanından itibaren kendilerine tehdit olarak gördükleri Sis (Kozan) merkezli Küçük Ermenistan Krallığı’na karşı pek çok seferler gerçekleştirmişlerdir. Defeatle ve sabırla sürdürülen bu seferler neticesinde Çukurova’daki kaleler birer birer ele geçirilmiş ve nihayet 1375 yılında Küçük Ermenistan Krallığı’nın başkenti Sis, Türkmenlerin de yardımı ile ele geçirilerek burada Memlûk hâkimiyeti başlamıştır.

Memlûkler bölgedeki Sis, Tarsus ve Ayas kalelerini doğrudan kendi nâibleri eli ile kontrol altında tutmuşlarsa da buradaki hâkimiyetlerini Adana merkezli kurulmuş kendilerine metbû Türkmen Ramazanoğulları Beyliği’nin vâsıtasıyla sağlamışlardır. Bölgeye mücâvir diğer Türkmen beylikleri olan Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları da Memlûklerin sıkı murakabesi altında tutulmuşlardır. Osmanlıların Çukurova bölgesini ele geçirdikleri zamana kadar bölgedeki Memlûk hâkimiyeti güçlü bir şekilde devam etmiştir.

Tezimiz önsöz, kaynak tanıtımı, sonuç, özet (abstract) ve kaynakça hâricinde beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te "Çukurova'nın Coğrafi Konumu ve Hudutları" başlığı altında Çukurova'nın tarihî coğrafyası tanımlanmış, Çukurova Bölgesi'nin sınırları, önemli kale ve geçitleri belirtilerek, bunların hangi güzargâh üzerinde bulundukları ve önemleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bölgenin Memlûk idarî taksimatı içindeki yeri ortaya konularak önemi belirtilmeye çalışılmıştır.

I. Bölüm'de "Memlûkler Dönemine Kadar Çukurova Bölgesi'nin Siyasî Tarihi" ele alınmış, ilkçağlardan Memlûkler dönemine kadar Çukurova bölgesinin tarihi özetlenmiştir. Bu meyanda İslâm fütuhâtı ve İlk Türk Akınları, Bizans yönetimindeki Ermenilerin bölgeye nakli ve iskânı ve bölgede Ermeni Baronluğu'nun kurulması ile başlayan Çukurova Ermenistan Krallığı'ndan ve Memlûk Devleti'nin kuruluşuna kadar bölgenin siyasî tarihinden bahsedilmiştir.

II. Bölüm'de "Bahrî Memlûkler'in Çukurova Siyaseti" adı altında Memlûk Devleti'nin kuruluşundan (1250) Bahrî Memlûkler döneminin sonuna kadar olan zamanda (1382) Memlûk Sultanlarının Küçük Ermenistan Krallığı'na karşı yaptıkları seferlerden ve bu seferler neticesinde kalelerin birer birer ele geçirilişinden ve nihayet 1375 yılında Çukurova Ermenistan Krallığı'nın Memlûk Devleti tarafından ilhakından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.

III. Bölüm'de "Burcî Memlûkler'in Çukurova Siyaseti" adı altında, 1382 yılında Devlet'in dizginlerini ele geçiren Burcî Memlûkler'in hâkimiyeti esnasında Memlûklerin Çukurova'daki hâkimiyetlerini pekiştirmek üzere yaptıkları seferden, Türkmenlerin Çukurova topraklarına yaptıkları akınlar ve işgaller üzerine başta Karamanoğulları, Dulkadiroğulları ve bunlarla işbirliği yaptığı takdirde Ramazanoğulları üzerine yapılan te'dib seferlerinden ve daha sonra Anadolu'da yükselen Osmanlı Devleti'nin Karamanili'ni ilhak ederek bölgede söz sahibi olmak istemesi üzerine yaşanan Memlûk-Osmanlı münâsebetlerinden bahsedilmiştir.

IV. Bölüm'de "Memlûk-Osmanlı Çatışması Sırasında Çukurova Bölgesi" incelenmiştir. İki taraf arasında başlangıçta dostluk ve sevgiye dayanan münâsebetlerin ilerleyen dönemde yerini gerilim ve savaşlara bıraktığı; Osmanlıların Karamanili'ni fethinden sonra bölgeyi ele geçirme

istekleri ve ardından Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra hızla tırmanan ve pek çok çatışmaya sebep olan gerilim mevzubahs edilmiştir. Bu çatışmaların Çukurova ve ona mücâvir bölgelerde kurulmuş olan Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları tahtı üzerinde, bir taraftan Osmanlıların diğer taraftan Memlûklerin hâkim olma düşüncelerinin gittikçe tırmanan İslâm Âlemi'nin liderliğini ele geçirme mücadelesine dönüşmesi ve bunun sebep olduğu müsellâh mücadele anlatılmıştır. Bu askerî çatışmalardan galip çıkanlar zâhiren Memlûkler olmuş ise de madden ve manen çok yıpranan ve kan kaybeden Memlûkler süratle büyük bir iktisadî buhrana sürüklenmişler ve 1491 yılında iki taraf arasında imzalanan barıştan sonra Yavuz'un tahta çıkışına kadar taraflar arasında nisbeten sakin bir dönem yaşanmıştır.

V. Bölüm'de "Çukurova'da Memlûk Hâkimiyetinin Sona Ermesi" başlığı altında Merc-i Dâbık ve er-Reydâniyye yenilgileri neticesinde Memlûk Devleti'nin yıkılarak onların hâkim olduğu toprakların ve bu meyanda Çukurova'nın Osmanlı hâkimiyetine geçişi incelenmiştir.

Doktora tezim ile ilgili yaptığım çalışmalar esnasında Memlûk tarihçisi olması hasebiyle mevzuya hâkim derin bilgisi ile tezimi satır satır okuyarak değerli tavsiyelerde bulunan, istifademe sunduğu hususî kütüphanesi ile kaynaklara ulaşmamda kolaylık sağlayan saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN'a teşekkür ederim. Ayrıca Ürdün'de bulunduğum sürede gösterdiği yakın ilgi ve yardımlarından dolayı Ürdün Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. İman HAYAJNEH'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bütün bunların yanında çalışmalarım sırasında yaşadığım sıkıntıları benimle paylaşan ve her zaman destekleri ile yükümü hafifleten değerli eşime ve aileme can-ı gönülden teşekkür ederim

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VIII
KAYNAKLAR	IX

GİRİŞ

ÇUKUROVA'NIN COĞRAFÎ KONUMU VE HUDUTLARI	1
I- HALEB NİYABETİNİN SINIRLARI VE İDARÎ TAKSİMATI	9

I. BÖLÜM

MEMLÛKLER DÖNEMİNE KADAR ÇUKUROVA BÖLGESİNİN SİYASÎ TARİHİ	14
I. ESKİÇAĞDA ÇUKUROVA BÖLGESİ	14
II. İSLAM FUTÛHATI VE ÇUKUROVA	18
III. ÇUKUROVA'YA YAPILAN İLK TÜRK AKINLARI	21
IV. ERMENİ BARONLUĞU'NUN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN GELİŞMELER	24
A. Bizans Devleti'nin Çukurova'yı Tekrar Ele Geçirmesi ve Ermenilerin Bölgeye Göç Ettirilerek İskânı	24
B. Birinci Haçlı Seferleri Esnasında Çukurova	29
C. Ermeni Baronluğu'nun Kurulması	32
V. MEMLÛK DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR ÇUKUROVA'DA ERMENİ HÂKİMİYETİ	33
A. İLK ERMENİ BARONLARI	
1. Birinci Toros (1100-1129)	33
2. Birinci Leon (1129-1138)	34
3. İkinci Toros (1145-1168)	37
a. İkinci Haçlı Seferinde Ermeniler	38
B. ERMENİ BARONLUĞUNDAN ERMENİ KRALLIĞINA	
1. İkinci Leon (1187-1219)	40
a. Üçüncü Haçlı Seferinde Ermeniler	40
b. İkinci Leon'a Kral Unvanının Verilmesi	42
C. ERMENİ-SELÇUKLU MÜCADELESİ	
1. Ermeni Krallığı'nın Selçuklulara Tâbi Olması	43
2. Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Çukurova Seferi	44
3. Ermeni Krallığındaki Taht Bunalımı Sırasında Selçuklu	

II. BÖLÜM**BAHRÎ MEMLÛKLERİN ÇUKUROVA SİYASETİ**

I- SULTAN BAYBARS DEVRİNDE ÇUKUROVA'YA İLK MEMLÛK AKINLARI	51
a- Ermenilere Karşı İlk Akınlar	54
b- Sultan Baybars'ın Sis Seferi	56
c- Ermeni Kralı Hetum ile Sulh Yapılması	60
d- Göynük'ün Fethi	66
e- Sultan Baybars'ın Son Sis Seferi	67
f- Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi	72
g- Sultan Berke Zamanında Çukurova Yapılan Sefer	74
II- SULTAN KALAVUN ZAMANINDAKİ FAALİYETLER	77
a- Ermenilerin Memlûklere Karşı İlhanlılarla İşbirliği	78
b- Ermeniler Üzerine Sefer	80
c- et-Tînî Kalesi'nin Tahrib Edilmesi	82
d- Ermenilerle Sulh Akdedilmesi	83
III- SULTAN EL-MELİK EL-EŞREF HALİL B. KALAVUN DEVRİ HÂDİSELERİ	87
a- Rum Kale'nin Fethi	87
b- Ermeniler Üzerine Sefer Hazırlığı ve Behisni'nin Ele Geçirilmesi	88
IV- SULTAN HÜSAMEDDİN LAÇİN DEVRİ	92
a- Çukurova Üzerine Sefer	92
V- SULTAN MUHAMMED B. KALAVUN'UN II. SALTANATI (1299–1309)	96
a- Çukurova Üzerine Yapılan Akın	96
b- Ermenilerin Gazan Han'ın İkinci Suriye Seferine İştiraki Üzerine Memlûklerin Sis Seferi	98
c- Sis Seferi ve 1305 Antlaşması	100
VI- SULTAN MUHAMMED B. KALAVUN'UN III. SALTANATI (1310–1341)	103
a- Ermenilerle Münâsebetler	105
b- 1320 Yılında Yapılan Sis Seferi	107
c- Çukurova Seferleri	109
d- Ayas'ın Fethi	112
e- Ayas'ın Fethinden Sonra Memlûklerin Kuzey Sınırı	116
VII- ÇUKUROVA'NIN FETHİ	120
a- Türkmen Emirliği'nin Ramazanoğulları'na Verilmesi	123
b- Adana, Tarsus ve Misis'in Fethi	125
c- Küçük Ermenistan Krallığı'na Vurulan Son Darbe	125

III. BÖLÜM

BURCÎ MEMLÛKLERİN ÇUKUROVA SİYASETİ	129
I- SULTAN BERKÛK'UN ÇUKUROVA SİYASETİ	137
a- Haleb Naibi Yelboğa'nın Çukurova Seferi	138
b. Memlûklerin Kuzey Sınırı ve Çukurova'da Türkmenlerin Faaliyetleri	141
II- SULTAN FEREC ZAMANINDA ÇUKUROVA	145
III- SULTAN ŞEYH EL-MAHMUDÎ DEVRİNDE ÇUKUROVA	151
a- Memlûk-Karaman Mücadelesi Sırasında Çukurova	151
a. 1. Tarsus'un Ramazanoğlu Ahmed Bey Tarafından Alınışı	151
a.2. Tarsus'un Karamanoğulları Tarafından Tekrar Ele Geçirilmesi Üzerine Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin Suriye Seferi	152
a.3. Ramazanoğlu İbrahim Bey'in Karamanoğlu İbrahim İle Birlikte Tarsus'a Taarruzu	155
a.4. 1419 Yılında Çukurova'ya Yapılan Sefer ile Bölgede Memlûk Hâkimiyetinin Tesis Edilmesi	156
IV- SULTAN BARSBAY ve SULTAN ÇAKMAK DEVİRLERİNDE ÇUKUROVA	160
a- Çukurova'da Memlûklerin Güçlü Hâkimiyeti	161
b- Kayseri'nin Karamanoğulları Tarafından Ele Geçirilmesi	165
V- SULTAN AYNAL EL-EŞREF ZAMANINDA ÇUKUROVA'DA MEMLÛK HÂKİMİYETİ	169
a- Karamanoğullarının Tarsus'a Saldırısı Üzerine Bölgeye Yapılan Memlûk Seferi	170
VI- SULTAN HOŞKADEM VE KUZEYDE YÜKSELEN OSMANLI DEVLETİ TEHLİKESİ	173
a- Karamanoğulları Taht Mücadelesinde Memlûk-Osmanlı Rekabeti	174
b- Dulkadiroğulları Üzerinde Memlûk-Osmanlı Rekabeti	176
VII- SULTAN KAYITBAY ZAMANINDA ÇUKUROVADA MEMLÛK-OSMANLI ÇATIŞMASI	178
a- Osmanlıların Karamanili'ni Ele Geçirerek Çukurova'da Memlûklerle Sınırdış Olması	178
b- Memlûklerin Kuzey Sınırında Kargaşa: Emir Yeşbek'in Seferi	184

IV. BÖLÜM

MEMLÛK-OSMANLI ÇATIŞMASI SIRASINDA ÇUKUROVA	189
I- Memlûkler ve Osmanlıların Çukurova Üzerindeki Nüfûz Mücadelesi	190
a- Dulkadiroğulları Meselesi	193
b- Karagöz Paşa'nın Çukurova Seferi	195
c- Osmanlılara Karşı Memlûk Galibiyeti (Adana Savaşı)	198
d- Dâvûd Paşa'nın Çukurova'daki Faaliyetleri	202
e- Ağa Çayırı Savaşı	205
f- Memlûklerle Osmanlılar Arasında Mücadele Devam Ediyor	211
g- Memlûk-Osmanlı Barışına Doğru	214
h- Memlûk-Osmanlı Barışı	219

V. BÖLÜM

ÇUKUROVA'DA MEMLÛK HÂKİMİYETİNİN SONA ERMESİ

I- Memlûk-Osmanlı Nihaî Savaşından Önce	
İki Devlet Arasındaki Münâsebetler	225
II- Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır Seferi ve	
Memlûk Devleti'nin Yıkılışı	231
a. Merc-i Dâbık Savaşı: Çukurova'da Osmanlı Hâkimiyeti	231
b. er-Reydâniyye Savaşı: Memlûk Devletinin Sona Ermesi	238

SONUÇ	244
KAYNAKÇA	250
EKLER	279
ÖZET	281
ABSTRACT	283

KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

BSOAS: Bulletin of the School of Oriental and African Studies

C.: Cilt

çev: Çeviren

DGBİT: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

DİA: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DTCF: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

dpn.: Dipnot

Eİ: Encyclopedia of Islam

H.: Hicrî

haz.: Hazırlayan

İA: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

neşr.: neşreden

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi

S: Sayı

s: Sayfa

TA: Türk Ansiklopedisi

TAD: Tarih Araştırmaları Dergisi

Tah.: Tahkik

TD: Tarih Dergisi

TİD: Tarih İncelemeleri Dergisi

Terc.: Tercüme

TTK: Türk Tarih Kurumu

TOEM: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmûâsı

yay.: Yayınlayan

vd.: ve devamı

KAYNAKLAR

1. ARAPÇA KAYNAKLAR

A. VEKÂYİNÂMELER

a. Umûmî Vekâyinâmeler

Kendisi de bir memlûk olan ve pek çok askerî sefere katılan değerli devlet adamı ve tarihçi Baybars el-Mansûrî (Ö. 1325)'nin *Zübdet el-Fikre fî Tarih el-Hicre*¹, *Kitab et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî Devlet et-Türkiyye*² ve *Muhtâr el-Ahbâr*³ adlı eserleri Bahrî Memlûkler döneminin ilk ve önemli eserlerindendir. Bu eserler, Memlûklerin Çukurova'ya düzenledikleri ilk seferlerden bahsetmesi hasebiyle önemlidir.

İbn ed-Devâdârî (Ö. 1335)'nin *Kenz ed-Dürer ve Câmi el-Ğurer*⁴ adlı kitabı da tezimiz bakımından diğer önemli bir eserdir. Babası Mısır ve Suriye'de çok önemli vazifelerde bulunduğu için İbn ed-Devâdârî, onun yanında sultan ve ümeradan birçok önemli kişiyle tanışma ve olayları yakından görme imkanına sahip olmuştu. Eseri dokuz ciltten meydana gelir. Kendi döneminden önceki olayları çeşitli kaynaklardan özetleyerek anlatmıştır. Eserin 8. ve 9. cildi başlangıçtan 1335 yılına kadar gelen Memlûk

¹ Baybars el-Mansûrî, Rükneddin Baybars el-Mansûrî el-Hat'aî ed-Devâdar, *Zübdet el-Fikre fî Tarih el-Hicre*, Tah. Zübeyde Muhammed Ata, 2001; D. S. Margoliouth, "Baybars al-Mansûrî", *İA* (MEB), C. II, İstanbul, 1993, s. 363-364.

² Baybars el-Mansûrî, Rükneddin Baybars el-Mansûrî el-Hat'aî ed-Devâdar, *Kitab et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî Devlet et-Türkiyye, Tarih-i Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetre min 648-711 h.*, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1987.

³ Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr Tarih ed-Devlet el-Eyyûbiyye ve Devlet el-Memâlik el-Bahriyye hatta sene 702 el-Hicriyye*, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1993.

⁴ İbn ed-Devâdârî, Ebî Bekr b. Abdullah, *Kenz ed-Dürer ve Câmi el-Ğurer*, C. VII, neşr. S. A. 'Âşûr, Kahire, 1972; *Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Ğurer, ed-Dürre ez-Zekiyye fî Ahbâr ed-Devle el-Türkiyye*, C. VIII, Tah. Ulrich Haarmann, Kahire, 1971; *Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Ğurer*, C. IX, Tah. Hans Robert Roemer, Kahire, 1960.

tarihini anlatır. 9. cilt yalnızca Sultan el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun dönemine hasredilmiştir⁵.

Aslen Eyyûbî Ailesi'ne mensup olan Hama emirliği yapan, siyasî kişiliğinin yanı sıra müverrih ve coğrafyacı Ebû'l-Fidâ (Ö. 1331)'nin *el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*⁶ adlı eseri hilkatten başlayarak 1329 yılına kadar gelen İslâm tarihi olaylarını anlatmaktadır⁷. Suriye merkezli bir görüş açısına sahip olması olayları bizzat yaşaması sebebiyle tezimiz için çok önemli bir kaynaktır.

en-Nüveyrî (Ö. 1332)'nin *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb*⁸ adlı 31 ciltlik dev eseri yaratılıştan başlayarak 1332 yılına kadar gelmektedir. en-Nüveyrî, Memlûk devletinde kâtiplik, muhtesiblik ve ordu nâzirliği gibi görevlerde bulunmuştur⁹. Bu sebeple kendi devrine dâir yazdıkları konumuz bakımından fevkalâde mühimdir.

İbn Bahadır'ın *Kitâb Mecmû fî et-Tevârih, Vakâ'i' et-Türkmân*¹⁰ adlı eseri Türkmenler hakkında bilgi veren çok önemli derleme bir kaynaktır.

İbn Dokmak (Ö. 1407)'in *en-Nefhat el-Mıskiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye*¹¹ adlı eseri yıllara göre tertib edilmiş olup Memlûklerin Çukurova üzerine gerçekleştirdikleri akınlar, Çukurova'yı fetihleri ve ardından bölgedeki hâkimiyetleri üzerine ayrıntılı malumât vermesi bakımından tezimiz için oldukça önemlidir. Müellifin Hulefâ-yı Râşidin devrinden başlayarak 1398

⁵ Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, 1998, s. 182-183; Donald P. Little, "Historiography of the Ayyûbid and Mamlûk Epochs, **The Cambridge History of Egypt**, V. I, Ed. Carl F. Petry, U.K., 1998, s. 424-425.

⁶ Ebû'l-Fidâ, el-Melik el-Müeyyed, **Tarih Ebî Fidâ**, el-Musemma el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer, C. I-II, Tah. Mahmud Deyyûb, Lübnan, 1997.

⁷ Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları**, s. 210-211; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 178-180; Little, "Historiography", s. 423.

⁸ en-Nüveyrî, Şihâbeddin Ahmed b. Abdulvehhab, **Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb**, C. XXX, Tah. Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet Küşlî Fevvâz, Beyrut-Lübnan, 2004; C. XXXI, Tah. Necib Mustafa Fevvâz-Hikmet Küşlî Fevvâz, Beyrut, tarihsiz; C. XXXII-XXIII, Tah. İbrahim Şemseddin, Beyrut, 2004.

⁹ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 180-181; Little, "Historiography", s. 430; Ign. Kratchkovsky, "Nüveyrî", **İA**, C. IX, İstanbul, 1993, s. 374-375.

¹⁰ İbn Bahadır el-Mü'minî el-Şafî'î, **Kitâb Mecmû fî et-Tevârih, Vekâyi' et-Türkmân**, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kütüphanesi, nr. 3057. Bu eseri istifademe sunan saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a teşekkür etmeyi bir borç addediyorum.

¹¹ İbn Dokmak, Sârıdüddin İbrahim b. Muhammed b. Aydemir el-Alâî, **en-Nefhat el-Mıskiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye, min el-Cevher es-Semîn fî Siyer el-Hulefâ ve el-Mülûk ve es-Selâtin (min sene 637 hattâ sene 805)**, Tah. Ömer Abdusselam Tedmurî, Beyrut, 1999.

yılına kadar gelen *el-Cevher es-Semîn*¹² ve *Nüzhet el-Enâm fî Tarih el-İslâm*¹³ adlı eserleri de Memlûkler hakkında bilgi veren ve tezimizde kullandığımız diğer kaynaklardır.

XV. yüzyıl Memlûk tarihçilerinin başında akla gelen ilk isim şüphesiz el-Makrîzî'dir (Ö. 1442). Tezimiz bakımından en önemli eseri de *Kitab es-Sülûk li-Ma'rifet Düvel el-Mülûk*¹⁴ tur. 1181 yılı hadiseleriyle başlayan eser 1441 yılına kadar gelir. Memlûk devrine ışık tutan bu muazzam eser tezimizde oldukça geniş bir şekilde kullanılmıştır¹⁵. es-Sülûk'a; İbn Tagrıbirdî, *Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve eş-Şuhûr*¹⁶ (eser 1441 yılından 1469 yılına kadar olan olayları anlatır) ve es-Sehâvî (Ö. 1497) *et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sülûk* (eser 1452 yılına kadar olan olayları içerir)¹⁷ adlı eserleriyle zeyiller yazmışlardır.

Kahire'de uzun yıllar Şâfiî Başkadılığı yapan ve devrinin en çok eser veren müelliflerinden biri olan İbn Hacer (Ö. 1449)'in *İnbâ el-Ğumr fî Ebnâ' el-Umr*¹⁸ adlı eseri tezimiz ile ilgili temel kaynaklardan biridir. İbn Hacer, 1371-1449 yılları arasını anlattığı eserinde, bu yıllar arasında meydana gelen ve birçoğuna bizzat kendisinin şahit olduğu olayları genellikle yıl, ay ve gün sırasıyla anlatmakta ve her yılın sonundaki vefeyât kısmında da o yıl vefat etmiş olan meşhur kişilerin biyografisini vermektedir. Onun eserinde Suriye ve dolayısıyla Çukurova ile ilgili kıymetli bilgiler bulunur¹⁹.

¹² İbn Dokmak, Sârımüddin İbrahim b. Muhammed b. Aydemir el-Alâî, *el-Cevher es-Semîn fî Siyer el-Hulefâ ve el-Memlûk ve es-Selâtin*, Tah. Said Abdulfettâh 'Âşûr, basım yeri ve tarihi yok.

¹³ İbn Dokmak, Sârımüddin İbrahim b. Muhammed b. Aydemir el-Alâî, *Nüzhet el-Enâm fî Târih el-İslâm (628-659/1230-1261)*, Tah. Semir Tebbâre, Beyrut, 1999.

¹⁴ el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitab es-Sülûk li-Ma'rifet Düvel el-Mülûk*, C. I/II, Tah. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1957; C. III-VI, Tah. Muhammed Abdulkadir Ata, Lübnan, 1997. Makrîzî ve eserleriyle ilgili teferruatlı bilgi için bkz. Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Müverrihûn fî Mısır fî el-Karn el-Hâmis Aşar el-Milâdî (el-Karn et-Tâsi el-Hicrî)*, Kahire, 1949, s. 10-16.

¹⁵ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, s. 352; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 208-212; C. Brockelman, "Makrîzî", *İA* (MEB), İstanbul, 1993, s. 206-220.

¹⁶ İbn Tagrıbirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, *Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve eş-Şuhûr*, C. I-II, Tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Kahire, 1990.

¹⁷ es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *Kitâb et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sülûk*, Tah. Necvâ Mustafa Kamil, Lebibe İbrahim Mustafa, Mürâca'a: Said Abdulfettâh 'Âşûr, C. I, Kahire, 2002.

¹⁸ İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâ' el-Ğumr bi Ebnâ' el-Umr*, 4 Cilt, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1998.

¹⁹ Ziyâde, *el-Müverrihûn fî Mısır*, s. 17-19; Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, s. 358-359; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 213-216; Little, "Histriography", s. 442; M.

el-Aynî (Ö. 1451)'nin '*İkd el-Cuman fî Tarih-i Ehl ez-Zemân*²⁰ adlı eseri hilkatten 1446 yılına kadar gelen hâdiseleri toplayan umûmî bir tarihtir. Bu eser Memlûk devri tarihi için oldukça ehemmiyetlidir. Çünkü el-Aynî, Türk asıllı olması ve Türkçeyi fevkalâde iyi bilmesi sebebiyle sultanlar ve ümerâ katında yüksek bir itibar ve mevki kazanmıştı. Çağdaşı müelliflerin ulaşamayacağı belge ve bilgilere ulaşmış, olayları bizzat yaşayanlardan sorup öğrenebilmiştir. Yazdıklarını sultanlara okuyarak Türkçeye tercüme etmiş, resmen elçilik görevlerini deruhte etmiş ve dolayısıyla olayları çok yakından takip etmiştir²¹. Eserinde Çukurova tarihi ile ilgili önemli malûmât bulunmaktadır.

XV. yüzyılın diğer önemli bir siması İbn Tagrıbirdî (Ö. 1470) olup mevzumuz bakımından en önemli eseri *en-Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk Mısır ve el-Kâhire*²² dir. Amr b. el-Âs'ın Mısır'ı fethinden 1467 yılına kadar gelen olayları anlatır. el-Makrîzî ve el-Aynî'nin ölümünden sonra Mısır'ın en meşhur tarihçisi olmuştur²³. İbn Tagrıbirdî'nin babası Memlûk Devleti'nde yüksek rütbeli bir emirdi. Birçok hâdiseyi ana kaynaklarından dinlemiş, olaylarda rol oynayan şahıslardan doğrudan doğruya nakiller yapmış ve resmî vesikaları görmüş olması sebebiyle verdiği bilgiler bizim için çok önemlidir.

Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 514-531; C. Van Arendonk, "İbn Hacerü'l-Askalânî", *İA*, C. V/II, İstanbul, 1993, s. 735-736.

²⁰ el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, '*İkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zemân*, Tah. Muhammed Muhammed Emin, Kahire, 1989. el-Aynî'nin bu eserinde konumuzla ilgili olarak XV. yüzyıla dair Çukurova'da mukîm Ramazanoğulları ile Dulkadiroğulları ve Karamanoğulları ile ilgili kayıtlar Kâzım Yaşar Koprman'ın hazırladığı doktora tezinde incelenmiştir. Bkz. Kâzım Yaşar Koprman, el-Aynî'nin *İkdu'l-Cumân*'nda XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar, **Ankara Ün., DTCF, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1971.

²¹ Ziyâde, *el-Müverrihûn fî Mısır*, s. 20-22; Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları**, s. 350; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 217-218; Âdile Âbidin, "Aynî'nin *İkdu'l-Cumân fî Tarih-i Ehlî'z-Zaman* Adlı Tarihinde Osmanlılar'a ait Verilen Malumâtın Tedkiki", **Tarih Semineri Dergisi**, S. II, İstanbul, 1938, s. 117 vd.; Koprman, el-Aynî'nin *İkdu'l-Cumân*'nda XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar, A.Ü., DTCF, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1971.

²² İbn Tagrıbirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, **en- Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk Mısır ve el-Kâhire**, 16 Cilt, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992.

²³ Ziyâde, *el-Müverrihûn fî Mısır*, s. 26-36; Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları**, s. 390; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 220; Little, "Histriography", s. 439; Mustafa Çuhadar, "İbn-i Tagrıbirdî'nin Hayatı ve Eserleri", **Erciyes Ün. SBE. Dergisi**, S. III, Kayseri, 1989, s. 364 vd.; W. Popper, "Abu'l Mahâsin Djamal al-Dîn Yusuf b. Taghrîbirdî", **EI**, C. I, Leiden 1979, s. 138.

Müellifi meçhul *Tarih el-Melik el-Eşref Kayıtbay*²⁴ isimli eser, Eyyûbî Devleti sultanları tarihinden bahsettikten sonra Memlûk Devleti sultanları ile devam eder ve müellifin çağdaşı olduğu Sultan Kalavun döneminin sonuna kadar gelir.

İbn eş-Şihne (Ö. 1485)'nin *ed-Dürr el-Muntehab fî Tarih Memleket Haleb*²⁵ adlı eseri Haleb tarihinden bahsetmesi hasebiyle istifade ettiğimiz diğer bir kaynaktır.

es-Sayrâfî (Ö. 1495)'nin, *Nüzhet en-Nüfûs ve el-Ebdân fî Tevârih ez-Zeman*²⁶ ve *İnbâ' el-Hasr bi Ebnâ' el-Asr*²⁷ adlı eserleri Memlûklerin son zamanlarına dair önemli malumât içerir. Çukurova'ya hâkim olmak isteyen Osmanlı Devleti ile bölgede vukubulan Memlûk-Osmanlı çatışması konusunda verdiği bilgilerle tezimizde yerini almıştır.

İbn Sibât (Ö. 1520)'in *Sıdk el-Ahbâr, Tarih İbn Sibât*²⁸ adlı 2 ciltlik eseri muhtasar bilgi vermesine rağmen özellikle kendi dönemine dair verdiği malumât bakımından önemlidir.

Memlûk Devleti'nin son döneminde yetişen en önemli müverrih şüphesiz İbn İyâs (Ö. 1523)'dir. Onun *Bedâ'î' ez-Zuhûr fî Vekâ'i' ed-Duhûr*²⁹ adlı eseri 5 ciltten oluşan bir Mısır tarihidir. İbn İyâs, eserinin mukaddimesinde 37 eserden faydalandığını belirtir. Eser Sultan Kayıtbay dönemine kadar muhtasar ondan sonra mufassal bilgi içerir. Sultan Kayıtbay'ın tahta çıkışından itibaren vukubulan olayları detaylı bir şekilde anlatmış ve her yıla ait olayların sonunda yıl içinde vefat edenlerin listesini vermiştir. Eserde Memlûk-Osmanlı mücadelelerine yer verilmiş ve Osmanlıların bölgedeki kaleleri ele geçişi ve bu dönemden itibaren Memlûk

²⁴ Anonim, *Tarih el-Melik el-Eşref Kayıtbay*, Tah. Ömer Abdusselâm Tedmûrî, Selahaddin Eyyûbî'den (554) Kayıtbay Zamanına Kadar (877), Lübnan, 2003.

²⁵ İbn eş-Şihne, Afifeddin Hüseyin İbn Muhammed İbn Muhammed, *ed-Dürr el-Muntaheb fî Tarih Memleket Haleb*, Tah. Yusuf Sarkis, Dimaşk, 1984.

²⁶ es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs ve el-Ebdân fî Tevârih ez-Zeman*, 3 Cilt, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1971-1973.

²⁷ es-Sayrâfî, *İnbâ' el-Hasr bi Ebnâ' el-Asr*, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 2002.

²⁸ İbn Sibât, Hamza İbn Ahmed, *Sıdk el-Ahbar, Tarih İbn Sibât*, Tah. Ömer Abdusselam Tedmurî, 2 Cilt, Lübnan, 1993.

²⁹ İbn İyâs, Zeyneddin Muhammed b. Ahmed, *Bedâ'î' ez-Zuhûr fî Vekâ'i' ed-Duhûr*, 5 Cilt, Tah. Muhammed Mustafa, Kahire, 1983.

Devleti'nde meydana gelen idarî, malî ve askerî değişiklikler anlatılmıştır³⁰. İbn İyâs son Memlûk sultanı II. Tumanbay'ın asılışını görmüş, Osmanlılar'ın Mısır'ı fethi ve Osmanlı idâresini idrâk etmiştir. Şuhûdu'l-ayn olması hasebiyle yazdıkları fevkalâde önemlidir.

Memlûklerin son dönem müverrihlerinden İbn Tûlûn (Ö. 1546)'un *İ'lâm el-Verâ bi men Veliye Nâiben min el-Etrâk bi Dimaşk eş-Şâm el-Kübrâ*³¹ ve *Müfâkehet el-Hillân fî Havâdis ez-Zeman*³² adlı eserleri Suriye ve Çukurova bölgesiyle ilgili belli başlı olaylar hakkında bilgi veren önemli kaynaklardır.

Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethini müşahade eden ve mufassal olarak bu konuyu anlatan İbn Zünbül (Ö. 1553)'ün *Ahret el-Memâlik ev Vâkıât es-Sultan el-Gavrî ma'a Selim el-Osmânî*³³ adlı eseri de Memlûklerin son zamanları hakkında verdiği malumâtla tezimizdeki yerini almıştır. Sultan el-Gavrî'nin Osmanlılar'a karşı harekete geçmesinden Sultan Tumanbay'ın idamına kadar olan devre hakkında önemli bilgiler verir.

el-Malatî (Ö.H. 960) *Nüzhet el-Esâtin fî men Veliye Mısır min es-Selâtin*³⁴ adlı eserinde Eyyûbî ve Memlûk Devleti tarihlerini kronolojik bir sıra ile özetle vermiştir. Yine eş-Şâfiî (Ö. 1483) *Kitâb ed-Düvel el-İslâm eş-Şerife el-Behiyye ve Zikr mâ Zahara lî min Hikemillah el-Hafiyye fî Celb Tâife el-Etrak ilâ Diyâr el-Misriyye*³⁵ adlı eserinde Bahrî ve Burcî Memlûkler hakkında kronolojik olarak muhtasar bilgi vermektedir.

³⁰ Little, "Histriography", s. 440; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 231-232; M. Sobernheim, "İbn İyas", **İA**, C. V/II, İstanbul, 1968, s. 758-759.

³¹ İbn Tûlûn, Şemseddin Muhammed İbn Ali, **İ'lâm el-Verâ bi men Veliye Nâiben min el-Etrâk bi Dimaşk eş-Şâm el-Kübrâ**, Tah. Muhammed Ahmed Duhman, Dimaşk, 1964.

³² İbn Tûlûn, Şemseddin Muhammed İbn Ali, **Müfâkehet el-Hillân fî Havâdis ez-Zeman**, Tah. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1962.

³³ İbn Zünbül, **Ahret el-Memâlik ev Vâkıât es-Sultan el-Gavrî mea Selim el-Osmânî**, Tah. Abdülmenam Âmir, Kahire, 1998.

³⁴ el-Malatî, Abdulbasit İbn Halil İbn Şahin, **Nüzhet el-Esâtin fî men Veliye Mısır min es-Selâtin**, Tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Kahire, 1987.

³⁵ el-Şâfiî, Ebî Hamid Muhibbüddin Muhammed b. Halil el-Kudsî, **Kitab ed-Düvel el-İslâm eş-Şerife el-Behiyye ve Zikr mâ Zahara lî min Hikemillah el-Hafiyye fî Celb Tâife el-Etrak ilâ Diyâr el-Misriyye**, Tah. Subhî Lebîb-Ulrich Harman, Beyrut, 1997.

b. Husûsî Vekâyinâmeler

Sultan Baybars devrinde Memlûk mâlî divanında çalışmış olan İbn Şeddâd (Ö. 1285)'in *Siret el-Melik ez-Zâhir Baybars*³⁶ ve *el-A'lâk el-Hatîra*³⁷ ile Sultan Baybars, Kalavun ve Halil dönemlerinde sır katipliği ve inşa divan başkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Memlûk Devleti'nin bürokrat tarihçilerinden İbn Abdüzzâhir (Ö. 1292)'in *er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir*³⁸ isimli eserleri Sultan Baybars'ın hayatını ve faaliyetlerini konu alması ve Çukurova üzerine gerçekleştirilen ilk Memlûk seferlerinden bahsetmesi sebebiyle konumuz bakımından birinci derecede önemli eserlerdir.

Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir'in, Sultan Kalavun'un hayatına hasrettiği *Teşrîf el-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr*³⁹ adlı eseri, Sultan Kalavun dönemi olayları için en önemli kaynaktır. Üç sultan döneminde de önemli görevlerde bulunan, çok sayıda mektup ve antlaşma metinlerini bizzat kaleme alan ve bu devirlerin canlı tanığı olan müellif eserini yazarken diğer müverrihlerden de nakiller yapmıştır⁴⁰. Bu eser tezimiz için Sultan Kalavun zamanında Çukurova'ya yapılan seferlerden ve 1285 yılında Ermenilerle imzalanan antlaşmadan bahseden en önemli kaynaktır.

Şâfi' İbn Ali (Ö. 1330)'nin *Kitâb el-Fazl el-Me'sûr min Siret es-Sultan el-Melik el-Mansûr*⁴¹ adlı eseri Sultan Kalavun devri ve bu devirde gerçekleştirilen seferler hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun devrinde eserini kaleme alan el-Yûsufî (Ö. 1358)'nin *Nüzhet en-Nâsır fî Siret el-Melik en-Nâsır*⁴² adlı eseri

³⁶ İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, *Tarih el-Melik ez- Zâhir*, Tah. Ahmed Hatîf, Beyrut, 1983; Türkçe ter. Şerefeddin Yaltkaya, *Baypars Tarihi al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarih*, C. II, TTK, Ankara, 2000.

³⁷ İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'lâk el-Hatîra fî Zikr Ümerâ eş-Şâm ve el-Cezîre*, Tah. Yahya Zekariyya Abbâre, Dimaşk, 1991.

³⁸ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir*, Tah. Abdulaziz Huveytir, Riyad, 1976.

³⁹ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr*, nşr. Murad Kamil, Kahire 1961.

⁴⁰ Little, "Historiography", s. 421; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 156-158.

⁴¹ Şâfi' İbn Ali el-Katib el-Misrî, *Kitâb el-Fazl el-Me'sûr min Siret es-Sultan el-Melik el-Mansûr*, Tah. Abdüsselam Tedmurî, Beyrut, 1998.

⁴² el-Yûsufî, Musa b. Muhammed b. Yahya, *Nüzhet en-Nâsır fî Siret el-Melik el-Nâsır*, Tah. Ahmed Huteyt, Beyrut, 1986.

de Çukurova üzerine gerçekleştirilen seferler ve Ayas Kalesi'nin fethi ile ilgili bilgiler vermektedir.

İbn Habib el-Halebî (Ö. 1377)'nin kaleme aldığı *Tezkiret en-Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benih*⁴³ adlı eser, Sultan Kalavun ve Kalavun hanedanı ve bu dönemde Çukurova üzerine gerçekleştirilen seferler hakkında bilgi verir.

el-Aynî (Ö. 1451)'nin *es-Seyf el-Mühenned fî Siret el-Melik Mü'eyyed "Şeyh el-Mahmûdî"*⁴⁴ adlı eseri Şeyh el-Mahmûdî devrine hasredilmiş husûsî bir vekâyinâmedir. Yine aynı müellifin *er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir*⁴⁵ adlı eseri de Sultan Tatar'ın hayatı hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

İbn eş-Şihne (Ö. 1504-5 veya 1510-11)'nin *el-Bedr ez-Zâhir fî Nusret el-Melik en-Nâsır Muhammed İbn Kayıtbay*⁴⁶ adlı eseri de Sultan Kayıtbay devri olayları hakkında bilgi veren önemli bir eserdir.

B. DEVLET TEŞKİLÂTINA ve COĞRAFYAYA DÂİR ESERLER

Çukurova'nın coğrafi konumu, hudutları, kaleleri ve idarî taksimatı hakkında el-Ömerî (Ö. 1301/1349)'nin *et-Tarif bi el-Mustalah eş-Şerîf*⁴⁷ adlı eseri Memlûk idâresi, usûl ve teşrifâtı hakkında mühim bilgiler ihtiva etmektedir. Kezâ Halil b. Şahin (Ö. 1468)'in *Zubdet Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turûk ve el-Mesâlik*⁴⁸ adlı eseri de verdiği coğrafi ve idarî bilgi sebebiyle tezimizde kullanılan diğer bir eserdir. Bunların yanında el-

⁴³ İbn Habib el-Halebî, Bedreddin Hasan b. Ömer, *Tezkiret en-Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benih*, Tah. M. Muhammed Emin- S. A. 'Âşur, 3 Cilt, Kahire, 1976, 1986.

⁴⁴ el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *es-Seyf el-Mühenned fî Siret el-Melik Mü'eyyed "Şeyh el-Mahmûdî"*, Tahkik Fehim Muhammed Şeltut, Kahire, 1967; Little, "Historiography", s. 437.

⁴⁵ el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir* Tatar, Tah. Hans Ernest, Kahire, 1962.

⁴⁶ İbn eş-Şihne, Afifeddin Hüseyin İbn Muhammed İbn Muhammed, *el-Bedr ez-Zâhir fî Nusret el-Melik en-Nâsır Muhammed İbn Kayıtbay*, Tah. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut, 1983.

⁴⁷ el-Ömerî, İbn Fazlullah, *et-Tarif bi el-Mustalah eş-Şerîf*, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1988.

⁴⁸ Halil b. Şahin ez-Zâhirî, *Zübdet Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turûk ve el-Mesâlik*, Tah. Paul Ravaisse, Paris, 1893, ikinci baskı Kahire, 1977.

Kalkaşandî (Ö. 1418)'nin *Subh el-Âşâ fî Sınâat el-Înşâ*⁴⁹ adlı kitabı oldukça önemlidir. Bu eser, Memlûk Devleti'nin Mısır ve Suriye'deki idâresi hakkında mufasssal malumât vermesinin yanında genel olarak Ortaçağ Türk-İslam Devletleri hakkında bilgi veren dev bir eserdir⁵⁰. Eser Memlûklerin idarî taksimâtı hakkında ayrıntılı bilgi vermesi bakımından Çukurova coğrafyası ve burada bulunan kaleler hakkında aydınlatıcı bilgi vermiştir.

C. SEYAHATNÂMELER

XI-XV. yüzyıl Türkiye Tarihi'ne ait yerli kaynaklar fevkalâde az ve olanlar da çok yetersizdir. Bu sebeple Türkiye Tarihi üzerinde çalışanlar her çeşit kaynağa başvurmak mecburiyetindedirler. Bu kaynak nevilerinden birisi de seyahatnâmelerdir. 28 yıldan fazla bir müddet o zamanın dünyasında gezip dolaşan ve bu meyanda Anadolu hakkında da fevkalâde önemli bilgiler veren İbn Battuta'nın (Ö. 1369) eseri çalışmamız bakımından da önemlidir⁵¹.

Memlûk ordusunda kazaskerlik görevi yapmış olan İbn Ecâ (Ö. 1417/1478) Kayıtbay devrinde Dulkadiroğlu Şahsuvar'a karşı düzenlenen son sefere Emir Yeşbek ile beraber katılıp bu sefer sırasında vukubulan olayları kaydetmiştir. Onun bu kayıtları Ahmed Duhman tarafından kaleme alınan *el-Irak beyne el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn el-Etrâk ma'a Rihlet el-Emir Yeşbek min Mehdi ed-Devâdâr İbn Ecâ*⁵² adlı eserin içinde bir bölüm olarak neşredilmiştir. Anadolu'ya yapılan bir sefer sırasında yazılan bu eser incelediğimiz bölgelerde vukubulan olaylara dair ayrıntılı bilgi vermektedir. Eserde Çukurova bölgesinin kale ve geçitleri hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır.

⁴⁹ el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, *Subh el- A'sâ fî Sınâat el-Înşâ*, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, XVI Cilt, Kahire, 1987.

⁵⁰ İbrahim Kafesoğlu, "Kalkaşandî", *İA* (MEB), C. VI, İstanbul, s. 134-139; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 205-207.

⁵¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Battuta Tancî, *İbn Battuta Seyâhatnâmesi*, I, çev. inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, YKY, İstanbul, 2000; İbrahim Kafesoğlu, "İbn Battûta", *İA* (MEB), C. V/II, İstanbul, 1993, s. 708-711; A. Sait Aykut, "İbn Battûta", *DİA*, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 361-368.

⁵² Muhammed Ahmed Duhman, *el-Irak beyne el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn el-Etrâk ma Rihlet el-Emir Yeşbek min Mehdi ed-Devâdâr İbn Ecâ*, Dimaşk, 1986.

İbn el-Ci'ân (Ö. 1496)'ın *el-Kavl el-Mustazraf fî Sefer Mevlânâ el-Melik el-Eşref*⁵³ adlı eseri Sultan Kayıtbay'ın Biladü's- Şâm'a yaptığı bir seferden ve güzergâh üzerinde bulunan kalelerden bahsetmesi sebebiyle önemlidir.

D. TABAKÂT VE TERÂCİM KİTAPLARI

Tezimizde zikri geçen şahısların hal tercemeleri hakkında yer geldiğinde tabakât ve terâcim kitaplarından istifade ettik. Bizim kullandığımız bu nevi eserler şunlardır; İbn Hacer'in *ed-Dürer el-Kâmine fî A'yan el-Mi'e es-Sâmine*⁵⁴, İbn Tagrıbirdî'nin *ed-Delîl eş-Şâfi alâ el-Menhel es-Sâfi*⁵⁵ ve es-Sehavî'nin *ed-Dav' el-Lâmi*⁵⁶ isimli eserlerdir. Ayrıca vekâyinâmelerin vefeyât kısımlarında da pek çok şahsın terceme-i hâli bulunmaktadır.

2. FARŞÇA KAYNAKLAR

İbn Bibî'nin Selçuknâme adıyla da anılan *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*⁵⁷ adlı eseri Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1192-1280 yılları arasındaki devresi hakkında temel kaynaklardan biridir. Bu eserin Küçük Ermenistan Krallığının Anadolu Selçuklu Devleti ve İlhanlılarla ilgili münâsebetleri hususunda verdiği malûmât önemlidir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli kaynaklarından bir diğeri Kerimüddin Mahmud Aksarayî'nin, *Müsâmeret el-Ahbâr ve Müsâyeret el-Ahyâr* adlı eseridir. Eser 1323 yılında Ebu Said Bahadır Han'ın Anadolu

⁵³ İbn el-Ci'ân, *el-Kavl el-Mustazraf fî Sefer Mevlânâ el-Melik el-Eşref ev (Rihlet Kayıtbay ilâ Bilad eş-Şâm)*, Tah. Ömer Abdusselam Tedmurî, Lübnan, 1984.

⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Şihabüddin Ahmed, *ed-Dürer el-Kâmine fî A'yan el-Mi'e es-Sâmine*, Tah. Muhammed Seyyid Câd el-Hakk, 5 Cilt, Kahire, 1965; İbn Hacer, *Zeyl ed-Dürer el-Kâmine fî A'yan el-Mi'e es-Sâmine*, Tah. Adnan Derviş, Kahire, 1996. Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 214; Little, "Historiography", s. 442.

⁵⁵ İbn Tagrıbirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yusuf, *ed-Delîl eş-Şâfi alâ el-Menhel es-Sâfi*, C. I-II, Tah. Fehim Muhammed Şeltut, Kahire, 1998.

⁵⁶ es-Sehâvî, Muhammed İbn Abdurrahman, *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi*, 12 Cilt, tarihsiz; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 224.

⁵⁷ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, (Tıpkı basım), Haz. A. Sadık Erzi, Ankara, 1956; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, C. I-II, Ankara, 1996.

valiliğine tayin ettiği Timurtaş Noyan adına yazılmıştır. Memlûk-İlhanlı münâsebetlerine dair verdiği bilgiler önemlidir⁵⁸.

Ebû Bekr-i Tihranî el-İsfahanî (Ö. 1482) tarafından 1470-1471 senesinde yazılan *Kitâb-ı Diyarbekriyye*⁵⁹ tezimizde kullandığımız diğer kaynaktır. Memlûk-Ak Koyunlu ve Memlûk-Kara Koyunlu münâsebetleri hakkında ve Memlûklerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya karşı takip ettikleri siyaset hakkında geniş malumât ihtiva eder.

3. OSMANLI VEKÂYİNÂMELERİ

Aşıkpaşazâde'nin, *Tevârih-i Âl-i Osman (Aşıkpaşazâde Tarihi)*⁶⁰ adlı eseri Osmanlı tarihinin ilk Türkçe kaynağıdır. Eser tek cilttir ve 1299-1484 yılları arasındaki Osmanlı tarihini anlatmaktadır. Aşıkpaşazâde, çok uzun bir hayat yaşamıştır. Yıldırım Bâyezid'den II. Bâyezid'e kadar Osmanlı sultanlarını tanımış, pek çok olayda bizzat bulunmuş birisi olması hasebiyle eseri ilk devir Osmanlı tarihi ve Türkiye Tarihi için fevkalâde mühimdir. *Tevârih-i Âl-i Osman* daha sonraki Osmanlı tarihçileri için de kaynak olmuştur. Özellikle son kısımları Neşrî tarafından iktibas edilmiştir. Bununla birlikte verdiği özgün bilgilerden dolayı Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri açısından en kıymetli kaynaklar arasındadır⁶¹.

II. Bâyezid devri ilim adamlarından olan Müderris Mevlana Mehmed Neşrî (Ö. 1520) tarafından *Kitab-ı Cihânnümâ*⁶² adıyla telif edilen ve 1492 yılında tamamlanarak padişaha sunulan ve daha çok *Neşri Tarihi* adı ile

⁵⁸ Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeret el-Ahbâr ve Müsâyeret el-Ahyâr*, Terc. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000; Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, 1991, s. 16.

⁵⁹ Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, C. I-II, Yay. Necati Lugal-Faruk Sümer, Giriş ve Notlar: Faruk Sümer, Ankara, 1993, Türkçe çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2001.

⁶⁰ Aşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi, Tevârih-i Âl-i Osmân*, Haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul, 2007.

⁶¹ Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul, 1992; F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 40-41; M. Fuad Köprülü, "Aşıkpaşazâde", *İA* (MEB), C. I, İstanbul, 1979, s. 706-709.

⁶² Neşrî, Mehmed, *Kitâb-ı Cihânnümâ, Neşri Tarihi*, C. I-II, Yay. Faik Reşit Unat-M. Altay Köymen, Ankara, 1987.

tanınan bu eser, XIV. ve XV. yüzyıl Osmanlı tarihi hakkında çağdaş diğer Osmanlı tarihlerine göre daha tafsilatlı bilgi vermektedir⁶³.

Oruç b. Âdil, XV. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden olup *Tevârih-i Âl-i Osman*⁶⁴ adıyla 1288-1502 yılları arasını kapsayan mensur bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Fatih devri olayları hakkında ayrıntılı bilgiler verir⁶⁵.

İbn Kemalpaşazâde (Ö. 1534) Osmanlı döneminin en büyük âlimlerindendir. Kaleme aldığı eserler, Yavuz Sultan Selim'in çok hoşuna gitmiş, Çaldıran Savaşı'ndan sonra 1516 yılında Edirne kadılığına, ardından kazaskerliğe getirilmiştir. 1516 yılında Memlûkler'e karşı düzenlenen sefere Anadolu kazaskeri sıfatıyla katılmıştı⁶⁶. Pek çok eser yazmıştır. Bizi ilgilendiren on defterden meydana gelen *Tevârih-i Âl-i Osman*⁶⁷ adlı büyük eserinin VII. ve VIII. defterleridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1527 yılına kadar gelen Osmanlı tarihinden bahseder.

Yavuz'un Çaldıran dönüşünde beraberinde getirdiği Hâfız Mehmed Efendi'nin oğlu Hasan Can'ın oğlu olan Hoca Sadeddin Efendi (Ö. 1599), 1536 senesinde İstanbul'a doğmuştur. 1598 yılında Şeyhülislamlık makamına getirilmiş ve 1599 yılındaki ölümüne kadar bu makamda kalmıştır. Pek çok eser kaleme alan Hoca Sadeddin'in bizi ilgilendiren en önemli eseri *Tâcü't-Tevârih*⁶⁸dir. İsmet Parmaksızoglu tarafından beş cilt halinde sadeleştirilen eserin III. ve IV. ciltleri konumuzla ilgilidir. Hoca Sadeddin Efendi, bu eserini yazarken kendisinden önce yazılmış manzum ve mensur Osmanlı tarihlerinden yararlanmıştır. Eser edebî bir üslupla kaleme alınmış olup Yavuz Sultan Selim döneminin sonuna kadar gelir. Eser daha sonraki

⁶³ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 287-288.

⁶⁴ Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 2008.

⁶⁵ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 285-286; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Terc. Coşkun Üçok, Ankara, 1992, s. 25-26.

⁶⁶ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 289-290; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 68-71; İ. Parmaksızoglu, "Kemalpaşazâde", *İA* (MEB), C. VI, İstanbul, 1993, s. 561-565.

⁶⁷ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, haz. Şerafeddin Turan, Ankara, 1991; VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Ankara, 1997.

⁶⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoglu, Ankara, 1979.

Osmanlı tarihçileri tarafından örnek olarak alınmış ve başta Müneccimbaşı olmak üzere pek çok tarihçi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır⁶⁹.

1590 yılında İstanbul'da doğan Solakzâde (Ö. 1657) lakabıyla maruf Mehmed Hemdemî Çelebi; tarihçi, divan şairi, besteci, nakkaş ve muhasipti. Saray hizmetinde çalışmış ve IV. Murad ile ondan sonra gelen Osmanlı padişahlarının muhasipliğini yapmıştı. 1657 yılında 67 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir. *Solakzâde Tarihi* adıyla meşhur olan eseri *Tevârih-i Âl-i Osman* olarak da bilinmektedir. Osman Gazi'den itibaren 1657 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin tarihini sade bir dille tek ciltte anlatmıştır. Vahid Çabuk tarafından eser sadeleştirilerek iki kısım halinde yayınlanmıştır. Birinci kısım, kendi döneminden önce yani Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1622 yılına kadar gelen bölüm olup burada birçok Osmanlı kroniğinden yararlanılmıştır. İkinci kısmı oluşturan bölüm ise kendi dönemine ait yazdıklarıdır. Bu kısmı hem orijinal hem de sağlamdır. Çünkü bu dönemde olayların bizzat şahididir. Sultan Selim'den itibaren Hoca Sadedin Efendi'den, Sultan III. Mehmed'ten itibaren de bizzat kendi müşahedelerinden istifade ederek eserini tamamlamıştır⁷⁰. Memlûk-Osmanlı savaşları ile ilgili olarak verilen malumât tezimiz için önem arz eder.

1631-1702 yılları arasında yaşayan ve XVII. yüzyılın büyük Türk âlimi, mutasavvıf ve tarihçilerinden Müneccimbaşı mantık, tıp, hadis, tefsir, ahlak ve hendese gibi çeşitli alanlarda eserler vermiş ancak asıl şöhreti tarih alanında yazdığı ve çalışmamızda faydalandığımız *Sahâifü'l-Ahbâr (Câmi ed-Düvel)*⁷¹ adlı eseriyle yakalamıştır⁷². Eser, 1673 yılına kadar meydana gelen olayları anlatan bir dünya tarihi niteliğindedir. Mukaddimesinde, günümüze kadar ulaşamayan bazı eserlerden faydalandığı, önemli olayları hiç atlatmadan kaydettiği ve olaylar hakkında yapılan rivayetler arasında

⁶⁹ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 137-141; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 298-299; Osman Turan, "Hoca Sadeddin", *İA* (MEB), C. X, İstanbul, s. 27-32.

⁷⁰ Solakzâde, *Solak-Zâde Tarihi*, Haz. Vahid Çabuk, Ankara, 1989.

⁷¹ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'i'l-A'sâr*, C. I-II, çev. İsmail Erünsal, basım yeri ve tarihi yok.

⁷² Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 316; A. J. Wensinck, "Müneccim-başı", *İA*, C. VIII, İstanbul, 1971, s. 801-806; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 258.

mukayeseler ve yorumlar yaparak doğruyu bulmaya çalıştığı için eserinin önemi büyüktür.

Yukarıda bahsedilen kaynakların yanında Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır seferleri ile ilgili Celalzâde Mustafa'nın Selimnâmesi⁷³ ile Haydar Çelebi'nin Ruznâmesi⁷⁴ de tezimizde kullandığımız diğer kaynaklardandır.

4. ERMENİ VEKÂYİNÂMELERİ

Çukurova'da Sis (Kozan) merkezli kurulmuş olan Küçük Ermenistan Krallığı ile ilgili olarak Ermeni kronikleri tezimiz için önemlidir. Bu kronikler taraflı olsalar da bölgede vukubulan olayları aydınlatmaları bakımından vazgeçilemeyecek kaynaklardır.

Ermeni müelliflerinden Hetum, Lambronlular ailesine mensup olup meşhur bir Ermeni müellifi olan Tarsus başpiskoposu Lambronlu Nerses'in kardeşi Hetum'un torunu idi. Hetum, Kral Hetum ile birlikte Mısırlılara karşı yapılan savaşlara katılmıştır. Hetum'un kaleme aldığı *Hetum Vekâyinâmesi*⁷⁵ Haçlılar zamanında Çukurova ve Suriye'de vukubulan olayların muhtasar tarihinden ibarettir. Vekâyinâme, 1076 yılı olaylarıyla başlayıp 1307 yılı olayları ile sona erer. Bu eser Küçük Ermenistan Krallığı'nın Türkiye Selçukluları ile münâsebetleri yanında Memlûklerin bu bölgeye yaptıkları seferler hakkında da bilgi verir. Biz bu eserin Hrant Andreasyan tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yaralandık.

Ermeni kralı II. Leon'un divan kâtibi olan Urfalı Vahram, Kral II. Leon'un emriyle bir *Vekâyinâme*⁷⁶ yazmıştır. Eser, Rupenler hanedanı ve müellifin kendi devri ile II. Leon hakkında bilgi vermekte ve Abaka Han'ın Anadolu seferiyle sona ermektedir. Eserde özellikle Sultan Baybars devrinde

⁷³ Celâl-Zâde Mustafa, *Selimnâme*, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara, 1990.

⁷⁴ Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, Terc. Yavuz Senemoğlu, İstanbul, basım tarihi yok.

⁷⁵ Hetum, *Gorigos Senyörü Hetum Vekâyinâmesi*, Terc. H. D. Andreasyan, Basılmamış tercüme, İstanbul, 1946.

⁷⁶ Urfalı Vahram, *Kilikya Ermeni Kralları, Vahram Vekâyinâmesi*, çev. H. D. Andreasyan, TTK, basılmamış tercüme.

Ermeniler üzerine gerçekleştirilen akınlar ve fetihler hakkında malumât bulunmaktadır. Bu eserin de biraz yukarıda zikri geçen zat tarafından yapılmış basılmamış tercümesinden yararlandık.

*Simbat Vekâyinâmesi*⁷⁷ Küçük Ermenistan Krallığı'nın dâhili durum ve hâdiseleri meyanında komşu Türk devlet ve beylikleri ile olan temaslardan bahseder. Bu bilgiler arasında Türkiye Selçuklu sultanları, Dimaşk, Haleb ve diğer bölgelerin emirleri, Karamanoğulları ve sâir Türkmen beyleri ve Memlûk Devleti'yle yapılmış olan savaşlar ve sulh antlaşmaları vardır. Eser 1334 yılı olayları ile son bulmaktadır. Eser, 1275 senesinde Simbat'ın Memlûklerle yapılan bir savaşta ölmesinden sonra adı bilinmeyen birisi tarafından tamamlanmıştır. Biz bu eserin de H. Andreasyan tarafından yapılan TTK'daki Türkçe tercümesinden yararlandık.

*Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*⁷⁸ adlı eser de Yakındoğu tarihi ve Çukurova bölgesinin Türkler tarafından zabdedilmesi, Haçlı seferleri ve Küçük Ermenistan Krallığı hakkında verdiği malumât yönünden oldukça kıymetlidir.

5. SÜRYÂNÎ VEKÂYİNÂMELERİ

Süryânî Keşiş Mikhail'in *Vekâyinâme*'sinin 1042-1195 yılları arasını kapsayan ikinci cildi, konumuz hakkında verdiği değerli malumât sebebiyle çalışmamızda kullanılan diğer bir eserdir⁷⁹.

Aynı şekilde Süryânî asıllı bir müellif olan Abû'l-Farac (Bar Hebraeus) (Ö. 1286)'in *Tarihi*'nde de Memlûklerin Anadolu'ya düzenledikleri seferler ve bu meyanda Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi hakkında değerli malumât vardır⁸⁰.

⁷⁷ Simbat, *Vekâyinâme (951-1334)*, çev. H. D. Andreasyan, TTK basılmamış tercüme, no. 68, İstanbul, 1946.

⁷⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2000.

⁷⁹ Süryânî Keşiş Mikhail, *Vekâyinâme, (1042-1195)*, C. II, Türkçe ter. Hrant D. Andreasyan, TTK, Basılmamış nüsha, İstanbul, 1944.

⁸⁰ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I-II, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987.

6. FRANSIZCA KAYNAKLAR

Çalışmamızda kullandığımız kaynaklardan bir kısmı da Çukurova bölgesinden geçen, bölgede gezip dolaşan ve bölge hakkında bilgi veren seyyâhların seyahatnâmeleri olup bunlar arasında Fransız seyyâh Bertrandon de la Broquiere'in seyahatnâmesi önemli yer tutmaktadır⁸¹. Bertrandon Fransa'da Toulouse yakınında La Broquiere arazisinin sahibi olan Guyanne'li bir asilzâdedir. 1432 yılında Venedik'ten bir gemi ile Akdeniz'e açılarak Yafa'ya çıkar. Kudüs'ü ve çevredeki kutsal yerleri ziyaret eder. Hristiyanlığın kutsal yerlerine ziyaret görüntüsündeki seyahatinin devamı, tamamen diplomatik bir mahiyet alır. Seyyâh, Memlûk topraklarından Suriye'yi dolaşır ve oradan da Anadolu'ya girer. Boydan boyda Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve Osmanoğulları topraklarından geçtikten sonra nihayet, henüz Bizans İmparatorluğu elinde olan İstanbul'a gelir. Burada biraz kaldıktan sonra 23 ocak 1433'te yola çıkar. Edirne ve çevresinde bir hayli dolaştıktan sonra, Filibe, Belgrad, Buda ve Viyana'ya uğrayarak ülkesine döner. Bertrandon bir hacı gibi doğuya gitmiş, fakat gizli ajan olarak görevlendirildiğinden İslâm devlet ve beyliklerinin başlıcalarını dolaşarak kara yolundan geri dönmüştü. O çağda son derece güç olan bu seyahatin esas gayesi Türklerin durumlarını yerinde incelemek, Philippe le Bon'un yapmayı tasarladığı bir Haçlı Seferi için zemin yoklamaktır. Bu eserden özellikle Çukurova ile ilgili verilen malumâtta çok yararlanılmıştır.

7. TEDKİK ESERLER

Tedkik eserler arasında bizim için en önemli çalışma Prof. Dr. Faruk Sümer'in "*Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar*"⁸² adlı makalesidir. Bu makale Çukurova'nın fethi, Türkleşmesi, bölgeye yapılan Memlûk akınları gibi

⁸¹ Broquière, De La Bertrandon **Denizaşır Seyahati**, sunuş: Semavi Eyice, Fransızca'dan çev. İlhan Arda, İstanbul, 2000.

⁸² Faruk Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XV. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. I, S. I, Ankara, 1964.

konular hakkında bilgi verir. Prof. Dr. Faruk Sümer'in diğer kitap ve makalelerinin yanında özellikle bu makaleden tezimizde oldukça istifade ettik.

Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ'ın Memlûklerle ilgili yayınlanmış pek çok makalesinden istifade ettiğimiz gibi “*II. Bâyezid Zamanında Çukurova’da Nüfûz Mücâdelesi*”⁸³, “*Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri*”⁸⁴ ve “*Son Osmanlı-Karaman Münâsebetleri Hakkında Araştırmalar*”⁸⁵ adlı makalesi Memlûk-Osmanlı münâsebetleri hakkında önemli bilgi verir.

Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'ın *Mısır Memlûkleri Tarihi*⁸⁶ adlı kitabı ile “*Mısır Memlûkleri (1250-1517)*”⁸⁷, “*Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri*”⁸⁸ ve “*İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar*”⁸⁹ gibi Memlûklerle ilgili çalışmalarından da yararlanılmıştır.

Refet Yinanç'ın *Dulkadir Beyliği*⁹⁰ adlı eseri de Dulkadirîlerin zaman zaman Çukurova'ya yaptıkları akınlar ve bölge ile ilgilerine dair verdiği bilgiler bakımından önem arz eder. Bunların yanında Prof. Dr. Cüneyt Kanat'ın “*Memlûkler ve Çukurova*”⁹¹ ve “*Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü*”⁹² adlı makaleleri de Çukurova ile ilgili son zamanlarda yapılmış önemli çalışmalardır. Yine 2009 yılında yayınlanan Doç.

⁸³ M. C. Şehabeddin Tekindağ, “II. Bayezid Devrinde Çukur-ova’da Nüfuz Mücâdelesi”, *Belleten*, C. XXXI, Ankara, 1967, s. 345, s. 345-379.

⁸⁴ Aynı müellif, “Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri”, *İÜEF Tarih Dergisi*, S. XXX, İstanbul, 1976, s. 73-85.

⁸⁵ Aynı müellif, “Son Osmanlı-Karaman Münâsebetleri Hakkında Araştırmalar”, *İÜEF Tarih Dergisi*, C. XIII, İstanbul, 1963, s. 43-76.

⁸⁶ Kâzım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi, Sultan el- Melik el- Mü’eyyed Şeyh el- Mahmudî Devri (1412-1421)*, Ankara, 1989.

⁸⁷ Aynı müellif, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, *Türkler*, C. V, Ankara, 2002, s. 99-126; Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman *Makaleler*, yayına haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 81-159.

⁸⁸ Aynı müellif, “Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri”, *Türkler*, C. IX, Ankara, 2002; Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman *Makaleler*, yayına haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 161-204.

⁸⁹ Aynı müellif, “İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar”, Prof. Dr. İsmail Aka *Armağanı*, İzmir, 1999 s. 43-54.

⁹⁰ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989.

⁹¹ Cüneyt Kanat, “Memlûkler ve Çukurova”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Erman Artun- M. Sabri Koz, YKY, İstanbul, 2000, S. 93-107.

⁹² Aynı müellif, “Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü”, *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)*, *Bildiriler*, Adana, 1999, s. 423-434.

Dr. Altan Çetin'in *Memlûkler'in Kuzey Sınırı*⁹³ adlı kitabı konumuz açısından Tarsus hakkında verdiği malumât bakımından önemlidir.

Çukurova coğrafyası ve burada bulunan kaleler hakkında R. W. Edwards'ın *The Fortifications of Armenian Cilicia*⁹⁴ adlı eseri en çok yararlandığımız eserlerdendir. Bunun yanı sıra Guy Le Strange'in, *The Lands of the Eastern Caliphate, Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur*⁹⁵ ve Ramsay'ın, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*⁹⁶ ile Texier'in, *Küçük Asya Coğrafyası*⁹⁷ adlı eserleri de Çukurova'nın tarihî coğrafyası hakkında mühim bilgi verir.

Bunlardan başka Angus Donal Stewart'ın *The Armenian Kingdom and The Mamluks War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)*⁹⁸ adlı eseri Memlûkler ve Küçük Ermenistan Krallığı arasında Kral II. Hetum zamanındaki münâsebetler hakkında bilgi veren çok kıymetli bir eserdir. Ayrıca tezimize çok büyük katkısı olan Shai Har-El'in *Struggle For Domination in The Middle East, The Ottoman-Mamluk War 1485-1491*⁹⁹ adlı eserinden de 1485-1490 arasında meydana gelen Memlûk-Osmanlı savaşları ve ardından 1491 yılında imzalanan barış antlaşması ve bu devirde Çukurova hakkında verdiği bilgi ile tezimizde geniş bir şekilde yararlanılmıştır.

Peter Thorau'nun *The Lion of Egypt, Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*¹⁰⁰ adlı eseri Sultan Baybars'ın hayatı ve faaliyetleri hakkında yazılmış, ayrıntılı bilgi veren bir eserdir. Amalia Levanoni'nin *A Turning Point in Mamluk History, The Third Reign of al-Nasir*

⁹³ Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, Ankara, 2009.

⁹⁴ R.W. Edwards, *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Washington, 1987.

⁹⁵ Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate, Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem Conquest to the time of Timur*, Cambridge, 1930.

⁹⁶ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, terc. M. Pektaş, İstanbul, 1960.

⁹⁷ Texier, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. III, çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman, Sadeleştiren: Yrd. Doç. Dr. Musa Yıldız, Ankara, 2002.

⁹⁸ Angus Donal Stewart, *The Armenian Kingdom and The Mamluks War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden-Boston-Köln, 2001.

⁹⁹ Shai Har-El, *Struggle For Domination in The Middle East, The Ottoman-Mamluk War 1485-1491*, Leiden-New York-Koln, 1995.

¹⁰⁰ Peter Thorau, *The Lion of Egypt, Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, Translated by P. M. Holt, London-New York, 1987.

*Muhammed Ibn Qalawun (1310-1341)*¹⁰¹ adlı eseri Sultan en-Nâsir Muhammed zamanı hakkında yazılmış ayrıntılı bilgi veren bir eserdir. Cemaleddin Sürûr'un *Devlet Benî Kalâvûn fî Mısır*¹⁰² adlı eseri Kalavun hanedanı hakkında verdiği bilgiler sebebiyle tezimizde kullanılmıştır.

İbrahim Hasan Said'in, *el-Bahriyye fî Asr Selâtin el-Memâlik*¹⁰³ adındaki eseri Bahrî Memlûkler zamanı hakkında kısa bilgi veren bir eserdir. Ahmed Fuad Mütevellî'nin Osmanlıların Suriye ve Mısır'ı fethi hakkında yazdığı *el-Feth el-Osmânî li's-Şam ve Mısır*¹⁰⁴ adlı eseri bilhassa Osmanlılarla Memlûkler arasındaki resmî yazışmalar ve belgelerin tercümesi bakımından fevkalâde önem arz etmektedir.

Tezimizde kullandığımız ancak burada zikretmediğimiz diğer yerli ve yabancı tedkik eserler de dipnotlarda ve kaynakçada gösterilmiştir.

¹⁰¹ Levanoni, Amalia, **A Turning Point in Mamluk History, The Third Reign of al-Nasir Muhammed Ibn Qalawun (1310-1341)**, Leiden-New York-Köln, 1995.

¹⁰² Surûr, Cemaleddin, **Devlet Benî Kalâvûn fî Mısır, el-Hâlet el-Siyasiyye ve el-İktisadiyye fî Ahdiâ bi-Vech-i Hâs**, Kahire, tarihsiz.

¹⁰³ İbrahim Hasan Said, **el-Bahriyye fî Asr-ı Selâtin el-Memâlik**, Kahire, 1983.

¹⁰⁴ Mütevellî, Ahmed Fuad, **el-Feth el-Osmânî li's-Şam ve Mısır, ve Mukaddimâti min Vâki el-Vesâik ve el-Masâdir et-Türkiyye ve el-Arabiyye el-Muâsıra leh**, Kahire, 1976.

GİRİŞ

ÇUKUROVA’NIN COĞRAFÎ KONUMU VE HUDUTLARI

Çukurova bölgesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin idarî taksimatında bugünkü İçel, Adana, Osmaniye ve kısmen de Antakya (Hatay) illerini kapsar. İsminin ima ettiğinin aksine bu bölgenin tümü düz ve ovalık değildir. Dağlık ve engebeli olan kısımları da vardır. Ancak etrafındaki dağlara nazaran “çukur” ve hâkim arazi yapısı düz olduğu için Türkler tarafından “Çukurova” olarak isimlendirilmiştir. Çukurova bölgesi Eskiçağlarda ve İslam fetihlerinden önce Kilikya¹⁰⁵ adı ile anılıyordu. Çukurova adına ilk defa XV. yüzyıla ait Türkçe ve Arapça kaynaklarda rastlıyoruz¹⁰⁶. Eski çağlarda Kilikya bugünkünden daha geniş bir bölgeyi kapsamaktaydı. Alanya Burnu ile birlikte Amanos Dağları üzerinden Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Suriye’ye kadar uzanan bölgeye “Kilikya” denmekteydi¹⁰⁷.

Çukurova; Doğu Toroslar sisteminin en geniş ovası olup, kara, deniz ve ırmaklar üzerinden sağladığı ulaşım, Anadolu ve Suriye ile Doğu Akdeniz arasındaki köprü konumu, tarıma elverişli geniş ve verimli toprakları ile tarih boyunca çok önemli bir merkez olmuştur. Ayrıca akarsularının bolluğu, tabii kaynaklarının zenginliği, ılıman iklimi ve her yönden korunaklı kapalı bir havza olması gibi kendine has özelliklerinden dolayı ilk çağlardan itibaren günümüze kadar cazip bir yerleşim yeri olmayı sürdüröregelmıştır.

Çukurova, Ortaçağlarda İslam-Bizans, Memlûk-Ermeni ve son olarak da Memlûk-Osmanlı çatışmasının yaşandığı bir bölgedir. Tabîi hudutlarla çok iyi korunmuştur. Kendi içinde, farklı özelliklerine rağmen, tam bir bütünlük arzeder. Bir taraftan deniz ve diğer taraftan yüksek ve sarp dağlarla korunmaktadır. Burası coğrafî bakımdan birbirinden ayrı iki ovaya ayrılmıştır: Aşağı ve Yukarı Çukurova.

¹⁰⁵ Biz bu hususu daima göz önünde bulundurarak, bundan sonra devamlı Çukurova adını kullanacağız.

¹⁰⁶ Faruk Sümer, “Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar”, **TAD**, C. I, Ankara, 1963, s. 1.

¹⁰⁷ M. Türker Acaroğlu, “Çukurova Bölgesi Kaynakçası (1928-1988)”, **I. Uluslar arası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu**, 21-23, Adana, Kasım 1990, s. 377.

Aşağı Çukurova, güneybatı ovası olup tabanı Akdeniz ve tepesi Toroslar'ın zirveleri olan bir üçgen şeklindedir. Burası üç ırmak tarafından sulanır: Tarsus (Cydnus) çayı¹⁰⁸, Seyhan (Sarus) ve Ceyhan (Pyramus) ırmakları¹⁰⁹. Bölgenin önemli şehirleri de bu nehirler üzerinde kurulmuştur. Tarsus çayı üzerinde Tarsus şehri¹¹⁰, Seyhan ırmağı üzerinde Adana¹¹¹ ve

¹⁰⁸ Tarsus Çayı hakkında Guy Le Strange'de, "Eski zamanların Cydnus nehri, söylendiği gibi, umumiyetle Nehr el-Baradân veya Baradâ olarak biliniyordu. İbn el-Fakîh onun aynı zamanda el-Gadbân Irmağı olarak isimlendirildiğini söyler. Bu ırmak Tarsus'un kuzeyindeki dağlık arazide, el-Akra, "Kel" diye bilinen dağın tepesinden doğar ve Seyhân mansabından uzak olamayan bir yerde Akdeniz'e dökülür. Batıya doğru, Tarsus'tan bir yürüyüşlük (günlük) mesafede, hudud hattı ilk zamanlarda Lamos nehri ile belirlenmekteydi. Araplar buna Nehr el-Lamis diyorlardı. Burada fidye-i necâtları ödenerek muntazaman Müslüman ve Hristiyan esirler mübadele ediliyorlardı." diyerek bilgi vermiştir. Bkz. Guy Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate, Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur**, Cambridge, 1930, s. 133.

¹⁰⁹ Seyhan ve Ceyhan ırmakları hakkında Guy Le Strange'de, "Sarus ve Pyramus ırmakları Müslümanlarca Seyhan ve Ceyhan nehirleri olarak biliniyordu. Bu iki nehir, ilk zamanlarda İslam topraklarının Bizans ülkesine doğru hudut ırmakları idi. Daha sonraları Arap coğrafyacıları tarafından sonradan Seyhun ve Ceyhun diye isimlendirilen Merkezi Asya'nın daha meşhur olan Oxus ve Jaxartes ırmaklarının isimlerini çağrıştırarak veya taklid ederek Pyramus ve Sarus ırmakları Ceyhan ve Seyhan olarak isimlendirildi. Bu ırmakların her ikisi de Küçük Ermenistan'ın kuzeyindeki dağlardan kaynaklarını alıyorlardı ve Ceyhan –ki Ebu'l- Fidâ bu nehri Fırat'la mukayese ederek kendi zamanlarında bu ismin umûmiyetle Cahân diye telaffuz edildiğini ilâve eder- Massisa'yı geçtikten sonra el-Mallûn (Mallus, sonraları Malo) limanının kuzeyinde Ayas Körfezi'nde Akdeniz'e dökülür. Seyhan daha küçük olup bu nehrin iki yakasındaki tek mühim şehir Azana (Adana) idi. Bununla beraber Seyhan, biraz önce zikrettiğimiz büyük köprüsü sebebiyle meşhur idi ve Ceyhan ve Seyhan ırmaklarının ikisi de Mes'udî'nin yazdığına göre, Cennet'in ırmaklarından idiler." diyerek bilgi verilmiştir. Bkz. Guy Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 131-132.

¹¹⁰ Tarsus hakkında Guy Le Strange'de, "Bütün hudut kalelerinin en önemlisi Tarsûs idi. Burada, ilk zamanlarda, yaya ve atlılardan oluşan büyük bir ordu bulunuyordu. Çünkü Tarsus, Kilikya Geçitleri olarak bilinen Toroslar'ı aşan meşhur geçidin güney girişini kontrol ediyordu. İbn Havkal Tarsus'un taştan yapılmış çifte bir surla ihata edildiğini ve burada 100.000 süvarinin bulunduğunu söyler; ve "bu şehir ile Bizans toprakları arasında, İslam Âlemi ile Hristiyanlık Âlemi arasında bir mânia görevi yapan Cebel el-Lukkâm'ın bir parçası olan, yüksek bir dağ silsilesi vardır" diye ilâve eder. İbn Havkal 367 (978) yılında burada gördüğü büyük askeri birlik hakkında açıklamalarda bulunur ve bunların kısm-ı azamının Bizanslılara karşı savaşta yardım etmek için İslam ülkelerinin dört bir tarafından gelmiş gönüllülerden oluştuğunu ve "bu sebeple" diyerek "İran'ın, Mezopotamya (Irak)'nın, Arabistan'ın, Suriye, Mısır ve Mağrib'in bütün büyük şehirlerinden insanlar gelip, Tarsus'ta her bir ülkeden gelen gazilerin yaşadığı muayyen bir ev'i (Dâr) olmayan hiçbir şehir yoktur" diye ilâve eder. Onlar Tarsus'a gelir-gelmez, kendi şehirlerinden gelen gönüllülerin yaşadığı ev'e (Dâr'a) yerleşirler. Oradaki askeri birlikte hizmete devam ederler; bunlar fevkalade mükemmel bir şekilde ibadet ve taâtta bulunurlar; dört bir taraftan onlara yardım gönderilir, ve onlar pek çok zengin bağışlar alırlardı ve oraya yardımcı birlikler göndermeyen bir sultan yoktu". İlk Abbâsi halifeleri özellikle, Mehdî ve Hârûn er-Reşid devirlerinde Tarsus dikkatli bir şekilde yeniden tahkim edilmişti ve bidâyette 8.000 kişilik bir askerle iyi bir şekilde korunuyordu; ve medhedilen Bâb el-Cihad'dan, "Mukaddes Harb Kapısı", Hristiyanlara karşı mutad yıllık seferlere çıkılıyordu. Cıvardaki Bazandûn (Podandos)'da ölmüş olan Halife Me'mun Tarsus'da büyük Cuma Camii'nin sol tarafında defnedilmişti. Şehrin içinden el-Baradân Irmağı (Cydnus nehri) akıyordu. Şehrin çift katlı surları altı kapı ile delinmişti ve surların dışında derin bir hendek vardı. Yâkût "Tarsûs 354 (965) yılına kadar İslam hudut şehri olarak kaldı. Bu tarihte İmparator Nikfûr (Nicephorus Phocas) hudut kalelerinden pek çoğunu fethettikten sonra Tarsûs'u da kuşattı ve anlaşma ile şehri aldı. Müslümanlardan bir kısmı şehri terkedebildiler; şehirde kalanlar "baş vergisi" ödemeye mecbur

Ceyhan ırmağı üzerinde Misis (Klasik dönemde Mopsuestia ya da Mamistra, günümüzde Yakapınar)¹¹² kurulmuştur. Orta çağlarda Adana, Tarsus'a nazaran ikinci derecede önemli bir şehirdi. Bu iki şehir Çukurova'yı kontrol etmek için Osmanlı ve Memlûk ordularının savaştığı iki mühim merkez idi¹¹³.

Yukarı Çukurova, Ceyhan ve kollarının yukarı vadisine doğru uzanır. Burası hem denizden hem de güneybatı ovasından Misis Dağı silsilesi ile ayrılmıştır. Ermeni Krallığı'na başkentlik yapmış olan Sis (Kozan)¹¹⁴, Anazarba¹¹⁵ ve Vahga (Feke)¹¹⁶ müstahkem kaleleri burada bulunur.

edildiler. Bütün camiler tahrip edildi “ve Nikfûr bütün Kur’ânları yaktı, dahası silâhhanelerdeki bütün silâhları aldı ve Tarsus etrafındaki bütün topraklarla birlikte, 623 (1226) yılının bu gününe kadar Hristiyanların elinde kaldı” diye ilâve eder. Bkz. Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 132-133.

¹¹¹ Adana hakkında Guy Le Strange'de, “Azana (Adana) şehri Seyhan Nehri (Sarus ırmağı) kıyısındadır. Massisa'dan Azana'ya giden yol üzerinde Iustinianos zamanına tarihlenen büyük bir köprü vardı. Bu köprü 125 (743) senesinde tamir edilmiş ve Emevi Halifesi Velîd'in adıyla, Cisir el-Velîd olarak adlandırılmıştı. Bu köprü 225 (840) yılında Abbâsi Halifesi Mutasım tarafından tekrar tamir edilmişti. Azana 141 (758) yılında Mansûr tarafından kısmen yeniden inşâ edilmişti. İstahrî bu şehri, Seyhan'ın batısında, iyi tahkim edilmiş, kalabalık, çok güzel bir şehir olarak tasvir eder. Tahkimât nehrin doğu yakasında idi ve Yâkût'un yazdığına göre tek gözlü bir kemer köprü vasıtasıyla şehirle bağlanmıştı. Adana sekiz kapılı bir sur ve arkasındaki derin hendek ile korunuyordu.” diyerek kısa bir bilgi vermiştir. Bkz. Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 132-133.

¹¹² Misis Kalesi, Araplar tarafından Çukurova'ya yapılan ilk akınlar esnasında 950 yılında ele geçirilmiş ve 14 yıl ellerinde kaldıktan sonra 964'de Bizanslılar tarafından alınmıştır. 1097 yılındaki I. Haçlı Seferine kadar Bizans elinde kalmıştır. Bkz. Texier, **Küçük Asya**, s. 485-486; Edwards, **The Fortifications**, s. 198-200. Misis Kalesi hakkında Guy Le Strange'de, “el-Massisa Ceyhan Nehri (Pyramus ırmağı) kıyısındadır. Burası I (7)'nci yüzyılda Emevi Halifesi Abdulmelik'in oğlu Abdullah tarafından fethedilmişti. Abdullah şehrin sur ve kulelerini yeniden yaptırmış ve buraya kuvvetli bir garnizon yerleştirmişti. Tepenin zirvesine bir câmi dikilmiş ve kaledeki kilise hububat deposuna dönüştürülmüştü.” diyerek kısa bir bilgi vermiştir. Bkz. Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 130.

¹¹³ Kâzım Yaşar Koprman, “Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri”, **Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman Makaleler**, yay. Haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 163; Shai Har-El, **Struggle For Domination in The Middle East, The Ottoman-Mamluk War 1485-1491**, Leiden-New York-Koln, 1995, s. 39.

¹¹⁴ Çukurova'nın kuzey kısmında Haçin (Saimbeyli) ve Vahga (Feke) arasında stratejik konuma sahip muhkem bir kale olan ve Küçük Ermenistan Krallığı'na başkentlik yapmış olan Sis Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 233-237.

¹¹⁵ Büyük bir dağın eteğinde bulunan Anazarba şehri, Ceyhan ovasının ortasında bir yerdir. Şehrin kalesi bugün Ceyhan Nehri'nin aktığı ovaya hâkimdi ve Çukurova'nın girişini korumaktaydı. Bkz. Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, C. III, çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman, Sadeleştiren: Yrd. Doç. Dr. Musa Yıldız, s. 135-137; Anazarba hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 65-71. Ayrıca Anazarba'nın kısa bir tarihi için bkz. Guy Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 129.

¹¹⁶ Bizanslı müverrihlerin, çok sarp bir kayanın tepesinde bulunduğunu söyledikleri Vahga Kalesi, Seyhan Nehri'nin doğusunda yer alıyordu. Bkz. Simbat, **Vekâyinâme (951-1334)**, Türkçe çev. H. D. Andreasyan, TTK, Basılmamış nüsha, no. 68, İstanbul, 1946, s. 47; Edwards, **The Fortifications**, s. 259-265.

Çukurova Akdeniz'in kuzeybatısında yer alan İskenderun Körfezi'ne doğu, batı ve kuzey yönlerinde uzanır.

Çukurova'nın en önemli geçitleri Suriye Geçitleri ve Gülek Boğazı (Kilikya Kapısı) geçitleridir. Bunlardan Suriye Geçitleri, Suriye'den Çukurova'ya ilk girişte bulunur. Memlûkler, Suriye'den Çukurova'ya girişlerinde Suriye Geçitleri'ni kullandıkları için ilk başta Suriye Geçitleri'nden bahsetmek yerinde olacaktır.

1- Suriye geçitleri dört adettir. Bunlar;

a- Amanos Geçidi (Aslanbeli veya Arslanboğazı): Maraş ve Bahçe'den Adana'ya giden yol üzerinde bulunan bu geçit, Sirfendikar (Savrandı)¹¹⁷ ve Tell Hamdûn (Toprakkale)¹¹⁸ Kaleleri tarafından korunuyordu. Ermeniler tarafından Mari Geçidi olarak isimlendiriliyordu. Bugün Adana'yı Gaziantep'e bağlayan ana kara yolu bu geçitten geçmektedir.

b- Demir Kapı Geçidi: İskenderun Körfezi'nin kuzeyinde, Misis Dağlarının karşısındadır. Bu geçit Akdeniz'e bakan Küvâre Kalesi (Kurtkulağı, Kurtkale, Kervansaray) tarafından korunur. Buradan bir yol Ayas'a ve diğer yol Misis üzerinden Adana'ya gider.

c- Bâb el-Melik Geçidi (Bâb-ı İskenderun, Sakal Tutan Geçidi): İskenderun'dan itibaren Akdeniz kıyısıyla birlikte Payas¹¹⁹'a bağlanan bir geçittir. Burası günümüzde Osmaniye-İskenderun karayolunda Yeşilkent (Erzin) ile Dört Yol arasında, denizin ve dağın birleştiği yerdir.

d- Belen Geçidi (Topboğazı): Antakya'yı Amanos Dağları'nın (Nur Dağları, Cebel-i Lukkâm) arasından İskenderun'a bağlayan bir geçittir. Bu geçit Antakya'nın kuzeyinde yer alan Bagraş Kalesi tarafından korunuyordu. Suriye'den Çukurova'ya girerken geçilen ilk geçit budur.

¹¹⁷ Sirfendikar Kalesi, Osmaniye'nin kuzeydoğusunda, Bahçe'nin kuzeybatısındaki Kaypak Kalesidir. Bkz. Faruk Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar", **TAD**, C. I, Ankara, 1963, s. 16. Ayrıca bu kale hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 216-220.

¹¹⁸ Tell Hamdûn Kalesi, Çukurova'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 244-253.

¹¹⁹ Payas, İskenderun'u Adana ve Osmaniye'ye bağlayan sahil yolunun batı kısmında bulunmaktadır. Bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 201-204.

2- Gülek Boğazı: Çukurova'nın kuzeybatısında Çukurova'nın en önemli geçidi olan ve en eski tarihlerden beri kullanılagelen Gülek Boğazı (Kilikya Kapısı) budur¹²⁰.

Gülek Boğazı, Torosların içindeki Geyik Dağları'na kadar uzanan Göksu Vadisi ve Gezbeli üzerinden geçen yol vasıtasıyla İç Anadolu'ya; Amanos Geçidi ile Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye-Mezopotamya'ya; Belen Geçidi (Topboğazı) ile de Amik Ovası'na ve yine Suriye-Mezopotamya ve Fenike sahilleriyle bağlantı sağlar¹²¹.

Gülek Boğazı'ndaki yollardan biri batıya, Tarsus, Mersin ve Silifke yönüne ayrılmakta, Taşucu'nun hemen batısında Boğsak-Akdere arasındaki sarp kayalıkların içine girinceye kadar sahil kesimini izlemekte ve günümüzdeki yol gibi Tokmar Kalesi'nin dibinden Yeşilovacık Ovası'na inmekteydi. Çok daha önemli olan diğer bir yol ise, güneydoğuya doğru giden yoldur. Adana, Misis (Yakapınar), Kızıldere, Küvâre ve Demir Kapı'yı geçtikten sonra İskenderun Körfezi'ne varıyordu¹²².

Gülek Boğazı'nın yol vermesiyle Ereğli ve Konya'ya yani Anadolu'ya kapı buradan açılır. Tarsus ve Adana'nın stratejik ehemmiyeti bu geçidi kontrol etmeleri, Antakya ve oradan Haleb'e ulaşan yol üzerinde bulunmalarındır. Çukurova, Gülek Boğazı'nın güney çıkışına hâkim olması ve Suriye geçitlerinin girişini kontrol etmesi hasebiyle Arap memleketlerinin önemli bir "arka kapısı" dır. Buraya kim hâkim olursa "Suriye'nin kalbine" kolayca ulaşır¹²³. Guy Le Strange, İbn Hurdadbih'den nakille Gülek Boğazı'nda yer alan kaleler hakkında şu bilgiyi verir: "*Kilikya Geçitleri eski çağlarda sık kullanılan geçitler idi. Tarsus'dan kuzeye ve bu geçitten İstanbul ana yoluna. Bu yol, posta kuryeleri tarafından ve muntazam olarak Halife ile*

¹²⁰ Gülek Boğazı adı verilen geçit eskilerin "Kilikya Kapıları" dedikleri geçittir. Bu geçiti kontrol eden kuvvet, Anadolu içlerine nüfûz etme imkânına sahip oluyordu. Bkz. Texier, **Küçük Asya Coğrafyası**, s. 480; Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 134; W. M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, terc. Mihri Pektaş, İstanbul, 1960, s. 80; Edwards, **The Fortifications**, s. 139-140.

¹²¹ Ahmet Ünal-K. Serdar Girgürner, **Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, İstanbul, 2007, s. 37.

¹²² Har-El, **Struggle**, s. 53; Ahmet Ünal-K. Serdar Girgürner, **Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, İstanbul, 2007, s. 38.

¹²³ Kopraman, "Osmanlı-Memlûk", s. 162-163; Har-El, **Struggle**, s. 38.

Kayser (Sezar) arasında gidip gelen elçilik heyetleri tarafından çıkılan sayısız akınlarda, aşağı yukarı kullanılan yoldur. [Bu yol, 250 (864)'de eserini yazan İbn Hurdadbih tarafından dakik bir şekilde tasvir edilmiştir ve onun yazdıkları daha sonraki pek çok müellif tarafından da aynen nakledilmiştir.] Bu yolun, güney kısmı *Derb es-Selâme*, “Emniyetli Geçit” olarak biliniyordu ve *Pylae-Kilikya*- meşhur Kilikya Geçitlerini birbirine bağlıyordu. Yerlerin pek çoğu bugün şüphesiz tam olarak tespit edilemez, fakat tespiti mümkün olan yerlerin isimleri burada parantez içinde gösterilmiştir. İbn Hordadbih diyor ki: Tarsus’tan el-Ullayk’a altı mildir. Buradan er-Rahva (“İrmak Çayırı”, muhtemelen kadim Mopsukrene) ve el-Cevzât’a 12 mildir. Buradan sonra el-Cerdekûb yedi mildir. Bazandûn (Podandos, bugünkü Pozantı)’a tekrar yedi mildir. Burada Halife Me’mun’un öldüğü yerin yakınında Râka denilen pınar vardır. Ve sonra Bazandûn’dan geçitin (Kilikya Geçitlerinin) (kuzey) sonundaki Lulua¹²⁴’ya on mildir. Burada sıcak su kaynaklarının yakınında Mu’asker el-Melik, “Melik Ordugâhı” vardır ve es-Safsâf, “Söğütler” (Faustinopolis’e yakın) buradadır, ve kezâ Hısnü’s-Sakâlîbe¹²⁵ “İslavların Kalesi” de buradadır. Melik Ordugâhı’ndan (burada Pylae Kilikya sona erer) Vâdi et-Tarfâ “Tamara Vâdisi”’ya 12 mildir. Buradan Minâ’ya 20 mildir. Minâ’dan Hirakla Irmağına 12 mildir. Burada Hârûn er-Reşîd’in âni bir hücumla aldığı Hirakla şehri (sonraları Arakliya, Grekçe Heraclia) vardır. Hirakla’dan el-Libn şehrine sekiz mildir. Buradan Re’sü’l-Gâbe “Ormanların Başladığı Yer” e 15 mil, buradan sonra, el-Meskenîn’e 16 mil, buradan 12 mil sonra Ayn e’l-Burgus’a, “Pire Pınarı” 12 mil, buradan Nehru’l- Aksâ’ya, Yer Altı Irmağı 18 mil, buradan sonra Konya (İconium) varoşlarına 18 mil. Konya’dan el-Alemeyn’e, “İki İşaret direği”, 15 mil, sonra Ebrumasâna’ya 20 mil, buradan Vâdî el-Cevz, “Ceviz Irmağı”, 12 mil ve buradan Ammûriye’ye (Amorion) 12 mildir. Fakat biraz önce söylediğimiz el-Alemeyn’den

¹²⁴ “Arapların Lû’lûe (İnci) tesmiye ettikleri Bizans kalesi Loulon’dur. Lû’lûe es-Safsâf (Söğütler)’in yukarısında, aşağıdaki vadideki yerleşme yerindedir. Bizans şehri Faustinopolis’in yerindedir”. Bkz. Guy Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 134.

¹²⁵ “Meşhur Hısn es-Sakâlîbe (Sakâlîbe Kalesi)’nin, Bozantı (Bazandûn, Podandos) Vâdisi’nin güneyine tepeden bakan doğu tepesinde yükselen, şimdi Anaşa Kalesi olarak bilinen, siyah mermer taştan yapılmış Bizans Kalesi’nin harabeleri olduğunu tespit etmiştir”. Bkz. Guy Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 134.

Ammûriye'ye başka bir güzergâh daha vardır. Bu da el-Alemeyn'den Nasr Krite köylerine 15 mil, buradan el-Basiliyûn (Kırk Şehit Gölü)'nun başına 10 mil, buradan es-Sind'e 10 mil, buradan Hısn Sinâda (Sinadlar Kalesi)'ya 18 mil, buradan Magl'a 25 mil ve buradan Ammûriye'deki ormana 30 mil".¹²⁶

Çukurova'yı İç Anadolu'ya bağlayan Gülek Boğazı dışında başka yollar da vardı. Bunlardan bir tanesi Perçin Dağı yakınlarındaki Yedibel Geçidi üzerinden, diğeri Aydost Dağı ve Bolkar Dağları içinde yer alan Dümbelek Bel (Dümbelek Düzü) üzerinden geçiyordu. Bu yol bugün Çamlıyayla (Namrun)'dan itibaren yaylalar üzerinden işlemektedir ve sadece arazi arabalarıyla geçilebilir¹²⁷. Bir başka geçitle yine Toros Dağları'nı aşmak mümkündü ve bu da Tomarza-Toklar-Arslantaş ve Kızılgöl Dağı ile Soğanlı Dağları arasında yer alan Kurubel Geçidi üzerinden Tomarza'dan Tufanbeyli, Ayvat ve Şar'a inmek suretiyle çıkış veriyordu¹²⁸.

Öte yandan Çukurova'nın batı kısmında Toros dağlarından Göksu Çayı ile Mut (Claudiopolis) üzerinden Akdeniz'e doğru açılan vadide Silifke (Seleucia) vardır¹²⁹. Bu dağlık bölgenin çevre ile irtibatı çok mahdud ve müşkildir. Günümüzde de Alanya-Silifke arasındaki kara yolu oldukça dolambaçlı, dağlık ve diktir. Silifke'den kuzeye doğru Göksu kanyonundan hareket edilirse Karaman ve Konya'ya çıkılır.

Çukurova hududlarına dâhil olmamakla birlikte, bölgeye yakın konumda bulunan Anadolu'nun diğr önemli bir geçidi de Araplar'ın Derb el-Hades olarak adlandırdıkları Kayseri'den Anti-Toroslar'ı keserek Elbistan Ovası'na uzanan geçittir. Elbistan ve komşusu Maraş'ın stratejik ehemmiyeti bu geçidi kontrol etmeleri ve Ayntâb'e ve oradan Haleb'e ulaşan yol üzerinde bulunmalarındandır. Bu boğazın çıkışını Dârende Kalesi koruyordu¹³⁰.

Çukurova'daki yalçın dağlar bir taraftan geçitleri zorlarken bir taraftan da vadileriyle önemli kaleleri saklar. Bunlardan birisi Gülek Geçidi (Kilikya

¹²⁶ Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, s. 134-135.

¹²⁷ Ünal-Girginer, *Kilikya-Çukurova*, s. 39.

¹²⁸ Ünal-Girginer, *Kilikya-Çukurova*, s. 39.

¹²⁹ Ramsay, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, s. 401; Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, s. 133; Edwards, *The Fortifications*, s. 221-228.

¹³⁰ Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, s. 133; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 162.

Geçidi)'nin güneybatısında bulunan Lampron (Namrun) Kalesi¹³¹,dir. Maraş ve Behisni (günümüzde Besni) gibi Torosların güneyindeki vadide yer alan kale-şehirler oldukça önemli çıkış yerleridir. Bu kale-şehirler, haberleşme ve ticaret için önemli yollar üzerinde bulunuyorlardı. Çukurova'da Anazarba, Tell Hamdûn (Toprakkale) ve Yılan Kalesi¹³² de korunaklı diğer kalelerdendi. Bu kaleler aynı zamanda herhangi bir saldırı zamanında haberleşme için kullanılırdı. Tell Hamdûn ve Anazarba Kaleleri Sis Kalesi'nden rahatlıkla görülebiliyordu.

Çukurova verimli topraklarının yanı sıra stratejik konumu ve sahip olduğu geçitler dolayısıyla sadece askerî bakımından değil, aynı zamanda kara ve deniz ticareti bakımından da çok önemliydi. Limanlarındaki demirleme imkânı, Akdeniz vasıtasıyla diğer şehirlere ulaşma kolaylığı ve verimliliği sebebiyle Çukurova, uluslararası deniz yolu ticaretinin bir merkezi olmuştu. Ayas (klasik çağda Aigai, günümüzde Yumurtalık)¹³³, İskenderun Körfezi'nin batı kıyısında yer alan önemli bir limandı. Bölgede çok önemli bir konuma sahip olan Ayas Limanı, özellikle Haçlı Kontlukları'nın çöküşünden sonra hem Ermeniler ve hem de metbûu oldukları Moğollar için doğunun en önemli ticarî limanı idi. Ayas, deniz ve kara burçlarıyla ele geçirilmesi zor, çok muhkem bir limandı. Bu sebeple Memlûkler Ayas üzerine defalarca akınlar yapmışlar ve çok zorlukla ele geçirmişlerdi. Bölgedeki diğer bir liman ise Anamur'u içine alan Silifke'nin doğusunda kalan Kız Kalesi (Klasik dönemde Korykos veya Corycus)¹³⁴,dir. Ayas kadar önemli olmasa da tıpkı Ayas gibi hem kara hem deniz burçları olan Korykos (Kız Kalesi) Kalesi de bölgenin diğer bir limanı idi. Ortaçağda Tarsus, Adana ve Misis'e nehirler üzerinden sallarla ulaşım mümkün olabiliyordu.

Küçük Ermenistan Krallığı'nın ticarî hayatında İtalyan tüccarlar önemli idi. Ayas Limanı; Ceneviz, Venedik, Sicilya, Katalonya ve Pissa'lı tüccarların sıklıkla uğradıkları bir yer idi. İtalyanlarla ticaret yapan Ermeniler bu avantajı

¹³¹ Lampron (Namrun) Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 176-183.

¹³² Yılan Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 269-275.

¹³³ Ayas Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 77-81.

¹³⁴ Kızkalesi (Korykos) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 161-166.

Memlûkler'e karşı bir silah olarak kullanıyor ve Memlûklerle askerî ihtiyaçları olan ahşap ve demir ticaretini yapmıyorlardı. Siyasî ve askerî sebeplerin yanında Memlûkler işte bu ambargolar sebebiyle de Ermeniler üzerine sık sefere gitmişler ve nihayetinde Küçük Ermenistan Krallığı'na son vermişlerdir. Memlûkler, Ermenilerden sonra bölgede Osmanlılarla yoğun ticarî münâsebetler içinde idiler.

Çukurova'nın Memlûk Devleti idarî sistemindeki yerine gelince; Memlûk Devleti üç ana coğrafi bölgeden oluşuyordu. Bunlar Mısır, Bilâd-ı Şâm ve Hicaz bölgeleridir. Çukurova, Bilâdü's-Şâm bölgesi sınırları dâhilindeki Haleb nâibliğine bağlı idi. Günümüzde olduğu gibi Memlûkler döneminde de Suriye, birçok şehirden oluşan geniş bir bölge idi. Memlûkler zamanında meydana gelen hâdiselerin daha iyi anlaşılabilmesi için Çukurova'yı kapsayan Bilâdü's- Şâm sınırları dâhilindeki Haleb nâibliğinin idarî taksimatının bilinmesi zaruret arz eder.

I- HALEB VİLÂYETİNİN SINIRLARI VE İDARÎ TAKSİMATI

Salahaddin Eyyûbî Bilâdü's-Şâm¹³⁵ ve Mısır'daki topraklarını idârî bakımdan bölgelere ayırmıştı. Her birisi birer vâli (veya nâib) tarafından idâre edilen bu idârî bölgelere “memâlik” deniyordu. Bu taksimat Memlûkler zamanında da devam etti. Memlûkler bu idârî birimlere “niyâbet”, idâre eden kumandanlara da “nâib” (=vâli) diyorlardı. Bazen de coğrafi bölge anlamında “memâlik” tabirini kullanıyorlardı.

Haleb niyâbeti Bilâdü's-Şâm bölgesi sınırlarında bulunur. Bilâdü's-Şâm'ın sınırları hakkında neredeyse bütün coğrafyacı ve tarihçiler hemfikirdirler. Bu sınır genel hatlarıyla Bahr el-Rum (Akdeniz) doğuda Fırat Nehri, kuzeyde Bilâdu'r-Rum (Anadolu) ve güneyde Gazze'ye kadar uzanan bölgedir. Güneyde en son hudud Refah'dan eş-Şevbek, Eyle (Akabe), Belka'ya; doğuda Belka'dan Serhad Tepeleri, Gavta, Selemiyye, Bâlis'e;

¹³⁵ Bilâdü's-Şâm, bugün bizim Şâm tabiri ile kastedtiğimiz Dimaşk şehri anlamında olmayıp, güneyde Gazze'den kuzeyde Toroslar'a kadar uzanan bölgeyi yani bugünkü Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan'ı içine alıyordu.

kuzeyde Bâlis'den Fırat nehriyle birlikte Necm Kalesi, el-Bire, Sumeysat, Hısn-ı Mansûr, Behisni, Maraş Tarsus, Sis ve Akdeniz'e; batıda ise Refah'a kadar uzanan Akdeniz sahili hududu belirler¹³⁶.

el-Ömerî Bilâdu's- Şâm sınırını, kuzeyde Bilâd-ı Sis (Ermeni Ülkesi)'den Akdeniz sahili boyunca güneyde Mısır ve Sinâ Çölü'ne, doğuda Fırat'tan Arap yarımadasının kuzeyi olarak tahdit eder¹³⁷.

Memlûkler zamanında Bilâdü's-Şâm altı ana idarî merkeze ayrılmıştı. Bu idârî birimler merkezlerinin ismiyle **Dimaşk, Haleb, Hama, Tarabulus, Safed ve Kerek** idi. Fakat zamanla yeni niyâbetler ihdâs edilerek Gazze, Kudüs, Rahbe, Hıms, Aclun ve Malatya gibi nâiblikler de bunlara eklenmişti. Bilâdu'r-Rûm sınırında yer alan ve Suğur/Avasım¹³⁸ olarak adlandırılan Çukurova Bölgesi Bilâdü's-Şâm'ın Dimaşk'tan sonraki ikinci büyük nâibliği Haleb nâibliğine bağlı idi.

Haleb niyâbeti, coğrafi olarak, güneyden Hama niyâbeti, kuzeyden Bilâdu'r-Rûm, doğudan Bâlis ve Fırat mecrasına, batıdan Akdeniz'e kadar uzanan toprakları kapsıyordu¹³⁹.

Haleb pek çok şehir (kale) den oluşan bir niyâbet idi. Niyâbet merkezi Haleb başta olmak üzere ayrıca valilikler vardı. Bunlar, Kefertâb, Sermîn, el-Cebbûl, Simrân, 'Azâz, Tell Bâşir, Menbic, Tîzîn, Buzâ'a, Derkûs ve Antakiyye valilikleri idi¹⁴⁰.

Memlûkler devrinde Haleb niyâbetinde nâiblikler iki gruba ayrılmıştı:

Birinci grup Şâm bölgesi sınırında olan nâibliklerdi. Bu nâibliklerin sayısı 11 tane idi. Bunlar, Rum Kale, Kâhta, Gerger, Behisni, Ayntâb, er-Râvendân, Derbsâk, Bagras, el-Kusayr, eş-Suğr ve Bekâs ve Şeyzer

¹³⁶ Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, **Subh el- A'sâ fî Sinâ'ati'l- İnşâ**, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, C. IV, Kahire, 1987, s. 77-80 (Bundan sonra eser Subh el- A'sâ olarak kısaltılacaktır).

¹³⁷ İbn Fazlullah el-Ömerî, **et-Tarif bi el-Mustalah eş-Şerîf**, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1988, s. 224-225 (Bundan sonra eser et-Tarif olarak kısaltılacaktır).

¹³⁸ Sağr, cem'i suğûr'dur. Düşmanla yüz yüze gelinen yerlerdir. Suğûr ve 'Avâsım aynı manadadır. Adana, Tarsus civarındaki yerler Suğûr eş-Şâm; Malatya'dan Maraş'a kadar olan yerler Suğur el-Cezire olarak adlandırıldı. Suğurlar, askeri birliklerdir. Daimi surette savunma için asker barındırırlar. Bu konu için bkz. el-Kalkaşandî, **Subh el-A'sâ**, C. IV, s. 135-136.

¹³⁹ el-Ömerî, **et-Tarif**, s. 232.

¹⁴⁰ el-Kalkaşandî, **Subh el- A'sâ**, C. 4, s. 236-237; Halil b. Şahin ez-Zâhirî, **Zubdet-i Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turuk ve el-Mesâlik**, Tah. Paul Ravaisse, Paris, 1893, s. 49-52, 132-133; Altan Çetin, **Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı**, Ankara, 2009, s. 21.

nâiblikleri idi¹⁴¹. Gülek Boğazı'nı ve Suriye Geçitlerini koruyan bu kaleler, Şâm Hudûdunu oluşturuyordu.

İkinci bölge Şâm bölgesi sınırları dışında kalan nâiblikler idi. Bunlar, Anti Toroslar boyunca uzanıyordu. Bunlar da kendi arasında ikiye ayrılmaktaydı: İlki, sugûr/‘avâsım bölgelerindeki nâibliklerdi. Toros Dağları boyunca ve İskenderun Körfezi sahilince uzanıyordu. Bunlar dokuz tane idi. Malatya, Debreki (Divriği), Dârende, Elbistan, Ayas, Adana, Tarsus, Sis (Kozan) ve Sirfendikar'dan müteşekkil idi¹⁴². Bu sugûrun Ayas, Adana, Tarsus, Sis (Kozan) ve Sirfendikar'dan oluşan kısmı Çukurova'ya tekabül etmekte olup Suriye hinterlandını Anadolu'dan gelen düşman saldırılarından koruyordu. İkincisi, Aşağı Fırat'ta el-Cezire bölgesi sınırındaki nâiblikler idi. Bu niyâbetler el- Bîre (Birecik), el-Ca'ber, er-Ruha (Urfa)'dan müteşekkil idi¹⁴³. Derb el-Hades bölgesindeki bu kaleler, İran'da hâkim olan kuvvetlerin akınlarına karşı Suriye'yi kuzeydoğudan korumaktaydı.

Bilâdü's-Şâm'ın önemli bir merkezi olan Haleb nâibliği, Memlûk Devletinin kuzey sınırında olması dolayısıyla Memlûklerin İlhanlılar, Ermeniler, Türkmenler ve daha sonraları Osmanlılar ile olan dış münasebetlerinde vuku bulan pek çok hadisenin mihveri olmuştur. Haleb'e bağlı bulunan Çukurova bölgesindeki Adana, Sis, Ayas, Tarsus kaleleri stratejik yönden çok önemliydi. Bu sebeple buraların korunmasına çok ehemmiyet veriliyordu. Bunlardan Tarsus ayrı bir öneme sahipti. Tarsus, Gülek Boğazı'nın güney çıkışını koruyor, Ramazanoğulları ile Torosların ötesindeki Karamanoğulları arasındaki irtibatı kesiyordu¹⁴⁴.

Küçük Ermenistan Krallığı'nın Memlûkler tarafından yıkılmasından sonra Memlûklerin kuzey sınırının taksimatı, Memlûkler'e tâbi iki beylik olan Dulkadıroğulları ve Ramazanoğulları'na karşı takip ettikleri "çift ayaklı" siyasetin en çarpıcı özelliğini teşkil eder. Bu iki Türkmen hanedanının hudut bölgesinin büyük kısmı üzerindeki hâkimiyetini tanıyarak, buraları onlara müdafaa ettirmek ve buraları güvenlik altında tutmak için gereken asker ve

¹⁴¹ el-Kalkaşandî, *Subh el- A'şâ*, C. 4, s. 232-234.

¹⁴² el-Kalkaşandî, *Subh el- A'şâ*, C. 4, s. 234-235.

¹⁴³ el-Kalkaşandî, *Subh el- A'şâ*, C. 4, s. 235-236.

¹⁴⁴ Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 167.

sâireden de kurtulmak. An'anevi Türkmen taksimatına göre Sağ Kol'u oluşturan Bozok Türkmenlerinden Dulkadiroğulları Derb el-Hades'i müdafaa ediyorlardı. Bunlar Elbistan havâlisinde üslenmiş olup el-Cezîre Hudûdu'nun iç bölümünü savunuyorlardı. Sol Kol'u oluşturan Üçok Türkmenlerine mensup olan Ramazanoğulları da Çukurova geçitlerini müdafaa ediyordu. Bunlar da Adana'da üslenmişlerdi¹⁴⁵.

Bununla birlikte Çukurova geçitlerinin çıkışına hâkim olan Tarsus ve Derb el-Hades çıkışına hâkim Dârende şehirleri doğrudan Memlûk kuvvetleri tarafından kontrol ediliyordu¹⁴⁶. Memlûkler, hâkimiyetlerinin sonuna kadar Toroslar'dan Fırat'a kadar uzanan hudut bölgesindeki yedi şehirde kendi emirlerinin kumandasındaki muhâfız birlikleri ile doğrudan hâkimiyetlerini sürdürdüler. Böylece Memlûkler, Küçük Ermenistan Devleti'ni yıktıktan sonra buralarda nüfuz sahibi olan Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları Beylikleri'ne mücâvir sahalari, hattâ bu beyliklerin hâkimiyeti altındaki yerleri de kontrol altında tuttular. Bu şehirlerin pek çoğu Çukurova bölgesi dâhilinde olup şunlardı:

Tarsus: Gülek Boğazı'nın güney çıkışını koruyor, Ramazanoğulları ile Toroslar'ın ötesindeki devlet arasındaki irtibatı kesiyordu. Ayas: Çukurova'nın ana limanını ve bitişik sahilleri harici düşmanlara karşı koruyordu. Sirfendikar: Suriye geçitlerini göçebe Türkmen akınlarına karşı koruyor ve Ramazanoğulları ile Dulkadiroğulları'nın irtibatını kesiyordu. Sis (Kozan): Ramazanlı ve Dulkadirli toprakları arasındaki irtibatı kesiyordu.

Çukurova bölgesi toprakları dışında olmakla birlikte Dârende: Anti-Toroslar geçidini (Derb el-Hades) koruyor; Dulkadiroğulları ile Anti-Toroslar'ın ötesindeki devlet arasındaki irtibatı kesiyordu. Malatya: Sivas-Tebriz yolunu koruyor ve Fırat hududu ötesindeki devletle Dulkadiroğulları arasındaki hudut bağlantısını kesiyordu. Divriği: Sivas-Tebriz yolunun kuzey kısmını koruyor ve Dulkadiroğulları'nın kuzeye doğru genişlemesini önlüyordu¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 166; Har-El, *The Struggle*, s. 45.

¹⁴⁶ Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 167.

¹⁴⁷ Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 167; Har-El, *The Struggle*, s. 46.

Memlûklere tâbi olan bu şehirler, tabii birer mânia olan Toroslar ve Anti Toroslar'la birlikte, sadece düşmanlara karşı bir dış güvenlik vazifesi ifa etmiyor, aynı zamanda tampon devletler olan Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları'nı da kendi bölgeleri içinde tutuyordu¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 167; Har-El, **The Struggle**, s. 46.

I. BÖLÜM

MEMLÜKLER DÖNEMİNE KADAR ÇUKUROVA BÖLGESİNİN SİYASÎ TARİHİ

I. ESKİÇAĞDA ÇUKUROVA BÖLGESİ

Çukurova bölgesi M.Ö. II. binyıldan itibaren çeşitli isimler altında anılagelmiştir. Ancak yazılı kaynaklardan belirlenebildiği kadarıyla en eski ismi Kizzuwatna'dır¹⁴⁹.

Kilikya adının nereden geldiğini Langlois şu şekilde ifade etmektedir: *“Eski Yunanlılar ve Romalılar, Adana ve Tarsus havalisine Kilikya derlerdi. Kilik, camus, manda demek olup, Tarsus’un timsalidir. Kilikya’da bilhassa Tarsus Çayı (Sidnos) ile Seyhan (Sarbus) Nehri’nin meydana getirdiği deltada çok sayıda camuz vardır. Herodotos ise, buraya bu nâmı veren Fenikeli Ajenor’un oğlu Kilik’dir.”* demektedir¹⁵⁰.

Çok eski çağlardan itibaren iskân edilen Çukurova, Paleolitik çağdan itibaren yerleşim yeri olmasına karşın, bölgede en yoğun iskân Neolitik dönemi izleyen Kalkolitik Çağ ve Eski Tunç Çağı’nda başlar. Mersin-Yümüktepe ve Tarsus-Gözlükule bölgenin en eski höyükleridir. Yümüktepe Neolitiği, Anadolu’da ilk keşfedilen yerleşim yeridir. Yümüktepe ve Tarsus dışındaki Kalkolitik yerleşmeler arasında, Çavuşlu, Hacıbozan, Nacarlı, Silifke ve Tirmil bulunmaktadır¹⁵¹.

M.Ö. 1650-1200 yılları arasında Çukurova’da Kizzuwatna Krallığı ve Hititler devri yaşanmıştır. Hitit Devleti’nin M.Ö. 1200’de Deniz Kavimleri tarafından yıkılmasından sonra Anadolu’nun Güney ve Güneydoğusunda Geç Hitit Beylikleri denilen küçük şehir devletleri kuruldu. Bu devletlerden bazıları Çukurova’da kurulmuştur¹⁵².

¹⁴⁹ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 63.

¹⁵⁰ Viktor Langlois, **Eski Kilikya**, çev. Rahmi Balaban, Mersin, 1947, s. 5. Kilikya adının menşei ile ilgili yorumlar hakkında Bkz. Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 64-66.

¹⁵¹ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 115-116.

¹⁵² Ahmet Ünal, “Hitit İmparatorluğu’nun Yıkılışından Bizans Dönemi’nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, **Çukurova Ün. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi**, C. XV, S. 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana, 2006, s. 69.

Yeni Asur İmparatorluğu Çağı'nda (M.Ö. 859-612) Çukurova'nın ovalık kısmında Que ve dağlık kısmında Hilakku Krallıkları kuruldu¹⁵³. Que Krallığı'nın uzun yıllar Asur hâkimiyeti altında kalmasına karşın Hilakku Krallığı uzun müddet Asurlulara karşı bağımsızlığını korumuştur.

Yeni Babil Çağında Çukurova, Babil saldırılarına maruz kalmış ancak tam olarak işgal edilememiştir. Babilliler burayı ancak M.Ö. 557-556 yılında kesin olarak işgal edebilmişlerdir¹⁵⁴.

Anadolu ve Kilikya'nın, Pers Kralı Kyros tarafından işgalinden sonra (M.Ö. 542), M.Ö. 401 yılına kadar Persler Kilikya'yı yerli bir hanedanın hüküm sürdüğü krallık vasıtasıyla idâre ettiler ve ülkeye bir süvari birliği yerleştirmekle yetindiler¹⁵⁵. Tarsus bu devirde bölgenin kültür ve idarî merkezi olmaya devam etti. Kilikya, Perslerin Yunanistan'a düzenledikleri seferler sırasında Pers orduları ve müttefik birliklerin toplanma ve buluşma yeri olmuştur. Pers hâkimiyetine rağmen Kilikya'da mahallî hanedanların tamamen sona erdiği söylenemez. Nitekim M.Ö. 401'den sonra Tarsus'da bağımsız sikkeler basılmaya devam etmiştir. Kilikya'da Pers hâkimiyeti özellikle batı kesimlerde, pek etkili değildi. Persler ticareti desteklemek için ticaret merkezi konumunda olan şehirlere serbestiyet tanımışlardır.

Perslerin Anadolu'daki baskıları, M.Ö. 334 yılında Makedonya kralı Büyük İskender'in Çanakkale Boğazı'nı geçerek Troia yakınlarındaki Granikos Çayı Vadisi'nde beş satraplığın askerlerinden oluşan Pers ordularını yenmesi ve Anadolu'yu İran politik hâkimiyetinden kurtarmasıyla son bulur. İskender, Gülek Geçidi'ne yaklaştığında geçidin her iki tarafındaki sarp dağ yamaçlarının Pers askerleri tarafından tutulduğunu görmüş ancak askerler onun yaklaşmasıyla kaçarak bölgeyi İskender'e bırakmışlardır.

Büyük İskender M.Ö. 333'de Kilikya'ya girdi ve Tarsus'a ulaştı. İskender, Amanosları aşarak Pers Kralı Darius ile savaşacağı İssos'a indi ve

¹⁵³ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 170; Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun...", s. 69.

¹⁵⁴ Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun...", s. 77-79.

¹⁵⁵ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 208.

Pers Kralını burada bozguna uğrattı¹⁵⁶. İssos Savaşı'ndan sonra Anadolu gibi Çukurova ve Suriye de İskender İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi.

İskender'in ölümünden sonra devleti halefleri olan generallar arasında paylaşıldı. Generaller döneminde Kilikya Seleukos'un hâkimiyetinde görünse de, burada Mısır-Ptolemaios etkisi ve hâkimiyetinin görünmesi Seleukos'un buradaki nüfûzunun pek de güçlü olmadığını gösterir¹⁵⁷. Mısır'ın buraya olan ilgisinin sebebi Mısır'da bulunmayan kerestenin Kilikya'da bolca bulunması ve özellikle dağlık kesimde yaşayanlar arasından paralı asker toplanması idi.

Kilikya'da Seleukos hâkimiyeti, bölgenin sadece ovalık kısmında Romalılar gelinceye kadar devam edecektir. Buna rağmen Seleukos burada sıkı bir Hellenleştirme faaliyeti başlatmıştır. Seleukos devrinde ovalık kesimde Alexandria ad Issum (İskenderun) ve Aegae (Ayas, Yumurtalık) şehirleri kurulmuştur¹⁵⁸.

Mısır kraliçesi Arsinoe Seleukoslara karşı yaptığı savaşlarda tüm Fenike ve Göksu Deltası'na kadar olan Kilikya sahillerini fethetti. Kaybedilen bu topraklar M.Ö. 246'da III. Ptolemaios ve daha sonra M.Ö. 241'de II. Seleukos tarafından geri alındı. Bölgede mücadele M.Ö. 260-253 yılları arasında da devam etmiştir¹⁵⁹.

Bu sırada doğudan yeni bir güç olarak Partlar ortaya çıkmıştır. Partlar M.S. 224'e kadar yani yaklaşık beş asır yalnız Seleukoslar'ı değil Romalılar'ı da uğraştıracaklardır. Seleukos Kralı III. Antiokhos (M.Ö. 223-187) Mısırlıları Fenike ve Filistin sahillerinden atmayı başardı. Scpio ve kardeşi komutasındaki Roma ordusu, Antiokhos'u Magnesia (Manisa) yakınlarında büyük bir bozguna uğrattı (M.Ö. 190). Magnesia yenilgisiyle Asya'da generaller dönemi sona ermiş, Romalılar dönemi başlamıştır.

Kilikya, Roma hâkimiyetinde müreffeh bir dönem yaşamış olmasına karşın hiçbir zaman Batı Anadolu'daki klasik şehirlerle yarışamamıştır. Romalıların bölgede Sasanilerle mücadeleleri devam etmiş, Sasani işgal ve yağmalarından sonra 269 yılında Palmyra kraliçesi Zenobia (Zennube)

¹⁵⁶ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 220-221; Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun...", s. 80.

¹⁵⁷ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 221; Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun...", s. 81.

¹⁵⁸ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 222.

¹⁵⁹ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 224.

kuvvetleri Kilikya'ya saldırmış ve bölge 276 yılında Gotlar'ın saldırılarına maruz kalmıştır. Daha sonra ise bölge Kafkaslardan gelen Heruli kavmi tarafından işgal edilmiştir¹⁶⁰.

Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve imparatorluğun merkezinin M.S. 333'de Roma'dan İstanbul'a kaydırılması siyasî, ekonomik ve askerî birçok mesleyi de birlikte getirecekti. Buna Hristiyanlığın önceleri gizlice ve sonraları alenen yayılması da eklenecekti.

Geç Roma Çağı veya Erken Bizans Çağı'nda (M.S. 400) Ovalık Kilikya iki ayrı eyalete bölünmüştü. Batı bölgesinin başkenti Tarsus ve doğu bölgesinin başkenti Anazarbos idi. Roma devrinde mevcut 17 Kilikya yerleşmesi şehri Erken Bizans Devrinde de mevcudiyetini devam ettirdi.

Kilikya'da Bizans hâkimiyetinin zayıflaması Arap saldırı ve işgallerinden çok önceleri yani daha Justinianus'un tahta çıkmasıyla başlamıştır. 540'da Kilikya'nın doğusuna yönelen Sasani saldırıları Arap işgalinin arefesine kadar sürmüştü ve Arap işgallerine öncülük yapmıştır. 611 yılında Sasaniler, Bizans orduları karşısında Kayseri'den çekilmek zorunda kaldılsa da, 613'de Bizanslılar Antakya yakınlarında ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Dimaşk'ı işgal eden Sasaniler, 614'de Kudüs'ü de ele geçirdiler¹⁶¹. İmparator Herakleios, 627 yılında Sasanileri Ninive yakınlarında çok büyük bir yenilgiye uğratarak Sasani ordularını imha etti. 628'de İmparator Herakleios, Hüsrev'in ikamet ettiği Dastagerd üzerine yürüdü ve Hüsrev'i tahttan indirerek oğlunu oturttu. Onunla bir antlaşma yaparak Suriye, Filistin, Mezopotamya, Mısır ve Ermenistan'ı Bizans topraklarına dâhil etti¹⁶².

Bu sırada Arap Yarımadasında yeni bir din, İslamiyet ortaya çıkmıştı. Bu yeni din bundan tam on yıl sonra Bizanslılar için Sasanilerden çok daha güçlü ve tehlikeli bir güç olacaktı. Araplar Hz. Muhammed'in ölümünden tam on yıl sonra Sasanileri yendi. Artık Bizanslıların karşısında Müslüman Araplar vardı.

¹⁶⁰ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 262.

¹⁶¹ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 278.

¹⁶² Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 278-279.

II. İSLAM FÜTÜHÂTI VE ÇUKUROVA

Çukurova'da Bizans hâkimiyetinin çöküşünün pek çok sebebi vardır. Önce Sasanilerin M.S. VII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Antakya, Adana ve Tarsus'a girmeleriyle başlayan sonra da Arap saldırılarıyla devam eden savaş ve yağmalar neticesinde Çukurova'nın nüfusu neredeyse boşalmış, ekonomisi çökmüş, şehirleri harap olmuştu. Bizans İmparatoru Herakleios'un 613 yılında Antakya yakınlarında Sasaniler'e karşı uğradığı hezimetten sonra Sasaniler, Tarsus dâhil olmak üzere Çukurova'yı işgal etmişlerdir. Sasaniler 622 yılında Silifke'ye kadar bütün Çukurova'ya sahip oldular. Bizans İmparatoru Herakleios, kısa bir süre sonra Sasanilere karşı ezici bir üstünlük sağlayarak Çukurova'nın da içinde bulunduğu çok geniş bir coğrafyanın hâkimi oldu¹⁶³. Ancak bu hâkimiyet uzun müddet devam etmeyecekti. Nitekim Araplar, tüm kuvvetleriyle Bizans'ın karşısına dikileceklerdi.

638 yılında Suriye ve Filistin artık Arapların hâkimiyetinde bulunuyordu. Bizans Devleti'nin 622'de İran'a karşı kazandığı zaferlerin başladığı yıl Hz. Muhammed'in hicret senesidir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra İslâm fütûhatı başlamıştır. İslam Devleti'nin karşısında iki büyük güç vardı. Sasani ve Bizans Devleti. Yüzyıllarca süren Bizans-Sasani savaşları her iki devleti de zayıflatmış ve Bizans Devleti'nin doğu eyaletlerindeki kuvvetleri uzun ve yıpratıcı mücadeleler neticesinde tükenmişti. Bu suretle İslam ordusunun önü açılmıştır.

634 yılında Hz. Ömer Bizanslıların, İran devletinin elinden kurtarılmış olan eyaletlerini baştanbaşa katetti. Arapların tehdidine karşı Bizans İmparatoru Herakleios, ordusunu Araplara karşı göndermişse de 636'da bu ordu Yermük'te büyük bir bozguna uğramıştı¹⁶⁴. Bu zafer Araplara Haleb ve Antakya'nın yolunu açtı. Hz. Ömer zamanında 638 yılında Kudüs ele geçirildi¹⁶⁵. Ardından Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh komutasında Çukurova seferleri başladı. Bu seferlerle İslam ordusu Antakya üzerinden Adana ve Tarsus istikametinde ilerledi. 637 yılında Müslümler Misis ve Tarsus'a kadar

¹⁶³ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1981, s. 94-95.

¹⁶⁴ Ostrogorsky, **Bizans Devleti**, s. 103; **DGBİT**, C. II, s. 53-56.

¹⁶⁵ Ostrogorsky, **Bizans Devleti**, s. 103; **DGBİT**, C. II, s. 93-94.

geldi. Kadisiye (637) ve Nihavend (642) savaşlarında Araplar, Sasaniler karşısında büyük üstünlük gösterdiler¹⁶⁶. Ermeni komutanı Valentinus, Arapları Çukurova'dan püskürtse de 647, 649 ve 650 yıllarında Arap fütûhatı devam etti.

Bizans, İslâm hücumlarına karşı onlarla bir antlaşma yaptı. Müslümanlar, Ovalık Çukurova'nın ortasında "Avâsım" denilen bir tampon bölge oluşturdular. Suriye valisi Muaviye 651-652'de Gülek Boğazı'nı tutup donanmasıyla Silifke'ye kadar sahili ele geçirerek Dorylaion'a kadar ilerledi. Ancak bu akınlar keşif ve yağma amaçlı olup fetih ve yerleşme amacı güdülmeyişi için geçici olmuş ve İmparator II. Konstans bu toprakları Arapların elinden geri almayı başarmıştır.

Bölgenin İslâm kuvvetlerince asıl fethi Emevi halifesi Abdülmelik (685-705) zamanında gerçekleşmiştir. İslâm donanması Çukurova'yı ve Likya sahilleri ile İzmir'i ele geçirdi. Çukurova uç beylerinin idâresine verildi¹⁶⁷. Tarsus'ta bulunan uç beyleri, Haleb yakınlarındaki Kinnesrin valiliğine bağlıydılar¹⁶⁸.

İslâm donanması 674'den 678'e kadar sürekli olarak İstanbul'u kuşatmakla meşgul olmuş ve kara birlikleri de Kalkedon (Kadıköy)'a kadar gelmiştir. Ancak İstanbul önlerindeki bu mücadelede nihaî olarak Araplar, başarısız olmuş ve 679'da Muaviye ile IV. Konstantinos arasında 30 yıl süreli bir antlaşma yapılarak İslâm akınları bir müddet yavaşlamıştır.

Muaviye'nin oğlu Yezid zamanında (680-683) İslâm fetihleri küçük çapta da olsa tekrar başladı. Ama barış antlaşmasını tek ihlal eden Müslümanlar değildi. IV. Konstantin 684/685'de Çukurova üzerine yürüdü ve Misis'i ele geçirdi. Halife Abdülmelik 685 ve 689'da II. Justinian ile kısa süreli bir barış antlaşması yapmak zorunda kaldı.

700'lü yıllarda tekrar başlayan İslâm fetihleri neticesinde Misis ele geçirildi ve tahkim edildi. 704'de Sis (Kozan) kuşatıldı ancak kaleyi savunan

¹⁶⁶ DGBİT, C. II, s. 76-77, 85.

¹⁶⁷ Cüneyt Kanat, "Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", **III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)**, Bildiriler, Adana, 1999, s. 423.

¹⁶⁸ Sümer, "Çukurova", s. 3.

İmparator II. Tiberios'un kardeşi Heraklius, Arapları hezimete uğrattı. Ama Arap saldırılarına mukavemet edemeyen Sis halkı kaleyi boşaltarak Torosların iç taraflarına kaçtılar. 705'ten itibaren otuz yıl süreyle Müslime bin Abdülmelik komutasındaki ordu Anadolu'ya muntazam seferler düzenledi. 712'de Tarsus tekrar elde edildi. Artık bu tarihten sonra Çukurova'da ve Suriye'de Bizans varlığı iyiden iyiye sarsıldı ve eyalet sistemi tamamen kayboldu.

Halife II. Ömer (717-720) Misis'in stratejik önemini çok iyi kavramıştı. Bundan dolayı kaleyi tahkim ettirdi. Sis'i ele geçirdi. Abbasilerin hâkimiyeti altına geçen Çukurova, bundan sonra Anadolu ve Ermenistan'a karşı yürütülen seferlerde bir üs olarak kullanılmaya başlandı.

Bizanslılarla yapılan müteaddid savaşlar neticesinde yıkılan ve tahrip olan kaleler bir bir tahkim edildi. Halife Harun Reşid 788'de Tarsus'u bir savunma kalesi olarak yeniden inşa etti. Bizans ve Abbasi Devletleri arasındaki hudud hattında bulunan kaleler 800'lü tarihlerden itibaren tahkim edilmiş ve kalıcı bir sınır oluşturulmaya başlanmıştı. Böylece suğur/avâsım adı verilen muhkem kalelerle korunan bir hudud bölgesi ortaya çıkmıştır.

Abbasiler, hâkimiyetlerini güçlendirmek için memlûk kullanmışlar ve özellikle Halife el-Memun döneminden itibaren denge kurmak amacıyla İslam devleti sınırları dışından getirilen Türklerden askeri birlikler kurmuşlardı¹⁶⁹. Askerlik hizmetinde “mevâli” dedikleri Arap olmayan bu askerler arasında en güvendikleri ise askerlik ve ahlak yönünden sağlam olan ve inanarak savaşan Türkler idi. Abbasi Halifesi el-Mehdi (755-785) döneminde Türkler Çukurova'da varlıklarını belirginleştirmişlerdi. Ancak Halife Harun er-Reşid (786-809) dönemi bölgenin kesif şekilde Türklere iskâna açıldığı dönemdir. Bu dönemde Horasanlı kumandan Süleym et-Türkî tarafından gerçekleştirilen fetihler önemlidir¹⁷⁰. Öyle anlaşıyor ki Türklerin sayısı Halife Harun Reşid, Memun (813-833) ve Mu'tasım (833-842) devirlerinde oldukça yüksek sayılara ulaşmıştır. Hattâ Halife el-Mütevekkil (847-861) döneminde Abbasi

¹⁶⁹ Kâzım Yaşar Koprıman, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, **Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman Makaleler**, yay. Haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 82.

¹⁷⁰ Yusuf Halaçoğlu, “Adana Tarihçesi”, **Adana: Köprü Başı**, Haz. Erman Artun-M. Sabri Koz, YKY, İstanbul, 2000, s. 12.

ordusunun çoğunluğunun Türklerden oluştuğunu ve bölgelerin yönetimlerinin Türk kumandanlara verildiğini görüyoruz¹⁷¹.

Abbasiler zamanında Türkler suğur kaleleri olan Tarsus, Misis, Anazarba ve Adana şehirlerinde mukim idiler. Bizans sınırlarına akınlarda bulunuyor ve aynı zamanda mukabil saldırılara karşı da bölgeyi müdafaa ediyorlardı. Kendi adlarına para bastıran, “emir”, “melik” ve hattâ “sultan” unvanlarını taşıyan beylerin çoğu Türk’tü¹⁷². Abbasiler zamanında sınır teşkilatının en önemli merkezlerinden biri, “*Toros dağlarının Kilikya kapısı*” diye adlandırılan meşhur Gülek geçidinin güney girişine hâkim olan Tarsus idi. Nitekim Tarsus limanında demirli bulunan Abbasi donanması buradan İstanbul’a ve sâir yerlere hareket ediyordu.

III. ÇUKUROVA’YA İLK TÜRK AKINLARI

Anadolu’ya Hun ve Sabar akınlarından sonra Müslüman Türklerin ilk gelişi, daha önce de bahsettiğimiz gibi, VIII. yüzyılda Abbasiler devrinde, Türkistan ve Horasan’dan getirilerek Bizans’a karşı gazalarda bulunan Türklerle vaki olmuştur. Maverâünnehir ve Horasan’da yaşanan gelişmelerin bir neticesi olarak Anadolu’ya Türkmen akınları başlamıştır. Selçuklu Türklerinin Doğu Anadolu’ya gerçekleştirdikleri ilk akın olarak Çağrı Bey’in 1016-1021 yılları arasında gerçekleştirdiği keşif seferleri kabul edilebilir¹⁷³. Bu keşif seferlerinde Çağrı Bey, Horasan, Rey ve Azerbaycan yolu ile Van havzasında (Vasporakan) bulunan Ermenilerin topraklarına girmiş, pek çok ganimet elde ettikten sonra Maverâünnehr’e dönmüştür¹⁷⁴.

Bu keşif seferinden sonra Yabgulular Anadolu’ya girmişler, 1028’de Azerbaycan’a, Ermeni ve Bizans beldelerine ve Diyarbekir havalisine kadar yayılmışlardı. 1038’de de Selçuklular, Gazneliler ile uğraşırken Yabgulular da

¹⁷¹ İbrahim Kafesoğlu, İlk Türk-İslâm Siyasî Teşekkülleri1, Türk Dünyası El Kitabı, C. I, Ankara, 1992, s. 238; Corcî Zeydân, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, C. I, İstanbul, 2004, s. 142.

¹⁷² Uç beylerinden en tanınmış olanları; Ebû Süleyman, Vasîf, Fazl b. Karîn, Ferec, Amaçur, Bilge-Çur’dur. Bkz. Sümer, “Çukurova”, s. 3.

¹⁷³ İbrahim Kafesoğlu, “Doğu Anadolu’ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021)”, **60. Doğum Yılı Münâsebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, İstanbul, 1953, s. 260.

¹⁷⁴ Kafesoğlu, “İlk Selçuklu Akını”, s. 263-264; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 14; M. H. Yinanç, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I Anadolu’nun Fethi**, İstanbul, 1944, s. 35-36.

Anadolu'ya bir akın daha yaparak Van Gölü havzasındaki Ermeni arazisine girerek Ermeni prensini öldürdükten sonra Rey'e dönmüşlerdir¹⁷⁵.

1040 yılından itibaren Anadolu'ya yapılan Türkmen akınları devlet kontrolünde gerçekleşmeye başlamıştır. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in önderliğinde batı yönüne özellikle Anadolu'ya yapılan akınlar, Orta Doğu tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu akınlar neticesinde 1048'de Erzurum, 1054 yılında Muradiye ve Erciş fethedildi. 1057-1063 yılları arasında devam eden fetihler Sultan Alparslan zamanında da sürdü. 1064'de Ani kalesini fetheden Alparslan, Türkmen beylerinin de desteğiyle Anadolu'da Bizans'a karşı ağır darbeler indirmeye devam etti. 1063'de Sultan Tuğrul Bey'in ölümüne kadar Sivas'a uzanan Bizans'ın kale ve mevkilerine önemli tahribatlarda bulunuldu. Sultan Alparslan'ın, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e karşı 26 Ağustos 1071 Malazgirt galibiyetinin ardından bu bölge hızla Türklerin eline geçmeye başladı. Malazgirt Zaferinin ardından yapılan akınlar neticesinde Anadolu'ya sel halinde Türkmen grupları göç etti¹⁷⁶.

Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1075 yılında İznik'i fethederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Bizanslılar bu zaferden sonra Doğu ve Orta Anadolu'dan Balkanlar'a doğru çekilirken, bölgede kalan Ermeniler de yoğun Türkmen kitlelerinin önünde göçün etkisiyle Fırat boylarına, Toros dağlarına, Orta ve Güney Anadolu'ya, Çukurova ve Suriye taraflarına sığınıyorlardı¹⁷⁷. XI. yüzyıldan itibaren Bizans Devleti, Doğu Anadolu'yu işgal ederek buradaki Ermeni krallıklarını yok edip bölgedeki Ermeni nüfusunu Sivas ve Kayseri civarına nakletmişti. Ancak Türkmen göçleri neticesinde Ermenilerin Fırat boylarında birtakım prenslikler kurmaları, Türkiye Selçukluları için önemli bir mesele idi. Devam eden Türkmen akınları ve fetihler sebebiyle Ermeniler daha batıya kaymaya başladılar ve böylelikle Fırat kıyıları Toroslar, Çukurova, Malatya, Urfa ve Maraş'da yoğunlaştılar¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 37-38; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul, 1998, s. 119.

¹⁷⁶ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)**, İstanbul, 2002, s. 37-41.

¹⁷⁷ **Urfalı Mateos Vekâinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2000, s. 156; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 40.

¹⁷⁸ Osman Turan, "Süleyman-Şah I", **İA**, C. XI, İstanbul, 1979, s. 212.

Bizans'ın zaafından ve Türklerin ilerleyişinden faydalanan Ermeniler, Bizans İmparatorluğu'nun da tasvibiyle, Türkiye Selçuklu Devleti'nin diğer Türk-İslâm ülkeleri ile irtibatını kesebilecek bir coğrafi bölgede birtakım prenslikler kurdular. Malazgirt savaşına pek karışmayan Ermeniler, İmparator Mihael'e karşı kendi çıkarlarını korumak için Romanos Diogenes tarafını tutmuşlar ve Toros bölgesine sığınmışlardı. 1074 tarihinde Ermeni ileri gelenlerinden Philaretos, Bizans'ın içinde bulunduğu zor durumdan istifade ederek, Bizans İmparatorunun Antakya valisini bozguna uğrattı. Etrafındaki Ermenileri de yanına çekerek gittikçe kuvvetlendi ve Harput'tan Çukurova'ya kadar uzanan Malatya, Maraş, Göksun, Tarsus, Anazarba, Misis, Raban, Antakya ve Urfa'yı içine alan büyük bir hâkimiyet sahası elde etti¹⁷⁹. Ancak bu sahayı ele geçirirken ikiyüzlü ve zâlim davrandığından ve karşısına çıkan Hristiyanları da katlettiğinden Bizans'tan başka Süryani ve hattâ Ermenilerin de tepkisini çekti¹⁸⁰.

Türkiye Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah, 1082'de Bizans İmparatoru Aleksios ile yaptığı antlaşma ile batı cihetinden kendini emniyete alarak Çukurova bölgesine yöneldi. Başarılı bir siyaset güden Süleyman Şah, 1082 yılında Toros Dağlarını aşarak Tarsus'u ele geçirdi¹⁸¹. Ardından 1083'de başta Adana, Anazarba ve Misis olmak üzere nerdeyse bütün Çukurova üzerinde hâkimiyet kurdu¹⁸². Fethedilen şehirlere Türk garnizonları yerleştiren I. Süleymanşah, Tarsus'a da kadı tayin etti¹⁸³. Antakya, bizzat Süleyman Şah

¹⁷⁹ Süryani Patrik Mikail, *Vekâyinâme*, C. I, Türkçe çev. H. D. Andreasyan, TTK, basılmamış tercüme, İstanbul, 1944, s. 30-31; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987, s. 330-331; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 68-69; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara, 1983, s. 21; Turan, "Süleyman-Şah I", s. 213.

¹⁸⁰ *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 147; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 22.

¹⁸¹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 329.

¹⁸² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-Zaman*, yay. Ali Sevim, Ankara, 1968, s. 229; Azimî, *Azimî Tarihi*, *Selçuklular İle İlgili Bölümler*, neşr. ve yay. Ali Sevim, Ankara, 1988, s. 24; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1998, s. 287; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 69; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1993, s. 107.

¹⁸³ Azimî, *Azimî Tarihi*, s. 24; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 69; C. Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, Türkçeye çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, 1988, s. 39.

tarafından 1084'de fethedildi¹⁸⁴. Ayrıca Süleyman Şah'ın kumandanı olan Emir Buldacı da 1085'de Elbistan, Göksun ve Raban kalelerini ele geçirdi. Böylelikle Çukurova, bir buçuk asır süren Bizans hâkimiyetinden çıkmış oldu¹⁸⁵. Ermeni Kralı Philaretos'un Toroslardan Urfa'ya kadar uzanan hâkimiyet sahasının batı kısmı olan Çukurova, Selçuklular'ın idâresine geçti.

IV. ERMENİ BARONLUĞU¹⁸⁶'NUN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN GELİŞMELER

A. Bizans Devleti'nin Çukurova'yı Tekrar Ele Geçirmesi ve Ermenilerin Bölgeye Göç Ettirilerek İskânı

Emevilerden sonra İslam dünyasına hâkim olan Abbâsilerin zayıflamasıyla İmparator VII. Konstantinos devrinde (913-959) Bizanslılar, kaybettikleri doğu eyaletlerini alabilmek için karşı saldırıya başladı. 956'lardan itibaren kardeşi Leon tarafından desteklenen Nikephoros Phokas, doğudaki toprakların Abbasilerin elinden alınması için büyük bir seferberlik başlattı ve Ayntâb yakınlarında Abbasi ordusunu yenilgiye uğrattı¹⁸⁷.

959'da VII. Konstantin'in ölümüyle boşalan Bizans tahtına küçük yaştaki oğlu II. Romanos oturdu. İmparator, Leon Phokas'ı doğudan sorumlu komutan (domestikos) tayin etti. Leon Phokas hemen hareket etti ve Tarsus ve el- Hârûniye¹⁸⁸'yi işgal etti. 961'de ona destek için gelen kardeşi

¹⁸⁴ Urfalı Mateos Vekâyinâmesi, s. 161; Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi, C. I, s. 329; Süryani Keşiş Mikhail, Vekâyinâme (1042-1195), C. II, TTK, Basılmamış nüsha, İstanbul, 1944, s. 37; Azimî, Azimî Tarihi, s. 24; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 72.

¹⁸⁵ Urfalı Mateos Vekâyinâmesi, s. 164; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 70; Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 24; Turan, "Süleyman-Şah", s. 213.

¹⁸⁶ Küçük Ermenistan Krallığı, II. Leon'un Alman İmparatoru VI. Heinrich'in elinden 1198 yılında Krallık Tacı giymesine kadar "Baronluk" veya "Prenslik" olarak adlandırılmıştır.

¹⁸⁷ Ünal-Girginer, Kilikya-Çukurova, s. 285.

¹⁸⁸ Le Strange'in verdiği bilgiye göre, "el- Hârûniye Kalesi, Mar'aş'ın batısına doğru bir yürüyüşlük (günlük) mesafede idi ve Mar'aş'ın müdafaa hattı sayılıyordu. Şehir adını 183 (799) yılında burayı inşa eden kurucusu Hârûn er-Reşid'den almıştı. Şehrin kalesi Lukkâm Dağları (Nur Dağları)'nın batısına doğru uzanan vadide idi. İslam coğrafyacıları bu adı kabaca Anti-Toroslar silsilesini ifade için kullanıyordu. Ibn Havkal'ın Hârûniye'yi ziyaret ettiği anlaşıyor, çünkü o köyün meskûn olduğunu ve surların kuvvetlice inşa edilmiş olduğunu, fakat Bizanslılar tarafından yıkıldığını yazar. Bu tahribat 348 (959)'de, Yâkût'a göre, erkek kadın 1500 Müslüman esir alındığı zaman yapılmıştı. Bunun neticesinde Hârûniye Hamdâniler'den Seyfüddeve tarafından yeniden inşa edilmişti, fakat tekrar Hristiyanlar şehri almışlar ve bundan sonra Küçük Ermenistan kralının mülkü olarak

Nikephoros Phokas Anazarba'yı işgal ederek burada yağma ve katliamlarda bulundu¹⁸⁹.

Nikephoros Phokas imparatorluk ordusunun komutanı olarak 961-962'de başladığı Çukurova'yı işgal hareketini, İmparator II. Romanos'un ölümü üzerine Ağustos 963'de imparator ilan edildikten sonra da devam ettirdi. Saltanatının ilk yılını Çukurova bölgesine ayıran İmparator, Misis ve Tarsus'u da alarak son derece güç ve yıpratıcı savaşlardan sonra 965 yılında bölgenin işgalini tamamladı. Böylece Bizans, özellikle ovalık Çukurova'yı tekrar ele geçirdi¹⁹⁰. Bizans ordusu Çukurova'nın zaptından sonra Antakya'yı da alarak, üç asırdan fazla bir süre Müslüman hâkimiyetinde kalmış olan bu önemli merkezi Bizans sınırlarına dâhil etti¹⁹¹.

Böylece Çukurova'da uzun süre devam eden ve derin izler bırakan İslam hâkimiyeti yerini tekrar Bizans hâkimiyetine bıraktı. Ancak bölgedeki Bizans varlığı erken dönemdeki Bizans hâkimiyeti kadar etkili olmayacaktı. Çünkü bölgede artık Ermeniler de boy göstereceklerdi.

X. yüzyılın son çeyreğinde Doğu Anadolu Bölgesi'nde merkezleri Ani, Kars ve Van olmak üzere üç Ermeni Krallığı vardı¹⁹². XI. yüzyılın ilk yıllarında İmparator II. Basileos (976-1025)'un başlattığı ve haleflerinin devam ettirdiği Doğu Anadolu'yu ilhak politikası neticesinde Ermeniler, İç Anadolu ve Çukurova bölgesine göç ettirildi. Böylece Çukurova'nın etnik yapısı Ermeniler lehine değişti¹⁹³. Çukurova'ya bilinen en erken Ermeni göçü, X. yüzyılın ilk çeyreğinde Sasun'dan kalkıp Çukurova'ya gelen 50 Ermeni asilzadenin hareketiyle başlamıştır¹⁹⁴.

kalmıştı." Bkz. Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, s. 129-130. Ayrıca Haruniye Kalesi hakkında bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 143-147.

¹⁸⁹ Ünal-Girginer, **Kilikya-Çukurova**, s. 285.

¹⁹⁰ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Türkçeye çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1981, s. 269; Kaşgarlı, **Ermeni Baronluğu**, s. 16; Besim Darkot, "Tarsus", **İA**, C. 12/1, Eskişehir, 1997, s. 20.

¹⁹¹ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 269-270.

¹⁹² Kaşgarlı, **Ermeni Baronluğu**, s. 15; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara, 2007, s. 6.

¹⁹³ Urfalı Vahram, **Kilikya Ermeni Kralları, Vahram Vekâyinâmesi**, çev. H. D. Andreasyan, TTK Basılmamış nüsha, s. 3; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 291-292.

¹⁹⁴ Edwards, **The Fortifications**, s. 4.

Süryani Mihail, Bizans'ın bölgeyi ele geçirdiği dönemde, Arapların Türkleri yardıma çağırdıklarından ve bölgeye gelen ve gittikçe kalabalıklaşan Türklerin yeryüzüne sığmadıklarından bahseder¹⁹⁵. Anadolu'ya akan bu Türk nüfus Ermenilerin batıya kaymasına ve başta Çukurova olmak üzere Malatya, Maraş ve Urfa'da yoğunluk kazanmasına sebep oldu¹⁹⁶.

Vahram Vekâyinâmesi'nde bu dönemde Selçuklulardan bahsedilirken, Türklerin tazyikine dayanamayarak yerlerini değiştiren Ermeniler anlatılmış ve Gagik'in kendi isteğiyle topraklarını Roma imparatoru IX. Monomakhos'a (1042-1055) teslim ettiği belirtilmiştir¹⁹⁷. Oysa bu dönemde bu topraklar zaten Bizans'ın elinde idi.

Bizans Devleti ve Ermeniler her ne kadar aynı dinden olsalar da aralarındaki mezhep farklılığı taraflar arası çatışmaya dönmüş, Bizans İmparatorlarının Ermenileri Ortodokslastırma siyaseti ve Ermenilerin buna direnmeleri bu mücadeleyi sürekli kılmıştır.

X. yüzyılın sonunda ve XI. yüzyılda Bizans, Ermeni krallıklarını yavaş yavaş ele geçirdi ve Ermenileri imparatorluğun iç bölgelerine naklederek oralara yerleştirmeye başladı. Bu sebeple önemli miktarda Ermeni nüfusu Sivas, Kayseri, Kapadokya, Çukurova, Kuzey Suriye'deki çeşitli eyaletlere ve ayrıca Edessa ve Mezopotamya'daki sınır bölgelerine yerleştirildiler¹⁹⁸.

Doğu Anadolu'dan göçe tabi tutulan ve İç Anadolu'da yerleşmelerine izin verilen Ermenilerin bir kısmı daha sonra Çukurova'ya yerleşmiştir¹⁹⁹. Bölgeye gelen Ermeniler, Bizans tarafından kendilerine tâbi olarak Çukurova'daki şehir ve kalelere yönetici olarak tayin edildiler²⁰⁰. Mesela, 1042 yılına gelindiğinde Van Gölü bölgesinde yaşayan Ardzruni sülalesine mensup ve Ortodoks Kilisesine bağlı Apılkarip adlı bir Ermeni soylusuna, İmparator IX.

¹⁹⁵ Süryani Mihail, **Süryani Mihail'in Vekâyinâmesi**, Türkçe ter. Hrant D. Adreasyan, İkinci Kısım (1402-1195), TTK, Basılmamış nüsha, Ankara, 1944, s. 9.

¹⁹⁶ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 40.

¹⁹⁷ Urfalı Vahram, **Kilikya Ermeni Kralları Tarihi**, s. 3.

¹⁹⁸ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, İstanbul, 1979, s. 80.

¹⁹⁹ Mehmet Ersan, "Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XIII, İzmir, 1998, s. 83.

²⁰⁰ Sirarpie der Nersesian, **The Armenians**, London, 1969, s. 44-45.

Monomakhos tarafından, Bizans'a tâbi olmak şartıyla Tarsus şehrinin hâkimiyeti verilmiştir. Apıkarip'in aynı zamanda Çukurova valiliğine atanması daha sonra yeni göçlerin de yolunu açtı²⁰¹. Nitekim Ermeni asilzadelerinden Karabağ (Artsakh) Eyaleti'nin bir kısmına hâkim olan Hetum'un oğulları Oşin, Halgam ve Pazuni adlı kardeşler, 1072 senesinde, yanlarındaki Ermeni ileri gelenleriyle birlikte Çukurova'ya gelmişlerdir. Apıkarip, daha sonra yine Bizans'a tâbi olmak kaydıyla İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118)'u, Lampron Kalesi'nin Oşin'e bırakılması ve buranın babadan oğula geçen bir tımar olarak verilmesi konusunda ikna etmişti. Lampron Kalesi'ne yerleşen Oşin, burayı onarıp güçlendirmiş ve daha sonraki zamanlarda Oşin'in halefleri burada Hetumlular Sülalesini hâkim kılmışlardır. Böylece Çukurova'da Hetumlular sülalesinin temelleri atılmış oldu²⁰².

Çukurova'da Hetumlular Sülalesi gibi önemli bir sülale olan Rupenliler sülalesinin bölgeye ilk gelişleri, Bizans ile çatışmalardan sonra olmuştur. Bizans Devleti tarafından Kapadokya'da ikamete mecbur edilen Ermeni Kralı Gagik, Bizans metropoliti Markos'u, köpeğinin adını "Armen" koymuş olması sebebiyle öldürmüştü ve Bizanslılar buna binaen Ermenileri tazyik ve takibe başlamışlardı²⁰³. Bu hâdiseler cereyan ederken Apıkarib, kızını Gagik'in oğlu David ile evlendirdi. Fakat David bir süre sonra Lampron Kalesi'ne hapsedildi. Kral Gagik oğlu ile ilgili görüşmek üzere 1091'de Tarsus'a geldi ancak dönüşünde Mandale oğulları, Kral Gagik'i hapsetti ve daha sonra öldürdü. Krallarının ölümü üzerine zor duruma düşen Ermeni ileri gelenleri buradan muhtelif yerlere dağıldılar. Bunlardan biri de Kral Gagik'in akrabalarından Rupen idi. Kral Gagik'in ölüm haberini alan Rupen ve ailesi 1080 yılında Toroslar'a sığındı²⁰⁴. Rupen'in ölümünden sonra oğlu Konstantin 1091 yılında Bizans'a ait olan Vahga (Feke) Kalesi'ni ele geçirdi. Rupenliler daha sonra Bizans'a ait başka kaleleri de ele geçirdiler ve bölgede Rupenliler sülalesinin

²⁰¹ Ersan, **Ermeniler**, s. 108.

²⁰² T.S.R. Boase, "The History of the Kingdom", **The Cilician Kingdom of Armenia**, Ed. T.S.R. Boase, Edinburg-London 1978, s. 2; M. Chahin, **The Kingdom of Armenia**, London-New York-Sydney, 1987, s. 276; Edwards, **The Fortification**, s. 5.

²⁰³ Urfalı Vahram, **Kilikya Ermeni Kralları**, s. 4.

²⁰⁴ **Urfalı Mateos Vekâyinâmesi**, s. 164, dñn. 120; Streck, "Ermeniye", **İA**, C. IV, İstanbul, 1945, s. 321; Ersan, **Ermeniler**, s. 109.

temelleri atılmış oldu²⁰⁵. Böylece Çukurova'da biri Rupenliler, diğeri de Bizans'a tâbi Hetumlular olmak üzere iki Ermeni hanedanı hüküm sürmeye başladı.

Çukurova'da bu gelişmeler yaşanırken Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'un (1068-1071) Selçuklular karşısında aldığı Malazgirt yenilgisinin ardından, Ermeni soylularından olan ve Malazgirt Savaşı sırasında Palu'daki Bizans kuvvetlerine komutanlık eden Philaretos, etrafında topladığı Ermeniler ile birlikte Maraş ve yöresinde bir Ermeni Prenslığı kurdu. 1078 yılına gelindiğinde Philaretos Çukurova'nın Tarsus, Anazarba, Misis gibi önemli şehirlerini Prenslığına bağlanmıştı²⁰⁶.

Bizans Devleti'nin bölgedeki önemini kaybetmesinden sonra Ermenilerin Selçuklular ve Antakya Haçlı Prenkepsliği ile münâsebetleri yoğunluk kazanacak ve XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Ortadoğu'da ortaya çıkan iki yeni siyasî güç, İlhanlı ve Memlûklerle devam edecektir.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin doğudan batıya, Adalar Denizi'ne kadar Anadolu'nun pek çok bölümünü ele geçirmesi üzerine Bizans Devleti'nin Toroslar'da ve Çukurova'da bulunan valilikleri ile irtibatı kesildi. Bu sayede Ermeni liderleri, yayılma ve siyasî nüfûz kazanmak için müsait bir ortam buldular. Her ne kadar Kutalmışoğlu Süleyman Şah, bu bölgede faaliyet gösterdi ise de bu uzun süreli olmadı ve hemen arkasından Haçlıların bölgeye gelerek Urfa ve Antakya'da Haçlı Prensliklerini kurmalarıyla Ermeniler destek buldular ve böylece Küçük Ermenistan Devleti'nin temelleri atılmış oldu.

B. Birinci Haçlı Seferi Esnasında Çukurova

Malazgirt Savaşı'nın ardından Bizans hâkimiyeti altında olan Anadolu, kısmen Suriye ve Filistin topraklarının Selçukluların eline geçmesi ve bu topraklarda devlet kurmaları, ayrıca İzmir'de bir beylik kurarak Bizans'ı tehdid

²⁰⁵ Urfalı Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi*, s. 4-5; Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi*, s. 80, 155-158.

²⁰⁶ Süryani Mikhail, *Vekâyinâme*, C. II, s. 30-31; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 330-331.

edecek kadar kuvvetli bir donanmaya sahip olan Çaka Bey'in Rumeli bölgesinde Peçeneklerle işbirliği yaparak Bizans'ı korkutmaya başlaması üzerine Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Papalığa müracaat edip yardım istedi. Ermeniler de Papanın destek ve himayesini kazanmak için Roma'ya bir piskopos gönderdiler²⁰⁷. Papa II. Urbanus'un özellikle 1095 Clermont Konsili'nde ve sonrasında Haçlı Seferleri düşüncesini eyleme dönüştürmek için başlattığı dinî motiflerle süslenmiş planı, hedefe ulaşmıştı. Her ne kadar kutsal toprakları Müslümanların elinden almak ve oradaki dindaşlarına yardımcı olabilmek gibi dini duygularla bu sefere katılanlar var idiyse de bunun yanı sıra Avrupa'nın içinde bulunduğu iktisadî zorluklar ve doğunun zenginliklerine kavuşma isteği başta gelen sebeplerden idi²⁰⁸.

Papalığın gayretleri neticesinde 1096 yazında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden kontların ve düklerin önderliğinde harekete geçen Haçlı orduları gruplar halinde İstanbul'a gelmeye başladı. Bunların başında Lotharingia (=Loren) Dükü Godefroi de Bouillion ve kardeşi Baudouin, Toulouse Kontu Raymond, Fransa Kralı'nın kardeşi Hugue de Vermandois, Norman reisi Bohemund ve yeğeni Tankred gibi tanınmış Haçlı liderleri bulunuyordu. İmparator Aleksios, bu Haçlı liderlerinden tâbilik yemini aldıktan sonra her biriyle Türklerden alınacak yerlerin kendisine bırakılması ve bunun karşılığında kendilerine iâşe yardımı ve askerî destek vermek konusunda birer antlaşma yaptı²⁰⁹. 1097 ilkbaharında İstanbul'da birleşen Haçlılar Anadolu'ya geçti. Haziran 1097'de İznik'in Bizans'a teslim olmasından sonra Eskişehir'den Konya Ereğlisi'ne gelen ana Haçlı ordusu, buradan Toros Dağları'nın tek geçidi olan Gülek Boğazı'ndan böylesi kalabalık bir orduyla ilerlemenin güç olduğunu düşünerek Kayseri, Göksun ve Maraş üzerinden Antakya'ya ulaşma kararı aldı²¹⁰.

²⁰⁷ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi, Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu**, C. I, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1989, s. 156.

²⁰⁸ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", **TD**, S. 35, İstanbul, 1994, s. 65-76; Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", **Belleten**, C. LXIII, S. 236-238, TTK, Ankara, 1999, s. 411.

²⁰⁹ Anna Kommena, **Alexiad (Malazgirt Sonrası)**, çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996, s. 309, 317-318, 322; **Urfalı Mateos Vekâyinâmesi**, s. 189.

²¹⁰ Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul, 1997, s. 36.

Bu arada Haçlı ordusu henüz Ereğli’de iken Bohemund’un yeğeni Tankred ile Godefroi’nin kardeşi Baodouin’in kumandasında ana ordudan ayrılan iki grup, ayrı ayrı geçip Çukurova’ya indiler. Her iki Haçlı reisi, ana Haçlı ordusundan ayrılarak ahalisini Ermeniler ile Bizanslıların oluşturduğu ve devlet kurmak için pek de zorluk çekmeyeceklerini düşündükleri Çukurova’ya gitme kararı aldı. Esasında, Tankred ve Baodouin’i bu girişime sürükleyen Ermeniler olmuştu. Her ikisi de Ermeniler ile temas halinde idi. Baudouin daha İznik’te tanıştığı ve maiyyetine aldığı Bagrat adındaki bir Ermeniden, Ermeniler ve bölge hakkında bilgi alarak Çukurova’ya yöneldi²¹¹.

Bu sırada Gülek Geçidi’nin batısında kalan dağlara Hetum’un oğlu Oşin hâkimdi. Oşin’in ana karargâhı Tarsus ve Çukurova’nın üst tarafında, yüksek bir dağ çıkıntısında, zaptı çok zor olan Lampron Kalesi idi. Oşin, Bizans İmparatoru adına buranın hâkimi idi. Zaman zaman Çukurova’ya akınlar yapmakta olup 1097 yılında Türkler Haçlılar ile uğraşırken Adana şehrinin bir kısmını ele geçirmek fırsatını bulmuştu. Gülek Geçidi’nin doğusundaki dağlar, Sis (Kozan)’in kuzeybatısında Partzerpert Kalesi’nde oturan, Rupen’in oğlu Konstantin’in elinde idi²¹².

Anonim Haçlı Kroniği’nin ifadesine göre her iki Haçlı reisi tahminen 14 Eylül 1097’de birlikte Ereğli’den Çukurova’ya gitmek üzere yola çıktılar. Bu sırada Tankred’in 100 şövalye ve 200 yaya; Baudouin’in 500 şövalye ve 2000 yayadan oluşan kuvvetleri mevcut idi²¹³.

Baudouin, Tankred’in gerisinde kaldığı için yanındaki Ermeni Bagras’ın da tavsiyesiyle, Çukurova’ya daha çabuk ulaşacağı düşüncesiyle anayoldan Tont Köyü yakınlarında ayrılan ve Zanapa (Halkapınar) ile Mindos (Kayasaray) üzerinden Namrun Yaylası (Çamlı Yayla)’nı takip ederek Çukurova’ya ulaşan yola saptı. Ancak Tankred, Çukurova’nın en önemli ve geçişi kolay Gülek Geçidi’ni kullanarak Baudouin’den önce Tarsus önlerine ulaştı²¹⁴. Tarsus bu sırada Çukurova’nın diğer şehirleri gibi I. Süleymanşah

²¹¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 151.

²¹² *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 192; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 151.

²¹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 152; Ersan, *Ermeniler*, s. 112.

²¹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 151.

tarafından fethedilmiş ve 1083-1084 yıllarından beri Türklerin hâkimiyetinde bulunmaktaydı²¹⁵.

Bu sırada Baudouin de Tarsus önlerine gelmiş ve Tankred ile birlikte burada karargâh kurmuşlardı. Bu güç karşısında şehri savunamayacaklarını anlayan Türk garnizonu, geceleyin şehri terk etmek zorunda kalmıştı. Bunu fark eden Tankred, Ermeni ileri gelenleri ile anlaşarak hâkimiyet alâmeti olarak sancağının iç kaleye dikilmesini sağlamış, fakat bunu gören Baoudouin çok öfkelenemiş ve taraflar arasında şiddetli bir çatışma başlamıştı. Bunun üzerine Tankred, kendisinden sayıca üstün Baudouin kuvvetlerine karşı başarı sağlamayacağını düşünerek Tarsus'tan ayrılarak Adana'ya hareket etmişti.

Tankred, Adana'ya geldiğinde şehrin Türk garnizonu tarafından terk edilmiş olduğunu gördü. Adana'ya Türklerle mücadele etmek için bir kuvvet bırakmış olan Lambron hâkimi Ermeni Oşin'in tavsiye ve ısrarı ile Welfo adlı şövalyesini Adana'da bırakarak, ahâlisi Ermeni ve hâkimi Türkler olan Misis'e yöneldi. Misis'de Türkler direniş gösterdiyseler de burayı terk etmek zorunda kaldılar²¹⁶. Böylelikle Misis de Haçlıların eline geçmiş oldu.

Bununla birlikte iki Haçlı reisinin aralarındaki mücadeleden dolayı bölge halkı nazarında itibarlarının zedelenmesinden ötürü her ikisi de Çukurova'dan ayrıldı. Baoudouin Maraş üzerinden Urfa'ya yönelirken, Tankred Antakya önündeki ana Haçlı ordusuna katıldı.

Çukurova'da Haçlı kuvveti olarak Tarsus'ta Guinimer, Adana'da Welfo ve Misis'te Tankred'in bıraktığı bir birlik kaldı. Bu üç şehir de Haçlı Seferinden sonra Bizans'ın Çukurova'yı almasına kadar Haçlıların elinde kaldı²¹⁷.

Esas Haçlı ordusu Anadolu'yu geçerek Türklerin elinde bulunan Antakya önlerine geldi. Ancak erzak kıtlığından dolayı Haçlı ordusu, zor duruma düşmüş, açlık tehlikesi başgöstermişti. Erzak temini için Ermenilere haber gönderilmesi üzerine Ermeni prensleri Konstantin ve Lambron hâkimi Oşin Haçlı ordusunun ihtiyacını karşılayabilmek için ellerinden geleni yaptılar.

²¹⁵ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. I, s. 329; Süryani Mikhail, **Vekâyinâme**, C. II, s. 37.

²¹⁶ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. I, s. 153; Ersan, **Ermeniler**, s. 114.

²¹⁷ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. I, s. 155.

Bu sıralarda Ermeniler, Bizans'ın ağır yönetiminden ve daha fazla ödeyecekleri vergilerden habersiz olarak –ve tabii din gayretiyle- Türklerin hâkimiyetinden kurtulmak amacıyla Haçlılara her türlü yardıma hazır idiler.

Haçlılar tarafından kuşatılan Antakya'ya Kürboğa komutasındaki Türk ordusu yardım için yolda iken, Firûz adındaki bir Ermeni, geceleyin şehrin kapılarını açarak Haçlı askerlerinin içeri girmesini sağlamıştı. Haçlılar Antakya'da büyük bir katliam yaparak şehrin Türk hâkimi Yağısıyan'ı öldürdüler. Antakya'nın alınmasından sonra Kudüs'e yürüyen ve burayı da almayı başaran Haçlılar, onbinlerce Müslümanı öldürmüşlerdi.²¹⁸ I. Haçlı Seferi sonunda Haçlılar, Antakya Prinkepsliği, Urfa Kontluğu, Tarabulus Kontluğu ve Kudüs Krallığı'nı kurdular²¹⁹.

Neticede 1097 yılındaki I. Haçlı Seferi sonucunda Çukurova'daki Türk hâkimiyeti de sona erdi. Haçlıların Türk kuvvetlerini Çukurova'nın ovalarından çıkarmasından istifade edenler Ermeniler oldu. Ovalardaki Türk kuvvetlerinin kırılmasıyla, Ermeniler dağlık bölgelerden ovalara inmeye başladılar.

C. Ermeni Baronluğu'nun Kurulması

Haçlı reisleri, Kudüs'e kadar varan bu başarılı seferlerinde, Ermenilerden lojistik, gıda ve rehberlik alanlarında her türlü yardım gördükleri için Ermenilerin lideri durumundaki Konstantin'e "Baron" unvanı verdiler ve onu "kont"luk rütbesine yükselterek ödüllendirdiler²²⁰. 1198'de II. Leon'a "kral"lık tacı verilinceye kadar, Ermeni reisleri bu unvanı kullandılar²²¹.

²¹⁸ Urfalı Mateos Vekâyinâmesi, s. 196-198; Süryani Mikhail, Vekâyinâme, C. II, s. 41-45; Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi, C. II, s. 339-340; Vardan Vartabet, "Türk Fütûhâtı Tarihi (889-1262)", Tarih Semineri Dergisi, C. I/II, Türkçe çev. H.D. Andreasyan, İstanbul, 1937, s. 187; Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, C. I, s. 180; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 38-58.

²¹⁹ Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 73-100.

²²⁰ Urfalı Vahram, Kilikya Ermeni Kralları, s. 5.

²²¹ Aktan, "Memlûk-Haçlı Münâsebetleri", s. 41; Ersan, Ermeniler, s. 116;

V. MEMLÛK DEVLETİ'NİN KURULUŞU'NA KADAR ÇUKUROVA'DA ERMENİ HÂKİMİYETİ

A. İLK ERMENİ BARONLARI

1. Birinci Toros (1100-1129)

Baron I. Konstantin'in 1100 yılında Vahga (Feke)'da ölümünden sonra yerini alan oğlu I. Toros'un ilk yılları Bizans'ın Çukurova'yı geri alma, Haçlıların Çukurova için mücadelesi ve Ermenilerin Çukurova'nın ovalarına inme çabaları ile geçmiştir.

Çukurova, Antakya'da kurulmuş olan Antakya Haçlı Prenkpsliği ile Bizans İmparatorluğu'nun hedefi haline gelmişti. I. Haçlı Seferi'nde Haçlı liderleri ile Bizans imparatoru arasında varılan antlaşmaya göre Türklerden alınacak yerler Bizans'a bırakılacaktı. Bu sebeple Bizans İmparatoru I. Aleksios, Eustathios kumandasında kuvvetli bir donanma göndererek Batı Çukurova limanlarını, Silifke ve Korykos (Kız Kalesi)'u geri aldı²²². Daha sonra Tarsus, Adana ve Misis'i işgal ederek Çukurova'nın doğusuna kadar Bizans hâkimiyetini sağladı (1104)²²³. Bununla birlikte Bizans'ın bölgedeki hâkimiyeti devamlı olamadı. Nitekim Tankred, kısa bir müddet için de olsa Adana ve Tarsus'u ele geçirirken, Hetumlular dışında Ermenilerin desteğini alan I. Toros, dağlardan ovalara inmeye çalıştı ve hattâ Anazarba'yı ele geçirdi²²⁴.

I. Toros'un, Bizans'a karşı Çukurova'da tutunma çabaları sürerken, Türkiye Selçukluları da merkezlerini Konya'ya nakletmişlerdi. I. Toros, Haçlı Seferleri dolayısıyla Selçukluların Orta Anadolu'ya çekilmeleri ve Bizans ile Antakya Haçlı Prenkpsliği arasındaki mücadelelerden faydalanarak Anazarba'yı elinde tutmayı başardı. Öyle ki I. Toros zamanında Ermeniler

²²² Anna Kommena, **Alexiad**, İngilizce çev. Elizabeth A. S. Dawas, London, 1967, Türkçe çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996, s. 354.

²²³ Anna Kommena, **Alexiad**, s. 357; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. I, s. 247; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 338.

²²⁴ Urfalı Vahram, **Kilikya Ermeni Kralları**, s. 5.

artık Kilikya adını bırakarak bu bölgeyi “Toros’un memleketi” olarak ifade etmeye başlamışlardı²²⁵.

Gümüştekin’in, Bohemund’u esir almasından sonra, 1103 yılında, bazı Türk birliklerinin Çukurova bölgesine bir akın düzenlediğini Süryani Mikhail bildirmektedir²²⁶. I. Kılıçarslan’ın 1107’de Çavlı ile yaptığı savaşta ölümü üzerine tahta çıkan Şahinşah’ın 1110 yılına kadar Türkiye Selçuklu Devleti tahtının boş kalmasını fırsat bilen I. Toros, Türk topraklarına karşı saldırıya geçti. Buna karşılık 12.000 kişilik bir Türk kuvveti, 1108 yılında Toros Dağı’nı aşarak Anazarba’ya geldi ve burada yağma ve tahribatta bulundu. Fakat bölgede fazla tutunamayarak geri döndü²²⁷.

Şahinşah’ın saltanatının ilk yıllarında Selçuklu idâresinden bağımsız hareket eden Türkmenlerin, Ermenilerin hâkimiyetindeki yerlere akınlar yaptıkları görülür. 1110-1111 yılında Anazarba’ya akında bulunan bir Türkmen topluluğu burayı yağma etti ve çok sayıda ganimetle geri döndü²²⁸. 1112-1113 yılında Türkler yine Çukurova’ya bir akında bulundular²²⁹.

I. Kılıçarslan’ın oğulları arasındaki taht mücadelesinde I. Mesud’un, Emir Gazi’nin desteği ile tahta çıkması Anadolu’da dengeleri Danişmendliler lehine çevirdi. Onların Anadolu’daki siyasî hâkimiyetleri, 1143’de Danişmendli Melik Muhammed’in ölümü ile ortaya çıkan taht mücadelelerine kadar devam etti. Siyasî hâkimiyetin ellerinde olduğu bu dönemde Danişmendliler, Doğu Anadolu’da hâkimiyet mücadelesinde olduklarından, I. Toros’un hüküm sürdüğü dönemde Ermenilerle herhangi bir siyasî münâsebetlerine rastlanmaz²³⁰.

2. Birinci Leon Dönemi (1129-1138)

I. Toros’un ölümünden sonra tahta çıkan kardeşi I. Leon, Türk bölgelerine saldırarak, o dönemde Anadolu’da Selçuklulardan daha çok nüfûz sahibi olan Danişmendliler için tehlike arz etmeye başlamıştı. Bunun üzerine

²²⁵ Urfalı Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi*, s. 6.

²²⁶ Süryani Mikhail, *Vekâyinâme*, C. II, s. 37.

²²⁷ Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi*, s. 232; Ersan, *Ermeniler*, s. 121.

²²⁸ Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi*, s. 241; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 153.

²²⁹ Urfalı Mateos *Vekâyinâmesi*, s. 249.

²³⁰ Ersan, *Ermeniler*, s. 121.

harekete geçen Danişmendli beyi Emir Gazi, Çukurova'da bazı kaleleri ele geçirdi. Bu harekât karşısında etkisiz kalan I. Leon, barış istemek zorunda kaldı. Ermeni Baronu, her yıl vergi vereceğine Ermeni eşkıyalarının Türk topraklarına saldırılarını engelleyeceğine söz verdi²³¹. Bu antlaşma üzerine Emir Gazi geri çekildi. Bu antlaşmanın en önemli özelliği, Ermenilerinin ilk kez Anadolu'da hâkim bir Türk beyliğine vergi vermeyi kabul etmiş olmasıdır. Lakin I. Leon verdiği sözde durmadığı gibi vergisini de ödemedi. Emir Gazi de bu sırada Karadeniz sahillerinde seferde bulunduğu için müdahale edemedi. Bunu fırsat bilen I. Leon, 1135'de, Amanosları geçen ve kuzey yollarını birbirine yaklaştıran yerde kurulmuş olan Sifendikar Kalesi'ni ele geçirdi²³².

Çukurova'da Bizans İmparatorluğunun nerdeyse bir hükmü kalmamıştı. Vaktiyle Bizans'ın elinde bulunan Çukurova'daki kale ve şehirler peyderpey Ermeni Baronluğu ve Antakya Haçlı Prencepsliği'nin eline geçmişti. Bu duruma son vermek isteyen İmparator II. İoannes Komnenos (1118-1143), bölgeye bir sefer düzenlemeye karar verdi. İmparator, 1136 yılında hazırlıklarını tamamlayıp deniz yoluyla Antakya'ya geldi ve 1137 yılı ilkbaharında Çukurova'ya yöneldi. Bunun üzerine I. Leon, Bizans'ın ilerleyişini durdurmak amacıyla sınır kalesi olan Silifke'yi zapta teşebbüs ettiyse de başarılı olamayıp geri çekilmek zorunda kaldı. İmparator II. İoannes Komnenos ise hızla yoluna devam ederek Mersin, Tarsus, Adana ve Misis'i kısa sürede aldıktan sonra Anazarba önünde karargâh kurdu²³³. Zor durumda kalan I. Leon, Toros Dağlarının iç tarafında, çok sarp bir kaya üzerinde bulunan Vahga (Feke) Kalesine kaçmak zorunda kaldı. II. İoannes, etrafındaki bazı müstahkem mevkiileri de aldıktan sonra I. Leon'u takip etmedi. Ordusunu

²³¹ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 363; Süryani Mikhail, **Vekâyinâme**, C. II, s. 96; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi, Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187**, C. II, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1987, s. 164; Cahen, **Anadolu'da Türkler**, s. 107; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye** s. 171; Mehmet Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın Türkiye Selçukluları'na Tâbiyeti Meselesi", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999, s. 306.

²³² Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 164.

²³³ İoannes Kinnamos, **Historia**, Fransızca çev. J. Rosenblum, Paris, 1972, Türkçe çev. Işın Demirkent, Ankara, 2001, s. 14; Niketas, **Historia**, Türkçe çev. Fikret Işıltan, Niketas Khoniates, **Historia (İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Ankara, 1995, s. 14; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 374; Nersesian, **The Armenians**, s. 46; Ramsay, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, s. 424; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 174.

Antakya'ya sevk ederek Ağustos 1137'de şehrin önünde karargâh kurdu²³⁴. Antakya Prenkepsi Raymond ve Urfa Kontu II. Joscelin'in II. Ioannes'e bağlılık yemini etmesinden sonra İmparator, Vahga Kalesi'nde bulunan I. Leon'un üzerine yürüdü. Bu sırada I. Leon'un yanında Rupen ve Toros adında iki oğlu bulunuyordu. Diğer oğulları Mleh, Stephan ve Kör Konstantin, bu sırada Urfa hâkimi II. Joscelin'in yanına kaçmışlardı²³⁵.

Bizans İmparatoru kaleyi teslim etmeleri halinde iyi davranacağını, yok eğer zorla teslim alırsa korkunç bir akıbeta maruz kalacaklarını söylemesine rağmen, kalenin çok sarp bir yerde olmasına güvenen Ermeniler, var güçleriyle karşı koydular. Ancak neticede kale Bizans komutanı tarafından ele geçirildi. Kaleyi savunan Ermeni komutan Konstantin'in yanındaki Ermeni baronu I. Leon ve oğulları Rupen ve Toros esir alınıp zincire vuruldu²³⁶.

Bizans İmparatoru kışı Çukurova'da geçirdikten sonra, Haçlı kontlarıyla birlikte civardaki Müslüman beldesine saldırıda bulundu. 8 Nisan 1138'de Buzâ'a'yı aldı; 20-22 Nisan 1138'de Haleb kuşatmasından sonuç alamayınca Esârib'e giderek burayı ele geçirdi. Daha sonra Kefertâb'ı alarak Şeyzer'e yöneldi. Ancak Şeyzer'i kuşattığı sırada Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud, Adana'ya hücum etmiş ve ahalisini esir ederek Malatya'ya götürüp burada bazılarını satmıştır. Bunun üzerine İmparator Ioannes, Şeyzer kuşatmasını kaldırarak hemen İstanbul'a döndü.

Danışmendli Emir Gazi, Ermenilerin gücünün zayıflamasından dolayı 1138-1139'da Çukurova'ya bir sefer düzenledi ve Bizans'ın eline geçmiş olan Vahga, Geben ve Kızıldağ bölgelerini yağmaladıktan sonra geri döndü²³⁷.

Ermeni Baronu I. Leon ve oğullarının akıbetine gelince, İmparator II. Ioannes, I. Leon ve iki oğlu Rupen ve Toros'u İstanbul'a götürüp hapsedti.

²³⁴ Kinnamos, *Historia*, s. 15-16; Niketas, *Historia*, s. 58-59, Türkçe çev. 16-17; **Urfalı Mateos ve Papaz Grigor Zeyli**, s. 293; Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu (1118-1146)**, Ankara, 1987, s. 118-119; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 174.

²³⁵ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 7; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 176.

²³⁶ Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 374; Süryani Mikhail, **Vekâyinâme**, C. II, s. 111; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 7; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 54; Niketas, *Historia*, s. 54-57; **Papaz Grigor Zeyli**, s. 293; Kinnamos, *Historia*, s. 27, Türkçe çev. s. 18; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 176; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 350; Nersesian, *The Armenians*, s. 46; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 174; Kaşgarlı, **Ermeni Baronluğu**, s. XIV.

²³⁷ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 180

Rupen, bir müddet sonra burada öldürüldü. Leon ise esaret hayatının dördüncü yılında öldü. Diğer oğlu Toros, babasının ölümünden bir müddet sonra İstanbul'dan kaçarak tekrar Çukurova'ya döndü.

Bizans İmparatoru II. Ioannes, 1142 yılında çıktığı ikinci doğu seferinde, kışı geçirmek üzere bulunduğu Tarsus tarafında avda iken, zehirlenerek öldü (8 Nisan 1143)²³⁸. Bizans'ın doğu seferi bir kez daha neticeye bağlanamadı.

3. İkinci Toros (1145-1168)

İstanbul'daki esaretinden kaçarak kurtulan II. Toros, Çukurova'ya gelerek, kendine sadık Ermenileri etrafında topladı ve Ermenistan Baronluğu tahtına çıktı (1145)²³⁹.

Tahta çıkar çıkmaz Vahga Kalesini aldı. 1151 yılında Tarsus, Misis gibi Bizanslıların elinde bulunan kale ve şehirleri alarak durumunu kuvvetlendirdi²⁴⁰. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Manuel, Ermenilere karşı ilk olarak kumandanı Andronikos'u ve daha sonra da Selçuklu Sultanı I. Mesud'u gönderdi ise de Çukurova'da bir başarı sağlayamamıştı²⁴¹. Bundan sonra II. Toros, Antakya Prenkpsi Renaud de Chatillon ile ittifak yaparak Bizans İmparatorluğu'na ait Kıbrıs adasına saldırarak Kıbrıs'ı tamamen talan ve yağma ederek yerle bir etti. Öte yandan Kudüs Kralı III. Baudouin de İmparator Manuel'e, Nureddin Mahmud'a karşı birleşmek istediğini bildirdi.

Bütün bunların üzerine İmparator bizzat kumanda ettiği Çukurova Seferine çıkmaya karar verdi. 1158-1159 yılında çok gizli bir şekilde gerçekleştirilen bu sefer neticesinde Çukurova'ya gelen İmparator, süratle Anazarba ve Misis başta olmak üzere Ermenilerin hâkimiyetindeki toprakları

²³⁸ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 8.

²³⁹ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 54; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 9; Nersesian, **The Armenians**, s. 46.

²⁴⁰ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 9; Kaşgarlı, **Ermeni Baronluğu**, s. 12.

²⁴¹ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 55; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 10-11; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 12; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 56; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 392; Papaz Grigor Zeyli, s. 308-310; Vardan, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 203; İbnü'l- Kalânisî, **Zeyl u Tarih-i Dimaşk**, neşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908, s. 318; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 191-192; Cahen, **Anadolu'da Türkler**, s. 111-112; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 307.

ele geçirdi. II. Toros dağlardaki sarp kalelere kaçtı. II. Toros için tavassutta bulunan Haçlı ileri gelenlerinin ricası üzerine İmparator, II. Toros'u affetti. Huzura gelen II. Toros, imparatora bağlılığını sunarak daima sadık kalacağına söz verdi²⁴².

Ancak, Bizans İmparatorunun İstanbul'a dönüşünden sonra II. Toros, kardeşi Stephan'ın ölümünden Bizanslıları sorumlu tutarak, verdiği sözde durmayarak Bizans'a karşı harekete geçti ve Anazarba ve Misis'i tekrar ele geçirdi, 10.000 kadar Rum'u öldürdü. Nihayet araya giren Kudüs kralı Amaury, II. Toros'u Bizanslılarla barıştırdı (1165)²⁴³.

Yeni Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan, babası I. Mesud'un ölümünden sonra (1155) kardeşlerini bertaraf etti ve eniştesi Sivas hâkimi Danişmendli Yağıbasan üzerine yürüdü. Bu sırada hem Nureddin Mahmud'un hem de Ermenilerin Selçuklu topraklarına saldırması ve din adamlarının araya girmesi üzerine antlaşma yaparak savaştan vazgeçti.

II. Kılıçarslan, Ermeni baronu II. Toros'un topraklarına saldırması üzerine 1157 yılında Çukurova'ya sefer düzenleyerek Anazarba'ya kadar ilerledi. Bunun üzerine II. Toros, Sultanın dostluğunu kazanmak için Maraş ve Elbistan arasındaki Berdus Kalesini II. Kılıçarslan'a verdi. II. Kılıçarslan da buna karşılık kalede bulunan garnizonun tamamını serbest bıraktı. II. Kılıçarslan'ın Ermeniler üzerine bundan başka bir seferine tesadüf edilmiyor. Bu dostane münasebet II. Toros'un 1168 yılında ölümüne kadar devam etti²⁴⁴.

a. İkinci Haçlı Seferinde Ermeniler

II. Haçlı Seferi (1147), Urfa'nın İmadeddin Zengi tarafından fethi üzerine, Doğu'daki Haçlıların Papa'ya gönderdiği mektuplar neticesinde düzenlendi. Ermeni piskoposlarından oluşan bir elçilik heyeti de Bizans'a

²⁴² Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 10; Kinnamos, **Historia**, s. 121-123, 125, Türkçe çev. s. 131-133, 136; Niketas, **Historia**, s. 141, Türkçe çev. s. 70; **Papaz Grigor Zeyli**, s. 322-324; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 357; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 294-295; Nersesian, **The Armenians**, s. 46.

²⁴³ Kinnamos, **Historia**, s. 148-149, Türkçe çev., s. 165-166; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 57-58; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 399; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 304.

²⁴⁴ Ersan, **Ermeniler**, s. 142; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı", s. 307.

karşı yardım talebinde bulunmak üzere Papa'nın huzuruna çıktı. Bu Ermeni heyetinin, bölge hakkında verdiği bilgiler, Papa'nın bölge hakkında bilgi sahibi olmasını sağladı. Fransız ve Alman ordularından oluşan Haçlı ordusu karadan geçmenin zorluğuna karşı deniz yoluyla Antakya'ya ulaşmış, ancak parası olmayan fakir Haçlılar Anadolu'dan geçmek zorunda kalmışlardır.

II. Toros, ölümünden sonra Ermeni baronluğunda taht mücadelesi neticesinde III. Rupen (1175-1187) tahta geçti. Bizans imparatoru Manuel'in Myriocephalon Savaşında II. Kılıçarslan'a mağlub olmasından istifade eden III. Rupen, Bizans adına idâre edilen Adana ve Tarsus'u zabtetti²⁴⁵.

Bu dönemde Türkmenler otlak sıkıntısı çekiyorlardı. Bu sebeple Ermeni Baronu III. Rupen, Türkmenlerin bir kısmına Çukurova'da sürülerini otlatma izni verdi²⁴⁶. Türkmenler şüphesiz buna karşılık olarak krala aynî ve nakdî otlak vergisi vermekteydiler. Ancak III. Rupen 1179 yılında sebepsiz bir şekilde Türkmenlere saldırarak bazılarını öldürtmüş, çocuklarını tutsak almış ve sürülerini gasbetmiştir²⁴⁷.

III. Rupen'in Türkmenlere yaptığı bu tecavüzü cezalandırmak için Selçuklu hükümdarı II. Kılıçarslan ile Selahaddin Eyyubî birlikte harekete geçerek 1180'de Ermeni topraklarına girdiler. Ermeni baronunun barış istemesi üzerine, 2 Ekim 1180 tarihinde Sümeysat yakınında II. Kılıçarslan'ın elçileri, Musul hükümdarı Seyfeddin, Artuklu beylerinin ve III. Rupen'in katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda iki yıl için aralarında barışın korunmasına dair yemin edildi²⁴⁸. Esirler serbest bırakıldı ve malları iade edildi. Süryani Mihail de vekayinamesinde Kılıçarslan ve Selahaddin'in yaptıkları ittifaktan bahsetmiş ve Kılıçarslan'ı Bitinya, Kapadokya ve Küçük Ermenistan'da hüküm süren meşhur bir sultan olarak anlatmıştır²⁴⁹.

²⁴⁵ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 60; Kaşgarlı, **Ermeni Baronluğu**, s. 14.

²⁴⁶ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatları-Destanları**, İstanbul, 1980, s. 595; Sümer, "Çukur-ova", s. 4.

²⁴⁷ Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 426; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 213, 511.

²⁴⁸ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. II, s. 353.

²⁴⁹ Süryani Mihail, **Vekâyinâme**, C. II, s. 289.

B. ERMENİ BARONLUĞUNDAN ERMENİ KRALLIĞINA

1. İkinci Leon (1187-1219)

III. Rupen'den sonra tahta geçen kardeşi II. Leon'un saltanatının ilk yıllarında Türkmenler ile Kürtler arasında kaynaklarda tam olarak açıklanmayan sebeplerle çatışmalar çıktı. Türkmenler, Ermenilerin Kürtlere yardımcı olduğunu görünce Ermeni topraklarına girerek Lârende, Ereğli üzerinden Anazarba'ya kadar ulaşıp, 36.000 kişiyi esir alarak sattılar²⁵⁰.

II. Leon'un tahta geçtiği sırada, Rüstem adlı bir Türkmen beyi, emrindeki 5.000 atlı ve birçok yaya ile Çukurova'ya girdi ve Sis'e kadar ilerleyerek, geçtiği yerleri yağmaladı. Buna karşılık II. Leon, Maraş civarındaki pek çok Türkmeni öldürdü, kaçanları Sirfendikar'a kadar kovaladı²⁵¹. Bu Türkmen akınının arkasında II. Kılıçarslan olduğunu düşünen II. Leon, Selçuklulardaki taht mücadelesi üzerine misillime olarak Selçuklu toprakları dâhilinde bulunan Bragana Kalesi'ndeki garnizona 1188 yılında bir ordu gönderdi. İlk hamlesinde başarılı olamayan bu ordu ikinci hamlesinde kaleyi ele geçirdi ve kale komutanını öldürdü²⁵².

a. Üçüncü Haçlı Seferinde Ermeniler

III. Haçlı Seferi'nin sebebi, bu döneme damgasını vuran Selahaddin Eyyûbî'nin 4 Temmuz 1187 tarihinde Hittin savaşında Kudüs Krallığının askeri gücünü tamamen yok etmesi ve 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü fethetmesidir. Bu habere çok üzülen ve zaten rahatsız olan Papa ölmüş ve yerine VIII. Gregorius geçmiştir. Papa VIII. Gregorius'un Haçlı seferi çağrısı yapmasından kısa bir süre sonra ölmesi üzerine yerine III. Clemens Papa olarak seçilmiştir.

²⁵⁰ Abû'l- Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 439-440; Süryani Mikhail, *Vekâyinâme*, s. 275-276; Ersan, *Ermeniler*, s. 149.

²⁵¹ Abû'l- Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 447-448; Simbat, *Vekâyinâme*, s. 63; Urfalı Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi*, s. 15; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 32; Ersan, *Ermeniler*, s. 150.

²⁵² Simbat, *Vekâyinâme*, s. 63; Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi*, s. 15-16; Ersan, *Ermeniler*, s. 150.

Alman imparatoru Frederich Barbarossa 27 Mart 1188'de sefere katılmayı kabul etmiş ve 11 Mayıs 1189'da yola çıkmıştır.

Alman İmparatoru Mart 1190'da Çanakkale üzerinden Anadolu'ya girerek Balıkesir ve Alaşehir üzerinden Denizli'ye ulaşmış ve buradan Türklerin bütün mukavemetine rağmen Konya'ya girmiştir²⁵³. İmparator, burada Sultan II. Kılıçarslan ile antlaşma yaparak Çukurova'ya doğru yöneldi. Toros geçitlerinden Ermenilerin elinde bulunan Silifke'ye yöneldi. Bunun üzerine II. Leon, bol erzak ve hediyelerle Alman İmparatorunun karargâhına bir elçi gönderdi. Bundan çok memnun kalan İmparator, II. Leon'a krallık tacı vermeyi vaadetti. Ancak Frederich Barbarossa'nın Silifke Çayı'nda boğulması üzerine, bu vaad yerine getirilmedi²⁵⁴.

Bu vaadin yerine gelmemesine rağmen II. Leon, 1191'de İngiliz Kralı I. Richard'ın Kıbrıs seferinde bulundu ve ardından Akkâ kuşatmasına asker gönderdi. Topraklarını Bizans ve Selçuklular aleyhine olduğu gibi Antakya Haçlı Prenkepsliği aleyhine de genişletmek isteyen Kral II. Leon, Antakya'dan Çukurova'ya giden yola hâkim konumda olan Bagras Kalesi'nin 1191'de Salâhaddin Eyyûbî'nin eline geçmesine ses çıkaramadığı gibi Salahaddin Eyyûbî'nin Frederich Barbarossa'nın yaklaşması üzerine burayı tahrip ederek çıkması üzerine Bagras'a geldi ve burayı tekrar inşa ederek kalenin hâkimi oldu. Kendisini Salahaddin Eyyûbî'ye şikayet eden Antakya Prenkepsi III. Bohemund'u da Bagras'a kendi adına hâkim olarak bıraktığı kuzeni vasıtasıyla esir etti. Bunun üzerine III. Bohemund'un oğlu Raymond kardeşi Bohemund de Tripolis'e ve Henri de Champagne'a haber gönderip yardım istedi. II. Leon, derhal elindeki esirlerle birlikte Sis'e çekildi. Sis'de Haçlılar tarafından kuşatılan II. Leon, savaşmaya cesaret edemeyince, III. Bohemund'un kurtuluş akçesi vermeden salıverilmesi, Bagras ve civarındaki arazinin Ermenilere bırakılması ve iki hükümdardan birinin diğerine metbû olmaması şartlarını kabul etti. Ayrıca arada akrabalık bağı kurmak için II. Leon, kardeşi III. Rupen'in kızını, III. Bohemund'un oğlu Raymond ile

²⁵³ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi III, Akkâ Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1992, s. 12-13; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 151.

²⁵⁴ Vardan, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 215.

evlendirdi. Bu evlilikten tahtın vârisi bir erkek çocuk dünyaya geldi ve Kral, ona kardeşi Rupen'in adını verdi.

b. İkinci Leon'a Kral Unvanının Verilmesi

II. Leon, ülkesini oldukça güçlendirmiş olarak artık krallık tacını giyme vaktinin geldiğini düşünerek girişimlerde bulundu. Bunun için o dönemde Hristiyan âleminin güçlü iki lideri olan Papa III. Celestin ve Alman İmparatoru VI. Heinrich'e elçiler gönderdi²⁵⁵. Alman İmparatoru, II. Leon'un bu isteğini kendi siyaseti için uygun buldu. Çünkü doğuda kendine tâbi bir devlet sayesinde işleri çok daha kolaylaşacaktı. Bu sebeple, kendi yüksek hâkimiyetinin tanınması şartıyla, yüksek rütbeli görevlilerinden bazılarını taç giyme töreninde bulunmaları için Tarsus'a gönderdi. II. Leon, Tarsus Katedrali'nde 6 Ocak 1198'de büyük bir törenle taç giyerek, kraliyet nişanını taktı²⁵⁶. Böylece II. Leon, Krallık tacını giyen ilk Ermeni hükümdarı oldu.

Kral II. Leon, 1216'da Antakya'yı almak için girdiği mücadelede Antakya Princepsliği'ne karşı galip gelerek şehri ele geçirmeyi başardı ve kardeşi III. Rupen'in kızı ve III. Bohemund'un oğlu Raymond'dan olan Rupen (Raymond-Rupen)'i buraya hükümdar yaptı²⁵⁷.

C. ERMENİ-SELÇUKLU MÜCADELESİ

I. Kılıçarslan'ın ülkeyi oğulları arasında paylaştırması, Selçuklu Devleti'ni iktidar mücadelelerinin kucağına itmişti. Babasının ölümünden sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlığını ilan etmesiyle kardeşleri arasında bir taht mücadelesi başladı. Bu kargaşadan istifade eden Ermeni kralı II. Leon, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı esnasında (1192-1196),

²⁵⁵ Ersan, **Ermeniler**, s. 155.

²⁵⁶ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 68; Süryani Mikhail, **Vekâyinâme**, C. II, s. 293; **Hetum Vekâyinâmesi**, s. 9; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 16; Vardan, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 218; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. III, s. 78-79; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 249; Ersan, **Ermeniler**, s. 155-156; Nersesian, **The Armenians**, s. 46; V. F. Buchner, "Sis", **İA**, C. X, Eskişehir, 1997, s. 709.

²⁵⁷ Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 498; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 77; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 16-17; Ersan, **Ermeniler**, s. 159-160; Nersesian, **The Armenians**, s. 45-46.

Selçuklu topraklarına yürüdü ve hattâ Kayseri'ye kadar ilerleme imkanı buldu²⁵⁸. 1195 yılında Melik Sultanşah üzerine yürüyerek onu mağlub etti ve Toros Dağları'ndan inerek Ereğli'ye saldırdı. Ayrıca, Elbistan hâkimi Mugisüddin Tuğrul Şah'ın topraklarına saldırarak, onu kendine tâbi hale getirdi²⁵⁹. Buna karşılık Ermeniler'e Selçuklular saltanat mücadelelerinden dolayı bu dönemde ancak bir kez, 1193'de Çukurova'ya yaptıkları akın ile karşılık verebildiler²⁶⁰.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1196 yılında Konya'yı kuşatan kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şah'a karşı koyamayınca, canına dokunulmaması şartıyla tahtı kardeşine terk ederek İstanbul'a hareket etmişti. Yolda yağmaya uğrayarak Çukurova'ya yönelen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Ermeni kralı tarafından sultan gibi ağırlandırılmış ve bir ay onun yanında kaldıktan sonra nihayet İstanbul'a gitmişti²⁶¹.

1. Ermeni Krallığı'nın Selçuklulara Tâbi Olması

Kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı yaptığı taht mücadelesini kazanan ve 1196 yılında Türkiye Selçuklu tahtına oturan Rükneddin Süleymanşah (1196-1204) önce içeride emniyet ve asayişi sağladıktan sonra saltanat kavgasından faydalanarak Selçuklu topraklarına saldıran Ermeni Kralı II. Leon üzerine geniş kapsamlı bir sefer düzenledi (1199). Adana'ya kadar olan bölgeyi, II. Leon ile rekabet halinde olan Lampron bölgesinin Ermeni Prensi Hetumlular sülalesinden Oşin'in de yardımı ile ele geçirdi. Bu sefer neticesinde Küçük Ermenistan kralının ilk defa II. Rükneddin Süleyman

²⁵⁸ Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 307.

²⁵⁹ Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 465; Süryani Mikhail, **Vekâyinâme**, C. II, s. 291-292; Cahen, **Anadolu'da Türkler**, s. 125; Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s. 33; Ersan, **Ermeniler**, s. 160.

²⁶⁰ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. III, s. 88; Ersan, **Ermeniler**, s. 161.

²⁶¹ İbn Bibî, **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye**, (Tıpkı basım), Haz. A. Sadık Erzi, Ankara, 1956; s. 39-40; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)**, C. I, s. 57-58 (Bundan sonra eser, el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye olarak kısaltılacaktır); Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 246-247; Osman Turan, "Keyhüsrev I", **İA**, C. VI, Eskişehir, 1997, s. 615; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", **XI. TTK Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1994, s. 715.

Şah adına para bastırıldığını görüyoruz²⁶². II. Leon, saldırgan tutumuna devam etmekle birlikte 6 Temmuz 1204'de ölen Sultan II. Rükneddin Süleymanşah'dan sonra bir yıl müddetle tahtta oturan III. Kılıçarslan zamanında da (1204-1205) Selçuklulara haraç göndermeye devam etmiştir²⁶³.

Türkiye Selçuklularında ard arda gelen taht değişikliklerinin yarattığı otorite boşluğundan istifade eden Ermeniler, Selçuklu tâbiyetinden çıkarak 1205'de Türkmenlerin göç sahası olan Keysun (Göksun)'a hücum edip birçok Türkü esir aldı ve mallarını yağma etti. Buradan Elbistan'a ve Haleb'e baskınlar düzenleyerek, yağma ve katillerine devam etti²⁶⁴.

Ermenilerin bu saldırıları üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Antalya'yı ele geçirdikten sonra (1207), Ermeniler üzerine sefer hazırlıklarına başladı. 1208-1209 yılında Maraş'a gelen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Ermeni topraklarına girerek pek çok kaleyi ele geçirdi²⁶⁵. II. Leon'un barış isteğiyle, Müslüman esirleri iadesi, tazminat ödemesi ve Haleb sınırlarına bir daha saldırmaması şartlarıyla barışı kabul etti²⁶⁶. Ayrıca II. Leon, I. Keyhüsrev'in satanatı boyunca Sultana sadık kalmış ve adına sikke bastırmıştır²⁶⁷.

2. Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Çukurova Seferi

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211'de Alaşehir'de Bizans ile yaptığı mücadelede şehit olması üzerine, devlet ileri gelenleri, yaptıkları istişarede tahta, Malatya meliki olan büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'u çıkarmayı uygun gördüler. I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), Kayseri'ye gelerek cülûs merasimini yaptıktan sonra kardeşi Tokat meliki Alâeddin Keykubad, içlerinde

²⁶² Simbat, *Vekâyinâme*, s. 74-75; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 45; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 250-251; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 308.

²⁶³ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, s. 76, Türkçe çev., C. I, s. 96; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 308.

²⁶⁴ Simbat, *Vekâyinâme*, s. 76; İbn ed-Devâdârî, Ebî Bekr b. Abdullah, *Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Ğurer*, C. VII, neşr. S. A. Aşur, Kahire, 1391-1972, s. 159 (Bundan sonra eser, *Kenz ed-Dürer* şeklinde kısaltılacaktır); Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 285-286; Turan, "Keyhüsrev I", s. 617.

²⁶⁵ Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 33-34; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 286-287; Turan, "Keyhüsrev I", s. 617.

²⁶⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 287; Turan, "Keyhüsrev I", s. 617.

²⁶⁷ Hetum, *Vekâyinâme*, s. 12; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 34; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 287.

Ermeni kralının da olduğu müttefikleriyle Kayseri'yi kuşattı. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Kral I. Leon'a bazı hafif tavizler vererek ve saldırmazlık antlaşması yaparak bu ittifaktan ayırmayı başardı. İki kardeş arasında geçen çekişmelerin nihayetinde²⁶⁸ Sultan I. İzzeddin Keykavus, Konya'da Selçuklu tahtına oturdu²⁶⁹.

Sultan I. İzzeddin Keykavus, tahta geçince öncelikle Ankara Kalesi'nde bulunan kardeşi Alâeddin Keykubad meselesini halletti. Ardından Sinop'u fethetti (1214). Onun bu seferlerinden faydalanan Ermeni Kralı II. Leon, Toros dağlarını aşp Lülüve, Ereğli ve Lârende'yi işgal etti²⁷⁰.

Sultan, Ermeni kralının Selçukluların iç işlerine karışmasından hoşlanmamasına rağmen yine de verdiği söze sadık kalarak Ermeni Krallığına karşı bir müdahalede bulunmamış, ancak kralın bu son hareketi bardağı taşıran son damla olmuştur. Sultan I. İzzeddin Keykavus, kolaylıkla Lülüve, Ereğli ve Lârende'yi geri aldıktan sonra, I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında fethedilmiş ancak 1212'de tekrar Haçlılara bırakılmış olan Antalya'yı 1216 yılında yeniden fethetti. Ardından Ermeniler üzerine kapsamlı bir sefere çıktı²⁷¹.

Antalya'nın fethinden sonra Sultan, Ermenileri tamamen itaat altına almak istedi. Kendi tâbiyeti altına giren Türkmen emirleri ile birlikte Ermeni topraklarına girdi ve Ermenilerin mustahkem kalelerinden olan Haçin ve Kançin Kalelerini ele geçirerek, Kral II. Leon'un bulunduğu Geben Kalesi'ni kuşattı. Ancak Kral, buradan gizlice kaçmayı başardı. Sultan, II. Leon'u yakalamak için bir grup askeri takibe gönderdi ise de yakalayınca, ele geçirdiği esir ve pek çok sayıda ganimetle geri döndü. Kazanılan bu ezici zafer üzerine Kayseri'de büyük şenlikler yapıldı²⁷².

²⁶⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Salim Koca, "Sultan I. İzzeddin Keykavus ile Melik Alâeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi", **Belleten**, S. 211, Ankara, 1991.

²⁶⁹ Osman Turan, "Keykavus I", s. 633; Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, TTK, Ankara, 1990, s. 27-28.

²⁷⁰ Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 308-309.

²⁷¹ Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 309.

²⁷² İbn Bibi, **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye**, s. 163-168, Türkçe çev. C. I, s. 184-188; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 78-79; Hetum, **Vekâyinâme**, s. 14; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 17; Süryani Mikhail, **Vekâyinâme**, s. 296-297; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 314-315; Turan, "Keykavus I", **İA**, s. 637-638; Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus**, s. 42-45.

Kaçarak canını zor kurtaran Kral II. Leon, bu ağır mağlubiyetden sonra Selçuklu Sultanı ile anlaşmak için kıymetli hediyelerle bir mektup gönderdi. Mektubunda; her sene 20.000 altın haraç göndermeyi kabul ediyor ve her türlü kulluk (tâbilik) vazifesini yapacağını taahhüt ediyordu²⁷³. Yapılan barış görüşmeleri neticesinde, II. Leon'un teklifi kabul edildi (1218). Esir alınan Ermeniler fidye karşılığı serbest bırakıldı, Lülüve başta olmak üzere bazı kalelerin Selçuklulara bırakılması kararlaştırıldı²⁷⁴.

Bu antlaşma ile Ermeniler tekrar Selçuklulara tam bağımlı hale geldiler. Ermeni Kralı bastırıldığı paraların bir yüzüne Ermenice kendi adını yazarken, diğer yüzüne Arap harfleriyle Selçuklu sultanının adını yazdırmak ve Sis'de Sultan adına hutbe okutmak zorunda kaldı²⁷⁵. Bu antlaşma Ermenileri itaate almakla, Anadolu-Suriye arasında işleyen büyük kervan yolunun da emniyetini sağladı.

Devletlerin bu iki büyük liderleri ard arda öldü. Ermeni kralı II. Leon, 1219 yılında öldü. Ermeni kaynaklarında, "Büyük" ya da "Muhteşem" Leon olarak zikredilen II. Leon, Küçük Ermenistan Krallığı'nı zirve noktasına taşıdı. Hetumluları kendine bağlayarak Çukurova'da siyasî olarak Ermeni bütünlüğünü sağladı. Krallığın sınırlarını İskenderun Körfezi'nden Alâiye'nin doğusuna kadar genişletti, Germen İmparatoru VI. Heinrich tarafından kral olarak tanındı ve aynı yüzyılın sonlarına doğru Türkiye Selçuklu Devleti'ne zarar verebilecek bir güce ulaştı. Ölümünden sonra, krallığın kurucusu olan Rupenliler sülalesi, yerini Hetumlular sülalesine bıraktı.

Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus ise 1220 yılında vefat etti. Onun zamanında Selçuklu Devleti sahillere ve limanlara ulaştı. Çok iyi bir siyaset adamı olan I. İzzeddin Keykavus, II. Leon'u ezici bir şekilde yenerek, tam

²⁷³ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, s. 169-170; Türkçe çev., C. I, s. 189-190; Turan, "Keykavus I", s. 638; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 309.

²⁷⁴ Simbat, *Vekâyinâme*, s. 79; Süryani Mikhail, *Vekâyinâme*, C. II, s. 297; el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sülûk li-Ma'rîfet Düvel el- Mülûk*, C. I/1, neşr. M. Mustafa Ziyade, Kahire, 1936, 1941, s. 181 (Bundan sonra eser Kitâb es-Sülûk olarak kısaltılacaktır); Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 132; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 35-36; Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, s. 46; Şehabedin Tekindağ, "Alâüddin Keykûbad ve Halefleri Zamanında Selçuklu-Küçük Ermenistan Hududları", *İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, C. I, S. I, İstanbul, 1949, s. 30.

²⁷⁵ Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 36; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 315-316; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 310.

manasıyla kendisine tam manada tâbi hale getirmişti. Kendisinden sonra Selçuklu tahtına I. Alâeddin Keykubad geçti.

3. Ermeni Krallığındaki Taht Bunalımı Sırasında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Çukurova Seferi

Ermeni müverrihlerinin “Büyük” ya da “Muhteşem” kral dedikleri II. Leon'un ölümünden sonra Küçük Ermenistan Krallığında bir taht bunalımı yaşandı. Buna karşın Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına güçlü ve dirayetli Sultan Alâeddin Keykubad (1220-1237) geçmişti. Sultan, ilk iş olarak Moğol tehlikesine karşı gerekli tedbirleri aldı ve daha sonra Alaîye Kalesi'ni fethetti (1223)²⁷⁶. Bundan sonra Çukurova Seferine çıktı.

Bu seferin sebebi olarak İbn Bîbî, Haleb'den Anadolu'ya giden bir tâcirin Çukurova'da soyulmasını gösterir²⁷⁷. Esasen Sultan Keykubad, ticaret yollarının güvenliğini sağlamaktan daha çok yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Ermenileri tedib etmek için Çukurova seferine çıkmıştı. Bu sırada meydana gelen bazı olaylar da bu teşebbüsü kolaylaştırdı. II. Leon'un ölümünden sonra kızı İsabella, Antakya Haçlı Prinkepsi IV. Bohemund'un oğlu Philippe ile evlenmişti²⁷⁸. Bundan cesaret alan Haçlılar Ermeni ülkesini istilaya ve Ermenileri Frenkleştirmeye çalıştılar. Papa'nın Ermeni ülkesine karşı harekete geçmek isteyen IV. Bohemund'a izin vermemesi üzerine IV. Bohemund, Sultan Alâeddin Keykubad'a ittifak teklifinde bulundu. Bu teklifi kabul ettiğini bildiren Sultan, üç koldan Ermeni topraklarına ordusunu sevketti.

Karadan ve denizden gerçekleştirilen bu yoğun sevkiyat neticesinde irili ufaklı çok sayıda kale Selçukluların eline geçti. Bunun üzerine Ermeniler barış teklif ettiler. Sonunda her yıl bin atlı ve beş yüz çarkçı neferi Selçuklu hizmetine göndermek; 1218 yılında yapılan antlaşmada belirlenen haraç

²⁷⁶ Osman Turan, “Keykubad I”, **İA**, Eskişehir, 1997, s. 648; Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, Ankara, 2003, s. 23.

²⁷⁷ İbn Bibî, **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye**, s. 302-304, Türkçe çev., c. I, s. 317-319.

²⁷⁸ Vardan, “Türk Fütûhâtı Tarihi”, s. 221.

miktarını iki katına (yani 40.000 dinara) çıkarmak ve paralarında Sultanın adının bulunmasını kabul ederek tabiliklerini devam ettirdiler²⁷⁹.

Bu sefer Selçukluların, şimdiye kadar Ermeniler üzerine yaptıkları en kapsamlı ve neticesi bakımından da en etkili sefer olmuştur. Küçük Ermenistan Krallığı çok ağır bir darbe almış ve toprakları bir hayli küçülmüştür. Korykos (Kız Kalesi) ve Ayas gibi bazı limanlar yine Ermenilerin elinde kalmasına rağmen Türklerin İç-İl dedikleri Mersin bölgesi Selçukluların eline geçmiş ve burada Türkmenler iskân edilmiştir²⁸⁰.

Kral II. Leon'un erkek evladı olmadığı için ölümünden sonra bir taht bunalımı yaşandı. Varisi olan kızı İsabella, 1226 yılında diğer Ermeni sülalesi olan Hetumlulardan Konstantin'in oğlu I. Hetum ile evlendirildi ve 4 Haziran 1226'da Hetum'un kral ilan edilmesiyle bu bunalım çözüme kavuştu²⁸¹. Aynı zamanda iki Ermeni sülalesi birleşmiş ve hâkimiyet Rupenlilerden Hetumlulara geçmiş oldu. I. Hetum zamanında (1226-1269), Alâeddin Keykubad'ın saltanatının sonuna kadar Küçük Ermenistan Krallığı, Selçuklu Devletine bağlılığını sürdürdü²⁸².

Sultan I. Alâeddin Keykubad 1 Haziran 1237 tarihinde zehirlenerek öldürüldü. Bu suikastle Ermeniler, isyân için gerekli zemini bulmuş oldu. I. Alâeddin Keykubad'dan sonra Selçuklu tahtına II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçti (1237-1246).

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Asya'yı hâkimiyeti altına alan Moğollar, Yakındoğu'yu tehdit etmeye başlamışlardı. 1220 yılında Cebe ve Sübetay komutasında Azerbaycan ve Kafkasya'ya giren, Gence'yi düşürdükten sonra Tiflis üzerinden güneye yönelerek 30 Mart 1221'de Meraga'yı ele geçiren Moğollar, batı yönündeki bu ilk akınlarına Cengiz Han'ın 1227 yılındaki ölümünden sonra daha fazla ağırlık verdiler. Cengiz

²⁷⁹ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, s. 341, Türkçe çev., c. I, s. 352; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 345; Turan, "Keykubad I", s. 650; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 37-38.

²⁸⁰ Tekindağ, "Selçuklu-Küçük Ermenistan Hudutları", s. 32; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 345; Ersan, *Ermeniler*, s. 181.

²⁸¹ Urfalı Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi*, s. 18-21; Hetum, *Vekâyinâmesi*, s. 16; Vardan, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 222; Nersesian, *The Armenians*, s. 48; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 310.

²⁸² Simbat, *Vekâyinâme*, s. 84; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 312-313.

Han'dan sonra Han ilan edilen oğlu Ögedey, Harezmşah Celâleddin Mengüberti'ye karşı 30.000 kişilik bir orduyla Curmağun Noyan'ı gönderdi. Curmağun Noyan, Harizmşah ülkesini 1231'de ele geçirdi. 1232'de Kafkasya bölgesine hâkim olarak haraca bağladı. 1239'da Kars ve Ani kalelerini aldıktan sonra 1242 yılında Erzurum'u zaptetti²⁸³.

Moğol tehlikesiyle karşı karşıya kalan Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in devlet adamları –ki bunlar ancak Sadeddin Köpek'in 1239'da öldürülmesinden sonra gerekli tedbirleri almaya çalışmışlardır- Suriye'deki Eyyûbî hükümdarları ve Mardin Artukluları ile görüşmeler yaparken, Ermeni Kralı I. Hetum'un babası Konstantin'i de Kayseri'ye çağırdılar. Ondan daha önce yapılmış antlaşmalar gereğince göndermeyi kabul ettikleri mutad asker sayısından daha fazla asker göndermesini ve haracdaki altın miktarının da artırılmasını talep ettiler. Buna karşılık hükümler hakkı Selçuklularda kalmak şartıyla Ereğli Ermenilere bırakılacaktı. Bunu kabul eden Konstantin, ülkesine döndükten sonra 3.000 kişilik bir Ermeni kuvvetinin gönderildiği haberi alındı²⁸⁴.

1243'de Türkiye Selçukluları Köseadağ'da Moğollar karşısında savaşa dahi giremeden kaderlerini değiştiren, Anadolu'nun düzeninin bozulmasına ve büyük kargaşaya sürüklenmesine sebep olan bir mağlubiyete duçar oldular. Buradan hareket eden Moğol komutanı Baycu Noyan, Sivas ve Kayseri'yi yağmaladı. Ermeniler ise yaptıkları antlaşmaya sâdık kalmayarak yardıma gelmedikleri gibi, Selçuklu Sultanının Halep'e gitmek için yola çıkan annesi ve hanımını alıkoymuşlardı²⁸⁵.

²⁸³ Abû'l- Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 535; İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, s. 514-517, Türkçe çev., II, s. 61-64; A. G. Galstyan, "Piskopos Stepanos Vakayinamesinden Alıntı", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, Türkçe çev. İlyas Kamalov, İstanbul, 2005, s. 66; Bertold Spuler, *İran Moğolları, Siyaset, İdâre ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1987, s. 52-53; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 430; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980, s. 28; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. I, Ankara, 1970, s. 9.

²⁸⁴ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, s. 517-520, Türkçe çev., II, s. 64-67; Abû'l- Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 541; Osman Turan, "Keyhüsrev II", *İA*, VI, İstanbul, 1988, s. 625.

²⁸⁵ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, s. 536, Türkçe çev., c. II, s. 79; Abû'l- Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 542-543; Genceli Kiragos, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar", Türkçe çev. Ed. Dulaurier, *Türkiyat Mecmuası*, II, İstanbul, 1928, s. 181; Simbat, *Vekâyinâme*, s. 86; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 442, 448, 451-452; Osman Turan, "Keyhüsrev II", *İA*, C. VI, Eskişehir, 1997, s. 627; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 38.

Ermeni Kralı I. Hetum, kazandıkları zafer üzerine bir kurtarıcı gibi gördükleri Moğollara tâbiyetini arz etmek üzere Baycu Noyan'ın katına, değerli armağanlarla elçiler gönderdi. Baycu Noyan, iltifatlarla karşılanan elçilik heyeti ile bir tâbiyyet antlaşması yaptı ve Moğolca yazılmış bir yarlığı bu elçilerle Hetum'a gönderdi²⁸⁶.

Bu yakınlaşmanın ardından I. Hetum, 1247 yılında kardeşi Simbat'ı hediyelerle Karakurum'a gönderdi. Ögedey'in 1241'de ölümünden sonra 1246'da tahta Güyük Han geçmiş idi. Güyük Han'ın huzuruna çıkan Simbat, kral adına itaatlerini bildirdi. Moğol Hanı ile Çukurova Ermenilerini tanıyan bir sözleşme yapan Simbat, Selçukluların fethettiği kaleleri geri kazanmak için ve Ermenilerin vergiden muaf tutulduğuna dair Moğol Hanından söz aldıktan sonra ülkesine geri döndü²⁸⁷.

Selçuklular, Moğollarla sulhü temin ettikten sonra Ermenilerin bu hareketlerine karşı onları cezalandırmak için Çukurova'ya bir sefer düzenledi. Çukurova'yı istila eden Selçuklu ordusu Tarsus'u kuşattı. Ermeni Kralı, harac ödemeyi ve Tarsus'a karşılık Bragana kalesi vesair birkaç kaleyi teslim etmeyi kabul etti²⁸⁸.

Bu, Selçuklular'ın son Çukurova seferi olmuştur. Fakat daha sonra cereyan eden ve Selçuklu Devleti'ni sarsan hâdiseler sebebiyle Ermeniler, bu antlaşmaya uymadıkları gibi Bragana Kalesini de yeniden işgal etmişlerdir²⁸⁹. Artık Anadolu'da dengeler değişmiş, Selçuklular Anadolu'da otoriteyi ellerinde tutan Moğollara karşı bir faaliyette bulunamamış ve Moğollara tâbi olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. I. Hetum ve diğer Ermeni kralları, Türkiye Selçuklu Sultanları adına hutbe okutmadıkları gibi para da bastırmamışlar, yani onların tâbiyetinden çıkmışlardır. Fırsattan yararlanarak Moğollara

²⁸⁶ Genceli Kiragos, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar", s. 181; Ersan, **Ermeniler**, s. 187.

²⁸⁷ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 87-88; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi (1220-1272)**, Türkçe çev. H.D. Andreasyan, TTK, basılmamış tercüme, İstanbul, 1951, s. 17-18; Nersesian, **The Armenians**, s. 48; Genceli Kiragos, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar", s. 192, 1999.

²⁸⁸ İbn Bibi, **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye**, s. 545-547, Türkçe çev., C. II, s. 85-87; Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 545; Genceli Kiragos, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar", s. 183; Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s. 38; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 452-453; Cahen, **Anadolu'da Türkler**, s. 143, 264; Turan, "Keyhüsrev II", s. 628; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın...", s. 313.

²⁸⁹ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 88.

itaatlerini bildirmiş ve onların Anadolu'daki en sâdık müttefikleri olmuşlardır. Hattâ Kral I. Hetum, bizzat kendisi Karakurum'a giderek Ögedey'den sonra tahta geçen Mengü Han'ın huzuruna çıkmıştır.²⁹⁰

²⁹⁰ Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 555-556; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 22; Vardan, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 230; Genceli Kiragos, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar", s. 199; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, s. 23; A. G. Galstyan, "Sebastatsi Vekâyinâmesi", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 46 ve "David Bağışetsi'nin Tarihinden Pasajlar", s. 183, Türkçe çev. İlyas Kamalov, İstanbul, 2005.

II. BÖLÜM

BAHRÎ MEMLÛKLER'İN ÇUKUROVA SİYASETİ

XIII. yüzyılın ilk yarısı Türk-İslam âleminin siyasî bakımından en karışık olduğu devrelerden biridir. XIII. yüzyıla girerken Eyyûbî Devleti'nin kurucusu Selahaddin Eyyûbî'nin (1174-1193) ölümüyle halefleri arasında taht mücadeleleri başlamıştır. Zaman zaman bu mücadelelerden galip çıkan bazı Eyyûbî hükümdarları otoritelerini tesis ettikten sonra Kuzey Suriye'de Anadolu Selçuklu Devleti ile hâkimiyet mücadelelerine girmişlerdir²⁹¹. Bu durum Eyyûbî hükümdarı el-Melik es-Salih Necmeddin'in (1240-1249) ölümüne kadar devam etti. Onun ölümünü müteakip gelişen olaylar, son Eyyûbî hükümdarı el-Melik el-Muazzam Turanşah'ın Memlûkler tarafından katledilmesi ve Eyyûbî Devleti'nin yıkılarak yerine Memlûk Devleti'nin kurulmasıyla son buldu (1250)²⁹².

I- SULTAN BAYBARS DEVRİNDE ÇUKUROVA'YA İLK MEMLÛK AKINLARI

Memlûkler ile İlhanlılar arasında 3 Eylül 1260 tarihinde vukubulan Ayn-ı Câlut savaşında Memlûkler karşı konulamaz ve yenilemez zannedilen İlhanlıları tam bir hezimete uğrattılar²⁹³. Ayn-ı Câlût'un muzaffer komutanı Memlûk sultanı Kutuz, bu zaferi doyasıya yaşayamadı. Kökü eskiye dayalı

²⁹¹ Süleyman Özbek, “Moğol İstilasının Durak Noktası Ayn-Calut Savaşı ve Sonuçları”, **Askeri Tarih Bülteni**, C. XVI, S. 31, Ankara, 1991, s. 11.

²⁹² Kâzım Yaşar Koprman, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, **DGBİT**, C. VI, İstanbul, 1987, s. 433-441.

²⁹³ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 314-315; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre fî Tarih el-Hicre**, Tah. Zebide Muhammed Ata, c. IX, yer yok, 2001, s. 79-80 (Bundan sonra eser Zübdet el-Fikre olarak kısaltılacaktır); ed-Devâdârî, Ebi Bekr b. Abdullah b. Aybek, **Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Ğurer, ed-Dürre ez-Zekiyye fî Ahbâr ed-Devle el-Türkiyye**, C. VIII, Tah. Ulrich Haarmann, Kahire, 1971, s. 49-50; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 31; Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 576; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, s. 34; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I, s. 430-431; İbn Tagribirdî, **en- Nücûm**, C. IX, s. 79; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 50; Spuler, **İran Moğolları**, s. 68; Vardan, “Türk Fütûhâtı Tarihi”, s. 234; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. III, s. 266; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 262; Irwin, **The Middle East**, s. 31; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 27; Koprman, “Mısır Memlûkleri”, s. 98; Bartold Spuler, “İlhanlılar”, **İA**, C. V/II, Eskişehir, 1997, s. 968.

rekabet sebebiyle başlarında Baybars'ın olduğu el-Bahriyye ileri gelenleri tarafından öldürüldü (22 Ekim 1260)²⁹⁴.

Ayn-ı Câlût Savaşı'ndan sonra hâkimiyeti ele geçiren Sultan Baybars (1260-1277), her şeyden evvel Kerek, Hıms ve Hama'daki Eyyûbî emirlerini itaat altına alarak Bilâdü'sh-Şâm'da birliği sağladı. İlhanlılara karşı Altınorda ile anlaşırken, Suriye'deki Haçlılar'a karşı da Bizans İmparatorluğu ile anlaştı. Öte yandan Memlûklerin Mısır ve Suriye'deki hâkimiyetini kuvvetlendirmek için münkariz Bağdad Abbâsî Hilafeti'ni Mısır'da yeniden tesis etti²⁹⁵

Sultan Baybars Mısır ve Suriye'nin siyasî birliğini sağladıktan sonra Suriye ve dolayısıyla ülkesi için sürekli endişe kaynağı olan Küçük Ermeni Krallığı'na, Suriye'nin sahil bölgelerindeki Haçlılar'a ve Kıbrıs Latin Krallığı'na karşı büyük ve esaslı bir dış siyaset takip etti²⁹⁶.

Sultan Baybars'ın Ermeni Krallığı üzerine sefer yapmasının ana sebeplerini siyasî ve iktisadî olmak üzere ikiye ayırabiliriz:

a) Siyasî sebepler:

- Ermeni kralı I. Hetum (1226-1269) Memlûklere karşı devamlı olarak İlhanlılarla iş birliği halinde olup her fırsatta onlarla birlikte hareket ediyordu. İlhanlılar 1260 yılında Suriye'ye hücum ile oraları yağmalarken Ermeniler'den yardım görmüşler ve bunun karşılığında Ermenilere Memlûklerin kuzey sınırında karakol durumunda olan Maraş ve Behisni gibi stratejik kaleler vermişlerdi. Son İlhanlı akınında Haleb'in yakılarak tarumar edilmesi Memlûkleri özellikle Ermeniler ve onların tâbi olduğu İlhanlılardan gelecek tehlikelere karşı savunmasız bırakmıştı.

²⁹⁴ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 317; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 11; Baybars ed-Devadâr, **Zübdet el-Fikre**, IX, s. 81; el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, **Kitab es-Sülûk li-Ma'rifet Düvel el-Mülûk**, C. I/II, Tah: Muhammed Mustafa Ziyade, Kahire, 1957, s. 434-435; ed-Devadârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 61; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 51-52; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 32-33; P. M. Holt, **Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, 1999, s. 92-93; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 262; Irwin, **The Middle East**, s. 34; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 99; Fuad Köprülü, "Baybars I", **İA**, C. II, Eskişehir, 1997, s. 357.

²⁹⁵ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 450; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 34-35; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 94; Köprülü, "Baybars I", s. 358.

²⁹⁶ Köprülü, "Baybars I", s. 358.

- Ermeniler İlhanlıların yanı sıra Haçlılar ile de işbirliği içinde idiler. Ermeni krallarının çoğu Avrupalılar ile ittifak için çaba gösteriyorlardı. Ancak bu çabalar Avrupa'nın içinde bulunduğu dâhili meselelerden dolayı başarısız kalıyordu.

b) İktisadî sebepler:

- Ermeni Krallığı ve Antakya Haçlı Prinkepsliği, Memlûk Devleti'ni iktisadî abluka altına almak istiyorlar bu meyanda Memlûklerin donanma inşası için muhtaç oldukları ahşap ve demir ithalatını engellemeye çalışıyorlardı²⁹⁷.

- Sultan Baybars, Suriye ve Mısır'a beyaz köle sevkiyatının yapıldığı yolları ele geçirmek istiyordu.

- Ermeniler Hacc kabilelerine saldırıyorlar ve bölgede yaşayan Türkmenleri sık sık yağmalıyorlardı.

- Ermeniler üzerine yapılan seferlerle Memlûkler, ganimet ve esir elde ederek ordunun geçimini ve maddî ihtiyaçlarını temin ediyorlardı.

Ermeni Kralı I. Hetum, 1243 yılında Moğolların Türkiye Selçuklu Devleti karşısında kazandıkları galibiyetten sonra onların sâdık bir tâbii olmuşlardı. Kral I. Hetum, bizzat Karakurum'a giderek Moğol hanına itaatini arz etmiş ve bunun karşılığında hem Hristiyanlar lehine birçok menfaatler elde etmiş hem de kendi krallığını teminat altına almıştı. Müslümanlar için bir zulüm olan Moğol İstilasının Hristiyanlara getirdiği nimetleri Urfalı Vahram, "*Tanrı, gök kapılarını açtı ve yeryüzü bereketle dolup cennete döndü*" ifadeleriyle tasvir etmektedir²⁹⁸. Ancak devir dönmüş ve metbû oldukları Moğollar, 1260 yılında Ayn-ı Câlût Savaşı'nda Memlûkler önünde ağır bir darbe almışlardı. Bundan sonra Ermeni Krallığı'nın talihi tersine dönmüş ve sürekli Memlûkler'in baskısına maruz kalmıştır.

Memlûkler'in kuzey sınırı coğrafi bakımdan düşmanla yüzyüze gelenen stratejik bir yer idi. Bu bölge, içinde Haçlılar'ı, Moğollar'ı ve Ermeniler'i barındırması bakımından tam bir mücadele sahası idi. Zikrettiğimiz

²⁹⁷ İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VII, s. 181-182; Cüneyt Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", **Efsaneden Tarihte Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı**, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Erman Artun-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 94.

²⁹⁸ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 23.

sebeplerden dolayı Sultan Baybars, Ermeniler ve Haçlılar'ı cezalandırmak istiyordu. Baybars zamanında Ermeniler üzerine ilk sefer, 1262 yılında Ermeniler'in saldırıları üzerine başladı.

a- Ermeniler'e Karşı İlk Akınlar

1262 yılında Ermeniler Haleb bölgesindeki Fu'a ve Sermîn'e kadar akınlar yaptılar. Haleb nâibi Alâeddin eş-Şihabî, Sultandan aldığı emirle hemen onların üzerine yürüdü ve Ermenileri yenilgiye uğrattı. Bazılarını esir alıp Kahire'ye gönderdi²⁹⁹. Bunlar idam edildiler. Ardından Baybars, Suriye'ye bir ordu gönderdi. Başında Şemseddin Sungur el-Rûmî, Hıms nâibi el-Melik el-Eşref, Hama nâibi el-Melik el-Mansûr kumandasındaki bir ordu Antakya topraklarına akınlar yaptı³⁰⁰. Süveydiye Limanı'nı ve bu limanda bulunan gemileri yaktı. İlhanlılardan destek alan Ermeni kralı Hetum'un Antakya hâkimine yardıma gelmesi üzerine Memlûkler geri çekilmek zorunda kaldılar. Neticede elde ettikleri 250'den fazla esirle 17 Ağustos 1262 tarihinde Kahire'ye döndüler³⁰¹.

Yine aynı senede Baybars, Haleb nâibliğine tayin ettiği Emir İzzeddin Aydemir'i Ermeni Krallığı'nın başkenti Sis (Kozan)'e akın yapmakla görevlendirdi. Emir İzzeddin Aydemir bu harekâtı esnasında esir aldığı bir kısım Ermeni'yi Mısır'a gönderdi³⁰².

Ermeni Kralı I. Hetum, Sultan Baybars'ın baskısı karşısında Memlûklere karşı yardım istemek amacıyla Tebriz'de bulunan Hülagü'nün huzuruna çıktı ve Hülagü'nün son kurultayında bulundu³⁰³. I. Hetum'un bu

²⁹⁹ İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 90.

³⁰⁰ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 325; Baybars el-Mansûrî, **Kitâb et-Tuhfet el-Mülûkiyye fî Devlet et-Türkiyye, Tarih Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetretü min 648-711 h.**, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, yıl ve tarih yok, s. 50 (Bundan sonra eser et-Tuhfet el-Mülûkiyye olarak kısaltılacaktır); Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 19; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, s. 472.

³⁰¹ İbnu Abdî'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir**, Tah. Abdulaziz Huveytir, Riyad, 1976, s. 132-133; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 104; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 325; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 90, 94; en-Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdulvehhab, **Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb**, C. XXX, Tah. Necib Mustafa Fevâz, Hikmet Küşlî Fevâz, Beyrut-Lübnan, 2004, s. 25 (Bundan sonra eser Nihâyet el-Ereb olarak kısaltılacaktır); el-Makrîzî, **es-Sülûk**, s. 472; Şeşen, **Baybars**, s. 147; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", **DGBİT**, s. 464.

³⁰² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, s. 476; Ersan, **Ermeniler**, s. 200.

³⁰³ Vardan Vartabet, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 237.

ziyaretinin sebebi olarak Hülagü'nün Berke'ye karşı sürdürdüğü savaşla meşgul olması sebebiyle, I. Hetum'dan Kuzey Suriye'ye saldırıyı kendi başına gerçekleştirmesini istemek için çağırmış olduğu düşünülebilir³⁰⁴. Çünkü I. Hetum ülkesine döndükten sonra Kuzey Suriye'ye bir sefer tertiplemişti.

I. Hetum, 1264'de Hülagü'nün yanına gidip geldikten ve Ereğli'de Selçuklu sultanı IV. Kılıçarslan ile ittifak akdettikten sonra, İlhanlılardan da temin ettiği kuvvetlerle Kuzey Suriye'ye saldırıya geçti³⁰⁵. Atlı ve yayalardan oluşan ordusu ile Maarra, Sermin, Fu'a istikametine yürüdü. Fu'a'lı İbn Zâhir'in rehberliğinde Amuk, Maarra, Sermin ve Fu'a'ya kadar savaşarak yoluna devam etti. Fu'a'dan 380 kişiyi esir aldıktan sonra Emir Bahaaddin Hamavî, Rükneddin Servî, Alemüddin Kayser ez-Zâhirî'nin de bulunduğu Sermin'e baskın yaparak şehri kuşattı. Zor durumda kalan Haleb kuvvetlerinin yardımına Hıms ve Hama'dan imdat geldi. I. Hetum, Hârim yakınında Memlûk kuvvetleri önünde tutunamayarak bozguna uğradı. Ermeni Kralı tarafından esir alınmış olan Müslümanlar da kurtarıldı. Ermenilerin yardım çağrısı üzerine Anadolu'daki İlhanlı kuvvetlerinden 700 atlı hareket etmiş, ancak Hârim'e geldiklerinde, hava şartlarının kötü olmasından dolayı birçoğu helak olmuş, sağ kalanlar da geri dönmek zorunda kalmıştı³⁰⁶.

Aynı senede Ermeni kralının ikinci bir sefere çıktığını görüyoruz. O bu defa, İlhanlılar ile müttefik olarak saldırmış ve ordusunda çok sayıda İlhanlı askeri bulunduğu intibahı vermek için kendi askerlerinden binine Moğol bürk ve elbisesi giydirdikten sonra, Emir Hüsâmeddin komutasında bir Memlûk kuvvetinin bulunduğu Ayntâb bölgesine yürümüştü. Ancak karşı saldırıya geçen Memlûk askerleri baskınlar düzenleyerek Ermenileri bozguna uğratmışlar ve pek çok esir ele geçirdikten sonra Antakya'ya inerek burada da

³⁰⁴ Angus Donal Stewart, **The Armenian Kingdom and The Mamluks War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)**, Leiden-Boston-Köln, 2001, s. 47.

³⁰⁵ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 195-196; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 27-28; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 60, 166; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 47.

³⁰⁶ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 196; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 94-95; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 166; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, s. 510; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. III, s. 269.

yağma ve talan yapmışlar ve aldıkları esir ve ganimetlerle Dimaşk'a dönmüşlerdir³⁰⁷.

b- Sultan Baybars'ın Sis Seferi

Ermeni Kralı Hetum, bu yenilgisine rağmen Memlûkler'e karşı faaliyetlerine devam ediyor ve Hülagü'yü sürekli Suriye seferine teşvik ediyordu. Ayrıca Haçlılarla temasını da sürdürüyordu. Damadı olan Antakya prensi Bohemond da onun yanında idi. Bunların yanında Hetum, İlhanlılar tarafından kendisine verilmiş olan Haleb'e tâbi bazı kaleleri işgal etmiş ve Mısır ile ticarî münâsebetlerini kesmişti. Anadolu- Suriye kervan yolu sık sık Ermeniler tarafından hücumla uğramakta idi. Meselâ, İran'dan yola çıkarak Mısır'a ulaşmaya çalışan bir ticaret kervanı Sis'ten geçerken Ermeni Kralı tarafından durdurulmuştu³⁰⁸. Gittikçe cesareti artan Küçük Ermenistan Kralı Müslüman hac ve ticaret kervanlarına da saldırmaya başlamıştı³⁰⁹.

Bütün bunlardan haberdar olan Sultan Baybars, sefere çıkmadan önce I. Hetum'a mektup göndererek İlhanlılar'ın yardımıyla ele geçirdiği ve tahrib ettiği kaleleri geri vermesini, kendisine itaat ederek vergi ödemesini, memleketinin her tarafından at, katır, arpa, buğday ve demir alınmasının serbest bırakılmasını ve kendisinin de Suriye şehirleriyle alışveriş etmesini istedi. Ermeni kralı bu istekleri yerine getirmediği gibi, Memlûkler'in saldırısına uğrarsa İlhanlılardan yardım alabileceği düşüncesiyle, Baybars'a "köle" diye hitap ederek hakarete de bulundu³¹⁰.

Baybars, Ermeniler üzerine sefere çıkmadan önce Haçlılar'dan Kaysâriye³¹¹, Aslis³¹² ve Arsuf³¹³ şehirlerini teslim aldı (1265). Denizden

³⁰⁷ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 196; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 166; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, s. 511.

³⁰⁸ Kanat, "Çukurova", s. 94.

³⁰⁹ Süleyman Özbek, "el-Melikü'z-Zahir Rüknu'd-Din Baybars Zamanı Memlûk Devletinin Dini Siyaseti", **Ege Ün. Edebiyat Fak. Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. IX, İzmir, 1994, s. 304.

³¹⁰ Khawâter, **Baibars**, s. 59; Ersan, **Ermeniler**, s. 201.

³¹¹ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 230-231; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 128; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 53; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 29; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 331; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 169-170; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 527; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 98; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 267; P. M. Holt, **Early Mamluk Diplomacy (1260-1290), Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers**, Leiden-New York-Köln, 1995, s. 11; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 102.

gelecek Haçlılar tarafından üs olarak kullanılmasın diye bu şehirlerin surlarını yıktırdı. Sonra 1265-66 yılı Nisan ayı başlarında Safed seferine çıktı. Filistin'deki Haçlılar'a akınlar yaptıktan sonra Tapınak Şövalyeleri Tarikati'nin elinde olan Safed'i kuşattı, şiddetli çarpışmalardan sonra şehri fethetti³¹⁴. Kıyıdaki kalelerin aksine Safed özenle onarıldı ve Suriye'de bir nâiblik merkezi haline getirildi. Sahyun sahibinden gelen elçi Safed'e çıkan Sultan tarafından kabul edilirken, Sis'den hediyelerle gelen Ermeni elçisi huzura kabul edilmedi³¹⁵.

Sultan, Safed işlerini düzenledikten sonra 1 Ağustos 1266 tarihinde Dimaşk'a doğru hareket etti. Dimaşk yakınında el-Cüsûre denen yerde ordugâh kurdu. Kendisi yakın adamlarıyla şehre girdi. Sultan Baybars, Hülagü'nün Temmuz 1265'de ölümünden sonra yerine geçen oğlu Abaka Han'ın (1265-1281), Altınorda Devleti ile çatışmasından istifade ederek³¹⁶ Hama hâkimi el-Melik el-Mansûr'un komutasında, Emir İzzeddin Kalavun ve Emir İzzeddin Ogan'ın da katıldığı büyük bir orduyu 8 Ağustos 1266 tarihinde yalnız kalan Ermenilerin başkenti Sis üzerine sevketti³¹⁷.

³¹² İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 234; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 128; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 170; el- Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 527-528; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 11; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 102.

³¹³ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 235; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 128; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 30; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 332; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 171-173; el- Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 528; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 98; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 267; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 11, Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 102.

³¹⁴ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 30-32; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 332; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 84, 182; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 545-547; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VII, s. 124-125; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 262-263; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 59; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. III, s. 272-273; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 267; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 11; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 48; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 102; Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 106, Ankara, 1997, s. 5; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 98.

³¹⁵ İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VII, s. 125.

³¹⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 541; Vardan Vartabet, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 243; Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", **Belleten**, C. LIII, S. 206, Nisan 1989, s. 178.

³¹⁷ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 31-32; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 58; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 333; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 98, 184-185; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 549; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürrer**, C. VIII, s. 118; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 126; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 59; Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 586; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 263, 269; Khowaiter, **Baibars**, s. 92-93; Peter Thorau, **The Lion of Egypt, Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century**, Translated by P. M. Holt, London-New York, 1987, s. 173; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 49; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 92-93; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 98.

Ermeni Kralı Hetum, Memlûk sultanının ülkesi üzerine ordu sevkettiği haberini alınca, ordusunun kumandasını oğulları Leon ve Toros'a bırakarak, Elbistan ve Göksun taraflarına gelmiş bulunan İlhanlılar'dan yardım almaya gitti³¹⁸. Fakat Moğol noyanı Nefcî, Han'ın bilgisi ve emri olmadan yardım edemeyeceğini bildirdi³¹⁹. Orada günlerce kalarak İlhanlı Beyi'ni yardıma ikna eden Hetum, İlhanlılar'dan önce yola çıkarak ülkesine geldi³²⁰. Ancak ülkesini harap bir vaziyette bulacaktı.

Memlûk ordusu, Belen Geçidi'ne geldiğinde burada Hetum tarafından savunma amacıyla inşa edilmiş olan burçları birkaç vuruşmadan sonra ele geçirip, kaçamayan Ermeni askerlerini öldürdü ve burçları yıkarak ileri harekâtına devam etti. Toros ve Leon kumandasındaki Ermeni ordusu burada Memlûk ordusunun karşısına çıktı. 24 Ağustos 1266 tarihinde Derbsâk'da vukubulan savaşta Ermeni ordusu büyük bir hezimete uğradı. Leon esir alınırken kardeşi Toros ve bir amcası ile ileri gelen Ermeni komutanlarından on iki kişi öldürüldü. Ermeni askerleri oraya buraya kaçıştı³²¹. Bu başarının ardından Memlûk ordusu, Ceyhan'ı geçip Tapınak Şövalyelerine ait olan Amudeyn Kalesi³²²ni ele geçirip aralarında İlhanlıların da bulunduğu 2000 askeri esir aldılar. Ardından Memlûk ordusu 25 Ağustos 1266 tarihinde Ermeniler'in başkenti Sis'e girdi³²³.

Hama hâkimi el-Melik el-Mansûr burada kalıp şehri yakıp yıkarken, Emir Kalavun Misis, Adana, Tarsus³²⁴ ve Ayas Limanı taraflarına yönelerek

³¹⁸ Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 38; Urfalı Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi*, s. 24; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586.

³¹⁹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586.

³²⁰ Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 38.

³²¹ Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 333; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 185; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/II, s. 552; Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 38; Spuler, *İran Moğolları*, s. 83; Khowaiter, *Baibars*, s. 93; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 16, 93; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 49; Koprman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, s. 464.

³²² Bu kale Osmaniye-Kadirli arasında yer almaktadır. Bkz. Edwards, *The Fortifications*, s. 58-62.

³²³ Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 32; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 58; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 333; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. VIII, s. 118; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 185; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/II, s. 552; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. VII, s. 126; Vardan Vartabet, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 243-244; Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 38; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 98; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 267; Khowaiter, *Baibars*, s. 93; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 93; Koprman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, s. 465; Buchner, "Sis", s. 709.

³²⁴ Ebu'l-Farac bu seferde Memlûk kuvvetlerinin Tarsus'a girmediğini kaydetmiştir. Bkz. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586.

vardığı yerlerdeki kaleleri tahrip etti, birçok esir ve ganimet elde ettikten sonra Sis'e döndü. Diğer bir grup Memlûk kuvveti de Emir Ogan kumandasında Anadolu tarafına yöneldi ve Ermeniler'den aldığı esir ve ganimetle Sis'e döndü. Yirmi gün devam eden bu büyük yağmanın sonunda Memlûk ordusu sayısız esir ve bol ganimet elde etti³²⁵. Öyle ki bu bolluk Memlûk kaynaklarında *"Ganimetler o kadar çok idi ki sığır iki dirheme satıldı ise de alan olmadı"* diyerek ifade edilmiştir³²⁶. Ermeni müellifi Vardan, bu sefer neticesinde Memlûklerin, yeraltında saklı bulunan kral hazinesini bulduğunu ve 40 bin esir alarak çekildiklerini kaydetmiştir³²⁷.

Memlûk ordusu muazzam ganimet ve prens Leon'un da aralarında bulunduğu üserâ ile geri dönerken kazanılan bu zafer, Cerûd'da avlanan Sultana müjdelendi. Müjdeciyi Tablhâne Emiri³²⁸ tayin edip bin dinar bahşiş veren Baybars, muzaffer ordusunu karşılamak üzere yola çıktı. Yol üzerinde bulunan ve civardaki Müslüman köylere zarar veren Kârâ Kalesi halkını cezalandırarak kaleyi tahrip ettirip, yağmalattı. Buradaki kiliseyi camiye çevirdi ve Türkmenlerden bir topluluğu da buraya yerleştirdikten sonra³²⁹ Afamiye'de

³²⁵ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 269-271; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 31-32; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 58; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 333; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 552; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 586-587; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 118; İbn Şeddâd, **el-Alak el-Hatira fî Zikr Ümerâ Şâm ve el-Cezire**, Tah. Yahya Zekeriya Abbâre, Dımaşk, 1991, 342-343; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 186; Baybars ed-Devadari, **Zübdet el- Fikre**, 105; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 126; Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, s. 40-41; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 88; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 24; ; Khowaiter, **Baibars**, s. 93; Thorau, **The Lion**, s. 174-175; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 49; Sümer, "Çukurova", s. 10; Köprülü, "Baybars I", **İA**, C. II, s. 358; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", **DGBİT**, s. 465; Vardan Vartabet, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 244; Darkot, "Tarsus", s. 21; Kanat, "Çukurova", s. 94; Kanat, "Baybars Zamanı", s. 424; A. G. Galstyan, **"Piskopos Stepanos Vekâyinâmesi, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, İstanbul, 2005, s. 70.

³²⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 552; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 271; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 186.

³²⁷ Vardan Vartabet, "Türk Fütûhâtı Tarihi", s. 244; Buchner, "Sis", s. 709.

³²⁸ Tablhâne Emiri (Emir-i Tablhâne, Kırklar Emiri): Umumiyetle kırk adet şahsî memlûk edinme hakkına sahip emirlerdi. Fakat kırktan aşağı olmazdı. Sayıları değişirdi. İkinci derecede mühim görevler bunlara verilirdi. Bunların kapıları önünde, sultanlarda olduğu gibi, fakat daha küçük ölçüde, nevbet çalardı. el-Kalkaşandî, **Subh el-A'şâ**, C. IV, s. 15.

³²⁹ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 33; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 58; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 333; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 119-120; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 185-187; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 553; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 126; Thorau, **The Lion**, s. 175.

Çukurova'dan dönen orduyu karşıladı. Sultan, ele geçirilen büyük ganimetten devlete düşen hisseyi aldıktan sonra gerisini tamamen askerlere dağıttı³³⁰.

Vahram Vekâyinâmesi'nde, Ermenilerin başına gelen bu olayın sebepleri şu şekilde açıklanmaktadır: *“Onlar ne aç insanlara yemek verdiler, ne çıplak insanları giydirdiler, ne gariplere misafirperverlik gösterdiler ve ne de bedbahtlara merhamet ettiler. Onlarda vücut ruha hâkim oldu. Bundan dolayı Mısır'da gururla hüküm süren, Dimaşk'ı hükmü altına almış, Haleb sultanını kendisine tabi kılmış ve köle oğulları ile Arapları etrafında toplamış bulunan köle hükümdar, deniz kumu kadar çok sayıda asker toplayıp onları silahlandırdı ve harp sanatına alıştırdı”*³³¹. Görülüyor ki Ermeniler Memlûklerin gücünün farkında idi.

Sultan Baybars, prens Leon'a hitaben, *“Baban bana köle diyor ve sulh yapmıyordu. Şimdi köle ben miyim, sen misin?”* diye sorduktan sonra, ona iyi davranıp teselli edici sözler sarfederek, hiçbir şeyden korkmaksızın müsterih olarak bir müddet beklemesini, çünkü kendisini kral olan babasına iade edeceğini söyledi³³². Hattâ Vahram, Sultanın izni ile Leon'un Kudüs'e gidip orada dua ettiğini ve ondan sonra Mısır'a götürüldüğünü kaydetmiştir³³³. Daha sonra Sultan, yanında Leon olduğu halde Dimaşk'a gelerek el-Melik el-Mansûr'a birçok at, para, mal ve hil'at bağışladıktan sonra Mısır'a yöneldi. Yolu üzerindeki Remle'yi de ülkesine katarak Kahire'ye döndü³³⁴.

c- Ermeni Kralı Hetum ile Sulh Yapılması

İlhanlılardan yardım almaya gitmiş olan Kral I. Hetum, Memlûk ordusunun ülkesine girip tahrip ettiğini, ordusunu dağıtıp, yağma ve talan

³³⁰ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 271; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 120; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 553; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 189; Simbat, **Vekâyinâme**, 88; Köprülü, “Baybars I”, s. 358.

³³¹ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 23-24.

³³² Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, s. 39-40.

³³³ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 26; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, s. 39-40.

³³⁴ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 553-555. Sultan Baybars bu seferden dönerken Humus'a vardığı zaman burada bulunan Halid b. Velid Camii'ne bu zaferi anlatan bir kitabe koydurmuştu. Kitabenin bu sefere şahitlik etmesi ötesinde Sultanın unvan ve lakablarına ve sultanlık vizyonuna dair önemli bilgiler içerdiği görülmektedir. Kitabe şu anda Dimaşk müzesinde bulunmaktadır. Bkz. Ebu'l-Fâtîmî el-Uş, M., A Concise Guide to the National Museum of Damascus, Damascus, s. 206. Ayrıca kitabe [http:// www.discoverislamicart.org](http://www.discoverislamicart.org) adresinden görülebilir. Bkz. Çetin, **Kuzey Sınırı**, s. 34.

yaptığını görünce büyük bir üzüntüye kapıldı. Akantz Manastırı³³⁵,na gitti. Orada rahipler kendisini teselli etmeye çalıştılar. Kralın yardım için getirdiği İlhanlı askerleri ise yardım yerine arta kalan şeyleri yağmaladılar³³⁶.

Oğlu Leon'u esaretten kurtarmak için kral Hetum, asilzâdelerini davet ederek onların düşüncelerini öğrenmek istedi. Gelen asilzâdeler ona tavsiyede bulunmaktansa eleştiride bulundular. Baybars'ın istediği pek de önemi olmayan Şeyh el-Hadid Kalesi'nin vaktinde verilmesi gerektiğini söylediler. Bunun üzerine I. Hetum kendisini savunarak, Abaka Hanı'nın hizmetinde bulunan Ermenilerden aldığı haber üzerine bu şekilde hareket ettiğini söyledi. Bu emir, Han'ın müşavirlerinden Müslüman emirlerin, Mısır sultanına gizlice mektup göndererek *"Ermeni Kralı'ndan barış yoluyla bir köy kopar. Bu kendisinin ve memleketinin mahvına sebep olacaktır. Biz Han'ı Ermeni kralına karşı tahrik etmeye gayret eder ve atlı birlikleri gönderip hepsini kılıçtan geçirmesini tavsiye ederiz"* diyerek kendilerine karşı Baybars'ı kışkırttıklarını öğrendiğini ve bu sebeple Baybars'ın isteklerine karşı çıktığını ifade etti³³⁷.

Bu toplantıdan bir çözüm bulamayan I. Hetum, oğlunu kurtarmak için 1267'de Baybars'a elçi gönderip şefaât dilemekten başka bir çare bulamadı. Baybars'ın huzuruna vardığında tutsak alınan Leon'un zincirleri çözülmüş ve Sultanla birlikte *bunduk* atmak üzere Birket el-Cubb'a götürülmüştü³³⁸.

Bu arada Sultan Haçlıların elindeki Taberiyye ve Akkâ bölgelerini yağmaladı (1267)³³⁹. Ertesi yıl Yafa³⁴⁰, eş-Şakif ve Arnûn (Belfort) şehirlerini

³³⁵ I. Leon tarafından kurulmuş olan bu manastır, Partzerpert Kalesi'nin eteğinde bulunuyordu. Bkz. Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 40; Ersan, *Ermeniler*, s. 204.

³³⁶ Abû'l- Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 587.

³³⁷ Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 41-42; Ersan, *Ermeniler*, s. 204.

³³⁸ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/II, s. 555; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 139; İbnu Abdi'z-Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 272.

³³⁹ İbnu Abdi'z- Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 268; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 66; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 88, 188; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/II, s. 558-559; İbn Tagribirdî, *en- Nücûm*, C. VII, s. 124; Khowaiter, *Baibars*, s. 94; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 14.

³⁴⁰ İbnu Abdi'z- Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 292-293; Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 36; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 61; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 189-190; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/II, s. 564; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 60; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 267; Khowaiter, *Baibars*, s. 96; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 11; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 98.

fethetti³⁴¹. 12 Şubat 1268'de İlhanlıların Haleb'e doğru sefere çıktıklarını öğrenince Şâm'a hareket etti. İlhanlıları Bîre önünde yendi³⁴². Sultan Baybars, hemen buradan hareket ederek Tarabulus Kontluğu topraklarına akınlar yaptı³⁴³. Daha sonra Hıms'a ve oradan Hama'ya geldi. Burada yapacağı askerî hareketi gizli tutarak ordusunu üçe taksim etti. Bunlardan bir bölüğü Emir Bedreddin el-Hazinedâr'ın kumandasında Süveydiye Limanına doğru; Emir İzzeddin Ogan kumandasında Derbsâk'a doğru sevk etti Emirler gittikleri yerlerden pek çok esirlerle döndüler. Sultan kendisi ise Afâmiye'ye gitmişti. Memlûk ordusu 18 Mayıs 1268'de Haçlılar'ın elindeki Antakya'yı fethetti³⁴⁴. Antakya hâkimi Ermeni kralı Hetum'un yeğeni idi. Antakya'da o kadar çok ganimet elde edildi ki kaynağın ifadesine göre paralar tasla paylaştırılmıştı³⁴⁵. Baybars Antakya'yı fethettikten sonra 27 Mayıs 1268'de Çukurova'nın kilidi durumunda olan Bagras'ı fethetti³⁴⁶. Antakya ve havalisinin Memlûkler tarafından ele geçirilmesi önemli bir hâdisedir. Çünkü Antakya, Urfa'dan sonra Haçlıların Doğu'da kurdukları ikinci prenslik olup buranın ele geçirilmesi Haçlıların XI. yüzyılın sonlarına doğru Suriye'de kurdukları Haçlı

³⁴¹ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 295-299; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 36; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 62; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 98, 191-192; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 60; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 565-566; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 268; Khowaiter, **Baibars**, s. 97; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 11; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 98.

³⁴² İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 280.

³⁴³ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 300-305; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 194; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 566; Khowaiter, **Baibars**, s. 99,

³⁴⁴ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 307; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 36; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 62; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 334; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 194-199; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 566-568; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, VII, s. 128-129; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 60; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 588-589; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 89; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, s. 43; Spuler, **İran Moğolları**, s. 83; Thorau, **The Lion**, s. 192; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 98; Khowaiter, **Baibars**, s. 99-100; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 268-269; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 12; Sümer, "Çukurova", s. 10; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 102-103; Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", s. 6.

³⁴⁵ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 568; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 308; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 36-37; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 63; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 334;

³⁴⁶ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 334; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 325; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 64; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 61; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 204-205; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 37.

hâkimiyetinin çökmeye başladığının bir işareti idi³⁴⁷. Tabii ki, bu zafer ile Çukurova yolu da tamamen Memlûkler'e açılmış oluyordu.

Sultan Baybars Akkâ'yı yağmaladıktan sonra, hediyelerle Ermeni elçisi ve Beyrut elçisi geldi³⁴⁸. Baybars, Kral Hetum'un elçilerine, Leon'un serbest bırakılmasına karşılık, İlhanlıların vaktiyle Haleb'i ele geçirdiklerinde tutsak ettikleri Bahrî Memlûkler'den yakın arkadaşı Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın serbest bırakılmasını ve Haleb'in işgali sırasında alınan Behisni, Derbsâk, Merziban, Ra'bân, Şeyh Hadid kalelerinin de iade edilmesini istedi³⁴⁹. Baybars'ın istediği bu kaleler önemli geçit noktalarında bulunuyordu. Bunun üzerine Kral, taleblerin yerine getirilebilmesi için kendisine zaman tanınmasını istedi³⁵⁰. Hemen Musul'a ve oradan da Abaka Han'ın katına gitti. Gözyaşları içerisinde halini anlatan Kral, Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın Baybars'a teslimi hususunda ricada bulundu. Bu konuda Abaka Han'dan söz alan I. Hetum, ülkesine geri dönerek hemen Baybars'a tekrar elçi gönderdi ve Abaka Han'ın Şemseddin Sungur'u serbest bırakacağını bildirdi³⁵¹.

Bu sırada (1268) Sungur el-Aşkar, İlhanlılar tarafından I. Hetum'a gönderildi. Ancak Hetum Sungur'u değil yalnızca Sungur'un imzasını taşıyan mektubu elçisiyle Baybars'a gönderdi ve kalelerin teslimine de yanaşmadı. Bunun üzerine Baybars, *"Senin kalbin, oğlun ve veliahtın hakkında taş gibi sert ise aramızda neseb ve kardeşlik bağı bulunmayan bir dost hakkında benim kalbim daha serttir. Ben değil, sen sözünden dönmüş olursun. Biz mektubumuza aykırı hareket edeceğiz. Sungur'a istediğini yap"*³⁵² şeklinde cevap verdi. Bu cevap karşısında korkuya kapılan Hetum, barış istedi ve Behisni, Debsâk, Merziban, Ra'bân, Şeyh Hadid ve aldığı diğer kaleleri iade

³⁴⁷ Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 103.

³⁴⁸ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 89, 188; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 559.

³⁴⁹ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 335 (Şeyh Hadid kalesini de eklemiştir); en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 568-569.

³⁵⁰ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 569; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, s. 43.

³⁵¹ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 335; Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 587; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 340-341; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 269; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, s. 43; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 93.

³⁵² İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 328; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 569.

edeceğini söyledi³⁵³. Sultan Baybars Devâdâr Balaban er-Rumî ile Kâtib Sadr Fetheddin b. Kayserânî'yi anlaşma metni ile I. Hetum'un bulunduğu Sis'e gönderildi. Ayrıca Bedreddin Beceke er- Rûmî'yi de Leon'u getirmek üzere 27 Mayıs 1268'de Mısır'a gönderdi. Bedreddin Beceke beraberinde Leon ve diğer esirler olduğu halde 9 Haziran 1268'de Dimaşk'a geldi. Akabinde, 10 Haziranda Antakya'da barış imzalandı³⁵⁴. Sultan Baybars, Antakya ve çevresine çekidüzen verdikten sonra Şeyzer'e döndü. Oradan Hama'ya, Hama'dan Hıms'a geçti. 9 Haziran günü Dimaşk'a vardı. O sırada Dimaşk'a getirilen Leon'a ve diğer esirlere ikramda bulundu, hediyeler verdi. 25 Haziran'da Emir Bedreddin Beceke, Ermeni esirlerle Dimaşk'tan Sis'e hareket etti³⁵⁵. İbnu Abdi'z- Zâhir'e göre, Bedreddin Sis'e vardığında Ermeni halk onları öncü kuvvet sanarak telaşa kapılmıştı. Emir Bedreddin Beceke'nin ardından Sultan Baybars, Seyfeddin ed-Devâdâr'ı da Sis'e gönderdi. Leon, Sis'e vardığında Sungur el-Aşkar da hemen serbest bırakıldı³⁵⁶.

Metni günümüze kadar ulaşmayan bu barış antlaşması gereğince; Kral Hetum, aldığı kuzey ticaret yolu üzerinde bulunan Behisni, Derbsâk, Merziban, Ra'bân, ve Şeyh el-Hadîd kalelerini ve İlhanlıların elinde esir olan Memlûk emiri Sungur el-Aşkar'ın serbest bırakılmasına aracılık etti. Bunun karşılığında ise oğlu Leon 24 Haziran 1268 tarihinde Emir Bedreddin Beceke er-Rumî ile bir yıl on ay süren esaretten sonra babasının yanına Çukurova'ya döndü³⁵⁷. Ebû'l-Fidâ'ya göre, antlaşmanın şartları, yalnız Behisni'nin Ermeniler'in elinde kalmasıyla yerine getirildi³⁵⁸. Sultan Baybars, Sungur el-Aşkar'ı bizzat karşıladı ve otağında misafir etti. Ona at, para ve hil'at vererek

³⁵³ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/II, s. 569.

³⁵⁴ İbnu Abdi'z- Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 328-329; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 64; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/II, s. 569; Thorau, *The Lion*, s. 193.

³⁵⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C.I/II, s. 570.

³⁵⁶ İbnu Abdi'z- Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 329; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 99.

³⁵⁷ İbnu Abdi'z- Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 328-329; Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 37; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C.I/II, s. 570; Urfalı Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi*, s. 26; Simbat, *Vekâyinâme*, s. 89; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 44; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 282; Abdulaziz Khowaiter, *Baibars the First: His Endeavours and Achievements*, London, 1978, s. 57; Thorau, *The Lion*, s. 193; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 93; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 49; Şeşen, *Baybars*, s. 150-151.

³⁵⁸ Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 335.

onun için Kahire’de bir ev yaptırdı ve Mısır’a dönüşünde emirliğe terfi ettirdi. Sungur el-Aşkar bundan sonra onun sâdık emirlerinden oldu³⁵⁹.

Hetum’un Antakya’nın düşmesini takip eden günlerde Baybars ile barış yapmasında yalnız oğlu Leon’u kurtarmak arzusu değil buranın Memlûklerin eline geçmiş olması da önemli bir âmil olmuştur. Fakat imzalanan barış ancak 7 yıl devam edebilmiştir.

Bu hâdisenin ardından Ermeni Kralı, Bağdad’da bulunan Abaka Han’ın katına çıktı. Dönüşünde Tarsus baronlarına uğrayıp onların da onayını aldıktan sonra, 1269’da tahttan çekildi ve yerini oğlu Leon’a bıraktı. I. Hetum, 1271’de göğsünde çıkan bir çıban yüzünden öldü³⁶⁰ ve Drazarg’da gömüldü. Tarsus’da toplanan papazlar ve ileri gelenler Leon, III. Leon unvanıyla (1271–1289) babasının yerine kral olarak takdis ve ilan ettiler³⁶¹.

Ermeni ülkesi Memlûklerden aldığı darbenin yanında 1269 yılında vuku bulan büyük deprem sonucunda büyük hasara uğramıştı³⁶². Bu sebeple Ermeniler tarafından bir saldırının yapılmayacağından emin olan Sultan Baybars, İlhanlıların Memlûk topraklarına 1269 ve 1271 yıllarında yapıkları hücumları başarıyla püskürttü. Buna ilâve olarak Haçlılar’a karşı da başarılı seferler gerçekleştirdi. 1271’deki seferi sonucunda Sâfîtâ, Hısn el-Ekrâd (Crac des Chevaliers), Kal’at el-Hısn, Antartus, Markab ve Hısn el-Akkâr (Gibelacar) kalelerini ele geçirdi³⁶³. Daha sonra Töton Şövalyelerinin elinde olan Akkâ’nın kuzeydoğusundaki Hısn el-Karin (Hama nâibliğine bağlı) kalesini aldı³⁶⁴. Buranın da alınmasıyla Haçlılar’ın elinde sadece sahildeki kaleler kalmıştı.

³⁵⁹ İbnu Abdi’z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 330; Ebû’l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 335; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 99; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 570.

³⁶⁰ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 111; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 590; Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, s. 44.

³⁶¹ Abû’l- Farac, II, s. 590; Urfalı Vahram, Kilikya Kralları Tarihi, s. 27-28; Simbat, Vekâyinâme, s. 89; Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, s. 44; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 111; Ersan, **Ermeniler**, s. 206.

³⁶² en-Nüveyrî, pek çok Ermeni kalesinin harap olduğu ve çok sayıda insanın öldüğünü kaydetmiştir. Bkz. en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 106; İbnu Abdi’z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 350; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 578.

³⁶³ İbnu Abdi’z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 375-381; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 44-46; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 70-72; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 112; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 590-592; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 135; Abû’l-Farac, **Abû’l-Farac Tarihi**, C. II, s. 589; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 12.

³⁶⁴ İbnu Abdi’z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 386; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 46; Ebû’l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 337; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 115; el-Makrîzî, **es-**

Diğer taraftan Baybars, Kıbrıs Kralı'nın Suriye'deki Haçlı kuvvetlerini birleştirmek için gayret sarf etmesi ve Doğu Akdeniz'deki İslam tüccarlarına hücum etmesi gibi sebeplerle 1270 yılında adayı fethetmek için bir donanma gönderdi ise de fırtına sebebiyle bu donanma batmış ve sefer neticesiz kalmıştır³⁶⁵. Baybars bu olaya çok üzülmüş ve derhal yeni bir donanma inşası için gerekli tedbirleri almışsa da sonraki yıllarda Küçük Ermenistan ve İlhanlı meselelerine öncelik verdiği için bir daha bu mesele ile ilgilenememiştir.

d- Göynük'ün Fethi

Küçük Ermenistan Krallığı sınırları dâhilindeki Göynük³⁶⁶,ün Ermeni hâkimi buradan geçen tüccarların yolunu kesiyor ve kervanları soyuyordu. Göynük, Kuzey Suriye'den Elbistan'a ve Malatya'ya giden ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Sultan Baybars, bu saldırıların artması üzerine Ermeni kralına bir mektup gönderdi. Bu tecavüzlerin önünün alınmasını isteyerek ikaz etti. Ancak bir netice alamadı. Ermeni saldırılarının devam etmesi üzerine Baybars İlhanlıların iç kavgalarından da istifade ederek 20 Temmuz 1273'de Haleb kuvvetleri komutanı Hüsâmeddin el-Ayntâbî'yi Göynük'e sevketti. Memlûk ordusu kaleyi fethetti. Kalede bulunan Ermeni askerleri öldürüp, kadınlar esir edildi. Tarsus'a kadar akınlarına devam eden Hüsâmeddin el-Ayntâbî, Sis ve Ayas şehirlerini ateşe verip buralarda yağma yaptıktan sonra geri döndü³⁶⁷.

Sülûk, C.I/II, s. 593, İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 138; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 269; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 12; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 103.

³⁶⁵ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 387; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 46; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 337; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 115; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 594; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 139; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 103.

³⁶⁶ Göynük Maraş'ın güneyinde, Aksu Irmağı kıyısında İnekli civarındadır. Eskiçağlarda ismi Kinok idi. Burası Seyfüddeve el-Hâmdânî tarafından inşa edilmişti. Topraklarının kızıl olması sebebiyle el-Hades el-Hamra diye meşhurdu. Bkz. "Hades", **İA**, C. V/I, Eskişehir, 1997, s. 42.

³⁶⁷ İbn Şeddâd, **el- Melik ez-Zâhir**, s. 161; ter. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 78; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 417; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 50; Baybars ed-Devâdarî, **Zübdet el-Fikre**, s. 146; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 215; Thorau, **The Lion**, s. 232-233; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 50.

e- Sultan Baybars'ın Son Sis Seferi

Memlûkler ve Ermeniler arasında 1268 yılında yapılan barış antlaşmasından sonra, 1271 yılında Ermeni kralı Hetum ölmüş yerine oğlu Leon geçmişti. O da babasının siyasetini devam ettirmekte idi. Haçlılarla ve metbûu oldukları İlhanlılar ile iş birliğine devam ediyordu. Belirlenen vergileri ödemiyor ve kalelerini tahkim ediyordu. Ayrıca, Müslüman tacirlere eziyet ediyor, kimliklerini gizleyerek bu işi yapanların İlhanlı askerleri olduklarını söylüyorlardı. Bu sebepten Hüsameddin el-Ayntâbî, Göynük ve Maraş üzerine seferler yapmıştı. Bu sırada IV. Kılıçarslan'ı öldürtüp onun iki buçuk yaşındaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkartarak (1266)³⁶⁸ Türkiye Selçukluları Devleti'nde hâkimiyeti ele geçiren Pervâne Muîneddin, Abaka Han'ın kardeşi Acay'dan rahatsızlık duymakta olup Baybars'dan Anadolu'ya sefere çıkmasını için ricada bulunmuştu³⁶⁹.

Bunun üzerine Baybars, 1275'de Haleb valisine mektup yazarak Çukurova'ya akın yapmasını emretti³⁷⁰. Bu sefer ile Baybars, Anadolu-Altinorda ve Memlûkler arasındaki ticaret yolunu ele geçirmeyi planlamış olmalıdır.

Sultan Baybars'ın emri üzerine, Emir Hüsameddin Ayntâbî kumandasındaki ordu Maraş'a hücum etti ve pek çok ganimet ele geçirildi³⁷¹. Müteakiben Sultan, Emir Kalavun el-Elfî ve Hazinedar Bedreddin Bilik kumandasında bir orduyu Çukurova'ya sevketti ve kendisi de arkalarından gitti (1275)³⁷². Esasen bu akın için sebep de hazır idi. Şöyle ki; 1274 yılında otuz kişiden oluşan bir Müslüman topluluğu, Suriye'den hareketle Abbasi Halifesi el-Me'mun'un kabrini ziyaret için Tarsus'a gitmişti. Ermeni kralı,

³⁶⁸ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 587; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 531.

³⁶⁹ İbn Şeddâd, **el-Melik ez-Zâhir**, s. 79, 107; ter. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 34, 49; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 177; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 40; Sümer, "İlhanlı", s. 179.

³⁷⁰ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 616.

³⁷¹ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 431; Baybars ed-Devadar, **Zübdet el-Fikre**, s. 139, 144; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 80; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 216; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 616; Hetum, Gorigos Senyörü **Hetum Vekâyinâmesi**, Terc. H. D. Andreasyan, Basılmamış Tercüme, İstanbul, 1946, s. 18; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 29; Sümer, "Çukurova", s. 10-11; Şeşen, **Baybars**, s. 151.

³⁷² İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 106, terc. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 49; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 80; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 178; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 511.

Baybars'ın da kılık değiştirerek aralarında bulunduğu bahanesiyle bunları tutuklattı. Olay duyulunca tutuklananların kim oldukları sık sık gönderilen elçiler vasıtasıyla öğrenilmeye çalışıldı. Bundan daha da şüphelenen III. Leon, tutukluları serbest bırakmadı³⁷³. Bunun üzerine Çukurova'ya giren Memlûk ordusu Ayas, Misis, Sis'e kadar varıp buralarda yağmada bulundu ve halktan bazı kimseleri öldürdü. Memlûk askeri çekildikten sonra, Ermeni kralı elindeki tutukluları öldürttü ve mallarını da yağmalattı³⁷⁴.

1 Şubat 1275'de Sultan, ordusuyla Suriye'ye hareket etti. 27 Şubat günü Dımaşk'a vardı³⁷⁵. Suriye askerleri de yanında toplandı. Bu sırada Muinüddin Pervane'den Abaka ve Acay'dan korktuğu için Sultan'dan Anadolu seferini tehir edip Sis'e sefer yapmasını isteyen mektubu geldi³⁷⁶. Pervane'nin daha önce Sultan Baybars'a mektup göndererek İlhanlıların tahakkümünden kurtulmak için onu Anadolu'ya davet ettiğini söylemiştik. Sultan Baybars, bu mektuptan sonra, ordusuyla 6 Mart 1275 günü Dımaşk'tan Hıms'a hareket etti. Hıms Kalesi kumandanı Hüsâmeddin Ebû Ali b. Ebî'l- Feyhâ'ya kaleyi tamir etmesini emrederek Hama'ya geçti. Hama sahibi el-Melik el-Mansûr askerleriyle Sultan'a katıldı. Sultan ordusunu ve Arap kuvvetlerini teftiş etti. Buradan Çukurova'ya yöneldi. Burada kışlamak üzere bölgeye gelmiş olan Türkmenlerle birleşti. Bölgenin yollarını ve geçitlerini çok iyi bilen bu Türkmen aşiretleri Baybars'ın etrafında toplandılar³⁷⁷. Sultan Baybars, Haleb kumandanı Emir Hüsâmeddin Ayntâbî ve Emir İsa Muhennâ kumandasındaki orduyu Maraş, Bîre istikametine gönderdi. Emir Seyfeddin Kalavun el-Elîfî ve Hazinedar Emir Bedreddin Bilik kumandasındaki diğer bir birliği Misis'e bir baskın yapmak üzere görevlendirdi³⁷⁸. Emir Kalavun ve Bilik Misis'e vararak burayı yakıp yıktılar ve buradaki Ermenileri Memlûklere saldıramayacakları

³⁷³ Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 594.

³⁷⁴ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 106, terc. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 49; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 177; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. II, s. 595; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 31; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 89; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 511.

³⁷⁵ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 106, terc. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 48; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 433; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 80; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 216; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 616.

³⁷⁶ Sümer, "İlhanlı", s. 180.

³⁷⁷ Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 616-617; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 29.

³⁷⁸ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 616-617.

hale getirdiler. Sultan kendisi de ordusunun başında Derbsâk yönüne hareket etti. Ağırlıklar ile bir miktar kuvveti Şemseddin Sungurcak el-Zâhirî kumandasında Sermin'de bıraktıktan sonra, Candar İzzeddin el-Efrem ile Mübarizeddin el-Tûrî'yi geçişe hazırlamaları için Nehr el-Esved'e (Kara Su) gönderdi. Orduyu Kara Su'dan geçirdikten sonra Derbsâk ile Bagras arasında konakladı³⁷⁹. Yüzler Kumandalarından her birini bir tarafa gönderdi. Kendisi Derbend'i geçip İskenderun Kapısı'na vardı. Askerler Misis Köprüsü'nden geçip Misis'e girdiler. Burada Türkmenler ve Araplar yanına geldi³⁸⁰. Sultan Baybars, 28 Mart 1275'de Sis'e girdi. Bayram namazını Sis'de kılan Baybars, şehri yağmalattı. Ermeni kralı III. Leon ve yanındakiler bir kaleye sığındılar. Baybars, kralın sarayı ile köşk ve bahçelerini tahrip ettirdi³⁸¹. Memlûk askerleri buradan Gülek Boğazı, Ayas ve Tarsus olmak üzere üç yöne hareket ettiler.

Gülek Boğazı'na gönderilen birlik, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu İlhanlı esirleriyle döndü³⁸².

Ayas'a sevk edilen Emir Bedreddin Beyserî ve Emir Seyfeddin Ayıtmış es-Sâdi'nin birlikleri şehre vardıklarında halkının burayı boşaltmış olduğunu gördüler. Frenk ve Ermenilerden oluşan halk, Memlûkler'den kaçmak için gemilere hücum etmiş, ancak bunlardan yaklaşık iki bin kişi denizde fırtınadan hayatlarını kaybetmişti. Memlûk askerleri şehri yağma ederek ateşe verdi³⁸³. Askerler buradan Misis'e hareket etti. Burayı da tamamen tahrip ettikten sonra bir kısmı Sis'e bir kısmı da Tarsus'a yöneldi.

Tarsus'a gönderilen Emir Cemâleddin el-Muhammedî ile Emir İzzeddin el-Dimyâtî'nin başında bulunduğu kuvvetler, Tarsus'un batısına kadar

³⁷⁹ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 433; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 53-54; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 617.

³⁸⁰ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 434; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217.

³⁸¹ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 435; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 81; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 340; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 618; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 63; ;Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**; Hetum, **Hetum Vekâyinâmesi**, s. 18; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 93.

³⁸² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 618.

³⁸³ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 345; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 618.

akınlarını sürdürdüler ve 300 baş at ve katıra el koyarak buralarda birçok manastırı ateşe verip 25 keşişi de öldürdüler³⁸⁴.

Aynı zamanda Mübarizeddin et-Tûrî ile İzzeddin Gürcü Akdeniz sahiline, Seyfeddin el-Zeynî Berzin'e gönderildi³⁸⁵. Diğer taraftan, Adana yönüne giden Emir Bedreddin Aydemiri'nin emrindeki Memlûk askerleri kadın ve çocuklardan oluşan bir grubu esir aldı. Askerler dağlara kaçanları takip edip, öldürdü³⁸⁶. Öte yandan Bîre tarafına gönderilen Hüsâmeddin el-Ayntâbî komutasındaki ordu, İlhanlıları yıldırarak Bîre'yi terke zorladı ve şehir kolaylıkla Memlûklerin eline geçti³⁸⁷. en-Nüveyrî'nin kaydına göre Memlûkler, Ra'sû'l-ayn (Ceylanpınarı) ve Cezire'ye kadar İlhanlıları tardedtiler. İlhanlılar 1275 kışında Bîre'yi geri almaya çalıştılsarsa da zorlu kış mevsiminden ötürü geri dönmeye mecbur oldular³⁸⁸.

Neticede Memlûkler, Ceyhan nehrinden başlamak üzere Doğu Çukurova'dan kuzeybatıdaki Gülek Boğazı, güneydeki Tarsus'a, Akdenizdeki Ayas'a kadar Ermeni ülkesini tahrip ve yağma ettiler. Gerçekten de Memlûk ordusu başkent Sis'e kadar yayılarak her tarafı görülmemiş bir şekilde yağma ve talan etmişti. Bu sefer sonucunda Memlûkler hem askerî yönden ve hem de iktisadî yönden pek çok kazanç elde ettiler³⁸⁹. Savaşa katılan askerlerden hepsi de bundan paylarını almışlardı³⁹⁰.

³⁸⁴ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 435; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217; Ersan, **Ermeniler**, s. 208. Çetin, **Kuzey Sınırı**, s. 34.

³⁸⁵ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 435; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 81; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217.

³⁸⁶ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 435; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 217.

³⁸⁷ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 618.

³⁸⁸ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 436; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 218; Ersan, **Ermeniler**, s. 209.

³⁸⁹ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 54; İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 106, terc. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 48- 49; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 81; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 177; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 346; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 177; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 218; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 618; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 29; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 90; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 594-595; Spuler, **İran Moğolları**, s. 85; Khowaiter, **Baibars**, s. 67; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 270; Irwin, **The Middle East**, s. 56; Har-El, **Struggle**, s. 31; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 51; Köprülü, "Baybars I", **İA**, s. 359; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 511.

³⁹⁰ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 346; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 81; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s.177; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 218.

Bu galibiyetin ardından Sultan Baybars, Sis'den Misis'e geri döndü ve buradan Bagras yoluyla Nisan'da Kuzey Suriye'ye vardı. 18 Nisan 1275 günü Antakya Çayırı'ndaki Cısr el-Hadid (Demir Köprü) denilen yerde konakladı. Mayıs boyunca burada kaldı. Hârim'de ganimetleri bölüştürdükten sonra Dimaşk'a hareket etti³⁹¹. Sultan Harim'e indiğinde Türkmen emiri Emir Şemseddin Muhammed b. Karaman'ın mektubu geldi. Bu mektupta 20 bin atlı ve 30 bin yaya askerin hazır olduğu yazıyordu. Karamanlıların dışında diğer Türkmenler ve Ben-i Kilab aşireti geldiler³⁹².

Bu bölgede kışlamakta olan Türkmenlerin çoğunun ve hattâ bir kısım Arab'ın bu faaliyetlere katıldığını Urfalı Vahram şöyle anlatmaktadır: “O (Sultan Baybars), bu taraftaki Araplarla birleşti ve çok eski zamanlardan beri çobanlıkla iştilal eden aşiretler olup, kış mevsimini geçirmek üzere sürülerini bu tarafa sürmüş olan Türkmenleri de etrafına topladı”³⁹³.

Abû'l-Farac'a göre Ermeni kralı III. Leon bu seferden sonra, Ermeni topraklarında bulunan 10.000 kadar Türkmeni Memlûk ordusu ile işbirliği yaptığı için öldürmüş, ailelerini de esir alıp mallarını yağmalamıştı³⁹⁴. Aynı müellif, 1276 yılında Türkmenler ile 10.000 kadar Memlûk askerinin Maraş tarafından Çukurova'nın dağlık taraflarına girmek istediklerini, Kral Leon'un bunlara karşı amcası Baron Simbat'ı gönderdiğini, yapılan savaşta Memlûk ve Türkmen kuvvetlerinden oluşan orduyu ağır kayıplara uğrattığını ancak Baron Simbat ile Herbizağ prensinin ve 13 tanınmış kimsenin de öldüğünü kaydeder³⁹⁵.

Bütün bu başarılarla rağmen Ermeni ülkesinin istilâsı geçici idi. Nitekim kaleler alınmamış idi. Sultan Baybars, ordusuyla birlikte çekilince Kral III.

³⁹¹ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 106, ter. Yaltkaya, **Baybars Tarihi**, II, s. 49; İbnu Abdi'z-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 443; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 219.

³⁹² el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 633; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 230; İbnu Abdi'z-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 466.

³⁹³ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 29.

³⁹⁴ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 595.

³⁹⁵ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 595; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 177; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 29; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 90; ; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 511; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 51; Köprülü, “Baybars I”, C. II, s. 359; Sümer, “Çukurova”, s. 11.

Leon yeniden ülkesine hâkim oldu³⁹⁶. Ancak Baybars'ın yaptığı bu sefer neticesinde Ermeni Krallığı tahrip edildi.

f- Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi

1277 yılında Baybars, İlhanlı himayesindeki Anadolu'ya yürüdü ve müşterek İlhanlı-Selçuklu ordusunu 18 Nisan 1277'de Elbistan Ovası'nda vukubulan savaşta mağlub etti³⁹⁷. Pervane idâresindeki Selçuklu ordusu, Memlûklere yardım etmeye cesaret edememiş ve savaş meydanından uzaklaşmıştı. İlhanlı ordusu çok kayıp verdi³⁹⁸. Sultan Baybars, galibiyetinden sonra Kayseri'ye giderek buradaki Selçuklu tahtına oturdu ve huzuruna gelenleri kabul etti³⁹⁹. Adına hutbe okutup, sikke kestirdi⁴⁰⁰. Sonunda Sultan 20 Haziran 1277'de Dimaşk'a döndü⁴⁰¹.

Baybars, Anadolu'da İlhanlıları çok ağır bir yenilgiye uğratmasına rağmen bu ülkeyi İlhanlı işgalinden kurtaramadı. Savaştan bir müddet sonra

³⁹⁶ Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, s. 31; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 177-672; Throu, **The Lion**, s. 232-234; Şeşen, **Baybars**, s. 153.

³⁹⁷ Şâfi b. Ali el-Kâtib el-Askalanî el-Mısırî, Şâfi' İbn Ali el-Kâtib el-Mısırî, **Kitâb el-Fazl el-Me'sûr min Siret es-Sultan el-Melik el-Mansûr**, Tah. Ömer Abdusselâm Tedmurî, Beyrut, 1998, s. 35-36 (Bundan sonra eser Kitâb el-Fazl olarak kısaltılacaktır); Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBÂR**, s. 58; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 84; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 340-341; İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 171-172, ter. Yaltkaya, **Baybars Tarihi**, II, s. 85; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s.152; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 230; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 628-629; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VII, s. 150; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 65; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 39; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 599; Spuler, **İran Moğolları**, s. 85; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 99; Khowaiter, **Baibars**, s. 72-73; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 270; Irwin, **The Middle East**, s. 57; Har-El, **Struggle**, s. 32; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 42; Sümer, "İlhanlı", s. 181; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 101; Köprülü, "Baybars I", s. 359; Barthold, "Abaka", **İA**, Eskişehir, 1997, s. 4.

³⁹⁸ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 230; Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 341; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 629; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VII, s. 155; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 599; Spuler, **İran Moğolları**, s. 85.

³⁹⁹ İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 460-466; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 152-153; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBÂR**, s. 58; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 84; Şâfi b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 36; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 66; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 231; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 630-631; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 99; Khowaiter, **Baibars**, s. 74; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 270-271; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 52; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 43; Sümer, "İlhanlı", s. 181.

⁴⁰⁰ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 177, ter. Yaltkaya, **Baybars Tarihi**, II, s. 87-88; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 356; Şâfi b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 36; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 631.

⁴⁰¹ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 179, 222-223, ter. Yaltkaya, **Baybars Tarihi**, II, s. 89, 111-112; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 472; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 600-601; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 232; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 633; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 155.

muharebe alanına gelen Abaka Han, ölümler arasında bir tane dahi Selçuklu askeri göremeyince kendilerine oynanan oyunu anladı ve öfke ile Erzincan'dan Kayseri'ye kadar olan sahada ne kadar erkek varsa öldürülmesini emretti. Denildiğine göre bu yörede 500 bin Türk erkeği öldürülmüştü⁴⁰². Abaka, Pervane'yi de öldürerek⁴⁰³ Elbistan Savaşı'nın intikamını almak için hazırlanmak üzere ülkesine döndü. Ermeni Kralı III. Leon da ona yardım edecekti⁴⁰⁴.

Sultan Baybars 30 Haziran 1277 tarihinde Dimaşk'ta öldü⁴⁰⁵. O, Çukurova'ya düzenlediği seferlerle bölgeyi tahrip ederek külliyetli ganimet elde etmiş, İlhanlılar'a ulaşabilecek kaynakları akamete uğratmış, Ermeni Krallığı'na ait bazı kaleleri fethederek ülkesinin kuzey hududunu genişletip emniyet altına almış ve Ayas'dan başlayıp Çukurova üzerinden Anadolu'ya uzanan ticaret yolunu kontrolü altına almıştı. Baybars zamanında Ermenilerden alınan kaleler: Derbsâk, Derkuş, Talmış, Kefr Denin, Ra'bân ve Merziban olarak geçer⁴⁰⁶.

⁴⁰² İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 182, ter. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 91-92; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 156; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 469-470; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 66; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 231-232; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 341; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C.I/II, s. 633; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 155; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 600; Spuler, **İran Moğolları**, s. 85; Khowaiter, **Baibars**, s. 76; Sümer, "İlhanlı", s. 181; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 101-102.

⁴⁰³ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 183-184, ter. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 92-93; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 157; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 59; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 85; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 600; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 341; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 232; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 647; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 44; Sümer, "İlhanlı", s. 181.

⁴⁰⁴ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 233-234; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C.I/II, s. 631; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 155; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 203.

⁴⁰⁵ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 222-223, ter. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 111-112; İbnu Abdi'z- Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 473; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 159; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 61; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 86; Şâfi b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 36; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 233-234; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 342; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 635-636; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 208-209; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VII, s. 155; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 66; eş-Şâfi, **Düvel el-İslâm**, s. 39-40; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 601; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 99; Irwin, **The Middle East**, s. 58; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 52.

⁴⁰⁶ İbn Şeddâd, **el-Melik ez- Zâhir**, s. 322, ter. Yaltkaya, **Baypars Tarihi**, II, s. 150; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 213; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 638.

g- Sultan Berke Zamanında Çukurova'ya Yapılan Sefer

Baybars'ın ölümünden sonra yerine veliaht tayin ettiği genç oğlu el-Melik es-Said Berke Han geçti. Babasının nüfûzlu emirlerinden olan Kalavun el-Elî ve Beyserî'yi, tahtı için tehlikeli görerek onları Kahire'den uzaklaştırmak isteyen Berke bir ordu hazırlayarak Suriye'ye sefere çıktı. Kendisi Dımaşk'ta kalarak ümerâyı Küçük Ermenistan üzerine sevketti⁴⁰⁷. Sis'e yönelen Emir Kalavun, çeşitli yağma ve talan hareketlerinde bulundu. Beyserî ise, Suriye kuvvetleri kumandanı Hüsameddin Ayntâbî'nin de yardımıyla Bîre'nin yaklaşık 40 km. kuzeyinde, Fırat Nehri'ne hâkim bir mevkiye bulunan ve aynı zamanda Ermeni Katalikosluğu'nun da merkezi olan Rum Kale üzerine yürüdü. İlhanlılar'ın da ele geçirmek için uğraştığı Rum Kale'ye saldıran Memlûk ordusu (1279 yılı Mayıs ayı) 9 bin atlı ve 4 bin yayadan oluşuyordu. Beyserî ve Hüsâmeddin Ayntâbî, Parmazan Nehri (günümüzdeki Bozatlı Çayı) kıyısında ordugâh kurdular ve Rum Kale Katalikosuna elçi olarak biri Arap, diğeri Ermeni olan iki kişi göndererek *"Sultan, kaleyi barış yoluyla teslim etmenizi ve sizinle rahiplerinizin Kudüs'e gidip orada ikamet etmenizi emretti. Size iâşeniz için yeterli köyler verilecektir. Bu şekilde hareket etmek istemez de, Çukurova'ya gitmek isterseniz kendi katırlarımız ve atlarımızla sizi izzetü ikram içinde götüreceğiz. Fakat teslim olmaz da karşı koyarsanız Allah bütün bu Hristiyanların kanını dökmenin vebalini sizden soracaktır"* diyerek kalenin teslimini istediler⁴⁰⁸. Ancak Katalikos'un, *"Ölünceye kadar harbedeceğim. Biz hem Allah'a, hem Krala sadakat gösteremeyiz"* cevabını alınca saldırı hazırlıklarına başladılar⁴⁰⁹. Memlûk kuvvetleri bütün gece bahçelerde toplanarak ağaçları kestiler, merdivenler yaptılar ve ertesi sabah (Cumartesi günü) şehre karşı saldırıya giriştiler. Şehrin alt tarafında inşa olunan yeni sur

⁴⁰⁷ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 168; Şâfi b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 40; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 66; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 88; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 225; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 343; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 247; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 650; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VII, s. 228; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 70; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 102; Irwin, **The Middle East**, s. 63; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 53.

⁴⁰⁸ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 603-604, Ersan, **Ermeniler**, s. 210; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 53.

⁴⁰⁹ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 604; Ersan, **Ermeniler**, s. 210; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 53.

üzerinde dövüşen Ermeniler kaçmaya mecbur edildiler. Bundan sonra merdivenler kurarak şehre giren Memlûk kuvvetleri, şehri yağma etti ve içindeki meskûn yerleri ateşe verdi. Bütün şehir halkı iç kaleye kaçtığından şehirde kimseyi bulamayan Memlûk kuvvetleri, burayı beş gün boyunca yağmaladıktan sonra Dimaşk'a döndü⁴¹⁰.

Abû'l-Farac sefere katılanlar arasında Türkmenlerin yanı sıra Araplardan ve Suriye'de bulunan Kürtlerden de bahsetmektedir⁴¹¹. Suriye'de toplanan kuvvetler Çukurova'yı istila etmişler ve Tell Hamdûn'a kadar ilerlemişlerdi. Büyük yağma ve talanda bulunan Memlûk ordusu pek çok ganimet elde ettikten sonra geri dönmüştü⁴¹².

Yine Abû'l-Farac'de, Memlûk ordusunun Rum Kale'de ordugâh kurmuş olduğu sırada Karamanoğlu'nun, Sultan'a bir elçi göndererek İlhanlılara ve Ermenilere karşı kendisine yardımcı olunmasını ve bir askerî bölük gönderilmesini istediği kaydedilmektedir. Bunun üzerine Sultan Beyserî'yi görevlendirmiş ve Kral Leon'a Beyserî'nin topraklarından geçmesine izin vermesini rica etmişti. Beyserî bu şekilde Ermeni topraklarından geçerek Kayseri'ye vardı ve Karamanoğlu'nu alarak geri döndü⁴¹³.

Sefer dönüşünde Sultan Berke, Kalavun ve arkadaşlarını yakalayıp ıktalarını başkalarına vermeye kalkıştı⁴¹⁴. Bunun üzerine nüfuzlu emirler Berke'yi Kal'at el-Cebel'de kuşatma altına aldılar ve Kale'ye giden suyu ve erzağı kestiler⁴¹⁵. Kendisi için kurtulma imkânı kalmayan Berke tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Bu olaydan sonra Memlûk ümerâsı, Berke Han'ın Mısır'dan uzaklaştırılma konusunda ittifak ettiler. Mısır'daki ümerâ ile

⁴¹⁰ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 650-652; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 604; Kanat, "Çukurova", s. 95; Ersan, **Ermeniler**, s. 210; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 53. Memlûkler bu sefer neticesinde şehri ele geçirmiş ancak kaleyi ele geçirememişlerdir. Rumkale'nin fethi ancak Sultan Kalavun'un oğlu Sultan el-Eşref Halil zamanında 1291 yılında gerçekleştirilmiştir.

⁴¹¹ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 602.

⁴¹² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 652; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 602.

⁴¹³ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 604.

⁴¹⁴ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 253; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 651; İbn Tangrıbirdi, **en- Nücûm**, C. VII, s. 228-229.

⁴¹⁵ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 171; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 71.

yazışmaması, askerler arasında fesat çıkarmayıp imkanlarını kötüye kullanmaması şartlarıyla Kerek Kalesi'ne sürdüler (17 Ağustos 1279)⁴¹⁶.

Bundan sonra ümerâ saltanatı Kalavun'a teklif etti ise de O saltanatın Baybars'ın soyundan dışarı çıkmamasının daha hayırlı olacağını ileri sürerek bu teklifi kabul etmedi. Memlûklerde ırsî bir saltanat inancının olmamasına rağmen Kalavun'un bu şekilde fikir beyan etmesi onun kendisini garantiye almayı amaçladığını göstermektedir. Çünkü O devlet hizmetinde çoğunluğu teşkil eden ez-Zâhiriyye Memlûkleri'nin kendisine isyân etmelerinden çekinmekteydi⁴¹⁷. Hal böyle olunca, ümerânın ittifakı ile Baybars'ın diğer oğlu el-Melik el-Âdil Bedreddin Sülemiş Berke Han'ın yerine sultan ilan edildi (1279). Henüz 7 yaşında bir çocuk olan Sülemiş'e Kalavun da atabeğ olarak tayin edildi⁴¹⁸.

Tahtta çocuk bir sultanın bulunması, Sultalığa giden yolda, Kalavun'un işini kolaylaştırdı. Hutbe ve sikkede Sülemiş'in adının yanında Kalavun'un adı da zikredilmeğe başladı⁴¹⁹. Diğer taraftan Kalavun kendisine muhalif ümerâyı tasfiye ederek önemli mevkilere kendi arkadaşlarını getirdi. Sonunda işin kıvama geldiğini görerek nüfûzlu emirleri topladı ve başta kâmil bir kişi olmadıkça işlerin iyi gitmeyeceğini beyanla Sülemiş azledilmesi gerektiğini ifade etti⁴²⁰. Bu görüşü uygun bulan ümerâ Sülemiş'i azlederek Kalavun'u sultan yapma konusunda anlaştılar. 26 Kasım 1279 tarihinde Kalavun "el-

⁴¹⁶ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, **Teşrîf el-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr**, nşr. Murad Kamil, Kahire 1961, s. 56 (Bundan sonra eser **Teşrîf el-Eyyâm** olarak kısaltılacaktır); Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 173; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBâr**, s. 68; Şafî b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 50; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 255; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 653; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 231; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 71; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 40; Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 605; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 102.

⁴¹⁷ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 656, Muhammed Cemaleddin Surûr, **Devlet Benî Kalavun fî Mısır, el-Hâlet es-Siyasiyye ve el-İktisadiyye fî Ahdiâ bi-Vech Hâs**, Kahire, tarihsiz, s. 21; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 102; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 105; Ali Aktan, "Bahrî Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı", **Belleten**, C. LIX, Ankara, 1995, s. 607.

⁴¹⁸ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 174; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBâr**, s. 69; Şafî b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 51; Ebû'l- Fidâ, el-Muhtasar, C. II, s. 344; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 255; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 73; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 41; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/II, s. 656; İbn Tangrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 231; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 102; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 105.

⁴¹⁹ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXX, s. 255; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 231; Surûr, **Devlet Benî Kalavun**, s. 22.

⁴²⁰ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 73-74; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 658; Surûr, **Devlet Benî Kalavun**, s. 22; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 102; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 105.

Melik el-Mansûr” lakabıyla tahta oturdu⁴²¹. Kalavun kendisinin son Eyyûbî Sultanına intisabını ifade eden nisbe ile “es-Sâlihî” anılmağa başladı⁴²². Bu olayı müjdelemek amacıyla İslam ülkelerine haberciler gönderildi⁴²³.

Kalavun ile birlikte Memlûk Devleti’nde yeni bir dönem başladı. O, Memlûk tarihinde hanedan kurma teşebbüsünde bulunan ilk ve tek sultan olarak tarihe geçti. Kalavun’un vefatından sonra Bahrî Memlûkların sonuna kadar Ketboğa, Lâçin ve II. Baybars haricinde iktidara gelen 14 sultan hep onun soyundandı. Kalavun’un oğulları, torunları ve torunlarının oğulları şeklinde birbiri peşi sıra gelen bu sultanlar gelecek yüzyıl boyunca Memlûk tarihinde mühim rol oynamışlardır.

2- SULTAN KALAVUN ZAMANINDAKİ FAALİYETLER

Sultan Kalavun (1279-1290)’un ilk yılları sükun ve istikrarı sağlamakla geçti. Önce Kerek’e sürülen gönderilen Berke’nin isyânı ile uğraşıldı. Berke’nin beklenmedik ölümü⁴²⁴ ile Kerek naibinin sebep olduğu karışıklık 1281’de anlaşma ile halledildi⁴²⁵.

Kalavun’u meşgul eden diğer bir mesele de Dimaşk nâibi Şemseddin Sungur el-Aşkar’ın isyânıdır. Sultan Baybars’ın bu değerli arkadaşı Dimaşk’ta bağımsız olmayı kafasına koymuştu. Nihayet kendisi için uygun zamanın geldiğine inanan Sungur “el-Melik el-Kâmil” unvanı ile kendisini sultan ilan

⁴²¹ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 176; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBÂR**, s. 70; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 91; Şafî b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 52; İbn Habib, Hasan b. Ömer, **Tezkirât en-Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benihi**, Tah. M. M. Emin- S. A. Aşur, C. I, Kahire, 1976, s. 48 (Bundan sonra eser Tezkirât en-Nebîh olarak kısaltılacaktır); Ebû’l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s.345; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 3; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 75; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 40-41; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 663; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 231; Abû’l- Farac, **Abû’l- Farac Tarihi**, C. II, s. 605; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 103; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 277-278; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 53; Kopruman, “Mısır Memlûkleri”, s. 105.

⁴²² İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 48; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/II, s. 663.

⁴²³ Şafî b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 52.

⁴²⁴ Şafî b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 58; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBÂR**, s. 68; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 92; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 17; Ebû’l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 345; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 669; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 232; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 76; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 43; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 53.

⁴²⁵ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 184, 201; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 92, 98; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 17-19; Ebû’l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 345, 347; Muhyiddin b. Abdi’z-Zâhir, **Tesrîf el-Eyyâm**, s. 88; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 669.

etmiş ve müstakil bir hükümdar gibi davranmağa başlamıştı⁴²⁶. Ancak olayların kendi lehine gelişmediğini gören Sungur Kalavun'dan af dilemiş ve önünde Haçlılar ve İlhanlılar gibi iki büyük tehlike bulunan Kalavun onun barış teklifini kabul etmişti⁴²⁷. İki taraf arasında varılan anlaşmaya göre Sungur'a Antakya, Sahyûn ve Lazkiye valilikleri verildi (1281)⁴²⁸.

a- Ermenilerin Memlûklere Karşı İlhanlılarla İşbirliği

Sultan Kalavun'un 1279'da tahta oturmasından sonra İlhanlılar, içinde Ermenilerin de bulunduğu bir orduyu Suriye'ye sevkettiler. Bunun sebebi, İlhanlılar'a tâbi olan Ermeni Krallığı'nın sürekli Memlûk saldırılarına maruz kalarak ülkesinin tahrip edilmesi ve bizzat Ermeni Kralı'nın Abaka'yı ziyaret ederek Memlûklere karşı yardım ricasında bulunması idi⁴²⁹. Buna ilâve olarak başlangıçta Kalavun'un sultanlığını tanımayan Dimaşk nâibi Sungur el-Aşkar'ın, Abaka'yı Kalavun'a karşı kışkırtması da söylenmelidir⁴³⁰.

Abaka, 1280 yılında kardeşi Mengü Temir idaresinde bir orduyu Haleb'e gönderdi. İlhanlı ordusu, Bagras, Ayntâb ve Derbsâk'ı istilâ ederek, Ermenilerle birlikte 28 Ağustos 1281'de Haleb'e girdi. Halkı kılıçtan geçirerek şehri yakıp yıktı⁴³¹. Şehirde iki gün süreyle kalan İlhanlılar Sungur'un

⁴²⁶ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 60; Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 71; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 92; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb*, C. XXXI, Tah: Necib Mustafa Fevvâz-Hikmet Küşlü Fevvâz, Beyrut, tarihsiz, s. 8; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 345; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 75; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 52; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 674-675; İbn Tagnîbirdî, *en-Nücûm*, C. VII, s. 249; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 606; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 103; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 54.

⁴²⁷ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 87; Surûr, *Devlet Benî Kalavun*, s. 25; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 14; Aktan, "Sultan Kalavun", s. 609.

⁴²⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 14; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 346 (Berzene, Balatnus, eş-Şuğr ve Bekkas, Akkar, Şeyzer, Fâmiyye olarak geçiyor); İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 77; İbn Habib, *Tezkire en-Nebîh*, C. I, s. 58 (Sahyun, Berziye, Balatnus, Şuğr, Bekas, Akar, Afamiye ele geçirildi diye kayıtlıdır); el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 687-688; Surûr, *Devlet Benî Kalavun*, s. 25; Aktan, "Sultan Kalavun", s. 610; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 104.

⁴²⁹ Ersan, *Ermeniler*, s. 210.

⁴³⁰ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 188; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 20; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 677-678; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 606; Surûr, *Devlet Benî Kalavun*, s. 23; Spuler, *İran Moğolları*, s. 86; Kanat, "Çukurova", s. 95.

⁴³¹ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 195; Baybars ed-Devâdârî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 94; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. VIII, s. 238; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 681-682; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 59; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 606; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 279; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 54.

kendileriyle ortak hareketten vazgeçmesi üzerine elde ettikleri yüklü ganimetlerle ülkelerine geri döndüler⁴³².

Kalavun Kahire’de oğlunu vekil bırakarak hemen Suriye’ye koştu ise de onun gelişini haber alan İlhanlıların ülkelerine dönmeleri üzerine, karşısında savaşıacak bir güç bulamadan Mısır’a geri döndü⁴³³.

Abaka bir yıl sonra 1281’de Mengü Timur’un idaresinde büyük bir ordu ile tekrar Suriye’ye hücum etti⁴³⁴. Kaynakların ifadesine göre 80 bin kişilik bu ordunun 50 bini İlhanlılardan, geriye kalan 30 bini de Gürcü, Rum, Frenk ve Kral Leon’un emrindeki Ermenilerden müteşekkil idi⁴³⁵.

Kalavun’un İlhanlılara karşı hazırladığı ordu da Türkmen, Arap Mısır ile Suriye ümerâsıyla bunların maiyetindeki askerlerden müteşekkil olup o da 80 bini buluyordu⁴³⁶. Nihayet iki ordu 29 Ekim 1281’de karşılaşmış ve Memlûkler galip İlhanlılarla birlikte hareket eden Ermeniler dört bir tarafa kaçışmışlar ve Memlûk ordusu pek çok ganimet ele geçirmişti⁴³⁷.

II. Humus Savaşı olarak anılan bu savaş sonunda Haleb geri alınmış ordunun çoğunluğunu oluşturan İlhanlılar çok kayıp vermişler ve esir edilmişlerdi. Memlûkler önünden geçen İlhanlı birlikleri Bîre’de Fırat’ı geçerken boğulmuştu⁴³⁸. İlhanlı askerleri içinde Ermeni askerlerinin önde gelenlerinin de içinde bulunduğu 1500 atlı Bagras’a doğru yönelmiş fakat

⁴³² el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 682.

⁴³³ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 195; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 239; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 346; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 76-77; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 59; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 682-683.

⁴³⁴ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 94; Muhyiddin b. Abdî'z-Zâhir, **Teşrif el-Eyyâm**, s. 76; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 20; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 690; Spuler, **İran Moğolları**, s. 86; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 54.

⁴³⁵ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 203; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 21; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 246; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 348; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 692; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 279; Har-El, **Struggle**, s. 33; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 54; Sümer, “İlhanlı”, s. 183.

⁴³⁶ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 76; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 98; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 62; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 690.

⁴³⁷ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 207; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 73; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 100-101, 106; Şafî b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 72; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 348; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 78; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 24-25; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 694-695; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 63; Spuler, **İran Moğolları**, s. 86; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 104; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 279; Har-El, **Struggle**, s. 33; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 19; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 54; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 56; Sümer, “İlhanlı”, s. 183.

⁴³⁸ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 698; İbn Tagribirdî, **en- Nücûm**, C. VII, s. 261.

bunları karşılayan Emir Şucaaddin el- Semâni onları ağır bir bozguna uğratmıştı. Bu 1500 kişinin büyük bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı esir edilmiş ancak 20 kişi kadar kaçarak kurtulabilmişti⁴³⁹.

Sultan Kalavun zaferden sonra Dimaşk'a geçmiş, bir müddet burada kaldıktan sonra 1282 senesinin Ramazan ayında Mısır'a dönmüştür⁴⁴⁰. Atalarının başarılarını tekrarlamak isteyen Abaka ise kalıcı bir başarı elde edemeden, 1282 yılında ye's içinde ölmüştür⁴⁴¹.

Abaka'nın ölümü yıllardır süregelen Memlûk-İlhanlı çatışmasının sükûnete kavuşmasına vesile olmuş, İslâm dinine girip Ahmed adını alan ve Müslümanlara karşı son derece hoşgörülü bir politika izleyen Abaka'nın kardeşi Teküder'in İlhanlı tahtına oturmasından sonra (1282) iki taraf arasındaki ilişkiler düzelme safhasına girmiştir. İki sene sonra (Eylül 1283) tahtı Abaka'nın oğlu Argun'a bırakmak zorunda kalan Ahmed Teküder 17 Ağustos 1284'de öldürüldü. Argun Han döneminde (1284-1291) dış politikada huzur hüküm sürdü, Memlûk-İlhanlı ilişkileri sakin bir döneme girdi⁴⁴².

Görüldüğü gibi Kalavun, Memlûk Devleti'nin Suriye Eyaletini İlhanlı hücumlarına karşı başarı ile savunmuş ve Ayn-ı Câlût'tan beri devam eden Memlûk-İlhanlı rekabetinde, Memlûk üstünlüğünü başarı ile devam ettirmiştir⁴⁴³.

b- Ermeniler Üzerine Sefer

Sultan Kalavun, İlhanlıların en sadık tâbii olan ve her fırsatta Memlûklere karşı onların yanında yer alan Ermenileri cezalandırmak için Küçük Ermenistan üzerine bir ordu göndermeye karar verdi.

⁴³⁹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/III, s. 698.

⁴⁴⁰ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 103; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 348; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 25; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 63; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/III, s. 698; İbn Tagribirdî, *en-Nücûm*, C. VII, s. 261.

⁴⁴¹ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 232; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 348; Abû Farac, *Abû Farac Tarihi*, C. II, s. 609; *Hetum Vekâyinâmesi*, s. 19; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 56; Sümer, "İlhanlı", s. 183.

⁴⁴² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 58-62; Sümer, "İlhanlı", s. 190.

⁴⁴³ Har-El, *Struggle*, s. 33.

Kendisi Sultan Berke zamanında 1277 senesinde Ermeniler üzerine gönderilen orduya kumanda etmiş olması sebebiyle Ermenileri ve Çukurova bölgesini iyi tanıyordu.

1283 yılında harekete geçen Memlûk ordusu Mayıs ayında, önce Âmid bölgesindeki kalelerden birisi olan Kuteybe ve Kâhta Kalelerini fethetti⁴⁴⁴. Bu kaleler Kuzey Suriye'nin savunması için stratejik ehemmiyete sahipti. Ardından Haleb nâibi Karasungur el-Mansûrî'yi, Ermeniler üzerine sevketti. Haleb nâibi, büyük emirlerin kumandasında bir kuvveti Çukurova'ya gönderdi⁴⁴⁵. Arkasından yaklaşık 700 kişiden oluşan birliği ile kendisi de Ermeni topraklarına girdi⁴⁴⁶.

Memlûk askerleri önlerine çıkan ve Ayas limanından hareketle Anadolu'ya gitmekte olan 200 develik bir ticaret kervanını yağmalayarak⁴⁴⁷ Ayas'a yöneldiler. Fakat burada halkın direnişiyle karşılaştılar. Şehir halkı, Memlûk birliklerine karşı şiddetle direndiler. Bu direniş karşısında muharip birlikler de şehre yanaşamıyorlardı. Bir müddet burada karargâh kurulup ikamet edildikten sonra Memlûk kuvvetleri şiddetli bir şekilde saldırı ile Ayas'a giden yolu açtılar ve şehre girerek yağma ve talan hareketinde bulundular ve şehri yakıp yıktılar⁴⁴⁸. Yollarına devamla Sis'e yakın bir yerde geceleyen Memlûk askeri, sabahleyin şehre giden bir geçitin yakınına vardılar ve Sis şehrine keşifçiler gönderdiler. Yürüyüşlerine devamla İskenderun geçitlerine kadar ulaştılar. Bunun üzerine III. Leon elindeki mevcut Sis kuvvetlerine destek amacıyla çeşitli yerlerden yardım taleplerinde bulundu. Bir müddet sonra Ermeni kuvvetleri de İskenderun'a ulaştılar. Kaynaklarda "Bâb-ı İskenderun" (İskenderun Kapısı) olarak geçen bugünkü Sakal Tutan Geçidi yakınlarında Memlûk birlikleri Ermeni ordusuna saldırarak onları bozguna

⁴⁴⁴ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 262-263; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 109; Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 27-29; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 714; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 26-27; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 80.

⁴⁴⁵ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 231; Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 30-31; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 108; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 27; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 716; Irwin, *The Middle East*, s. 68.

⁴⁴⁶ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 231; Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 31; Baybars ed-Devâdârî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 108; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 716; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 27.

⁴⁴⁷ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 247.

⁴⁴⁸ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 31; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 716.

uğrattılar⁴⁴⁹. Kaçanları Payas ve Tell Hamdûn'a kadar kovaladılar. Buradan geri dönerken karşılaştıkları bir Ermeni topluluğunu da dağıtıp, atlarını aldıktan sonra akınlarını Ceyhan ırmağına kadar götürerek zengin ganimetlerle geri döndüler⁴⁵⁰. Baybars el-Mansurî'nin kaydına göre, lüklerinin akını Ayntâb'a kadar uzamış, burayı mancınıklarla dövdükten sonra halkın aman istemesi üzerine para karşılığında barış yapılmıştı⁴⁵¹.

c- et-Tînî Kalesi'nin Tahrib Edilmesi

1283 yılında Ermenilere ait olan el-Cezire bölgesindeki et-Tînî kalesinde bazı hâdiseler cereyan etmişti. Bu kalede ikamet eden bir grup yolları tahrip ederek ulaşımı aksatıyordu. Bu konuda gelen şikâyetlerin günden güne artması üzerine Kalavun bunu bir fırsat addetti ve Haleb nâibine haber göndererek buraya bir sefer icrasını emretti⁴⁵². Bunun üzerine Haleb nâibi, Emir Şemseddîn Balaban eş-Şemsî idaresinde bir bölük askeri et-Tînî kalesine gönderdi⁴⁵³. Haleb askeri ganimet arzusu ve cihat coşkusuyla burayı almak hevesi içinde et-Tînî mevkiine ulaşır ulaşmaz savaş disiplini içine girdi. Beraberlerinde getirdikleri kuşatma aletleri ile kaleyi kuşatıp mancınıklarla dövmeye başladı. Kaledekiler fazla bir direniş göstermeden aman dileyip barış istediler. Anlaşmak üzere kaleden iki kişi indi. Tînî halkının canlarına karşılık 17 bin dirhem fıdye üzerinde anlaşıldı. Bunun bin dirhemi hemen ödenecek kalan meblağ için de birkaç rehine verilecekti⁴⁵⁴. Fakat Tînî kalesindeki bir grubun hileye başvurusu üzerine kaleyle irtibat kesildi. Memlûkler kuşatmaya devam ettiler. Neticede et-Tînî insan yaşamasına elvermeyecek şekilde mancınıklarla dövüldü. Ermenilerin

⁴⁴⁹ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 31-32; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 27; Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 248; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 716.

⁴⁵⁰ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 32; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 716; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 585; Sümer, "Çukurova", s. 12.

⁴⁵¹ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 109.

⁴⁵² Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 67.

⁴⁵³ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 67.

⁴⁵⁴ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 67; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 109.

burayı yeniden kullanmalarına mani olmak ve ticaret kervanlarının buraya uğramasını önlemek için duvarlar kâmilten yıkılıp şehir tahrip edildi⁴⁵⁵.

d- Ermenilerle Sulh Akdedilmesi

Ermeni kralı III. Leon, Memlûk akınlarından dolayı ülkesinin geleceğinden endişe ediyordu. Nitekim yardım alabileceği Antakya Princepsliği 1268'de Sultan Baybars tarafından ortadan kaldırıldığı gibi Abaka Han'ın ölümünden sonra İlhanlı yardımı da kesilmişti. Mütemadi Memlûk akınları da Ermeni Devleti'nin askerî ve ticarî gücünün zayıflamasına sebep olmuştu. Bu sebeple Kral Leon, Sultan Kalavun ile anlaşma yollarını aramaya başladı.

Humus savaşından sonra Sultan Kalavun, 1285 yılında Hospitalier şövalyelerinin elinde bulunan Tarabulus kontluğunun kuzeyindeki Markab Kalesi'ni kuşatırken Ermeni Kralı, Kemendur adlı birisinin riyaset ettiği bir elçilik heyetini barış talebiyle Sultan'a gönderdi. Kalavun, bu heyete itibar etmedi. Heyetin Sultan ile görüşme talepleri sürekli olarak ertelendi⁴⁵⁶. Fakat daha sonra Kemendur'un girişimleri sayesinde huzura kabul edilen heyet beraberinde getirdikleri kıymetli kumaşlarla gümüşlerden oluşan hediyeleri Kalavun'a takdim ettikten sonra III. Leon'un sultana hitaben yazmış olduğu mektubu okudular. Ermeni Kralı mektubunda pişmanlığını dile getiriyor, özrünün kabul edilmesini talep ediyordu⁴⁵⁷.

Sultan Kalavun, barış için bazı şartlar öne sürdü. Uzun süredir Ermenilerin elinde bulunan Behisni ve Maraş kalelerinin teslim edilmesini istedi⁴⁵⁸. Onun bu isteğini Krala bildirmek üzere heyet Çukurova'ya döndü. Onların ardından Sultan da Hıms'a geldi. Burada bulunduğu sırada Ermeni kralının elçileri çok sayıda değerli hediyelerle tekrar huzura geldiler. Kralın Behisni ve Maraş'ın teslimini kabul etmediğini, buna karşılık her yıl yüklü

⁴⁵⁵ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 67.

⁴⁵⁶ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 92; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 56.

⁴⁵⁷ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 93.

⁴⁵⁸ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrif el-Eyyâm*, s. 93.

miktarda vergi ödemeyi taahhüt ettiğini bildirdiler. Neticede 7 Haziran 1285 tarihinde antlaşma yapıldı⁴⁵⁹. Antlaşmanın ayrıntıları şöyle idi:

- Barış on yıl, on ay, on gün ve on saat geçerli olacak⁴⁶⁰.
- Ermeniler nakdî ve aynî vergi verecekler⁴⁶¹.
- Ermeni Kralı 50 savaş atı ve katır ile mıhlarıyla birlikte 10.000 nal ve değerli kumaş gönderecek⁴⁶².
- Tüccarlar iki ülke arasında rahatlıkla ticaret yapabileceklerdi. Ermeni kralı, ülkesindeki mevkuf bulunan bütün Müslüman tüccarları malları ile birlikte serbest bırakacaktı. Memlûk sultanı da tutuklu bulunan Ermeni elçisini ve Memlûklerde hapis olan tüccarları serbest bırakacaktı⁴⁶³.
- Ermeni kralı ve Memlûk Sultanı ülkelerine kaçanları karşılıklı olarak iade edeceklerdi⁴⁶⁴.

Emir Fahreddin iki taraf arasında imza edilen bu anlaşmayı III. Leon'a onaylatmak ve yemin ettirmek üzere Sis'e gitti. Dönemin Memlûk tarihçilerinin "mübârek sulh" diye nitelendirdikleri bu anlaşma ile iki taraf arasında bir sükûnet dönemi başladı. Akdedilen bu anlaşma ile Memlûk Devletinin hazinesi bir hayli genişledi ve zenginleşti⁴⁶⁵. Bu antlaşma Memlûkleri, sadece Ermenileri haraca bağlamaları yönünden değil aynı zamanda ticarî yönden de çok rahatlatmıştı. Tüccarlar rahatlıkla ticaret yapacak ve yollarda bir sıkıntı yaşamayacakları gibi karayolunun yanında deniz yolu özellikle Ayas limanı kullanılarak uluslararası mal ve köle ticareti rahatlıkla yapılabilecekti. Ticaret metarı arasında sadece tüccarların transit olarak taşıdıkları mallar değil

⁴⁵⁹ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 92-103; Irwin, *The Middle East*, s. 69; Har-El, *Struggle*, s. 31; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 92; Sümer, "Çukurova", s. 12.

⁴⁶⁰ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 95; Irwin, *The Middle East*, s. 69; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 96; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 56; Kanat, "Çukurova", s. 95.

⁴⁶¹ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 93; Irwin, *The Middle East*, s. 69; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 99; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 57; Kanat, "Çukurova", s. 95.

⁴⁶² Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 93; F. Sümer, "Çukurova", s. 12; Holt, *Haçlılar*, s. 159-160; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 99-100; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 57; Kanat, "Çukurova", s. 95.

⁴⁶³ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 93, 99-100; F. Sümer, "Çukurova", s. 12; Holt, *Haçlılar*, s. 159-160; Irwin, *The Middle East*, s. 69; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 100; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 57; Kanat, "Çukurova", s. 95.

⁴⁶⁴ İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. VIII, s. 299; F. Sümer, "Çukurova", s. 12; Holt, *Haçlılar*, s. 159-160; Holt, *Mamluk Diplomacy*, s. 100-101; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 58-59; Kanat, "Çukurova", s. 95.

⁴⁶⁵ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, *Teşrîf el-Eyyâm*, s. 93; Irwin, *The Middle East*, s. 69.

Çukurova'nın zengin yer altı ve yerüstü servetleri olan kereste ve demir ticareti de yapılabilecekti. Kereste ve demir Memluk donanması için çok elzemdi.

Yapılan antlaşmanın Memlûkler için ne kadar faydalı olduğu İbn Abdi'z-Zâhir'in "Ermeni ülkesi alınıp mamur edilse ancak bu kadar gelir elde edilebileceği" şeklindeki ifadesinden anlaşılır⁴⁶⁶. Ermeniler, İlhanlılar'a olan güvenlerini yitirdikleri için Memlûklerin öne sürdüğü bu ağır şartları kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Ermenilerin iç çekişmeler ve ayaklanmalarla meşgul olduğu bir dönemde İlhanlılar'dan da ciddi bir yardım alamamaları, Karaman Türkmenlerine Çukurova'ya yeni bir akın düzenleme imkânı verdi. Ermeni topraklarına giren Türkmenler, Tarsus'u işgal etmeyi başardılar. Ancak Ermeni Kralı III. Leon'un bu durumu Argun Şah'a şikayet etmesi üzerine İlhanlı birlikleri ile Sultan II. Gıyâseddin Mesud (1284-1296- I. Sultanlığı) ve Sahip Ata müştereken Karamanlılara karşı harekete geçtiler. Bu birleşik kuvvetler 1288 yılı başlarında Lârende'yi ve Karaman ülkesini tahrip ettiler⁴⁶⁷.

Ermenilerle akdedilen barışın uzun süre devam etmediği, Leon'un ölümünden sonra kral olan II. Hetum'un, 1289 yılı Mart ayında, Kalavun'un Tarabulus seferi esnasında iken bir Ermeni elçisini Sultan'a göndererek ondan merhamet dilemesi ve rızasını talep etmesinden anlaşılıyor. Bunun için Sultan, Maraş ve Behisni'nin teslimi ile daha önce yapılan antlaşma gereğince ödenmesi gereken yıllık verginin gönderilmesini talep etti⁴⁶⁸. Ermeni kralının yıllık verginin kabul edildiği ancak Maraş ve Behisni'nin teslim edilmeyeceğini bildirmesi üzerine bu girişim sonuçsuz kaldı⁴⁶⁹. Kalavun bu sırada Akkâ'daki Haçlılar meselesi ile meşgul olup fiilî bir harekete geçememişti.

⁴⁶⁶ Muhyiddin b. Abdi'z-Zâhir, **Teşrif el-Eyyâm**, s. 93.

⁴⁶⁷ Cahen, **Anadolu'da Türkler**, s. 288-289, Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 590.

⁴⁶⁸ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 106; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 748; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 72.

⁴⁶⁹ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 748; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 106; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 299-300; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 748; Irwin, **The Middle East**, s. 76; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 73; Kanat, "Çukurova", s. 95.

Nitekim Sultan Kalavun, Tarabulus'un fethinden sonra Akkâ'yı fethetmek için yola çıktığı sırada, 10 Kasım 1290'da vefat etti⁴⁷⁰. Vefatından önce o, Akkâ'ya karşı sefer yapacağını artık saklamaya hiç çalışmamıştı. Ermeni Kralına yazdığı bir mektupta şehirde bir tek Hristiyan'ı bile hayatta bırakmayacağına yemin ettiğinden söz etmişti. Fakat kısa bir müddet sonra sefer esnasında hastalanmış, ölüm döşeğinde oğlu el-Eşref Halil'den seferi devam ettireceğine dair söz almıştı⁴⁷¹.

Kalavun'un ölümünden sonra onun soyundan gelenler yüzyıldan fazla Memlûk Devleti'ne hâkim oldular. Memlûk Devleti tarihinde hiçbir hükümdar ailesi bu kadar uzun müddet hüküm sürmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu durum Memlûklerin saltanatta veraset esasına inanmalarının bir sonucu değil tamamen tesadüfî olup, zaman ve şartların ortaya çıkardığı istisnai bir durum neticesinde olmuş idi⁴⁷².

Bu arada Küçük Ermenistan Krallığı'nda da taht değişimi yaşandı. Kral III. Leon 7 Ocak 1290'da öldüğünde⁴⁷³ geride Hetum, Toros, Simbat, Konstantin ve Oşin olmak üzere beş oğul bırakmıştı.⁴⁷⁴ III. Leon'un yerine geçen II. Hetum, Memlûk baskısı karşısında Papa'dan sonuçsuz kalan yardım isteklerinde bulunmuş, Memlûklerin 1292'deki saldırısında uğradığı yenilgiden sonra yerini kardeşi Toros'a (1291–1294) bırakarak bir manastıra çekilmişti. Onun krallığı döneminde Memlûkler ile Ermeniler arasında savaşırsız bir dönem yaşandı. Ancak 1295'de Ermeni ileri gelenlerinin ısrarıyla II. Hetum tekrar tahta oturdu⁴⁷⁵.

⁴⁷⁰ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 286; Baybars el-Mansûrî, **Muhtar el-Ahbâr**, s. 88; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 122; Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 358-359; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 111-112; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 754-755; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 83-84; eş-Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 44; İbn Habîb, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 135; Hetum Vekâyinâmesi, s. 19; Holt, Haçlılar Çağı, s. 105; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 23; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 67; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 107.

⁴⁷¹ Şafi b. Ali, **Kitâb el-Fazl**, s. 175; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 320-321; Holt, **Mamluk Diplomacy**, s. 23,

⁴⁷² Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 107.

⁴⁷³ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 91-94.

⁴⁷⁴ Ersan, **Ermeniler**, s. 216.

⁴⁷⁵ **Hetum Vekâyinâmesi**, s. 20; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 91, 93. Ersan, **Ermeniler**, s. 216. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 94-106.

III- SULTAN EL-MELİK EL-EŞREF HALİL B. KALAVUN DEVRİ HÂDİSELERİ

Sultan Kalavun'un vefatından sonra yerine oğlu el-Melik el-Eşref Halil (1290-1293) sultan oldu⁴⁷⁶. Sultan Halil'in ilk işi babasının yarım bıraktığı Akkâ'yı fethetmek oldu. 18 Mayıs 1291 senesinde Akkâ fethedildi⁴⁷⁷. Fetihten hemen sonra Akkâ şehrinin surları planlı bir şekilde, bir Haçlı hücumuna destek olmaması amacıyla yıkıldı. Akkâ'nın fethini Sûr (Tyros), Aslis, Sayda, Beyrut, Antartus ve Hayfa'nın fetihleri takip etti⁴⁷⁸. Böylece Suriye sahillerindeki Haçlı siyâsî kalıntıları ortadan kaldırılmış oldu.

a- Rum Kale'nin Fethi

Mayıs 1291'de Akkâ'yı fetheden, ardından Sûr, Sayda, Antartus ve Hayfa gibi önemli kaleleri de alarak Suriye sahilindeki Hristiyan bakiyyelerini ortadan kaldıran el-Melik el-Eşref Halil faaliyetlerine devam ederek Çukurova'ya akınlar yapmaya başladı. Kral II. Hetum'a fetihlerini bildirmek üzere mektup göndererek faaliyetlerini bu yönde sürdürmek niyetinde olduğunu da gösterdi⁴⁷⁹.

Sultan el-Melik el-Eşref Halil, Ermeniler üzerine sefere çıkmak üzere ordusunun başında 28 Şubat 1292 tarihinde Kahire'den çıktı. 25 Nisan'da Dimaşk'a vardı. Mısır'dan gelen ordu ile Suriye askerleri bir araya geldi. Daha

⁴⁷⁶ Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 288; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 359; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 88; eş- Şâfiî, *Düvel el-İslâm*, s. 47; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 136; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 114; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. VIII, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut-Lübnan, 1992, s. 3.

⁴⁷⁷ Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el- Ahbâr*, s. 91-92; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 126-127; Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 297; Şafî b. Ali, *Kitâb el-Fazl*, s. 177-178; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 137; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 359; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 91; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 126; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/III, s. 765; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. VIII, s. 5-6; *Hetum Vekâyinâmesi*, s. 19; Holt, *Haçlılar*, s. 106-107; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 285; Irwin, *The Middle East*, s. 77; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 73; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 108-109; Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", s. 435-436; Kanat, "Çukurova", s. 95.

⁴⁷⁸ Abû Farac, *Abû Farac Tarihi*, C. II, s. 361; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 128; Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el- Ahbâr*, s. 92; Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 299-300; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 126-127; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/III, s. 765-766; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. VIII, s. 8-9; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, s. 137; *Hetum Vekâyinâmesi*, s. 19; Holt, *Haçlılar*, s. 107; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 356-357; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 287.

⁴⁷⁹ Holt, *Haçlılar*, s. 107.

sonra el-Melik el-Eşref Dimaşk'tan hareket ederek 17 Mayıs'da Haleb'e vardı. Sultan Berkûk döneminde kuşatılan (1279) fakat ele geçirilemeyen, Ermeni Kilisesi'nin patriklik merkezi olan, Fırat kenarında, Bîre'nin kuzeyinde yer alan Rum Kale (Kal'at er-Rum), İlhanlı hükümdarı Argun'un ölümünden sonra (1291) çıkan kargaşadan da faydalanılarak, kuşatıldı. Kral II. Hetum, dayısı Baron Raymond'u seçme askerlerden oluşan bir kuvvetle Memlûkler'e karşı savaşa gönderdi. Karamanlılardan da yardım alan Memlûkler, mancınıklarla kalenin surlarını yıktı. Dış surları geçtikten sonra bir lağım açarak iç kaleyi temelinden oynatmaya ve bu suretle burayı da ele geçirmeye teşebbüs ettiler. Ahali kalenin elden gideceğini anlayınca, 33 gün süren kuşatmanın ardından, hayatlarının bağışlanmasını istediler. Daha önce defalarca teslim olmaları teklif edilip kabul edilmediği için Sultan onların bu isteklerini kabul etmedi. Ancak ertesi gün Katolikos Stephannos, piskopos ve papazları yanına alıp Sultanın katına çıktı. Sultan el-Melik el-Eşref Halil, bu defa onların ricasını kabul etti ve 28 Haziran 1292 tarihinde Rum Kale fethedildi⁴⁸⁰.

İsmi Kal'at el-Müslimin olarak değiştirildi. Şâm nâibi Sencer eş-Şucaî buraya nâib olarak atandı ve kalenin tamir ve termimi ile görevlendirildi⁴⁸¹. 30 binden fazla Hristiyan Mısır'a götürüldü. Bunların bir kısmı burada hapsedildi bir kısmı da köle olarak satıldı (1292)⁴⁸².

b- Ermeniler Üzerine Sefer Hazırlığı ve Behisni'nin Ele Geçirilmesi

Rum Kale'nin fethinden sonra Sultan el-Melik el-Eşref Halil, 17 Mayıs 1293 yılında, Kahire'den Dimaşk'a geldi. Haleb ve Çukurova'nın savunması

⁴⁸⁰ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 93; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 130; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 305; ; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 149; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 143-144; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 323; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 362; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 91; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 778; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 10; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 91; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 287; Irwin, **The Middle East**, s. 78; Har-El, **Struggle**, s. 32; Holt, **Haçlılar**, s. 107; Nersesian, **The Armenians**, s. 49; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 77.

⁴⁸¹ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 93; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 131; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 306; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 363; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed- Dürer**, C. VIII, s. 322-332; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 144; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 149; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 778; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VIII, s. 10; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 83.

⁴⁸² İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 323; Abû Farac, **Abû Farac Tarihi**, C. II, s. 640; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 91; Hetum **Vekâyinâmesi**, s. 19-20; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 81.

için önemli bir güzergâh üzerinde bulunan Behisni üzerine bir ordu göndermek için hazırlığa başladı. Rum Kale'yi kaybeden ve Memlûklerin güçlü baskısı altında kalan Ermeni Kralı bu esnada elçilerini göndererek af diledi ve barış yapmak istediğini bildirdi. Sultan emirleri ile istişare ettikten sonra sefer hazırlıklarını durdurdu ve Behisni, Maraş ve Tell Hamdûn kalelerinin verilmesi ve yıllık verginin iki katına çıkması şartıyla barışın yapılabileceğini bildirdi⁴⁸³. Bu şartlarla antlaşma yapıldıktan sonra ülkelerine dönen elçiler, 6 Temmuz 1293'de yanlarında o yılın vergisi ve hediyelerle sözü edilen kaleleri teslim almak üzere görevlendirilen Dimaşk nâibi Seyfeddin Togan ile birlikte Dimaşk'a geldi. Onlar Dimaşk'a geldiklerinde Sultan, Kahire'ye döndüğünden elçiler de Kahire'ye giderek vergi ve hediyeleri takdim ettiler. Bu arada antlaşma şartlarında adı geçen kalelerden sadece Behisni teslim edildi ve o yılın vergisi de verilerek barış yapıldı. Behisni'ye nâib olarak Emir Bedreddin Bektaş tayin edildi, ayrıca bir kadı ve bir de hatib görevlendirildi⁴⁸⁴. Maraş ve Tell Hamdûn ise 1297-1298 yılına kadar Ermenilerin elinde kaldı.

Suriye'yi Haçlılardan temizlemesine rağmen, kötü ahlakı sebebiyle emirler ile arası açılan Sultan Halil, ümerâ tarafından bir av esnasında öldürüldü (13 Aralık 1293)⁴⁸⁵. Hemen öldürüldüğü yerde ümerâ, Baydara'nın sultan olmasına karar verip ona biat etti ise de Sultan Halil'in memlûkleri başlarında Emir Zeyneddin Ketboğa olmak üzere, onların peşine düşerek Baydara'yı öldürdüler⁴⁸⁶. Emir Zeyneddin Ketboğa'nın sultan olması

⁴⁸³ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 157; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 160; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/III, s. 784; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. VIII, s. 12; Irwin, *The Middle East*, s. 81; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 89.

⁴⁸⁴ İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 160; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 156; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. VIII, s. 340-342; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/III, s. 784; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 91-92. Maraş ve Tell Hamdûn'un teslim edilmediğini daha sonra yapılan seferlerden anlamaktayız.

⁴⁸⁵ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 137; Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el- Ahbâr*, s. 96; Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 312; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 90-91; eş-Şâfiî, *Düvel el-İslâm*, s. 47; İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 167; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 162-163; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 366; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. I/III, s. 790; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. VIII, s. 14-16; *Hetum Vekâyinâmesi*, s. 20; Kopraman, "Memlûkler", *DGBİT*, s. 472-475; Holt, *Haçlılar*, s. 107; Irwin, *The Middle East*, s. 82; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 92.

⁴⁸⁶ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 137; Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el- Ahbâr*, s. 96-97; Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 314; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 92;

beklenirken, Sultan Halil'in Kalat el-Cebel'de nâib olarak bıraktığı Emir Alemüddin Sencer eş-Şücâî buna mani oldu. İki emir arasında büyük bir rekabet vardı. Neticede Halil'in kardeşi Muhammed'e biat ettiler (15 Aralık 1293)⁴⁸⁷.

Memlûk tahtına geçen en-Nâsır Muhammed Kalavun, bu ailenin en önemli sultanıdır. Üç defa sultan olmuştur. İlk saltanatında (1293-1294) 9 yaşında bir çocuk olduğu için nâibü's-saltana Zeyneddin Ketboğa ve Vezir Alemüddin Sencer eş-Şücâî etkin idi. Sonunda Zeyneddin Ketboğa sultan oldu (1294)⁴⁸⁸.

Moğol asıllı olan Ketboğa zamanında (1294-1296) Mısır'da Nil nehrinin alçalmasıyla mahsül azalmış, fiyatlar yükselmiş ve sivil halk aç kalarak kendisine beddua etmeğe başlamıştı⁴⁸⁹. Bu yetmezmiş gibi İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmud Han'ın İslamiyeti kabul etmesi sebebiyle oradan kaçan putperest Uyratlar'ı Mısır'a kabul ederek onlara zengin ıktalar tahsis etmiş ve askerleri de kızdırmıştı. Öte tarafta Nâib es-Saltana Hüsameddin Lâçin de Ketboğa'nın ayağını kaydırmak için fırsat kolluyordu. Nihayet Lâçin, Ketboğa'ya bir komplo hazırlamış ve Ketboğa Dimaşk'a kaçarak canını zor

en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 165-167; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 366; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 47; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 167-168; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 790-793; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 16-17; Irwin, **The Middle East**, s. 85; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 110; Holt, **Haçlılar**, s. 108.

⁴⁸⁷ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 138; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 97- 98; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 315; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 93; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 168; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 366; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 47; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 169; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 794; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 17, 35; Irwin, **The Middle East**, s. 85; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 110; Holt, **Haçlılar**, s. 108.

⁴⁸⁸ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 99-100; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 315-323; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 144; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 94-97; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 47-48; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 178; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 367-368; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 179; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 794- 806; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 42; Irwin, **The Middle East**, s. 85; Holt, **Haçlılar**, s. 109-110; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 111.

⁴⁸⁹ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 144-145; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 101; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 325-326; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 184-185; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 185-186; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 814-815; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 370; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 97-98; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 48-50; eş-Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 48; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 112.

kurtarmıştı (15 Kasım 1296)⁴⁹⁰. Daha sonra Ketboğa Lâçin'e itaatini arzetmiş ve kendisine Serhad'da Onlar Emirliği⁴⁹¹ verilmiştir⁴⁹².

Kral II. Hetum devrinde, Memlûkler ve İlhanlı hükümdarı Argun arasında karşılıklı yapılan iki sefer müstesna kayda değer bir savaş yapılmadı. Ancak Argun, Memlûklere karşı müttefik edinmek için Papaya, Fransız ve İngiliz krallarına elçiler göndermiş ancak umduğuna nail olamamıştı⁴⁹³. İlhanlı hükümdarı Argun'un ölümünden sonra (Temmuz 1291) yerine Geyhatu (1291-1295) geçmişse de Baydu'nun muhalefetiyle karşılaşarak tahtı Baydu'ya teslim etmek zorunda kalmıştı⁴⁹⁴. Baydu'nun İslamiyetten daha çok Hristiyanlığa meyilli olduğunu öğrenen Ermeni kralı II. Hetum, Memlûklerin dâhilî mücadelelerle uğraşmalarını fırsat bilerek Hanla bizzat görüşmek için yola çıktı. İlhanlı tahtında yaşanan taht mücadelelerinden sonra Baydu'nun yerine Gâzân Han'ın tahta çıktığını öğrenince onun huzuruna çıktı ve Baydu için getirdiği hediyeleri de ona takdim etti. Onun bu hareketi üzerine Gâzân Han, *"Sen bizi değil, Baydu'yu ziyarete geldin"* dediğinde II. Hetum, *"Ben Cengiz Han'ın bütün ahfadına ubudiyet göstermekle mükellefim. Tahta kim oturuyorsa ihtiramlarımı ona arz ederim"* şeklinde cevap vererek onu memnun etti. Bunun üzerine Gâzân Han ona hil'at giydirerek krallığını tanıdı⁴⁹⁵. Bunun yanında II. Hetum, Gâzân Han'ın 1295'de Baydu'nun öldürülmesinden sonra verdiği, Hristiyan kiliselerinin ve Yahudi havralarını yıkılmasını, din adamlarına kötü muamele

⁴⁹⁰ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 148; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 102-103; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 193; Ebû' Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 370; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 197; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 819-820; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VIII, s. 53-54; Holt, **Haçlılar**, s. 110; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 112.

⁴⁹¹ Onlar Emiri (Emir-i Aşere): Bunlar on memlûke sahip olma hakkı olan emirlerdi. Bazılarının sahip olduğu memlûk sayısı belli değildi. Bazen artar bazen eksilirdi. Küçük valiler ve küçük vazifelerin görevlileri bunlardan olurdu. Bkz. el-Kalkaşandî, **Subh el-A'sâ**, C. IV, s. 15.

⁴⁹² İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 99. Bir yıl 10 ay 20 gün Serhad'da bu vazifeyi yapan Ketboğa'ya daha sonra Sultan el-Melik en-Nâsır zamanında Hama nâibliği verildi. Ketboğa burada H. 702 yılındaki vefatına kadar kaldı. Cenazesi Dimaşk'a taşınarak Kasyon'a defnedildi. Bkz. İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 193, 221; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 148; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 336; Baybars ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürrer**, C. IX, s. 14; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VIII, s. 55-57, 164.

⁴⁹³ Sümer, "İlhanlı", s. 190; Spuler, **İran Moğolları**, s. 252-253.

⁴⁹⁴ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 326; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 182. Spuler, **İran Moğolları**, s. 102.

⁴⁹⁵ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 655-656; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 69.

edilmesini ve onlardan vergi alınması buyruğunu kaldırmasını rica etti. Bu ricası da yerine getirildi. Ermeni Kralı II. Hetum, 9 Ekim 1296'da ülkesine geldi⁴⁹⁶.

Gâzân Han'ın bu dostane muamelesinden sonra Kral II. Hetum, Memlûklere karşı İlhanlı yardımı hususunda ümitlendi. Ancak bu durum Gâzân Han'ın halefleri zamanda değişecek ve Ermeniler İlhanlılardan yardım ümidini kesmek zorunda kalacaklardır⁴⁹⁷.

IV- SULTAN HÜSAMEDDİN LÂÇİN DEVRİ

1296 yılında tahta geçen Hüsameddin Lâçin (1296-1298), el-Mansur lakabını kullandı⁴⁹⁸.

a- Çukurova Üzerine Sefer

Ermeni Kralı II. Hetum Memlûklerin dâhili mücadelelerini fırsat bilerek İlhanlılarla ittifakını tazelemişti. Bundan sonra, kardeşi Toros ile birlikte, Bizans İmparatoru ile ittifak kurmak için İstanbul'a giden II. Hetum, bu sırada Ermeni ileri gelenlerinin desteğini sağlayan diğer kardeşi Simbat tarafından tahtan indirildi (1296)⁴⁹⁹.

Sultan Hüsameddin Lâçin devrinde gerek İlhanlılar gerekse Ermeniler iç meselelerle meşgul oldukları için Lâçin Çukurova'ya bir sefer düzenleyerek dikkatleri başka tarafa çekmek istedi. Sultan böylece nüfûzlu emirleri merkezden uzak tutmak istiyordu⁵⁰⁰.

⁴⁹⁶ Abû'l- Farac, **Abû'l- Farac Tarihi**, C. II, s. 656; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 69.

⁴⁹⁷ Ersan, **Ermeniler**, s. 217.

⁴⁹⁸ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 100; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 104; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 334; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 49; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 194; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 54-55.

⁴⁹⁹ **Hetum Vekâyinâmesi**, s. 21; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 106; Ersan, **Ermeniler**, s. 218.

⁵⁰⁰ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 339; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 73; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 106-107.

Sultan Hüsameddin Lâçin, Bedreddin Bektaş el-Fahrî el-Sâlihî, Şemseddin Aksungur Karatay el-Mansûrî ve Hüsameddin Lâçin er-Rumî kumandasında on bin atlıdan oluşan bir orduyu Çukurova'ya sevketti⁵⁰¹.

Bu arada Dimaşk, Safed, Hama ve Tarabulus naiblerine hazırlanmaları emredildi. Dimaşk naibi Seyfeddin Kıpçak, Safed naibi Seyfeddin es-Sâkî el-Zahirî, Hama nâibi el-Melik el-Muzaffer Takiyyüddin Mahmud ve Baybars el-Çalık el-Acemî ve Bahaeddin Kara Arslan gibi emirler de bu sefere katıldı. Bu hazırlıkları haber alan Ermeni kralı aceleyle barış istedi ise de kabul edilmedi⁵⁰². Memlûk ordusu Haleb'e geldi. Emir Bedreddin Bektaş, Bagras'dan bir grup asker ile birlikte İskenderun ve Tell Hamdûn'a gitti. Memlûk ordusu Çukurova'ya yayılarak her yeri yağmaladı⁵⁰³. Hama nâibi el-Melik el-Muzaffer ile Alededdin Sancar ed-Devadârî ve Emir Şemseddin Aksungur Karatay 17 Nisan 1298 tarihinde geri kalan askerler ile birlikte Ceyhan Nehri'ne ve oradan da Sis yakınlarındaki Derbend bölgesine ulaştılar⁵⁰⁴. Bölgeye geldiklerinde Emir-i Silah Bedreddin ile Emir Alameddin ed-Devâdarî arasında çıkan ihtilaf sebebiyle Hama nâibi Sis'e yöneldi. Emir Bektaş ise Anazarba tarafına giderek burada 2 gün bir gece durduktan sonra Adana'ya gitti. İki grup Adana'da birleşti. Burada bulunan Ermeniler öldürüldü ve hayvanlarına el konuldu. Bölge yağmalandıktan sonra askerler Adana'dan Misis'e gelerek burada üç gün kaldılar. Askerlerin Bagras'a geçişini sağlamak için Ceyhan Nehri üzerine bir köprü inşa edildi. Antakya ovasında üç gün konaklayan Memlûk askerleri Mısır'a ulaşmak amacıyla Demir Köprü'ye gittiler⁵⁰⁵.

⁵⁰¹ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 339; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 202; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 212.

⁵⁰² en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 213; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 837-838; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 110.

⁵⁰³ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 151; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 339; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 372; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 838; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 111.

⁵⁰⁴ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 106; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 214; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 838; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 372; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 111; Kanat, "Çukurova", s. 96.

⁵⁰⁵ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 213-214; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 838-839; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 112.

Sultan Lâçin, ordu buradayken mektup yazarak Tell Hamdûn ve Nuceyme'yi fethetmeden dönmelerini, aksi takdirde ıktalarının verilmeyeceğini bildirdi⁵⁰⁶. Memlûk ordusu Antakya'dan Haleb'e döndü. Burada bir müddet konaklayan ordu Bagras yoluyla tekrar Sis'e yöneldi⁵⁰⁷. Emir Seyfeddin Kackın ve Emir Bahaaddin Kara Arslan Ayas'a gittiler ancak oradan yenilgiyle döndüler. Çünkü Ermeniler bostanlara tuzak kurmuşlardı⁵⁰⁸. Daha sonra Emir Bektaş bütün orduyla birlikte Tell Hamdûn'a ilerledi. Ermeniler Nuceyme Kalesi'ne sığınmışlardı. 42 gün süren kuşatmadan sonra Tell Hamdûn, Ermenilerin erzakının tükenmesi sebebiyle aman dilemeleriyle 18 Temmuz 1297 tarihinde ele geçirildi⁵⁰⁹. Bunun yanında Haleb nâibi Emir Seyfeddin et-Tabbâhî beraberindeki kuvvetler ve Türkmenlerden oluşan bir grup askerle Maraş'a girdi ve şehir aynı ay içinde (Temmuz 1297) ele geçirildi⁵¹⁰. Bu sayıca kalabalık ve güçlü Memlûk ordusundaki emirler fetihlere devam ederek bu seferlerinde pek çok kaleyi ele geçirdiler. Kaynaklarda kale isimleri konusunda tam bir ittifak olmamakla birlikte bunlar: Sungur, Zencefre, Misis, Nuceyme, Kuvâre (Ayas Limanı'nın doğusunda), Tell Hamdûn (Toprak Kale), Maraş, Hamis (günümüzde Osmaniye'nin güneydoğusundaki Çardak Kalesi), Sirfendikar ve Hacer-i Şuğlan (günümüzde İskenderun'un doğusunda ve Derbsâk'ın kuzeybatısında bulunan Çalan)'dır⁵¹¹.

⁵⁰⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 214; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 839; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 112.

⁵⁰⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 214; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 114.

⁵⁰⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 214; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 114.

⁵⁰⁹ Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 106; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 214; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 841; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 117.

⁵¹⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 214; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 374; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 104; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 839; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. VIII, s. 73; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 117.

⁵¹¹ İbn ed-Devâdârî'den Tell Hamdûn, el-Nekir, Necm Kalesi, Hacer-i Şuğlan olarak dört kalenin ele geçirildiği yazar. Bkz. İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. VIII, s. 370; el-Makrîzî'den el-Nekir, Hacer-i Şuğlan, Sirfendikar, Zencefre, Hamis kalelerinin isimleri geçer. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 841; Ebû'l-Fidâ'da Hamis, Tell Hamdûn, Kuvâre, en-Nefir, Hacer-i Şuğlan, Sirfendikar ve Maraş kalelerinin isimlerinin yanında geri kalan kalelerin de teslim edildiği yazar. Bkz. Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 374; Baybars el-Mansûrî'den Tell Hamdûn, Hamis, Necm Kalesi, Misis, Sirfendikar, Hacer-i Şuğlan kalelerinin isimleri geçer. Bkz. Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 106; İbn Tagrıbirdî'den Tell Hamdûn, Tell Başır ve Maraş geçer. Bkz. İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. VIII, s. 73; İbn Habib'den Tell Hamdûn, Kuvâre, el-Nekir, Hacer-i Şuğlan, Sirfendikar, Maraş ve Ceyhan nehrinin güneyindeki diğer Ermeni kaleleri olarak geçer. Bkz. İbn Habib, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 203; Baybars ed-Devâdârî'den Tell Hamdûn, Misis, Hamis, Necm Kalesi, Sirfendikar, Hacer-i Şuğlan geçmektedir. Bkz. Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 339; en-Nüveyrî'den Tell

Zaptedilen yerlere Seyfeddin Esendimir vali olarak tayin edildi⁵¹². Fetih tamamlanmış, ordu Haleb'e dönmüştü. Ancak Esendimir bölgeye ulaşmadan İlhanlılar buraya geldi. Bunun üzerine Esendimir geri dönmek zorunda kaldı ve buralar tekrar Ermenilerin eline geçti⁵¹³.

Bu olay üzerine Sultan Haleb'de bulunan Memlûk ordusuna takviye olarak Emir Seyfeddin Bektemir el-Zâhirî el-Mansurî, Emir İzzeddin Toktay, Emir Mübarizüddin Evliya b. Karaman, Emir Alaaddin Aydoğdu Şâkir el-Hüsâmî'yi 3 bin atlıyla gönderdi. Bu birlik 26 Ağustos'ta Dimaşk üzerinden Haleb'e geldi. Bunun üzerine Ermeni kralı elçi göndererek af diledi⁵¹⁴.

Bütün bu olanlardan sonra Ermeni Kralı affedildi ve haraç vermesi şartıyla taraflar arasında bir barış antlaşması yapıldı⁵¹⁵.

Sultan Lâçin ümerâya hoş sözler söyleyerek sultan olduktan sonra “*er-Ravk el-Hüsâmî*” adıyla bilinen meşhur tahriri yaptırmış ve bu tahrir neticesinde emirlerin ve askerlerin ıktaları daralmış ve gelirleri azalmıştı. Bu sebeple kızgın olan emirler ona beddua ediyorlardı. Sultan Halil'i öldürmesi sebebiyle el-Eşrefiyye memlûkleri de fırsat bekliyorlardı. Neticede Sultan Hüsameddin Lâçin ve Nâib es-Saltana Mengü Temir öldürüldü (16 Ocak 1299)⁵¹⁶. Emirler, Muhammed b. Kalavun'un sultan olmasına karar verdiler ve Kerek'ten çağırarak ikinci defa tahta oturttular⁵¹⁷.

Hamdûn, Nuceyme, Maraş, el-Nekir, Hacer-i Şuğlan, Sirfendikar, Zencefre, Hamis'le birlikte toplam 11 Ermeni kalesinin ele geçirildiği kayıtlıdır. Bkz. en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 214-216. İbn Dokmak'da Tell Hamdûn, Maraş, Hamis, Nuceyme, Hâruniyye, Sirfendikar, Sultankalesi'nin isimleri verilmiş. Bkz. İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 104.

⁵¹² Ebû' Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 374; İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 370; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 216; el-Makrizî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 841; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 123.

⁵¹³ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 216; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 123. el-Makrizî'de Esendimir'in bölgedeki mahsul ve gelirleri sattıktan sonra Moğolların gelişi ile oradan çekilip gittiği ve bundan sonra kalelerin tekrar Ermenilerin eline geçtiği belirtilmektedir. Bkz. el-Makrizî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 836-841.

⁵¹⁴ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 107; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 216; el-Makrizî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 841.

⁵¹⁵ İbn ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. VIII, s. 369-370; el-Makrizî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 837-841; Surûr, **Devlet Benî Kalavun**, s. 226; Irwin, **The Middle East**, s. 120; Sümer, “Çukurova”, s. 13; Kanat, “Çukurova”, s. 96.

⁵¹⁶ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 153; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 107-108; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 349; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 378; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 101-103; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 50-51; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 212; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 225-227; el-Makrizî, **es-Sülûk**, C.

V- SULTAN MUHAMMED B. KALAVUN'UN II. SALTANATI (1299–1309)

Sultan el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun, 14 yaşındayken ikinci kez tahta oturdu. Tahta geçtikten sonra devlet idâresinde düzenlemeler, yeni azl ve tayinler yaptı⁵¹⁸. Ardından Ermeniler üzerine sefer düzenledi.

a- Çukurova Üzerine Yapılan Akın

Memlûklerin, Ermenilerin İlhanlılar için ileri karakol konumunda olan kalelerini ele geçirmesi ve buralara Türkmenleri yerleştirmesinden sonra Gâzân Han, 1299–1300 yılında Birinci Suriye Seferi olarak adlandırılan seferine çıktı⁵¹⁹.

Bu sırada krallık zorla elinden alınmış olan II. Hetum, kardeşleri Simbat ve Konstantin'i sürgüne gönderip öldürttükten sonra tekrar tahta geçti (1298).

II. Hetum 5000 kişilik bir orduyla Gâzân Han'ın Suriye seferinde iştirak etti. Gâzân Han, Fırat'ı geçip Haleb'i işgal etti⁵²⁰. İlhanlı kuvvetleri bir Memlûk müfrezesini 23 Aralık 1299'da Hama ve Hims arasında bulunan Mecma' el-Muruc (Vadi el-Haznedâr) mevkiinde yendi⁵²¹. Gâzân Han, Hims'i geçip 30

I/III, s. 841-842, 856-858; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VIII, s. 98-104; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 111-112; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 113.

⁵¹⁷ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 378-379; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 105; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBâr**, s. 108; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, Tah. Hans Robert Roemer, Kahire, 1960, s. 7; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 51; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 213; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 229; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 872; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 84; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 112; Irwin, **The Middle East**, s. 85; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 93; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 113.

⁵¹⁸ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBâr**, s. 110; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 105; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 234-235; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 379; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 7-8; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 782-783.

⁵¹⁹ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBâr**, s. 110-111; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 52; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 220; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 8; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 379-380; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 105; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 876-877; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 94; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 112.

⁵²⁰ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 885-886; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 95; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 240; Spuler, **İran Moğolları**, s. 111.

⁵²¹ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 157; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- AHBâr**, s. 111; Baybars ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 17-18; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 358; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXI, s. 241-242; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 381; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 52; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 220; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 106; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 98; Spuler, **İran Moğolları**, s. 111-112; Holt, **Haçlılar**, s. 112; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 295; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 136; Kanat, "Çukurova", s. 96.

Aralık 1299'da Dimaşk'ı teslim aldı⁵²². İlhanlı askerleri ve orduda bulunan Ermeniler, Gâzân Han'ın emirlerine rağmen etrafı talana başladılar. Camilerde, türbelerde ve medreselerdeki halılara ve kandillere varıncaya kadar ne varsa yağma ettiler. Bazı binaları yaktılar, saklanmış paraları bulmak bahanesiyle cesetleri mezarlarından çıkardılar. Halkın çoğunu öldürdüler, pek çoğunu da esir aldılar⁵²³. Böylece Ermeniler de Memlûklerin Çukurova'da yaptıklarının intikamını alıyorlardı. Dimaşk'ı yerle bir etmek niyetinde olan Ermeni kralına, Moğol emiri Kıpçak engel oldu ve buna karşılık olarak onlara es-Sâlihiyye'yi teslim etti⁵²⁴. Ermeni kralı II. Hetum, bu savaştan sonra İlhanlıların ele geçirdiği esirlerden çok miktarda satın aldı ve bunları gemilerle Frenk ülkelerine gönderdi. Esirler öyle çoktu ki, İbn ed-Devâdârî, bir esirin 10 dirheme satıldığını kaydeder⁵²⁵.

İlhanlıların Suriye'deki hâkimiyeti oldukça kısa sürdü. Nitekim Gâzân Han'ın buradan çekilmesinden sonra Sultan en-Nâsır Muhammed, es-Sâlihiyye'ye kadar gelerek hâkimiyetini tekrar tesis etti ve Kahire'ye döndü⁵²⁶.

en-Nüveyrî'nin kaydına göre bu savaştan sonra Ramazan ayında Bizans ve Ermeni kralının elçileri yanlarında hediyelerle Kahire'ye geldiler. Bu gelişin sebebi Ermeni kralının Bizans kralı vasıtasıyla af dilemesi idi⁵²⁷.

Ermeni kralının Gâzân Han'ın Suriye seferinde Memlûklere karşı İlhanlıların yanında yer alması, ödemekte olduğu vergiyi göndermekten imtina etmesi ve ticarete engel olması gibi sebeplerle en-Nâsır Muhammed

⁵²² Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 158; Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 359; ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. IX, s. 18; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 241-242; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 381; İbn Habîb, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 220; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 106; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 891; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. VIII, s. 99; Spuler, *İran Moğolları*, s. 112; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 296; Holt, *Haçlılar*, s. 112; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 136; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 69.

⁵²³ Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 114; Baybars ed-Devâdârî, *Zübdet el-Fikre*, s. 360; İbn Habîb, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 220; ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. IX, s. 22-23; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 242.

⁵²⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 248; ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. IX, s. 46; Simbat, *Vekâyinâme*, s. 94; Steward, *The Armenian Kingdom*, s. 136; Ersan, *Ermeniler*, s. 220.

⁵²⁵ ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. IX, s. 46; Ersan, *Ermeniler*, s. 220.

⁵²⁶ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mülûkiyye*, s. 159; Baybars el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, s. 114-115; eş-Şâfiî, *Düvel el-İslâm*, s. 53; İbn Habîb, *Tezkirât en-Nebîh*, C. I, s. 221; ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürer*, C. IX, s. 37-40; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 251-253; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. I/III, s. 900-901; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 107; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. VIII, s. 104.

⁵²⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 237.

Çukurova'ya bir sefer düzenlenmesini emretti. Nisan-Mayıs 1302 yılında Bedreddin Bektaş el-Fahrî ve İzzeddin Aybek kumandasında bir ordu gönderildi⁵²⁸. Ramazan ayında Mısır'dan yola çıkan ordu Hama'ya ulaştığında, Hama nâibi el-Âdil Ketboga da kendi askerleriyle bu orduya katıldı. Memlûk ordusu 13 Haziran 1302 tarihinde Hama'dan yola çıktı. 28 Haziran'da Haleb'e ulaştı 4 Temmuz'da Bagras'dan geçerek Sis önlerine geldi. Sis kuşatıldı. Daha önceki orduların yaptığı gibi ekili yerler tahrip edilerek Derbend üzerinden 16 Temmuz'da Antakya'ya geri dönüldü⁵²⁹. Buna rağmen Ermeniler, 1303 yılında Dimaşk'a sefer düzenleyen İlhanlı ordusuna katılmaktan geri kalmadılar⁵³⁰.

b- Ermenilerin Gâzân Han'ın İkinci Suriye Seferine İştiraki Üzerine Memlûkler'in Sis Seferi

Gâzân Han'ın Dimaşk'tan ayrılmasından sonra Memlûklerin burada hâkimiyetlerini yeniden tesis etmesi üzerine Gâzân Han, Suriye üzerine yeni bir sefer yapmaya karar verdi. Ermeni kralına da sefere katılması için gerekli hazırlıkları yapmasını emretti⁵³¹. Ermeni kralı kuşatma işlerinde çalışacak zenaatkârların da bulunduğu dört bin atlı, bin piyade, dört bin okçudan müteşekkil bir ordu oluşturdu⁵³².

Kutluşah kumandasındaki İlhanlı kuvvetleri Dimaşk'a hareket etti. Ermeni kralı da ordusuyla birlikte Dimaşk'a geldi⁵³³.

Diğer taraftan Mısır'dan Emir-i Silah Bedreddin Bektaş kumandasında bir ordu Suriye'ye doğru harekete geçti. Emir Alemüddin Sencer es-Sevabî ve

⁵²⁸ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 120; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 392; İbn Habîb, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 239; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 386; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 922; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s. 122; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 155.

⁵²⁹ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 120; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. I/III, s. 922-923; Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el- Ahbâr**, s. 120; İbn Habîb, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 239; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 386; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. VIII, s.122; Spuler, **İran Moğolları**, s. 114; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 155.

⁵³⁰ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 384; İbn Habîb, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 245; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. I/III, s. 922-923; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 95; Ersan, **Ermeniler**, s. 221.

⁵³¹ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 97; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 150; Ersan, **Ermeniler**, s. 221.

⁵³² Simbat, **Vekâyinâme**, s. 98.

⁵³³ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 166; İbn Habîb, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 245; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 388; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 98; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 298; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 149.

Şemseddin Sungurşah el-Mansûrî ve pek çok ümerâ askerleri ile birlikte bu sefere iştirak ettiler. Tarabulus, Hama, Haleb ve Safed nâiblerine mektuplar yazılarak asker göndermeleri emredildi⁵³⁴. Bu yeni gelen askerlerle birlikte Bedreddin Bektaş, Şâm'dan Haleb'e doğru ilerledi. Burada hastalanan Bektaş⁵³⁵, ın yerine oğlu askerlerin başına geçti ve iki ordu 20 Nisan 1303'de Dimaşk yakınlarında Şakhab'da karşılaştı. Türkmenlerin de Memlûk ordusuna katıldıkları bu savaşta İlhanlılar ve onlara destek olan Ermeniler bataklık alanda büyük bir hezimete uğradılar⁵³⁶.

Memlûk askerleri buradan iki kola ayrıldı. Bunlardan birine Hama nâibi Seyfeddin Kıpçak diğerine ise Haleb nâibi Şemseddin Karasungur kumanda ediyordu. Emir Kıpçak ile birlikte olanlar Rum Kale tarafından Derbend'e girdiler. Buraları yağmalayıp, karşılarına çıkanları öldürdüler. Şemseddin Karasungur'un emrindeki Memlûk ordusu ise Sis'e girdi ve buraları yağmalayıp, ekinleri yaktı ve halkı esir etti. Memlûk ordusu buradan Tell Hamdûn'a kadar ilerledi. Gâzân Han'ın ilk Suriye seferi neticesinde elden çıkan ve altı baron ile müdafaa edilen Tell Hamdûn'un halkı kâmilen Ermenilerden müteşekkil idi. Ermeniler bu kaleyi vermemek için uzun süre direndiler. Ancak 17 Haziran 1304'de amanla kaleyi teslim ettiler⁵³⁷. Ermeni kralının vergi göndermesini önleyen altı barondan İslâmiyeti kabul eden biri hariç gerisi Haleb nâibinin emri üzerine öldürüldü⁵³⁸. el-Makrîzî'nin kaydına göre Nuceyme Kalesi de alındıktan sonra bol ganimetle geri dönüldü.⁵³⁹ İbn ed-Devâdârî'nin kaydına göre, Ermeni kralı ile Müslüman

⁵³⁴ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 110; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 17-18; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 369.

⁵³⁵ Nitekim Emir Bedreddin Bektaş bu rahatsızlığı neticesinde vefat etmiştir. Bkz. **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 55.

⁵³⁶ Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, s. 123-126; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 174; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 110-111; Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 388; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 109; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 246-247; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 18; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 369; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, VIII, s. 126-129; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 99; Spuler, **İran Moğolları**, s. 115; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 298; Holt, **Haçlılar**, s. 113.

⁵³⁷ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 110-111; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 52; İbn Habib, **Tezkirât en-Nebîh**, C. I, s. 257; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 369; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 160.

⁵³⁸ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 369.

⁵³⁹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 369.

esirleri iade etmesi ve Ceyhan'dan Haleb'e kadar olan kaleleri ve vergisini vermesi şartıyla antlaşma yapıldı⁵⁴⁰.

Kaçabilen İlhanlı ve Ermeni askerleri Fırat kıyısına ulaştıklarında nehrin taşıdığını ve geçilmez bir hal aldığını gördüler. İlhanlılar, tulum ve sallarla karşıya geçerken Ermenileri de ücret karşılığında karşı yakaya taşımışlardı⁵⁴¹.

Böylece tehlikeyi atlatan Kral, ardından Gâzân Han'ın huzuruna çıktı. Han, onu teselli etti. Masrafları kendisine ait olmak üzere 1000 kişilik bir İlhanlı muhafız kıtasının yanında 1000 süvarilik diğer bir alayın masrafına karşılık olmak üzere Anadolu vâridâtından bir pay tahsis etti. Daha sonra kral Çukurova'ya geri döndü⁵⁴².

Bu savaş neticesinde İlhanlıların Suriye üzerindeki iddiaları sona erdi.

c- Sis Seferi ve 1305 Antlaşması

Haleb nâibi Şemseddin Kara Sungur el-Mansûrî, Ermeni Kralının göndermesi gereken yıllık vergiyi geciktirmesi üzerine 1305 yılında Seyfeddin Kuştemür eş-Şemsî kumandasında Şemseddin Aksungur el-Farisî, Fethüddin Sabre el-Mihmendâr, Seyfeddin Kuştemür el-Necibî ve Seyfeddin Kuştemür el-Muzafferî'nin de aralarında bulunduğu yaklaşık 2 bin kişilik bir orduyu Çukurova'ya sevketti⁵⁴³. Bunun üzerine II. Hetum, ödenmesi gereken paranın bir miktarını geri dönmeleri karşılığında Kuştemür'a ödedi. Ancak Memlûk askerleri İlhanlı ve Ermeni kuvvetleriyle karşılaşınca kadar yürümeye devam ederek geçtikleri yerlerdeki köyleri yağmalayarak yakıp yıktılar. Ebû'l-Fidâ, en-Nüveyrî ve İbn ed-Devâdârî'nin ifadelerine göre içkiye düşkün olan Kuştemür'ün tedbirsizliği yüzünden, İlhanlı askerlerinin Ermeni kuvvetlerini desteklemesi sebebiyle Haleb askerleri, karşılaştıkları Ermeni ve İlhanlı

⁵⁴⁰ İbn ed-Devâdârî, yedi kale ele geçirildiğini kaydetmekle birlikte bunlardan yalnız Nüceyme ve en-Nekir'in adlarını zikretmiştir. Bkz. **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 111.

⁵⁴¹ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 99.

⁵⁴² Simbat, **Vekâyinâme**, s. 100; Ersan, **Ermeniler**, s. 221.

⁵⁴³ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 411; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 177; Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 392; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 131; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 69; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, Tah. M. Abdulkadir Ata, Beyrut-Lübnan, s. 390.

kuvvetleri karşısında yenildi ve bazı önde gelen emirler esir alındı.⁵⁴⁴ Haleb ümerâsından Fethüddin Subre el-Mihmandâr, Şemseddin Aksungur el-Farisî, Seyfeddin Kuştemür el-Necibî ve Seyfeddin Kuştemür el-Muzafferî bunlardandı. Bu emirler Karakurum'a gönderildi. Seyfeddin Kuştemür eş-Şemsî Haleb'e geri döndü⁵⁴⁵.

Haleb nâibi Kara Sungur bu olayı derhal Sultan'a bildirdi. Sultan hemen Bedreddin Bektaş, Baybars ed-Devâdâr, Akkuş el-Mavsilî komutasında 4 bin atlıdan oluşan yeni bir orduyu Kahire'den yola çıkmak üzere hazırladı⁵⁴⁶. Ermeni kralı bundan korkarak Haleb nâibine bir mektup yazdı ve bu savaşta sadece İlhanlı askerlerinin olduğunu, kendi askerlerinin bulunmadığını ve bundan böyle yıllık vergisini düzenli ödeyeceğini temin ederek değerli armağanlar gönderdi. Bunun üzerine en-Nâsır Muhammed, Gazze'ye kadar gelmiş olan ordusunu geri çekerek savaştan vazgeçti⁵⁴⁷. Bu gelişme üzerine Memlûkler ve Ermeniler arasında 1305 yılında antlaşma imzalandı. Yapılan antlaşmaya göre II. Hetum, Ceyhan ırmağından Haleb'e kadar olan yerleri Memlûk sultanına verecek ve ayrıca önceki yıllara ait vergileri de ödeyecekti⁵⁴⁸.

Bu antlaşmadan sonra II. Hetum, üçüncü ve kesin olarak tahttan feragat etti ve yerine küçük yaştaki yeğeni Leon (IV. Leon 1305-1307) geçti⁵⁴⁹. 1305 yılındaki bu antlaşmadan sonra gelecek 5 yıl içinde bölgede Memlûklerin önemli bir faaliyeti yoktur.

Yapılan barışa istinaden 1306-1307 yılında Ermeni kralı IV. Leon'un elçisi Kahire'ye gelerek yıllık vergi olan 600.000 dirhem ve yanında keçi, deve, nal ve çivi gibi hediyeler ile birlikte serbest bırakılan 270 Müslüman esiri

⁵⁴⁴ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 392; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 69; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 177; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 411; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 131-132; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. II, s. 390; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 167.

⁵⁴⁵ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 69. Ancak ed-Devâdârî, Emir Kuştemür'ün öldürüldüğünü kaydetmiştir. Bkz. ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 132.

⁵⁴⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. II, s. 390; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 169.

⁵⁴⁷ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 177-178; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 412-413; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 69; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. II, s. 390-391; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 169; Kanat, "Çukurova", s. 96.

⁵⁴⁸ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 110-111; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. II, s. 390-391.

⁵⁴⁹ Ersan, **Ermeniler**, s. 223; Spuler, **İran Moğolları**, s. 120.

getirdi⁵⁵⁰. Yine 1308 yılında Ermenilerden belirlenmiş yıllık vergiyle birlikte mücevherat ve murassa bir altın leğen geldi⁵⁵¹.

1308 yılında İlhanlılardan bir grup Gerger Kalesi'ne gelerek burayı yağmaladı. Burada Haleb nâibi Şemseddin Karasungur'un memlûklerinden Seyfeddin Bethas vardı. Emir, İlhanlıları buradan püskürttü ve bazılarını esir ederek Sultan'a gönderdi⁵⁵².

Sultan en-Nâsır, henüz çocuk yaşta olduğu için Nâib es-Saltana Seyfeddin Sâlâr ile Üstâdâr Baybars el-Çeşnigîr arasında nüfûz mücadelesi baş göstermiş, halk ve memlûkler arasında çatışma başlamıştı. Bu baskıya daha fazla dayanamayan Sultan Muhammed, Hacc bahanesiyle Kahire'den çıktı ve Kerek'e gitti. Oradan Sâlâr ve Baybars'a mektup yazarak tahttan çekildiğini bildirdi (5 Nisan 1309)⁵⁵³. Yerine Baybars el-Çeşnigîr tahta geçti. Sultan Baybars el-Çaşnigir, el-Burciyye'den olup Çerkes asıllıydı. Kendisinden önce Çerkes asıllı birisi sultan olmamıştı. Muhammed b. Kalavun bu sırada Kerek'te idi ve Suriye nâibleri tarafından desteklenerek tahta geçmesi için teşvik ediyordu. Başlangıçta bu teşviklere icâbet etmeyen Muhammed uygun vaktin geldiğinde inanarak Suriye'deki nâiblere olumlu cevap verdi. Nihayet Dimaşk'ta kendisine Sultan olarak biat edildi. Oradan teşkil ettiği ordu ile Kahire'ye doğru yürüdü. Kendisine yeterli desteğin kalmadığını gören Barsbay el-Çeşnigîr de Kahire'yi terketti ve en-Nâsır üçüncü ve son defa olarak tahta oturdu⁵⁵⁴.

⁵⁵⁰ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 146; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 418; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 88; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 410; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 170.

⁵⁵¹ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 102; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 421.

⁵⁵² en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 102.

⁵⁵³ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 422-423; Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 395-396; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 111; Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 181-183; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 156; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VIII, s. 140-143; eş-Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 54; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 103; Holt, **Haçlılar**, s. 113; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 304-305; Irwin, **The Middle East**, s. 85; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 114-115.

⁵⁵⁴ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 190; eş-Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 55-56; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 167; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 110; Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 397-398; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 112-113; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 442-443; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. VIII, s. 222; Holt, **Haçlılar**, s. 114; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 305-306; Irwin, **The Middle East**, s. 86; Amalia Levanoni, **A Turning Point in Mamluk History, The Third Reign of al-Nasir Muhammed Ibn Qalawun (1310-1341)**, Leiden-New York-Köln, 1995, s. 28; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 116.

VI- MUHAMMED B. KALAVUN'UN III. SALTANATI (1310–1341)

Bu zamana değin Ermeni ülkesine pek çok akınlar yapılmış ancak tam olarak bir netice elde edilememiş, uğruna savaşılan kaleler Memlûkler ve Ermeniler arasında sürekli el değiştirmişti. Sultan Muhammed b. Kalavun, üçüncü defa tahta çıktığında artık olgunlaşmış ve oldukça tecrübe kazanmıştı. Siyasetini, ülkesinin kuzey sınırını emniyet altına alacak şekilde kararlaştırdı.

Bu dönemde, Küçük Ermenistan Krallığı'nın başında IV. Leon bulunuyordu. İlhanlılar Anadolu vâlisi olarak İrincin Noyan'ı tayin etmişlerdi. İrincin Noyan da Bulargu'yu kendi adına Ermeniler üzerine kumandan tayin etti. Bulargu, Ermenilere ait olan Sis ve Ayas şehirlerini kendine kışlak olarak seçti⁵⁵⁵.

Bulargu, Müslüman idi. Ermeni ülkesinde gördüğü bazı manzaralardan rahatsız olarak Ayas'da bir cami inşa etti ve Sis'de de bir cami inşasını başlattı⁵⁵⁶. Ermeni Kralı, bu gelişmeler karşısında Bulargu'dan kurtulmak istedi. Bir taraftan İlhanlı beylerine değerli hediyeler göndererek Bulargu'yu Memlûklerle işbirliği yapıyor diye şikayet ediyor diğer taraftan da Memlûk sultanına elçi göndererek aralarındaki antlaşma gereğince göndereceği vergiyi temin edememesinden endişe ettiğini, çünkü Bulargu'nun gönderecek bir şey bırakmaksızın bütün malları Anadolu'ya münhasır ettiğini, bu sebeple hemen harekete geçilmesi gerektiğini bildirerek Memlûk sultanını Bulargu'ya karşı kışkırtıyordu⁵⁵⁷.

Bulargu, IV. Leon'un yaptıklarını, Memlûklerin haraç meselesini görüşmek üzere gönderdiği elçiden gizlice öğrenince, Kral Leon'a tuzak kurdu ve görüşmek bahanesiyle onu yanına davet ederek II. Hetum'un da içinde bulunduğu maiyetiyle birlikte öldürdü⁵⁵⁸. İlhanlı askerleri Kral Leon'un yanında

⁵⁵⁵ Ersan, **Ermeniler**, s. 223; Spuler, **İran Moğolları**, s. 120-121; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 74.

⁵⁵⁶ Ersan, **Ermeniler**, s. 223; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 76. Baybars ed-Devâdârî, 707 yılı olayları içinde Adana'da cami inşa edildiğini kaydetmiştir. Bkz. Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 427.

⁵⁵⁷ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 426-427; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 101; Ersan, **Ermeniler**, s. 223; Spuler, **İran Moğolları**, s. 121.

⁵⁵⁸ Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 427; Spuler, **İran Moğolları**, s. 121; Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 175; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 76.

gelen maiyetini de kılıçtan geçirmişti. Ancak aralarından bir kişi kaçarak Anazarba Kalesi'ne sığındı. Olanları anlattı. Bunun üzerine kalede bulunan Ermeniler, Bulargu'nun askerlerini öldürdüler ve diğer kalelerdeki de bundan haberdar ettiler. Sabah Bulargu, Kale'nin önüne geldiğinde taş ve ok yağmuruna tutulunca çekilmeye mecbur kaldı⁵⁵⁹.

IV. Leon'un öldürülmesi üzerine tahta geçen Oşin vukubulan olayları anlatmak üzere Olcaytu Han'ın huzuruna gidip Bulargu'dan şikayetçi oldu. Olcaytu, her iki tarafı da dinledikten sonra Bulargu'yu idama mahkûm etti (1307)⁵⁶⁰.

Olcaytu'nun Anadolu'ya gönderdiği Emir Çoban Bey (1314)'e Karamanoğulları hariç bütün Türkmen beyleri gibi Ermeni kralı da hediyelerle gelip itaatini arz etti⁵⁶¹.

Ermenilerin İlhanlılar ile arasının açılması Memlûkler'in işini kolaylaştırdı. Nihayet pek çok defa Çukurova'ya akın yaparak iktisadî yönden zarara uğrattıkları Ermenilerin dayanağı Haçlılar ve İlhanlılar idi. Haçlıların Suriye'den temizlenmesinden sonra yegâne dayanakları İlhanlılar kalmıştı. Bu ittifakın bozulması ile Ermeniler, Memlûkler için yutulmaya hazır bir lokma haline gelmişti.

IV. Leon'un öldürülmesinden sonra 1307'de tahta oturan Kral Oşin ise yaptığı iki evlilik sayesinde hem Kıbrıs Kralı III. Hugue ve Napoli Kralı Robert, hem de II. Philip ile sıhriyet kurmuştu. Halkının tepkisine rağmen Roma Kilisesiyle uyum içinde olma siyasetini benimsedi ise de Papa XIII. John ve Fransa Kralı Philip de Valois'den umduğu yardımı göremedi. Batıdan umduğu yardımı göremeyen Kral tek başına kaldı ve bu sayede Memlûklerin Çukurova'yı istilâsı kolaylaştı.

⁵⁵⁹ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 101, Ersan, **Ermeniler**, s. 223-224; Spuler, **İran Moğolları**, s. 121.

⁵⁶⁰ ed-Devâdârî, Bulargu'nun hemen olduğu yerde öldürüldüğünü kaydetmiştir. Bkz. Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 427; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 101-102; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 394; Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 637-638; Ersan, **Ermeniler**, s. 224; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 76. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Steward, **The Armenian Kingdom**, s. 171-178.

⁵⁶¹ Turan, **Türkiye Tarihi**, s. 639; Ersan, **Ermeniler**, s. 224.

a- Ermenilerle Münâsebetler

Memlûkler ve Ermeniler arasında en son savaşın ardından yapılan antlaşmadan sonra uzun süre savaşız bir dönem yaşandı. Ermeniler antlaşma gereğince Memlûklere haraç vermeye devam ediyorlardı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Sultan en-Nâsır'dan önce 1306 yılında Ermeni Kralı yıllık vergi olan 600.000 dirhem ve hediyelerle birlikte serbest bırakılan 270 Müslüman esiri de göndermişti⁵⁶². 1308 yılında da belirlenmiş yıllık vergiyle birlikte mücevherat ve murassa bir altın leğen geldi⁵⁶³.

Ancak en-Nâsır artık bunlarla yetinmek istemiyor, Çukurova'yı fethetmek istiyordu. Artık, sultan kat'i bir siyaset belirledi ve Ermenilerin sık sık kesintiye uğramakla beraber ödedikleri vergilerle yetinmeyerek siyasetini ülkesinin kuzey sınırını emniyet altına alacak şekilde yeniden tanzim etti.

1310 yılında Ermeni kralı mücevher ve murassa billur bir ibrik ve altın bir leğen göndermişti⁵⁶⁴. Ancak gönderilen vergi eksikti. Sultan en-Nâsır Muhammed bunun üzerine Sis'e sefer yapmaya karar verdi ve bir ordu hazırladı. Bu ordunun başına Şemseddin Giray el-Mansûrî'yi atadı⁵⁶⁵. Hâcib el-Hüccâb Şemseddin Sungur el-Kemalî, Aybek er-Rumî, Seyfeddin Bayıncar en-Nâsırî ve pek çok ümerâ da bu orduda bulunuyordu. Sultan Haleb nâibi Seyfeddin Esendemir'e de bu sefer için hazırlık yapmasını ve kuşatma aletlerini hazırlamasını emretti. Hama sahibi İmadeddin'e de yolda bu orduya katılmasını emretti. Emir Giray kumandasında ordu Kahire'den yola çıktı⁵⁶⁶. Ancak bu sırada Haleb'de bazı hâdiseler yaşanmıştı. Baybars el-Mansûrî'nin kaydına göre, Haleb nâibi Seyfeddin Esendemir'in Haleb halkına eziyet ettiği ve keyfî davranışlarda bulunduğu haberlerinin gelmesi üzerine Seyfeddin Giray, Şemseddin Sungur el-Kemalî ve Seyfeddin Bayıncar en-Nâsırî'yi Haleb'e gönderdi. Esendemir bu sırada Hıms'a gitmişti. Ancak emirler, onun

⁵⁶² ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 146; Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 418; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 88; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 410.

⁵⁶³ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 102; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 421.

⁵⁶⁴ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 455; Ersan, **Ermeniler**, s. 225.

⁵⁶⁵ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 217-218; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 458.

⁵⁶⁶ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 217-218; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. II, s. 458.

peşinden giderek onu yakaladılar⁵⁶⁷. Dimaşk nâibi Şemseddin Kara Sungur, Seyfeddin Esendemir'in yerine Haleb nâibi tayin edildi⁵⁶⁸. Fakat çok geçmeden O da ittatten çıktı⁵⁶⁹. Türkmenlerin de destek verdiği bu isyân kısa sürede bastırıldı. Türkmen emirler yakalandı ve sonra serbest bırakılarak hizmetlerine devam ettiler⁵⁷⁰. Haleb nâibliğine de Seyfeddin Sûdi atandı⁵⁷¹.

İlhanlı hükümdarı Olcaytu maiyyetinde Gürcü ve Ermeni⁵⁷² askerleri de olduğu halde 1312 senesinde Fırat üzerinden er-Rahbe'ye kadar gelmiş ancak mevsimin kış olması, iâşe zorluğu ve salgın hastalıklar sebebiyle muvaffak olamayacağını anladığından Memlûk askerlerinin er-Rahbe üzerine gelmekte olduklarını duyunca buradan ayrılmıştı⁵⁷³. Bu tarihten itibaren Olcaytu'nun 1316 yılındaki ölümüne kadar iki devlet arasında doğrudan bir münâsebet söz konusu olmamıştır.

1313 yılında Ermeni kralı 30.000 dinarlık vergisini Kahire'ye gönderdi. Bundan böyle Ermeni kralının yıllık göndereceği vergi miktarı devamlı 30.000 dinar olarak kararlaştırıldı⁵⁷⁴.

Yine Haziran-Temmuz 1314 yılında Haleb askerleri Düneysir'i yağmaladı. Halkını esir alarak bazı esirlerle birlikte Dimaşk'a vardı⁵⁷⁵.

1314-1316 yılları arasında İlhanlılar'ın Anadolu valiliği görevinde bulunan Emir Çoban döneminde Dimaşk nâibi Tengiz kumandasında bir Memlûk ordusu ani bir hareketle Malatya'ya kadar gelerek şehri ele geçirdi (Nisan 1315)⁵⁷⁶. Memlûk birlikleri şehri yağmalayıp, bu sırada şehirde bulunmayan İlhanlı emirlerinden Kürboğa'nın oğlunu da esir aldıktan sonra

⁵⁶⁷ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 223.

⁵⁶⁸ Baybars el-Mansûrî, **et-Tuhfet el-Mülûkiyye**, s. 227.

⁵⁶⁹ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 140;

⁵⁷⁰ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 144.

⁵⁷¹ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 243; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 148.

⁵⁷² ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 253-255.

⁵⁷³ Spuler, **İran Moğolları**, s. 127; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 81.

⁵⁷⁴ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 266.

⁵⁷⁵ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 163.

⁵⁷⁶ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 418-420; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. II, s. 501-502; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 123; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 284, en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 165, 167; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 82.

geri döndüler. Bu akın uzun süredir İlhanlılara karşı istiklal hareketine girişen Karamanoğullarına destek vermek amacıyla yapılmıştı⁵⁷⁷.

Malatya'nın fethinden sonra Haleb askerlerinden bir grup Sis üzerine yürüyerek, burayı yağmaladı ve pek çok ganimet ele geçirdi⁵⁷⁸.

Bu başarılar Memlûkler'in şevketini oldukça arttırmıştı. Nitekim el-Makrîzî'nin kaydına göre, 1316-1317 senesinde Sultanın huzuruna doğudan ve batıdan sekiz devletin elçileri hediyelerle gelerek itaatlerini arz etmişlerdi⁵⁷⁹.

Yine bu sıralarda Haleb askeri Emir Nasıreddin el-Ayntâbî kumandasında Âmid'e bağlı Âfakin Kalesi'ni kuşattı ve herhangi bir çarpışma olmadan teslim aldı⁵⁸⁰. Aynı şekilde Dârende de fethedildi. Ermenilerden yaklaşık bin kişi öldürüldü, kale tahrip edildi ve pek çok ganimet ele geçirildi.⁵⁸¹

1317-1318 yılında İbn Cece adlı Haleb ümerâsından bir Türkmenin kumandasındaki 10 bin kişiyi mütecaviz atlı asker Âmid'i ele geçirdiler ve şehri yağmaladılar⁵⁸².

1318 yılının Eylül-Ekim ayında adet olduğu üzere Sis'e akın yapıldı⁵⁸³. Yine bu yıl Karamanoğlunun elçisi Kahire'ye geldi; Ülkesinde Memlûk Sultanı adına hutbe okutup sikke darbettiğini bildiriyordu. Karamanoğlu'na taklid yazıldı ve elçi değerli hediyelerle uğurlandı⁵⁸⁴.

b- 1320 Yılında Yapılan Sis Seferi

Sultan Lâçin zamanında (1296-1298) alınan kalelerin büyük kısmı daha sonra yine Ermenilerin eline geçmişti. Bu sebeple, Sultan en-Nâsır Muhammed, Kral Oşin'den Hüsâmeddin Lâçin'in hükümdarlığı sırasında ele

⁵⁷⁷ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 82.

⁵⁷⁸ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXII, s. 169.

⁵⁷⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. II, s. 517.

⁵⁸⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXII, s. 172; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 123-124.

⁵⁸¹ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXII, s. 173.

⁵⁸² Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 427-428; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 125; eş- Şâfî, *Düvel el-İslâm*, s. 57; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 84.

⁵⁸³ el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitab es-Sülûk li-Ma'rifeti Düvel el-Mulûk*, C. III, Tah. Muhammed Abdulkadir Ata, Lübnan, 1997, s. 7.

⁵⁸⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 7.

geçirilen kalelerin ve toprakların tekrar kendisine bırakılmasını istedi⁵⁸⁵. Çünkü Sultan en-Nâsır Muhammed, artık Çukurova ve Kıbrıs'ın hâkimiyetini ele geçirmek istiyordu. Ancak Ermeni kralı, Sultan'ın bu isteği yerine getirmedeği gibi her yıl göndermekte olduğu yıllık haracı da göndermemesi üzerine en-Nâsır Muhammed, Suriye'deki nâiblere Sis üzerine bir sefer düzenlenmesi emretti⁵⁸⁶.

Dımaşk'tan Seyfeddin Çoban el-Mansûrî, Seyfeddin Bektut el-Karamanî, Bedreddin Bektut eş-Şemsî ve diğer emirlerle, Safed ve Haleb askerleri birleşerek Sis'e doğru yöneldiler. Başlarında Tarabulus nâibi Şihâbeddin Karatay buunuyordu⁵⁸⁷. Haleb nâibi Altınboğa⁵⁸⁸, bu fetihlerde önemli görevler verildi. Haleb nâibi Altınboğa defalarca Ermeni ülkesine akınlar yaptı. 1320 yılının Mayıs-Haziran ayında Dımaşk ve Hama birliklerinden oluşan Suriye askerleri Sis üzerine akına gitti. Bagras tarafından Sis'e yönelen Memlûk ordusu, Ceyhan Nehri'ni aşıp geçtiği yerlerde yağma faaliyetlerinde bulunarak Sis önlerine geldi ve şehri kuşattı. Memlûk ordusu on gün boyunca süren yağma neticesinde ganimetle Haleb'e geri döndü⁵⁸⁹. Bu seferde Bedreddin Bektut eş-Şemsî öldürülmüştü⁵⁹⁰.

Ermeniler üzerine yapılan bu sefere çok sayıda Türkmen katıldı. Yüzme bilmedikleri anlaşılan Türkmenlerden pek çoğu suları kabarmış olan Ceyhan nehrini geçerken boğulmuştu⁵⁹¹.

Ermeni kralı Oşin bu hadiseyi müteakiben öldü (Temmuz 1320)⁵⁹². Onun yerine Bailift Oşin vesayeti altında 10 yaşındaki oğlu V. Leon geçti⁵⁹³.

⁵⁸⁵ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 249.

⁵⁸⁶ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 25; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 249.

⁵⁸⁷ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 249.

⁵⁸⁸ Haleb nâibliğine 714/1314 yılında Emir Seyfeddin Sevda'nın ölümü üzerine Emir Alâeddin Altunboğa el-Hacib getirilmişti. Bkz. en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 163.

⁵⁸⁹ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 103; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 434; en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 249; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 25, 28.

⁵⁹⁰ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 249.

⁵⁹¹ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 435; en-Nüveyrî, Tarabulus askerleri ve Türkmenlerden yaklaşık 1000'den fazla askerın Ceyhan'ı geçerken boğulduğunu kaydetmiştir. Bkz. en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXII, s. 249.

⁵⁹² Simbat, **Vekâyinâme**, s. 103; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 436.

⁵⁹³ Simbat, **Vekâyinâme**, s. 103; Ersan, **Ermeniler**, s. 226.

c- Çukurova Seferleri

1321 yılında Sultan Tarabulus ümerâsından Bedreddin Muhammed b. El-Hâcc'ı mutad vergiyi tahsil edip getirmek üzere Küçük Ermenistan Kralına göndermiş ancak vergi tahsil edilmediği gibi Ermeniler Papa'dan yardım talep etmişlerdi. Bunun üzerine Sultan Ayas üzerine bir akın yapılmasını emretti⁵⁹⁴. Bunun üzerine 9 Mayıs 1321'de Kerek nâibi Cemaleddin Akkuş el-Eşrefî kumandasında Alemüddin Sencer el-Çomakdâr, Hâcib Seyfeddin Almas, Seyfeddin Turacı, Seyfeddin Aslem ve Dimaşk, Haleb, Tarabulus askerlerinin de katıldığı bir ordu Çukurova'ya sevk edildi⁵⁹⁵. Bu sırada bu yılın sonunda (1321), İlhanlıların Anadolu'daki umumi valisi Timurtaş da Çukurova'ya girerek her tarafı yakıp yıkıp geri dönmüştü⁵⁹⁶. İbn ed-Devâdârî'nin kaydına göre, 1322 yılında yeni kral V. Leon'un elçisi değerli hediyelerle gelip barış istemişse de Altınordu hükümdarı Özbek Han'ın İlhanlılara taarruz etmesi⁵⁹⁷ ve Ermeni kralının henüz küçük yaşta olması sebebiyle barış teklifi kabul edilmeyerek yeniden ordu gönderildi⁵⁹⁸.

Memlûk ordusu 24 Şubat 1322 tarihinde Kahire'den ayrıldı. 18 Mart 1322'de Dimaşk'a vardı. Buradan Haleb'e ve ardından Nisan ayının başında Ayas'a yöneldi. Bagrasdan mancınıklar taşındı. Bu kale 1300'lerin başında Ermenilerce yenilenmişti. Kalenin karadan bir kapısı vardı, diğer kapıları denizden idi. Memlûk ordusu bu kaleyi denizden ve karadan kuşattı. Lağımçıların üstün gayreti ve mancınıkların kale surlarını dövmesi neticesinde kale 8 Mayıs 1322 tarihinde ele geçirildi⁵⁹⁹. Ayas'ı tahrip ettikten sonra Ceyhan Nehri kıyılarına inen Memlûkler dağların eteklerinde bulunan meskûn yerlere taarruz ederek burada da pek çok esir aldılar. Kral V. Leon, Misis'e çekilmek zorunda kaldı. Savaş esnasında Ermenilerin önde gelenlerinden

⁵⁹⁴ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXIII, s. 28.

⁵⁹⁵ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXIII, s. 28; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 309; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 53.

⁵⁹⁶ en-Nüveyrî, Timurtaş'ın bu yağmasına Karamanoğlu'nun da katıldığını kaydeder. Bkz. **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXIII, s. 28; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 104; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 438; Ersan, **Ermeniler**, s. 225; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 86.

⁵⁹⁷ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 48.

⁵⁹⁸ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 308.

⁵⁹⁹ en-Nüveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. XXXIII, s. 28-29; ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 309; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 46; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 438-439; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 128; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 104; Kanat, "Çukurova", s. 97.

Baron Hetum, kardeşi Baron Konstantin, Baron Vahram Lodig, Baron Oşin ile yirmi bin süvari ve çok sayıda piyade öldürüldü. 3 Temmuz 1322 tarihinde Kahire'ye dönen Emir Cemaleddin Akkuş bu başarısından dolayı Sultan tarafından ödüllendirildi⁶⁰⁰.

Emir Cemaleddin Akkuş komutasındaki Memlûk ordusu Kahire'ye döndükten sonra Papa, Lazkiyye'ye bir ordu gönderdi. Frenk ordusu burayı kuşattı. Frenkler'e karşı Emir Şerefeddin İsa b. el-Bertasî'nin iki gün boyunca mücadelesinden sonra Frenkler hiçbir şey elde edemedi geri döndüler⁶⁰¹.

Emir Cemaleddin Akkuş Kahire'ye döndükten sonra Haleb nâibi Altunboğa'ya, sefer sırasında kaçan Ermenilerin Ayas'a döndükleri haberi ulaşmıştı. Altunboğa Ermenilerin bayramını bekleyerek Haleb askerleri ile pek kullanılmayan bir yoldan giderek ani bir baskınla Ermenileri gafil avladı. Ermenilerden yaklaşık bin kişi öldürüldü ve üç yüz kişi de esir alındı. Haleb askerleri elde ettikleri bol ganimet ile geri döndüler⁶⁰².

Memlûklerin Çukurova'ya yaptıkları bu akını müteakip Ermeni Kralı V. Leon, 1323 yılında elçisi Konstantin'i 400.000 dirhem yıllık vergi ile Kahire'ye gönderdi⁶⁰³. Yapılan barış antlaşması neticesinde 400.000 dirhem olan yıllık vergi verildiği gibi Ayas'ı imar etmek müsaadesi karşılığında her yıl 100.000 dirhem verilmesi kabul edildi⁶⁰⁴. On beş yıl sürmesi kararlaştırılan bu antlaşmanın sonunda elçi Konstantin, Kahire'de esir olan üç şövalyeyi ve diğer esirleri de beraberinde alarak Sis'e döndü⁶⁰⁵.

1335 yılına kadar Ermenilerle ufak tefek sürtüşmeler dışında başka bir hâdise yaşanmamıştır. Mesela, 1334–1335 yılında Karamanoğullarından bir bey⁶⁰⁶ Hacc ziyaretinden sonra sultanın ülkesine uğrar ve güvenli bir şekilde evine ulaşabilmesi için Sultan yanına Haleb askerleriyle beraber dört de emir

⁶⁰⁰ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXIII, s. 29; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 54; ed-Devâdârî'de Sultanın Emir Rükneddin'i müjde haberine karşı hil'atlandırdığı kayıtlıdır. Bkz. ed-Devâdârî, *Kenz ed-Dürrer*, C. IX, s. 309);

⁶⁰¹ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXIII, s. 30.

⁶⁰² en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXIII, s. 30-31; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 46.

⁶⁰³ en-Nüveyrî, elçinin yanında Ermeni kralının annesinin ve Ermeni ileri gelenlerinin de olduğunu kaydeder. Bkz. *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXIII, s. 46; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 63.

⁶⁰⁴ en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXIII, s. 46; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 63.

⁶⁰⁵ Simbat, *Vekâyinâme*, s. 105.

⁶⁰⁶ Faruk Sümer, bu beyin Musa Bey olduğu ihtimalini yazmıştır. Bkz. Sümer, "Çukurova", s. 14.

koşar⁶⁰⁷. Ancak el-Melik en-Nâsır'ın himayesinde olan Karamanoğlu'nu, Ermeniler ülkelerinden geçirmek istemezler ve böylece yapılan barış kesintiye uğrar. Bu sebeple Sultan Haleb nâibi Altunboğa'ya Ermeni ülkesine akın yapmasını emreder⁶⁰⁸. Bunun üzerine 1335 yılında Haleb askeri, Sis üzerine sefere çıkar ve Adana ve Tarsus'u yağmalayarak ekinleri yakıp ve 240 esir ile geri döner⁶⁰⁹.

Haleb nâibi bu emri icra ederken bu sırada Memlûk hükümdarı ile dostça münâsebetler kurmuş olan İlhanlı hükümdarı Ebû Said'in ricası üzerine akınlara son verilir⁶¹⁰. Daha sonra Ermeni kralı da misafirleri bizzat karşılayarak daha önce olup bitenlerden dolayı özür dilemiş ve sultan onu affetmiştir⁶¹¹. Bu kesintiden sonra barış dönemi devam etmiştir.

İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü (1335)⁶¹² Yakındoğu tarihinde önemli bir hâdisedir. Onun ölümü üzerine İlhanlılar arasında dâhilî mücadeleler başlayacak ve kudretli devlet yıkılacaktı. Yaklaşık 1355 yılına kadar hanedanın erkek evlatları Han sıfatıyla tahta inip çıksalar da İlhanlı Devleti fiilî olarak sona erer⁶¹³. Bu durumdan en çok yararlanan Türk göçebe unsuru yani Türkmenler oldu. Bu güçlü devletin zayıflamasıyla Türkmenler hareket serbestliği kazandı⁶¹⁴. Anadolu'da İlhanlı hâkimiyetinin çöküşü üzerine Sivas, Eretneler'in eline geçerken Elbistan ve Maraş'a Dulkadir, Çukurova'ya da Ramazanlı Türkmenleri hâkim olacaktır. Nitekim Haleb bölgesinde kışlayan ve Uzunyayla'da yayalayan Bozoklu Türkmenler Dulkadiroğulları'nın idâresinde Elbistan'ı İlhanlıların elinden alıp, orada bir beylik kurdu⁶¹⁵. Dulkadiroğlu Karaca Bey'in akınlarını önleyemeyen Anadolu'daki İlhanlı kumandanı Eretn'e'nin, Karaca Bey'i Memlûk sultanı en-

⁶⁰⁷ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 398.

⁶⁰⁸ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 398.

⁶⁰⁹ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 471; Simbat, **Vekâyinâme**, s. 107.

⁶¹⁰ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 399.

⁶¹¹ ed-Devâdârî, **Kenz ed-Dürer**, C. IX, s. 399.

⁶¹² el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 207; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. IX, s. 226; Spuler, **İran Moğolları**, s. 143; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 94.

⁶¹³ Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, s. 9; B. Spuler, "İlhanlılar", **İA**, C. V/II, İstanbul, 1968, s. 970.

⁶¹⁴ Sümer, "Çukurova", s. 15; Har-El, **Struggle**, s. 34.

⁶¹⁵ Sümer, "Çukurova", s. 15.

Nâsır Muhammed'e defalarca şikayet etmesi de bir fayda vermedi ve Türkmenlerin akınlarını durduramadı⁶¹⁶.

Ermeni Krallığının zayıf düşmesinden faydalanan Karaca b. Dulkadir 1335 yılı Mayıs ayında beş bin atlı ile Çukurova'ya girerek Ermeni Krallığı'nın doğu bölgelerini tahrip ettikten sonra zengin bir ganimet elde ederek Maraş'a döndü⁶¹⁷.

d- Ayas'ın Fethi

Ebû Said'in ölümü Çukurova'nın mukadderatında önemli değişikliklere sebep oldu ve bölgenin Türkleşme sürecini hızlandırdı. Küçük Ermenistan Krallığı en önemli desteklerini kaybetti. İlhanlılar her ne kadar tâbiyetleri altındaki Ermeni Krallığını Memlûklere karşı tam anlamıyla koruyamamışlarsa da krallığın daha erken vakitlerinde yıkılmasını da önlemişlerdir. Ebû Said'in ölümü ile ortaya çıkan iç karışıklıklar, Memlûkler ve Ermeniler arasında yaklaşık 14 yıldır devam eden barışın bozulmasına da sebep olmuştur.⁶¹⁸ Bunun Çukurova'nın mukadderatı üzerinde de mühim bir tesir icra edeceği tabii idi. Nitekim bu tarihten itibaren Sultan en-Nâsır Muhammed, özellikle Dimaşk nâibi ve ümerâ ile yaptığı istişâreden sonra Sis'e akın yapmaya karar verdi ve bu tarihten itibaren Memlûkler, Ermeni topraklarını ilhaka başladılar.

Memlûkleri Çukurova'ya yeni bir sefer yapmaya iten sebepler birden fazla idi. Şöyle ki; bunlardan ilki Ermeni Kralı V. Leon'un, Fransa Kralı'na yakınlaşarak ondan yardım talep etmesi ve Fransa Kralı'nın yardım sözü üzerine Memlûkler'e ödemesi gereken yıllık vergileri ödemeyerek itatten çıkmasıdır. Bir diğeri ise, Ermeni Kralı'nın Memlûk Sultanı'nın birkaç memlûkunu Ayas'ta tutuklatması ve bunların akıbetinden haber alınamamasıdır⁶¹⁹. Bir diğeri ve en önemli sebep ise şudur: Ebû Said'in yerine geçen İlhanlı şehzadelerinden Arpağa (kısaca Arpa), aynı yıl Diyarbekir valisi Uyratlı Ali Padişah tarafından devrilmişti. Ali Padişah, Musa adlı bir şehzadeyi

⁶¹⁶ Sümer, "Çukurova", s. 15.

⁶¹⁷ Yinanç, **Dulkadir**, s. 9; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 102-103.

⁶¹⁸ Sümer, "Çukurova", s. 15.

⁶¹⁹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 218; Kanat, "Çukurova", s. 97.

hanlık tahtına çıkarmakla birlikte iktidarı kendi elinde tutuyordu⁶²⁰. 19 Mart 1337’de Ali Padişah ve Musa Han’ın elçileri gelip Sultandan İlhanlıların Anadolu umumî valisi Celayirli Büyük Şeyh Hasan ile müttefiki Togay bin Sutay’a karşı yardım istediler⁶²¹. Elçiler bu yardım karşılığında Ali Padişah’ın Sultan adına Bağdad’da Nâibü’s- Saltana olacağını yani bundan itibaren Memlûkler’e bağlı olacağını vadetmişlerdi⁶²². el-Melik en-Nâsır, emirleri ile yaptığı toplantının ardından Ermeni kralı üzerine ordu göndermeyi menfaatlerine daha uygun buldu. Bundan iki fayda gözlüyordu: İlki, Ceyhan Nehri’nin sol tarafında yer alan ve stratejik yönden çok ehemmiyetli olan kalelerin ele geçirilerek Ermeni Kralı’nın yaptıkları cezasız bırakılmayacak bu devlete son darbe indirilecek ve ikincisi Memlûk askerleri Fırat’a yakın bir mesafede bulunacağından Ali Padişah’ın yardım isteğine olumlu cevap verilebilecekti. Eğer Şeyh Hasan bu gelişmeye bir tepki gösterirse zaten ordu Ermeniler üzerine sevk edildiğinden *“Biz Ali Padişah’a yardım etmedik, yalnızca Çukurova üzerine ordu gönderdik”* denebilecekti⁶²³.

Harbin zahirî sebebi Ermeni kralının vergiyi vermemesi ve birkaç memlûku tevkif ettirmesi idi. Ermenilerin hâmisiz kalmış oldukları böyle bir durumda vergiyi göndermemelerini kabul etmek zordu⁶²⁴. Bu arada Fransa Kralının vaadlerine güvenerek Memlûkler ile arasını bozan Ermeni Kralı V. Leon, Papa XXII. Johannes’in ölümü sebebiyle beklediği yardımı da bulamadı ve Memlûklerin karşısında tek başına kaldı.

Hazırlıklarını tamamlayan Memlûk ordusu Emir Arıktay kumandasında Kahire’den yola çıktı⁶²⁵. Sultan, Dimaşk, Hama, Haleb, Hıms ve Tarabulus nâiblerine mektup yazarak askerleriyle Caber’de toplanılmasını emretti⁶²⁶.

⁶²⁰ Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 96; Sümer, “Çukurova”, s. 15.

⁶²¹ el-Yûsufî, Musa b. Muhammed b. Yahya, **Nüzhet en-Nâzır fî Siret el-Melik en-Nâsır**, Tah. Ahmed Hatit, tarihsiz, s. 364-365 (Bundan sonra eser Nüzhet en-Nâzır olarak kısaltılacaktır); el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 218.

⁶²² el-Yûsufî, **Nüzhet en-Nâzır**, s. 364-365; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 218-219; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 99.

⁶²³ el-Yûsufî, **Nüzhet en-Nâzır**, s. 366-377; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 219; Kanat, “Çukurova”, s. 97.

⁶²⁴ Sümer, “Çukurova”, s. 16.

⁶²⁵ el-Yûsufî, **Nüzhet en-Nâzır**, s. 366; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 219.

⁶²⁶ el-Yûsufî, **Nüzhet en-Nâzır**, s. 367; Ebû’l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 476; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 219.

Memlûk ordusu 16 Nisan 1337 tarihinde Haleb'e ulaştı. Dımaşk, Hama, Hıms ve Tarabulus kuvvetleri Haleb'de bu orduya dâhil oldular. 26 Nisan 1337'de Haleb'de toplanan Memlûk ordusu burada iki gün kaldı. Emir Kutluboğa el-Fahrî de buraya geldi. Bu memlûk ordusunun başına Haleb nâibi Alâeddin Altunboğa kumandan tayin edildi⁶²⁷.

Haleb'den hareket eden ordu İskenderun'a ulaştığında Kral V. Leon, Dımaşk nâibi Tengiz'e elçi göndererek memlûk askerinin ülkesine girerek yağmada bulunmamasına karşılık sultanın istediği kaleleri teslim edeceğini bildirdi⁶²⁸. Tengiz bu haberi hemen Altunboğa'ya ulaştırdı ve bu gelişme karşısında Sultan'dan gelecek haber beklenmeye başlandı. Memlûk ordusu savaş aletleriyle Bagras'a çekildi⁶²⁹. Ancak bu esnada Altunboğa komutasındaki Türkmenler Çukurova'yı yağmalamaya devam ettiler ve burayı adeta ıssız bir yer haline getirdiler. Zor durumda kalan Kral, elçisini deniz yoluyla Sultan'a gönderdi. Dimyat'a gelen elçi, Memlûk sultanı tarafından geleceklerini daha önceden Dımaşk nâibine bildirmeyerek protokol kurallarını ihlal ettikleri gerekçesiyle kabul edilmedi ve geri dönmek zorunda kaldı. Daha sonra Dımaşk nâibi Emir Tengiz'e hediyelerle birlikte geri geldi⁶³⁰. Emir Tengiz tarafından kabul edilen elçi, kıtal olmadan Ceyhan boyunca devam eden kale ve toprakların teslimi ve Ayas limanının istihkâmlarının yıkılması karşılığında ordunun geri çekilmesi teklifini getirdi⁶³¹.

Emir Tengiz bu teklifi Sultana bildirdi. Haberi alan Sultan en-Nâsır Haleb nâibine haber göndererek Sis üzerine yapılan akınların durdurulmasını ve ellerindeki silahları da Bagras'a iade etmesini söyledi⁶³². Emri yerine getirmek isteyen Altunboğa, emrindeki askerlerin itirazları ile karşılaştı. Bunun üzerine elindeki mektubu askerlere okudu. Daha sonra ordu aletleriyle Bagras'a döndü.

⁶²⁷ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 368; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 476; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. III, s. 229.

⁶²⁸ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 396-397; Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 476; Kanat, "Çukurova", s. 97.

⁶²⁹ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 397; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. III, s. 229.

⁶³⁰ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 397; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. III, s. 229.

⁶³¹ Ebû'l- Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 476; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. III, s. 229; el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 397-398; Kanat, "Çukurova", s. 100.

⁶³² el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 398; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. III, s. 229.

Ancak 1338'de bu askerler tam teçhizatlı olarak Ayas'a yürüdüler ve burayı kuşattılar. Altunboğa onları engellemeye çalıştı ise de buna Türkmenler çok kızdılar. Hattâ bazıları Altunboğa'yı Ermeni kralından rüşvet almakla itham ettiler⁶³³.

Kuşatma 8 gün boyunca çok şiddetli bir biçimde sürdü ve pek çok asker şehit düştü. Bundan sonra emirler surları aşmak maksadıyla yaya olarak devam ettiler. Seferin 8. gününde Ermeni Kralının elçisi, Ceyhan nehri civarında alınan esirlerin ve yağmalanan eşyaların geri verilmesi şartıyla şehrin anahtarının teslim edileceği haberini getirdi. Böylelikle alınan esirlerin pek çoğu iade edilerek, Ceyhan nehri üzerinde kurulan Demir Köprü yıkıldı. Neticede bir liman şehri olan Ayas, 11 Mayıs 1338 tarihinde Memlûklerin eline geçti⁶³⁴.

Ayas, bu devirde Akdeniz ve Yakındoğu'nun en önemli ticaret limanı idi ve bir daha geri dönmek üzere Ermenilerin elinden çıktı. Fakat şehrin surları tahrip edildi. Bundan sonra Ayas şehri büyük tahribata uğradığı için eski ehemmiyetini kaybetti. Ceyhan üzerindeki köprü yıkıldıktan sonra Emir Alâeddin Moğoltay el-Gazzî, Ermenilerin en önemli müstahkem kalelerinden olan ve içinde büyük ruhbanların bulunduğu Kuvâre Kalesi'ni ele geçirdi.⁶³⁵ Memlûk askerleri 72 gün kaldıktan sonra bölgeden ayrıldılar. Daha sonra Haleb nâibi Nuceyme ve Sirfendikar kalelerini ele geçirdi ve Gazzeli Moğoltay, Nuceyme ve Sirfendikar kalelerini yıktı⁶³⁶. Memlûk ordusu, 13 Temmuz 1338 tarihinde buradan ayrılarak Haleb'e döndü⁶³⁷.

⁶³³ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzir*, s. 398; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III s. 229.

⁶³⁴ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzir*, s. 402-403; el-Makrîzî, Ayas'dan detaylı bir biçimde bahsetmiş ve surların çok güçlü olduğunu, 60 taşçının 2 gün çalıştıktan sonra bir taşını yıkabildiklerini belirtmiştir. Burç 8 günde yıkılabilmiş ve oyulan yerler direklerle tutturulduktan sonra buralar ateşe verilerek bütün burçlar yıkılmıştır. Ayrıca Ayas'da 216 bağ ve bu bağlarda her çeşit meyve yetiştirildiğini belirten el-Makrîzî, şehrin dışında da tuz madeni olduğunu ekleyerek bölgenin önemini vurgulamıştır. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230; Sümer, "Çukurova", s. 16. Ancak F. Sümer Ayas'ın fetih tarihini 18 Şevval olarak belirtse de 12 Şevvalde başlayan kuşatma 8 gün boyunca sürdüğüne göre 20 Şevval şehrin asıl teslim tarihi olmalıdır.

⁶³⁵ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzir*, s. 403; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230. el-Makrîzî, Kuvâre Kalesinin surunun 42 arşının üzerinde olduğunu ve Tekfur'un bu suru yaptırırken 480 bin dinar sarfettiğini belirterek, kalenin öneminden bahsetmektedir.

⁶³⁶ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230.

⁶³⁷ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzir*, s. 405.

Memlûk ordusu Mısır'a ulaştığında askerlerin pek çoğu hastalandı ve bir kısmı da öldü. Ancak bu başarılarından çok memnun kalan en-Nâsır, Emir Arıktay'a ihsanda bulundu, elde edilen topraklarda Haleb, Dimaşk ve diğer Suriye nâiblerine dirlikler tahsis edildiği gibi Türkmenlerden bazılarına emirlikler verdi⁶³⁸. Sultan el-Melik en-Nâsır, Ermenilerden alınan her kaleye birer nâib tayin etti ve asker yerleştirdi. Köyler ve çiftlikler imar edilip Ermeniler haraç ödemekten muaf tutularak çiftçi olarak kullanıldı⁶³⁹. Sultan en-Nâsır Muhammed elde edilen kalelerden Küvâre, Nuceyme ve Sirfendikar'ı çok sevdiği Dimaşk nâibi Tengiz'e verdi⁶⁴⁰. Tengiz, kendisine verilen bu topraklarda ziraî faaliyetleri canlandırdı, kalan topraklar ise Anadolu'daki Taranta Kalesi'ne vakfedildi⁶⁴¹.

Birçok meziyetleri arasında imarcılığı da meşhur olan Tengiz, buralara çiftçiler ikame edip çift hayvanları ve hububat tedarik ederek bu yerlerde ziraî faaliyetleri canlandırdı⁶⁴².

Bu yıl Ermeni elçisi geldi ve üç yıllık vergi affedilerek 10 yıllık bir antlaşma yapıldı (1338)⁶⁴³.

e- Ayas'ın Fethinden Sonra Memlûklerin Kuzey Sınırı

Bu seferin Türkmenler için de çok önemli getirileri olmuştur. Ermenilerin elinden alınan Çukurova'daki topraklar Suriye'deki nâiblere dirlik olarak verildiği gibi Türkmenlere de emirlik olarak verildi. Üçok Türkmenleri'nin Memlûk Sultanından aldıkları emirlikler ile Çukurova'da bilhassa 1337–1338 yılındaki bu hadiseyi müteakip yurt tutmaya başladıkları şüphesizdir⁶⁴⁴.

Öyle ki, Karaca gibi bir Türkmen beyi olan Taraklı Halil 1337 yılında Elbistan yöresini sahiplenerek Memlûklerin Haleb nâibine hediye olarak yüz at

⁶³⁸ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 414-415; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230.

⁶³⁹ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 415; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230.

⁶⁴⁰ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 415; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 234.

⁶⁴¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230; Sümer, "Çukurova", s. 17.

⁶⁴² el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 234.

⁶⁴³ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 416-417; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230; Sümer, "Çukurova", s. 16-17.

⁶⁴⁴ el-Yûsufî, *Nüzhet en-Nâzır*, s. 415; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 230; Sümer, "Çukurova", s. 17; Kanat, "Çukurova", s. 100.

gönderip onun vasıtasıyla Sultan en-Nâsır Muhammed'den şehrin hâkimiyet menşurunu (beratını) elde etti⁶⁴⁵. Karaca Bey kendisine rakip olarak gördüğü Taraklı Halil'i, kendi oğlu Halil eliyle Elbistan'dan çıkarmakla görevlendirdi. Oğlu Halil, Taraklı Halil'i mağlub ederek 1337 de şehri ele geçirdi⁶⁴⁶.

Bu savaşta yaralanmış olan Taraklı Halil, Haleb nâibi Altunboğa'ya iltica ederek yardım istedi. Bunun üzerine Altunboğa, Taraklı Halil'i yanına alıp Karaca'yı tehdit ederek Haleb'e gelip hesap vermesini istedi. Ancak Karaca Haleb'e gelmedi⁶⁴⁷. Karaca maiyeti ile konuşarak o sırada Altunboğa ile arası açık olan Dimaşk nâibi Tengiz'in dostluğunu kazanmaya karar verdi. Hediye olarak verilmek üzere 200 at ve kıymetli eşyalarla oğlunun temsil ettiği bir heyeti Tengiz'e gönderdi. Karaca, Tengiz'e yazdığı mektubunda hâlâ Sultan'a sadık olduğunu ve elinde bulunduğunu yerleri muhafaza etmek arzusunda bulunduğunu ifade ediyordu. Tengiz, Karaca'nın bu isteğini Sultan'a bildirdiği gibi, Sultan ile yaptığı bir görüşmede Türkmen boylarının çoğunun Karaca'nın itaaati altında olduğunu, Memlûk Sultanlığının kuzeyde onunla hâkimiyetini pekiştireceğini, bunun yanında Taraklı Halil'in maiyetinin bin kadar atlı olması hasebiyle bölgeyi muhafaza edemeyeceğini ifade etti. Nihayet Sultan en-Nâsır Muhammed birbirine rakip iki Türkmen beyini Kahire'ye çağırdı. Memlûk Sultanı Karaca'yı, Taraklı Halil'e tercih ederek kendisine Türkmenlerin emiri olarak kabul ettiğine dair bir menşur verdi. Böylece 1337 yılında Memlûklerin himayesi altında Maraş ve Elbistan bölgelerinde yaklaşık iki asır devam edecek olan bir beyliğin temeli atılmış oluyordu. Karaca Bey ülkesine dönerken Kahire'de büyük bir tören yapıldı ve kendisine ve maiyetinde bulunan Türkmenlere kıymetli hediyelerle birer hil'at giydirildi⁶⁴⁸.

İlhanlı şehzadeleri arasında devam eden taht mücadeleleri neticesinde Anadolu'da İlhanlı hâkimiyetinin çökmesi, Memlûk sultanından Türkmenlerin emiri menşurunu alan Dulkadiroğlu Karaca Bey için büyük bir fırsat oldu.

⁶⁴⁵ Yinanç, **Dulkadir**, s. 9.

⁶⁴⁶ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 230-231; Yinanç, **Dulkadir**, s. 9; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 103.

⁶⁴⁷ Yinanç, **Dulkadir**, s. 10.

⁶⁴⁸ Yinanç, **Dulkadir**, s. 10.

Karaca Bey, hemen kuzeye doğru yönelerek Eretne'nin idâresine terk edilmiş bölgeleri yağmalamaya başladı. Eretne, İlhanlıların Anadolu emiri Celâyir Şeyh Hasan'a vekâlet ediyordu. Ötedenberi, Karaca Bey'in Celâyirli Şeyh Hasan'ın rakibi Timurtaş oğlu Şeyh Hasan ile ittifak etmesinden endişelenen Eretne, Memlûk Sultan en-Nâsır'a itaatini arz ederek mektubunda Bilâdu'r-Rûm'da sultanın nâibi olmak ve onun adına sikke kestirmek ve hutbelerde adını okutmak istediğini yazıyordu. Bunun üzerine kendisine Rum (Anadolu) ülkesinin sahibi olarak tanındığına dair bir menşur gönderildi⁶⁴⁹. Bu sebeple Karaca Bey'in Eretne üzerine akınları bir müddet durdu ise de bir fırsat yakalayarak Eretne'nin hâkimiyetinde olan Dârende 1338 Ağustos'unda Karaca Bey tarafından ele geçirildi⁶⁵⁰. Karaca Bey derhal Dimaşk nâibi Tengiz'e haber göndererek şehri teslim almak üzere birini göndermesini istedi. Bunun üzerine Tengiz, Emir Alâeddin Ali b. Sabbah'ı gönderdi⁶⁵¹. Dârende'nin fethini haber alan Sultan en-Nâsır bu durumdan memnuniyetini ifade için Karaca Bey'e bir hil'at gönderdi⁶⁵². Burası Dimaşk nâibi Tengiz'e inam edildi. Tengiz burayı mamur hale getirdi. Sultan el-Melik ez-Zâhir Berkûk'un vefatına kadar Dârende Kalesi Memlûk sultanlarının elinde kaldı⁶⁵³.

1339 yılında Ermeni Kralı yıllık vergisini takdim etti⁶⁵⁴.

Dârende'nin fethinden sonra Karaca Bey ile Eretne arasında 1339'da şiddetli bir savaş vukubulmuş ve savaşta Karaca Bey, Eretnenin oğlunu esir ederek pek çok ganimet elde etmiştir. Sultan en-Nasır'ın aracılığı ile aralarında barış yapılmış ve Karaca Bey'in Eretnelilerden aldığı 20.000 baş hayvanın bir kısmını iade etmiştir⁶⁵⁵.

Ancak Dulkadirli ve Eretneliler arasındaki barış uzun sürmedi. Dulkadirli 1340 yılında tekrar saldırıya geçtiler. Şüphesiz bu saldırı Memlûk sultanının talimatı ile yapılmıyordu. Nitekim Eretne elçisi, Dulkadirli

⁶⁴⁹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 241; Yinanç, **Dulkadir**, s. 10-11; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 101.

⁶⁵⁰ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 252, 281; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 103.

⁶⁵¹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 252.

⁶⁵² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 252; Yinanç, **Dulkadir**, s. 11; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 103.

⁶⁵³ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 281.

⁶⁵⁴ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 258.

⁶⁵⁵ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 259; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 103.

akınlarından şikâyetçi olmak üzere Kahire'ye geldiğinde kendisine Eretne'nin Sultanın adını ne parada ne de hutbede zikretmediği hatırlatıldı⁶⁵⁶.

Karaca Bey'e Dimaşk nâibi Tengiz de yardımcı oluyor, Eretne'nin elçisinin Mısır'a gitmesini engelliyordu. Bu sebeple Sultanın gözünden düşen Tengiz'in, Karaca Bey ile birleşerek isyân etmesinden korkulduğu için Kahire'ye çağrıldı ve İskenderiye Hapishanesi'ne hapsedildi. Bir müddet sonra orada katledildi.

31 yıllık üçüncü saltanatı zamanında Memlûk devletine en parlak devirlerinden birini yaşatan el-Melik en-Nâsır 1341 yılında vefat etti⁶⁵⁷.

Bu üçüncü saltanatında en-Nâsır gerçek kişiliğini ve icraatlerini ortaya koydu. Memlûk tarihinin en önde gelen simalarından olan en-Nâsır Devlete tam olarak hâkim oldu ve ümerânın tahakkümüne fırsat vermedi⁶⁵⁸. Suriye'deki Haçlı kalıntıları kovdu, İlhanlıları yenerek onların arzettiği tehlikeyi bertaraf etti, içeride sukûnu sağladı, dışarıda devletin itibarını yükselterek devletin sınırlarını en geniş hudutlarına ulaştırdı. Halka iyi davranışı ile onların kalbinde yer etti⁶⁵⁹.

Sultan en-Nâsır Muhammed'in ölümünden sonra Memlûk Devleti'nin yeni bir döneme girdiğini görüyoruz. Bu dönem "*el-Melik en-Nasır'ın oğulları ve torunları devri*" olarak ifade edilmektedir⁶⁶⁰. Bu dönemin sultanları çocuk yaşta tahta çıktıkları için emirler arasında çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle ülkede şiddetli bir kargaşa dönemi yaşanmaya başlandı.

en-Nâsır Muhammed'den sonra onun oğulları 20 yıl (1341-1361) ve ondan sonra torunları 22 yıl (1361-1382) hüküm sürdüler. Bu dönemin en bariz özelliği sık sık taht değişikliği ve sultanların yaşlarının küçük olmasından dolayı emirler arası mücadele ve çatışmaların çıkmasıdır⁶⁶¹.

⁶⁵⁶ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III, s. 277-278; Yinanç, **Dulkadir**, s. 12; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 103-104.

⁶⁵⁷ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 494; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 138; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslam**, s. 59; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. IX, s. 123; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 310.

⁶⁵⁸ Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 117-118.

⁶⁵⁹ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. IX, s. 164-212; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 117.

⁶⁶⁰ Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 118.

⁶⁶¹ Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 120-121.

VII- ÇUKUROVA'NIN FETHİ

Sultan en-Nâsır Muhammed'den sonra onun oğulları ve torunları dönemlerinde -yaşlarının küçüklüğü sebebiyle- ülkede karışıklıklar yaşandıysa da Ermeni Krallığı'na son darbe de yine bu dönemde vuruldu.

Memlûkler ve Ermeniler arasındaki münâsebetler başlangıcından itibaren hep düşmanca olmuştu. Bu düşmanlık Ermenilerin, Suriye'de bulunan Haçlı Devletleriyle, Papalıkla ve İlhanlılarla birlikte Memlûklere karşı pek çok çatışmada işbirliği içinde olmasından kaynaklanmaktaydı.

1335 yılında Ebu Said'in ölümü ile İlhanlılar arasında başgösteren mücadeleler sebebiyle İlhanlı Devleti'nin yıkılması ile Ermeniler, İlhanlıların desteğinden mahrum kaldılar. Ardından 1337 yılında Ayas'ın fethi ve bölgeye Türkmenlerin yoğun bir şekilde göçü ile daha da zor bir duruma düştüler.

1342 yılında Ermeni Kralı V. Leon öldü. V. Leon arkasında erkek varis bırakmadan öldüğünden Ermeniler tarafından V. Leon'un teyzesi İsabella ile Amalrice Lusignan'ın oğlu olan Kıbrıs Kralı Guy de Lusignan'a tahta geçmesi teklif edildi. Biraz tereddütten sonra Ermenilerin bu teklifini kabul eden Lusignan (1342–1344) silahlı bir birlik eşliğinde Ermeni topraklarına girdi⁶⁶². Bundan sonra Ermeni Krallığı'ndaki taht çekişmeleri daha da arttı. Ermeni tahtı karıştı ve tıpkı Memlûk tahtındaki istikrarsızlıklar gibi kısa vadeli idâreciler hüküm sürdü.

Kral Lusignan, Ermeni ileri gelenlerinin itirazlarına rağmen Memlûklere ödenmesi gereken yıllık vergiyi ödemedi ve böylece 10 yıllık barış antlaşması bozuldu. O bunu yaparken her halde sadece getirdiği 300 Frank şövalyesine güvenmemiş, en-Nâsır'ın yerine geçen oğlu Ebu Bekir'in zayıf şahsiyetli bir insan olmasından dolayı Memlûkler arasında çıkan mevki ve ihtiras mücadelelerini⁶⁶³ de hesaba katmıştı. Ermenilerin bu sıralarda Karaman ülkesinde yağma ve tahribatta bulunması üzerine 1343–1344 yılında Türkmenler harekete geçerek Çukurova bölgesine akınlar yapmaya başladılar. Türkmenler de Ermeni topraklarına akınlar yapıp yağma ve talan

⁶⁶² Ersan, **Ermeniler**, s. 229; Nersesian, **The Armenians**, s. 50.

⁶⁶³ Bu konu hakkında bkz. Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 494-497.

hareketlerinde bulundular⁶⁶⁴. Aynı yılda Memlûkler içinde Türkmenlerin de bulunduğu Haleb, Hama ve Tarabulus askerleriyle Adana'yı kuşattı. Şehir alınmak üzere idi ki Haleb valisi Aksungur, Ermenilerden pahalı hediyeler aldığından fetih için Sultan'dan emir gelmedi diyerek kuşatmayı kaldırdı⁶⁶⁵.

1344 yılında Haleb nâibi Yelboğa el-Yahyavî ile Karaca Bey arasında meydana gelen savaşta Memlûk kuvvetleri yenildi. Emir Yelboğa'nın atına öldürücü bir ok isabet etti ve canını zor kurtadı⁶⁶⁶. Bu da Karaca Bey'e büyük bir ün kazandırdığı gibi, her ne kadar ele geçirdiği esir ve ganimeti Memlûk sultanına göndererek özür diledi ise de artık Memlûk Sultanlığı karşısında cesaret kazanmıştı. Bundan sonra Karaca Bey, Memlûklerin çekindiği bir hasım oldu. Memlûk sultanı es-Salih İsmail onun özrünü kabul etmek zorunda kaldığı gibi beylik menşurunu da tasdik etti⁶⁶⁷.

Ermeni kralı Lusignan'ın 1344 yılında ölümü üzerine Baldouin'in oğlu IV. Konstantin (1344-1369) tahtı zor kullanarak ele geçirdi.

1346 yılında Dulkadiroğlu Karaca Bey, Ermenilerin elinde bulunan Geben Kalesi⁶⁶⁸'ni ele geçirdi⁶⁶⁹. Karaca Bey, her zaman yaptığı gibi yeni sultan el-Melik el-Kamil Seyfeddin Şaban'a bu fethi müjdeleyerek onun ihsanına nâil oldu⁶⁷⁰. Ancak Memlûklerin Haleb valisi Arıktay'ın buraya hemen kendi muhafızlarını yerleştirmek istemesi, Dulkadiroğlu Karaca Bey ile arasının açılmasına sebep oldu. Durumdan faydalanan Ermeniler, 1346 Ekim'inde Geben Kalesi'ni geri aldılar⁶⁷¹.

Sultan Şaban zamanında (1346) Haleb nâibi Ermeni kralından yıllık vergiyi göndermesini istedi. Ermeni kralı ülkesinin harab olduğu için verginin yarısını ödemesine müsaade edilmesini istedi. 1347 yılında Sultan Zeyneddin

⁶⁶⁴ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 402; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 501; Sümer, "Ramazanoğulları", **İA**, C. IX, Eskişehir, 1997, s. 613.

⁶⁶⁵ Ebû'l-Fidâ'da rüşvet aldığı için kuşatmayı kaldırdığı kaydedilmiştir. Bkz. Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 503; Sümer, "Çukurova", s. 17-18; Kanat, "Çukurova", s. 100.

⁶⁶⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 407; Ebû' Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 505; Yinanç, **Dulkadir**, s. 13-14.

⁶⁶⁷ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. III, s. 418; Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 505.

⁶⁶⁸ Geben Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Edwards, **The Fortifications**, s. 124-129.

⁶⁶⁹ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 509; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 27.

⁶⁷⁰ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 27.

⁶⁷¹ Yinanç, **Dulkadir**, s. 14.

Hacı zamanında Ermeni haracının yarısı geldi⁶⁷². Haleb nâibinin adamı bu iş için Kralın yanına vardığında harac hazırды. Yıllık verginin yanında Ermenilerin elinde bulunan Müslüman esirler de istendi. Nitekim Ermeni kralının elinde birçok Müslüman esir vardı. Ancak kral onları iade etmeyip geceleyin öldürdü⁶⁷³. Fakat geceleyin aniden başlayan yangın, rüzgarın da etkisiyle büyüyerek Ermeni kralının olduğu yere kadar vardı. Kral canını zor kurtardı. Sis harap oldu, meskenler yandı ve Kral acz içinde kaldı⁶⁷⁴.

1347-1348 yılında Ermeni Kralı Küvâre Kalesi'ne saldırarak 40 müslümanı öldürdü. Ermenilerin bu saldırısı karşında harekete geçen kale halkı Ermenilere karşı başarı kazanarak onlardan 50 kişiyi öldürdüler. Bunlardan 30'unu esir alarak Haleb'e götürdüler. Bu başarıya karşılık Sultan Sultan Zeyneddin Hacı Küvâre halkına ihsanda bulundu⁶⁷⁵.

1348 yılında Ermeni haracının yine ancak yarısı ödendi⁶⁷⁶. Çünkü bu yıl o zamanki dünya nüfusunu da neredeyse helak etmiş olan ve 1348 yılında Moğolistan'dan başlayarak Çin, Orta Asya, Kıpçak ülkesi, İran, Anadolu, Irak, Suriye ve Mısır'ı kapsayan korkunç "*kara veba*" hastalığı ülkeleri mahvetmiş, nüfusu kırmıştı⁶⁷⁷. Yüzbinlerce kişinin ölümüne sebep olan bu hastalık sebebiyle toprakları işleyecek insan kalmamış, Sultan ve ümerâ hastalıktan kaçabilmek için Kahire'den uzaklaşmıştı⁶⁷⁸. Bu yüzden bu yılda ve müteakip senelerde Ermeniler, haracın ancak yarısını ödeyebilmiş, Memlûk Devleti de bunu anlayışla kabul etmiştir. Kezâ 1350-1351 yılında ülkesinin harab olması sebebiyle Ermeni kralı yine verginin yarısını gönderebilmişti⁶⁷⁹.

Sultan en-Nasır Hasan (1347-1351) zamanında Dulkadiroğulları oldukça güçlenmişlerdi. Öyle ki, 1348-1349 yılında, Dulkadiroğulları Memlûklerin dâhilî mücadelelerini fırsat bilip isyân etmiş ve Ermeni kralından,

⁶⁷² el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 31.

⁶⁷³ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 17.

⁶⁷⁴ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 18.

⁶⁷⁵ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 34.

⁶⁷⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 79.

⁶⁷⁷ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 80-81; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 164; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. X, s. 155-168.

⁶⁷⁸ Koprıman, "Mısır Memlûkleri", **DGBİT**, s. 494-495; Sümer, "Çukurova", s. 18.

⁶⁷⁹ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 122.

Memlûk sultanına gönderilen vergiyi kendilerine göndermesini isteyecek kadar ileri gitmişti⁶⁸⁰.

a- Türkmen Emirliğinin Ramazanoğullarına Verilmesi

1352 yılında Haleb nâibi Beyboğa Rus Memlûk sultanı Salahaddin Salih (1351-1354)'e isyân etti. Ona Dulkadiroğlu Karaca Bey de destek verdi⁶⁸¹. Beyboğa Rus, Mısır'ı ele geçirmek istiyordu. Dimaşk nâibi Argun el-Kamilî bu isyânın bastırılabilmesi için Sultan'a bizzat gelmesini bildirmesi üzerine Sultan Haleb'e geldi ve isyân bastırılabilirdi. Türkmen emiri Karaca'nın bu itaatsizliği üzerine yine Türkmen emirlerinden biri olan Ramazan Bey çağrıldı ve Ona Karaca b. Dulkadir'in emirlik ve ıktarı verildi⁶⁸². Beyboğa Rus'un yerine Emir Argun el-Kamilî Haleb nâibi olarak tayin edildi⁶⁸³. Üçokların başı Ramazan Bey, Memlûkler tarafından 1352'de Dulkadirli Karaca Bey'in yerine Türkmen emirliğine tayin edildiği zaman Çukurova'da bulunuyordu. O'nun Çukurova'ya yönelik faaliyetleri Ermenileri oldukça yıpratmıştı.

1352 yılı Aralık ayı başında Haleb nâibi Argun el-Kâmili, Dulkadiroğlu Karaca Bey'i dize getirmek ve yanında bulunan âsileri ele geçirmek için Sultan'dan onun üzerine sefer yapmak için izin ve ona hasım olan Türkmen beylerine dağıtmak için 120 menşur göndermesini istedi⁶⁸⁴. Bunun üzerine Karaca Bey, korkuya kapılarak yanında bulunan ümerâdan Hama nâibi Ahmed es-Sâki ve Tarabulus nâibi Beklemiş'i gönderdi ve bunlar Haleb'de idam edildiler⁶⁸⁵. Memlûk sultanı Salahaddin Salih üzerinde yönetimde söz sahibi olan Emir Tâz ve Şeyhû, Argun el-Kamilî'ye Karaca Bey'i yakalaması için bir menşurla hil'at gönderdiler. Haleb nâibi Argun, bunları kendisine

⁶⁸⁰ Ebû'l- Fidâ, **el-Muhtasar**, C. II, s. 517.

⁶⁸¹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 160; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. X, s. 210.

⁶⁸² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 160; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. X, s. 215; Yinanç, **Dulkadir**, s. 18; Sümer, "Ramazanoğulları", s. 614. Anadolu ve Bilâdü's-Şâm'da bulunan Türkmen aşiretleriyle ilgilenen ve onlara komutanlık yapan kişiye Türkmen Emiri (Mukaddem et-Türkmân) denilirdi. Bkz. el-Kalkaşandî, **Subh el-A'sâ**, C. IV, s. 440.

⁶⁸³ İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. X, s. 212; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 165.

⁶⁸⁴ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 169.

⁶⁸⁵ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 172; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. X, s. 222.

takdim etmek için Karaca Bey'i Haleb'e çağırdı. Fakat bu tuzağın farkına varan Karaca Bey özür beyan ederek gelmedi⁶⁸⁶.

Dulkadiroğlu Karaca Bey'i yakalamaya kararlı olan Memlûkler, onun üzerine bir ordu gönderdiler. Dulkadiroğulları bu muharebede çok can kaybına uğradı ise de Karaca Bey kaçmayı başardı. Ancak Eretne'nin oğlu Mehmed tarafından yakalanarak Haleb'e gönderildi⁶⁸⁷. Karaca Bey 12 Eylül 1353 tarihinde Haleb Kalesi'ne hapsedildi. Sultan, Haleb nâibi Emir Argun el-Kamilî'ye onu Mısır'a göndermesini emretti ve kendisine de 500.000 dirhem bahşetti⁶⁸⁸. Karaca Bey, zincire vurularak Kahire'ye gönderildi⁶⁸⁹.

Babası Karaca Bey'in ele geçirilip hapsedilmesi üzerine oğlu, Memlûklere karşı isyân halinde bulunan Arap Cabbar b. Muhenna ile anlaşarak Haleb'e saldırdı. Ancak yapılan çarpışmada 700 adamı öldürüldü ve 600 atı ele geçirildi. Sultan bu haber üzerine Karaca Bey'in öldürülmesini emretti. Karaca Bey, 24 Ekim 1353 tarihinde Kahire'ye gelişinden 48 gün sonra hapisten çıkarılarak 11 Aralık 1353 tarihinde öldürüldü⁶⁹⁰.

8 Haziran 1354 tarihinde Karaca Bey'in yerine Türkmen emirliğine getirilen Ramazan Bey, yanında Sultan ve emirler için hediye olarak getirdiği bin at ile Kahire'ye geldi. Ona Türkmen Emirliği ve ıktarı verildi. Yanında gelenlere de Onlar ve Tablhane olmak üzere emirlikler verildi. Sonra ülkesine geri döndü⁶⁹¹. Ancak Ramazanoğlu, Dulkadir beylerine bağlı olan Bozok Türkmenleri üzerinde hâkim olamadı.

Ramazan Bey'in Bozok Türkmeleri üzerinde hâkimiyet kuramaması Memlûklerin kuzey sınırında karışıklığa sebep oldu. Bunun üzerine Memlûk sultanı en-Nasır Hasan 1355 yılında Karaca Bey'in oğlu Halil'i Dulkadir beyi olarak tanımaya mecbur kaldı⁶⁹².

⁶⁸⁶ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 178.

⁶⁸⁷ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 181.

⁶⁸⁸ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 181.

⁶⁸⁹ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 174; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 68; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 183.

⁶⁹⁰ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 183, 186; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. X, s. 210, 230.

⁶⁹¹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 200; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. X, s. 210.

⁶⁹² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. IV, s. 221; Yinanç, **Dulkadir**, s. 19.

b- Adana, Tarsus ve Misis'in Fethi

1360 yılında Memlûkler, Türkmenlerin teşvik ve yardımları ile Haleb nâibi Seyfeddin Baydemir el-Harezmi kumandasındaki orduyu Ramazan ayında (Temmuz-Ağustos) Sis üzerine gönderdi. Bu Çukurova seferi neticesinde Adana, Misis, Tarsus ve diğer bazı kaleler fethedildi⁶⁹³. Buradaki Müslüman esirler serbest bırakılıp Ermenilerin silah ve atlarına el konuldu. Buranın anahtarlarını Sultan Hasan'a yollayan Baydemir, burada sultan adına hutbe okutup, sikke kestirdi ve Tarsus ve Adana'ya birer nâib tayin ederek Haleb'e döndü⁶⁹⁴. Emir Baydemir bu başarısından sonra Dimaşk nâibliğine atandı⁶⁹⁵. Haleb nâibliğine onun yerine Esendemir el-Zeynî getirildi⁶⁹⁶.

Adana ve Tarsus'un fethinden sonra, Memlûk ordularının Çukurova'daki akınları sonucunda Sis, Anazarba ve dağlık yerlerdeki birkaç kale hariç Ermenilerin elinde başka bir yer kalmamıştı.

Tarsus Memlûklerin Anadolu'da en batıdaki hudut şehri olarak doğrudan Kahire'den gönderilen nâiblerle idare edildi ve 1516'da Osmanlıların bölgeyi kesin olarak ele geçirmesine kadar Memlûk hâkimiyetinde kaldı.

1360 yılında Kıbrıs Kralı I. Peter, Ermenilerin liman şehri olan Korykos (Kız Kulesi)'u işgal etti⁶⁹⁷. Ermeni Krallığı gün geçtikçe zayıflamış ve yıkıma hazır hale gelmişti.

c- Küçük Ermenistan Krallığı'na Vurulan Son Darbe

Ermeni Kralı 1363-1364 yılında Memlûk Sultanı el-Eşref Şaban'a bir elçilik heyeti göndererek iktisadî durumun zayıflığından dolayı kararlaştırılmış olan verginin hafifletilmesi talebinde bulundu. Ancak Sultan bu heyetin isteklerini geri çevirdi ve heyet bir netice alamadan geri döndü⁶⁹⁸.

⁶⁹³ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 245; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 320,

⁶⁹⁴ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 245; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 186; İbn Habib, **Tezkiret en-Nebih**, C. III, s. 230; Sümer, "Ramazanoğulları", s. 613; Sümer, "Çukurova", s. 18; Darkot, "Tarsus", s. 21; Kanat, "Çukurova", s. 100.

⁶⁹⁵ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 187; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 245.

⁶⁹⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 245.

⁶⁹⁷ Irwin, **The Middle East**, s. 146.

⁶⁹⁸ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 274.

1365-1366 yılında Sultan, Işıktemür el-Mardinî'nin yerine Haleb nâibi olarak görevlendirdiği Emir Corci el-İdrisi⁶⁹⁹'yi kendisine karşı devamlı isyân eden ve Harput'u ele geçirmiş olan Halil b. Dulkadir'i yakalamak ve Harput'u istirdad etmekle görevlendirdi⁷⁰⁰. Halil b. Dulkadir'in aman dilemesi üzerine⁷⁰¹ dört ay süren bir kuşatmadan sonra aman verildi ve Halil b. Dulkadir Mısır'a götürüldü⁷⁰². Burada Sultan Şaban'ın affına mazhar oldu ve kendisine ıta verildi⁷⁰³.

Ermeni Kralı IV. Konstantin dışarıdan yoğun bir şekilde Türkmenlerin ve Memlûklerin saldırılarına maruz kalırken içeride de öteden beri süregelen dinî ayrılıkları ortadan kaldırmaya çalışmış ve 1369 yılında ölmüştü⁷⁰⁴. Onun ölümüyle baronluğa yükselen ve aslen Kıbrıslı bir şefin oğlu olan V. Konstantin zor kullanarak tahtı ele geçirmiş ve tahtı, Kıbrıs Kralı Peter'e teklif etmişti. Fakat Peter, 1369'da bir suikast sonucu öldürülünce kendisini Küçük Ermenistan Kralı olarak ilan etti. 1373'e kadar tahtta kalan V. Konstantin de bir suikast sonucu ortadan kaldırılınca yerine ancak iki yıl hüküm sürebilecek son Ermeni Kralı VI. Leon (1373-1375) geçti.

Sultan Şaban b. Hüseyin, Ermenilerin üzerine büyük bir kuvvet göndererek bu tehlikeyi tamamen halletmeye karar verdi. Bu dönemde başta Katolikos Paul olmak üzere Ermeni ileri gelenleri gerek çevrelerini saran Türkmenlerin baskıları ve gerekse Kral Leon'a karşı yükselen nefret sebebiyle Memlûklerin Haleb nâibi Işıktemür⁷⁰⁵'e haber göndererek şehri kendisine teslim edeceklerini bildirmişlerdi. Sultan bunun üzerine, Haleb nâibi Emir Işıktemür el-Mardinî'yi 1375 yılında Ermenistan üzerine gaza ile görevlendirdi. Haleb askeri hemen yola çıkarak Sis'e vardı. Üçok ve Bozoklar'dan oluşan çok sayıda Türkmen de bu sefere katıldı. 2 ay boyunca şehri kuşatan

⁶⁹⁹ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 277; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XI, s. 23. Seyfeddin Corci b. Abdullah el-İdrisi en-Nasrî, 1370 yılında vefat etmiştir. Bkz. el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 341; Bkz. İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XI, s. 92.

⁷⁰⁰ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 197-198; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 292.

⁷⁰¹ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 198; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 292.

⁷⁰² İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 198; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 292.

⁷⁰³ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 292.

⁷⁰⁴ Ersan, **Ermeniler**, s. 230.

⁷⁰⁵ 6 Mart 1374 tarihinde Sultan el-Eşref Zeyneddin Şaban b. el-Emced, Emir Işıktemür'ü Haleb nâibliğine getirdi. Bkz. el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 366.

Memlûkler Ayntâblı Halil en-Neccâr'ın yaptığı büyük mancınıklarla şehri dövmeye başladılar. Kral VI. Leon şehirini müdafaa etse de fesatçıların tahriklerine kapılan halk, kralın arzusunun hilafına şehrin kapılarını Müslümanlara açtı. Kral Leon 13 Nisan 1375 tarihinde aman dileyerek teslim olmak zorunda kaldı ve böylece Ermenilerin başkenti Sis ele geçirildi⁷⁰⁶.

Sis'e Memlûk askerleri yerleştirildikten sonra ordu yanlarında Ermeni kralı, ailesi ve askerleriyle birlikte Haleb'e döndü. Sis, Memlûklerin Çukurova'daki üçüncü valiliği haline geldi ve Emir Yakup Şah buraya nâib olarak görevlendirildi⁷⁰⁷. Sultan Şaban, Haleb nâibi Emir Işıktemür'e teşrif-i celile gönderdi⁷⁰⁸. Böylelikle Küçük Ermenistan Krallığı son buldu. Şairler bu fethi edebileştiren şiirler yazdılar⁷⁰⁹.

Haleb nâibi Emir Işıktemür, Ermeni kralını ailesi ve diğer esirlerle Kahire'ye gönderdi⁷¹⁰. Sultan, bunları Mısır ile Kahire arasındaki Kum'da ikamete memur etti⁷¹¹. Son Ermeni kralı VI. Leon, yaklaşık yedi yıl sonra, Sultan Zeyneddin zamanında, Kastilla Kralı I. John ve Aragon Kralı Peter'in tavassutuyla serbest bırakıldığı 1382 yılına kadar, Kahire'de kaldı⁷¹². Ülkesine dönmek şartıyla serbest bırakılan VI. Leon, yine de krallığını yeniden kurmak ümidiyle Fransız ve İngiliz krallarının yardımını dilemek için Paris ve Londra'ya gitti. 1385'de Fransa'ya gelen VI. Leon, VI. Charles ve lordları tarafından çok iyi karşılandı. VI. Charles ona, *"Bizden yardım umarak buraya gelen Ermenistan Kralına itibarını sürdürebilmesi için gerekli şeyleri sağlayacağız (...) ve eğer gücümüz yeterse krallığını geri alabilmesi için ona silahlı adamlar vereceğiz"* dedi. VI. Leon'a yıllık 6000 frank gibi yüksek bir

⁷⁰⁶ eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 76; el-Makrîzî, **es- Sülûk** C. IV, s. 377; İbn Hacer el-Askalânî, **İnbâ' el-Ğumr bi Ebnâ' el-Umr**, C. I, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1998, s. 74-76 (Bundan sonra eser İnbâ' el-Ğumr olarak kısaltılacaktır); İbn Tagrıbirdî kuşatmanın 3 ay devam ettiğini kaydetmiştir. Bkz. İbn Tangrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XI, s. 54; Har-El, **Struggle**, s. 35; Irwin, **The Middle East**, s. 147; Nersesian, **The Armenians**, s. 50; Sümer, "Ramazanoğulları", s. 613; Buchner, "Sis", s. 709.

⁷⁰⁷ eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 76; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. I, s. 76; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 377; İbn Tangrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XI, s. 54.

⁷⁰⁸ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 377.

⁷⁰⁹ İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. I, s. 75; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 377.

⁷¹⁰ eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 76; el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 377.

⁷¹¹ eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 76.

⁷¹² Ersan, **Ermeniler**, s. 231; Nersesian, **The Armenians**, s. 50. el-Makrîzî'de 784 yılında Sultan Zeyneddin zamanında İşbiliyye hakimi Alfons'un elçisinin geldiği kayıtlıdır. Bkz. el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. V, s. 138.

maaş bağladı. VI. Leon, 1393 yılında Fransa Kralı'nın kaldığı St. Pol kraliyet otelinin tam karşısındaki Tournelles sarayında Paris'de öldü. Mezarı bugün St. Denis Abbey Katedrali'nde Fransız Krallarının yanındadır⁷¹³. Böylece Çukurova Ermeni Krallığı son buldu. Ermenilerin elinde sadece 1382 yılında Türkler tarafından fethedilecek olan Korykos (Kızkalesi) Kalesi kaldı⁷¹⁴. Bölge tamamen Memlûklerin eline geçti.

Çukurova Memlûkler ile Türkmenlerin müşterek faaliyetleri neticesinde fethedildi. Memlûkler burada Ayas, Tarsus ve Sis olmak üzere üç nâiblik tesis etti. Bu şehirler Türkmenler tarafından iskân edildiği gibi birçok yerler de doğrudan Türkmen beyleri tarafından idâre edilmeye başlandı. Türkmenler burada küçük devletler kurdular ve bölge tamamen Türkleşti⁷¹⁵.

⁷¹³ Nersesian, *The Armenians*, s. 50-51.

⁷¹⁴ Ersan, *Ermeniler*, s. 230.

⁷¹⁵ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 75; Sümer, "Çukurova", s. 19.

III. BÖLÜM

BURCÎ MEMLÛKLER'İN ÇUKUROVA SİYASETİ

XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Memlûk Devleti'nin kuzey eyâleti demek olan Bilâdü's-Şâm ve günümüz Türkiye'sinin Çukurova ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoğun şekilde Türkmenler yaşamaktaydı. Bu Türkmenler genellikle "Şâm Türkleri (Türkmenleri)" adıyla anılmaktadır. Bu Türkmenler Çukurova'da Sis ve Adana merkezli olarak Ramazanoğulları ve Maraş ve Elbistan merkezli olarak Dulkadiroğulları beyliklerini kurmuşlardır. Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları gibi düzenli siyasî teşekküller hâricinde siyasî bir teşekküle bağlı olmayan belli bölgelerde yaşayan kesif Türkmen toplulukları vardı. Mesela, Antakya bölgesinde yaşayan Doğancıoğulları (devrin Memlûk kaynaklarında İbn Sâhib el-Bâz veya el-Bâzâniyye), Şeyzer bölgesinde yaşayan Sakalsızoğulları Türkmenleri gibi. Bu Türkmenlerin Mukaddem et-Türkmân adı ile bir kumandan tayin edilirdi. Bunlar Hac ve ticaret kervanlarının güvenli bir şekilde gidiş-dönüşünü sağlıyor, icabında Memlûk ordusuna askerî harekâtlarda yardımcı oluyorlardı. Ancak bunların bilhassa Burcî Memlûkler (Çerkes Memlûkleri) zamanında özellikle Bilâdü's-Şâm'daki emirler arasında vukubulan çekişmelerde ve ümerânın Memlûk Sultanına karşı isyânlarında müdahil oluyorlar ve bazen de doğrudan doğruya Memlûk Devleti'ni hedef alan hareketlerde bulunuyorlardı. Onların bu çekişme ve isyânlarda taraf olması Memlûk Devleti'ni sadece siyasî yönden değil aynı zamanda ticarî ve iktisadî yönden de zor duruma sokuyordu.

Bir önceki bölümde Çukurova Bölgesi'nin Memlûkler tarafından Türkmenlerin de yardımı ile Ermeni Krallığı'na son verilerek 1375 yılında tamamen ele geçirildiğini ifade etmiştik. Çukurova'daki Ermeni Krallığı'nın 1375'de ortadan kaldırılmasından sonra Adana, Misis ve zaman zaman Tarsus gibi şehirlerle Ayas ve Sis civarında (=İklimü'r-Ramazaniyye) hâkimiyet kuran Üç Oklu Ramazanoğulları, Çukurova'da yerleşik olan Kuştemürlü, Kosunlu, Kara-İsalu, Varsaklu, Turgutlu, Özeroğlu, Burnasoğlu gibi Üç Ok Türkmenlerini etrafında toplamak sureti ile bu bölgede büyük bir nüfûza sahip olmuş idi. Suriye'nin belli başlı ticaret ve Hac yollarına hâkim

olan bu beyliğin, Memlûk Devleti için ne derece önemli olduğunu fark eden sultanlar, bunların beylerine teşrif (emaret tevcihi) vererek onları kendilerine bağlamışlardı⁷¹⁶.

Çukurova'ya mücavir, Memlûklerin kuzey sınırında bulunan diğer önemli bir beylik de Memlûklere tâbi olan Boz Oklu Dulkadiroğulları idi. Memlûklerin yardımcı kuvvetlerini teşkil eden bu Türkmenler, Suriye nâiblerinin hemen her yıl kuzeye doğru yaptıkları seferlere katılarak sonunda 1298 yılında Küçük Ermenistan Krallığı hâkimiyetinde bulunan Maraş'ı ele geçirdiler. Bu tarihten itibaren Maraş ve civarı Memlûklerin Haleb nâiblerine tâbi olan Türkmen beyleri tarafından idâre edilmeye başladı⁷¹⁷. Haleb'den başlayarak Amanosların doğusundan Elbistan'a kadar uzanan bölgeye yerleşen bu Türkmenler Oğuzların Boz Ok koluna mensuptu. Dulkadirli halkını teşkil eden bu cemaatler çoğunlukla Bayat, Avşar ve Beydilli boylarından idiler⁷¹⁸.

Sultan en-Nâsır Muhammed döneminde Dulkadirililerin başı Karaca, Kahire'ye çağrılarak kendisine Türkmenlerin emiri olarak kabul edildiğine dair bir menşur verilmişti. Böylece, 1337 yılında Memlûklerin himayesi altında Maraş ve Elbistan havalisinde yaklaşık iki asır devam edecek olan bir beyliğin temeli atılmış oldu. Karaca Bey ülkesine dönerken Kahire'de büyük bir tören yapılmış ve kendisine ve maiyetinde bulunan Türkmenlere kıymetli hediyelerle birer hil'at verilmişti⁷¹⁹.

Ancak Dulkadirililerin başı ve Elbistan emiri olan Karaca Bey Memlûk sultanı es-Sâlih Salahaddin'e (1351-1354) karşı isyân eden Haleb nâibi Beyboğa, Hama nâibi Ahmed es-Sâki ve Tarabulus nâibi Beklemiş ile ittifak etmiş; ancak müttefiklerin yenilmesi üzerine Karaca kendisine iltica eden

⁷¹⁶ M. C. Şehabeddin Tekindağ, **Berkûk Devrinde Memlûk Sultanlığı**, İstanbul, 1961, s. 88; Şehabeddin Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukur-ova'da Nüfuz Mücadelesi", **Belleten**, C. XXXI, Ankara, 1967, s. 345; Kanat, "Çukurova", s. 102.

⁷¹⁷ Yinanç, **Dulkadir**, s. 7-8.

⁷¹⁸ Yinanç, **Dulkadir**, s. 7-8; Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara, 1973, s. 309-351.

⁷¹⁹ Yinanç, **Dulkadir**, s. 10; Refet Yinanç, "Dulkadiroğulları", **DiA**, C. IX, İstanbul, 1994, s. 553; J. H. Mordtmann, "Dulkadirîliler", **İA**, C. III, İstanbul, 1977, s. 655.

Beyboğa'yı sultana teslim etmekten imtina etmişti⁷²⁰. Bunun üzerine 1352-1353 yılında Karaca Bey'in emirliği ve ıktarı Dulkadiroğullarının rakibi Ramazan Bey'e verilmiş ve bunun için kendisine hil'at giydirilmişti⁷²¹. Böylece Ramazanoğulları'nın bölgedeki mevcudiyetleri de Memlûkler tarafından resmen tanınmış idi. İşte Ramazanoğulları'na ait Memlûk kaynaklarındaki en eski bilgi budur.

Ancak zaman içerisinde bu beyliği meydana getiren Üç Oklu Türkmenlerin kardeşleri Boz Oklu Türkmenler ile işbirliği yapmaları Memlûk Devleti ile olan münâsebetlerinde bazı çatışmalara sebebiyet verdi. Bu çatışmaların esasını, Ramazanoğulları'nın Çukurova Bölgesi'ndeki Memlûk hâkimiyetini ortadan kaldırmak için giriştiği mücadeleler oluşturur. Bu durum karşısında Memlûk sultanları Suriye nâibleri vasıtası ile Çukurova'da yerleşik olan Türkmenler arasında tefrika çıkarmak sureti ile bu duruma çözüm bulmaya çalışmışlardır⁷²². Buna karşılık Ramazanoğulları da menfaatlerine göre zaman zaman Karamanoğulları ve zaman zaman da Dulkadiroğulları ile ittifak ederek Memlûklere karşı direnmiş ve onları zor duruma düşürmüştür. Bu hücumlar karşısında Memlûkler Bâb el-Melik'i tamir ve Bagras Kalesi'ni takviye ederek onların hücumlarına sed çekmeye çalışmışlar ve üzerlerine tedib seferleri düzenlemişlerdir.

Karaca Bey'e gelince o, bir taraftan emirliğinin Ramazan Bey'e verilmesi, diğer taraftan da Haleb nâibi Emir Argun el-Kâmilî⁷²³'nin üzerine yürüyeceğini haber alması üzerine, eski fikrinde ısrar etmeyerek bir müddet sonra âsi Hama nâibi Ahmed es-Sâki ve Tarabulus nâibi Beklemiş'i Haleb

⁷²⁰ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 160; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. X, s. 210; Mordtmann, "Dulkadırlılar", **İA**, s. 655-656; Faruk Sümer, "Ramazan-oğulları", **İA**, C. IX, İstanbul, 1964, s. 614.

⁷²¹ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. IV, s. 160; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. X, s. 210; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1998, s. 170, 176; Tekindağ, **Berkûk**, 84-85; Yinanç, **Dulkadir**, s. 19; Sümer, "Çukurova", s. 35-36; Kanat, "Çukurova", s. 101; Mordtmann, "Dulkadırlılar", **İA**, s. 656; Sümer, "Ramazan-oğulları", **İA**, s. 614.

⁷²² Tekindağ, **Berkûk**, 84; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 345-346.

⁷²³ Emir Argun el-Kâmilî, 1350-1351 yılında Dimaşk nâibi olmuş ve ardından 1352-1353 yılında Haleb nâibliği ile görevlendirilmiştir. 1356-1357 yılında vefat etmiştir. Bu kişi hakkında bkz. İbn Tûlûn, Muhammed es-Sâlihi el-Dimaşkî, **İ'lâm el-Verâ bi men Veliye Nâiben min el-Etrâk bi Dimaşk eş-Şâm el-Kübrâ**, Tah. Muhammed Ahmed Duhman, Dimaşk, 1964, s. 21 (Bundan sonra eser İ'lâm el-Verâ olarak kısaltılacaktır); İbn Tagrıbirdî, **ed-Defîl eş-Şâfi**, C. I, s. 108.

nâibine teslim etti. Bu mülteciler Haleb'de öldürüldü⁷²⁴. Buna rağmen Memlûk sultanı Salahaddin Sâlih üzerinde yönetimde söz sahibi olan Emir Tâz ve Emir Şeyhû, Karaca Bey'in gâileler çıkarmasını önlemek için onu ortadan kaldırmaya karar verdiler. Haleb nâibi Argun el-Kâmilî, Karaca Bey'i Düldül Dağı'nda yenerek onu Kayseri tarafına kaçmaya mecbur etti. Sonucunda yakalanan Dulkadirli Beyi Kahire'ye gönderildi⁷²⁵. Karaca Bey orada 11 Aralık 1353 tarihinde öldürüldü⁷²⁶.

Aşıkpaşazâde'de Ramazan Bey'in Adana şehrine hâkim olduğu⁷²⁷ belirtilse de öyle olmadığı muhakkaktır. Çünkü bu şehir daha önce zikredildiği gibi 1360 yılında Haleb nâibi Emir Seyfeddin Baydemir el-Harezmî komutasındaki Memlûk ordusu tarafından pek çok Türkmenin iştirakiyle gerçekleştirilen Çukurova seferi sonunda Memlûkler tarafından Ermenilerin elinden alınmıştı⁷²⁸. Buna rağmen şehrin çevresinin Ramazan Bey idâresinde olması muhtemeldir. Fetihden sonra Emir Seyfeddin Baydemir'in Adana'ya kimi tayin ettiği bilinmiyor. Bunun Ramazan Bey'in oğullarından birisi olması mümkündür. el-Makrîzî'de Ramazanoğlunun adı verilmiyor. Bunun İbrahim Bey olup olmadığına dâir bir şey de söylenmiyor. Onun Ramazan Bey'in oğlu olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi olmasa da bu çok büyük bir ihtimaldir⁷²⁹.

8 Haziran 1354 tarihinde Karaca Bey'in yerine Türkmen emirliğine getirilen Ramazan Bey, yanında Sultan ve emirler için hediye olarak getirdiği bin at ile Kahire'ye geldi. Ona Türkmen emirliği ve ıktai verildi. Yanında gelenlere de Onlar ve Tablhane olmak üzere emirlikler verildi. Sonra ülkesine

⁷²⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. IV, s. 172; Mordtmann, "Dulkadırlılar", *İA*, s. 656.

⁷²⁵ İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 174; eş- Şâfiî, *Düvel el-İslâm*, s. 68; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. IV, s. 183; Mordtmann, "Dulkadırlılar", *İA*, s. 656.

⁷²⁶ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. IV, s. 183, 186; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. X, s. 230; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 170; Yinanç, *Dulkadir*, s. 18; Sümer, "Çukurova", s. 36; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 553; Mordtmann, "Dulkadırlılar", *İA*, s. 656.

⁷²⁷ Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 240-241. Ondan naklen; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 245; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, Haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara, 1984, s. 213-214.

⁷²⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. IV, s. 245; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 320,

⁷²⁹ Sümer, "Çukurova", s. 37.

döndü⁷³⁰. Ancak Ramazanoğlu, Dulkadırlılara bağlı olan Boz Ok Türkmenleri üzerinde hâkim olamadı.

Ramazan Bey'in Boz Ok Türkmenleri üzerinde hâkimiyet kuramaması Memlûklerin kuzey sınırında karışıklığa sebep oldu. Bunun üzerine en-Nâsır Hasan 1355 yılında Karaca Bey'in oğlu Halil'i Dulkadir beyi olarak tanımaya mecbur oldu⁷³¹.

Kaynaklarda Ramazan Bey'in ölümünde sonra kimin bey olduğu hakkında farklı ifadeler vardır. Aşıkpaşazâde, İbn Kemalpaşazâde, Neşri ve Hoca Saadeddin Efendi gibi Osmanlı kaynakları Ramazan Bey'den sonra İbrahim Bey'in hanedanının başına geçtiklerini kabul ederler⁷³².

Kalavun hanedânından el-Eşref Şaban'ın 1377 yılının Mart ayında öldürülmesinden sonra yedi yaşındaki oğlu Ali el-Mansûr lakabıyla sultan ilan edilmişti⁷³³. Bu dönem Memlûklerde iç karışıklıkların artarak devam ettiği bir dönemdir⁷³⁴.

1355 yılında Dulkadiroğullarının başına getirilen Halil Bey, on yıl sonra Harput'u tekrar ele geçirdi. Onun bu hareketi, Kahire'de henüz sultan olmayan ancak Sultandan ziyade iktidar sahibi olan Atabek el-Asâkir Berkûk'u çok kızdırdı. Dulkadirli beyinin Memlûk Devleti'ne tam olarak itaat etmek istemeyişi ve kendi başına buyruk hareket etmesi sebebiyle Halil Bey, Elbistan nâibliğinden azledilerek, yerine Mübârek Şah et-Tâzi atandı. Halil Bey bu duruma isyân etti. Mübarek Şah et-Tâzi 1378 yılında Halil Bey'in üzerine yürüdü ise de 5 Eylül 1378 tarihinde aralarında vukubulan bu savaşta yenilerek öldürüldü⁷³⁵.

⁷³⁰ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. IV, s. 200.

⁷³¹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. IV, s. 221; Tekindağ, *Berkûk*, s. 85; Yinanç, *Dulkadir*, s. 19; Mordtmann, "Dulkadırlılar", *İA*, s. 656.

⁷³² Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 241; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, Haz. Ahmet Uğur, Ankara, 1997, s. 89; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 214; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 245.

⁷³³ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 13-14; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 131; İbn Tagrıbirdî, *ed-Delîl eş-Şâfi*, C. I, s. 457.

⁷³⁴ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 31-47; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 150-153.

⁷³⁵ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 50; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 174; İbn Bahadır, el-Mü'mini el-Şâfi'i, *Kitâb Mecmû fi et-Tevârih, Vekâ'i' et-Türkmân*, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kütüphanesi, nr. 3057, var. 9a-9b (Bundan sonra eser Vekâ'i' et-Türkmân olarak kısaltılacaktır); Tekindağ, *Berkûk*, s. 85; Sümer, "Çukurova", s. 37; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 554; Mordtmann, "Dulkadırlılar", *İA*, s.656-657; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 614.

Dulkadiroğullarının Memlûk Devleti'ne karşı kazandığı bu galibiyet, Ramazanoğullarına da cesaret verdi. Üç Oklu Türkmenler de Memlûk hâkimiyetine başkaldırarak Dulkadirliğin yanında yer almaya başladılar. Memlûklerin gönderdiği kuvvetler Dulkadirliğin önünde yenilgiye uğrayınca Türkmenlerin hakkından gelmek için Seyfeddin Mengliboğa'dan sonra Haleb nâibi olan Emir Timurbay el-Demirdaşı⁷³⁶ komutasında Haleb, Dimaşk ve Hama askerlerinden oluşan bir ordu 1378-79 yılında Çukurova'ya doğru yola çıktı. Memlûk askeri Ayas yakınlarına kadar geldi. Bunun üzerine Türkmenler kırk kişilik bir grupla yanlarında hediyelerle birlikte gelerek aman dilediler. Ancak bu Türkmenler tutuklandı ve bağlandı. Memlûkler, yollarına devamla bu Türkmenlerin mallarını yağmalayıp ailelerini esir aldı ve erkeklerini öldürdü⁷³⁷. Daha sonra Üç Ok ve Ağaçerilerden müteşekkil Türkmenler, Bâb el-Melik'de Memlûklere tuzak kurdu. Vukubulan savaşta Türkmenler, bir kısım yaralı hariç Memlûk ordusunu tamamen imha ettiler ve otuz bin deve, çoğu eğri on üç bin at ve silah ile savaş aletlerini de ganimet olarak ele geçirdiler⁷³⁸. el-Makrîzî bunun Memlûkler için büyük bir ayıp olduğunu kaydettikten sonra Türkmenlerin Memlûk Devleti için oldukça önemli olduğunu onlardan her sene onbinlerce koyun tahsil edildiğini, Haleb halkının da onlardan sayısız şekilde faydalandığını ve Memlûk Sultanlarının kendilerinden yardım talep ettiğinde emirlere icabet ettiklerini belirtir. Ancak Türkmenlerin sû-i tedbir neticesinde zülme başladıklarını ve düşmanlık yaparak adam öldürmeye, mal yağmalamaya ve kaleleri ele geçirmeye başladıklarını da ifade ederek onların nasıl değiştiklerini kaydetmiştir⁷³⁹.

⁷³⁶ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 50; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, s. 9b.

⁷³⁷ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 58. İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 229; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 179; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 10a-10b; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr fî Vekâ'i' ed-Duhûr*, C. I/II, Tah. Mustafa Ziyâde, Kahire, 1984, s. 237-238 (Bundan sonra eser Bedâ'i' ez-Zuhûr olarak kısaltılacaktır); Tekindağ, *Berkûk*, s. 88; Sümer, "Çukurova", s. 37; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 614.

⁷³⁸ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 59; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 180; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 10b-11a; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 237-238; Tekindağ, *Berkûk*, s. 89; Sümer, "Çukurova", s. 37; Yinanç, *Dulkadir*, s. 21-22; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 614.

⁷³⁹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 59.

Bu yenilgi üzerine Timurbay el-Demirdaşı, bu görevden alınarak yerine 18 Ağustos 1379 tarihinde Işıktemür el-Mardinî Haleb nâibliğine tayin edildi⁷⁴⁰.

Bu sırada Sultan el-Mansûr Ali, beş sene üç aylık sözde saltanatından sonra hastalanarak 19 Mayıs 1381 tarihinde vefat etti.⁷⁴¹ Yerine hemen el-Melik el-Eşref'in oğulları arasından henüz dokuz yaşında olan Hacı el-Melik es-Salih unvanıyla tahta oturtuldu⁷⁴².

Memlûk Devleti, Türkmenleri kontrolü altında tutabilmek için onlarla olan münâsebetlerini çok iyi düzenlemeleri gerekiyordu. Devlet yöneticileri ve bilhassa Atabek el-Asâkir Berkûk'un bölge hakkında devamlı bilgi alıyordu⁷⁴³. Nitekim 13 Haziran 1381 tarihinde Yunus el-Nevrûzî⁷⁴⁴, Haleb'e Türkmenlerin durumunu anlamak üzere gönderildi⁷⁴⁵. Bir müddet sonra gelen haberlerden onların itaatten çıktıkları ve Malatya'ya ve Haleb'e hücum etmek için birleştikleri haberi geldi⁷⁴⁶.

Bunun üzerine, Dimaşk nâibi Işıktemür el-Mardinî Haleb nâibi Aynal el-Yusûfî, Tarabulus nâibi Gümüşboğa el-Hamavî, Hama nâibi Taştēmür el-Kâsimî ve Safed nâibi Taştēmür el-Alâî yanlarında kale nâibleri ve Devlete muti olan Türkmen, Arap ve aşiretlerden bir ordu ile Dulkadiroğlu Halil Bey ve onunla birlikte olan Ramazanoğlu İbrahim Bey ve Maraştaki Türkmenlerle savaşmak üzere yola çıktılar⁷⁴⁷. Memlûk askerleri mutad olduğu üzere

⁷⁴⁰ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 67; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 192. Emir Timurbay, Haleb nâibliğinden alındıktan sonra Safed nâibliğine tayin edildi ve orada 1383 yılında öldü. Bkz. İbn Tagrıbirdî, Cemaleddin Ebî el-Mehâsin Yusuf, *ed-Delîl eş-Şâfi alâ el-Menhel es-Sâfi*, C. I, Tah. Fehim Muhammed Şeltut, Kahire, 1998, s. 221 (Bundan sonra eser ed-Delîl eş-Şâfi olarak kısaltılacaktır).

⁷⁴¹ İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 236; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 101, 103; İbn Tagrıbirdî, *ed-Delîl eş-Şâfi*, C. I, s. 457.

⁷⁴² İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 237; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 117; İbn Tagrıbirdî, *ed-Delîl eş-Şâfi*, C. I, s. 457.

⁷⁴³ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 74; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 12a.

⁷⁴⁴ Emir Yunus el-Nevrûzî hakkında bkz. İbn Tagrıbirdî, Cemaleddin Ebî el-Mehâsin Yusuf, *ed-Delîl eş-Şâfi alâ el-Menhel es-Sâfi*, C. II, Tah. Fehim Muhammed Şeltut, Kahire, 1998, s. 810.

⁷⁴⁵ İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 237; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 119; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 235; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 12a; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 292.

⁷⁴⁶ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 74, 79; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 235; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 292.

⁷⁴⁷ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 120; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 12b; Tekindağ, *Berkûk*, s. 85.

Haleb’de toplandı. Emir Yunus ed-Devadâr ordunun başına geçti. 3 Temmuz 1381’de Maraş sırtlarına ulaştılar. Bozdoğanolu Ziyâü’l-Mülk de Memlûk ordusuna yardımcı olmak üzere maiyyetinde Arablar ve Kürtler de olduğu halde geldi. Memlûk ordusu burada vukubulan savaşta Türkmenleri mağlub ederek 6 Temmuz 1381 tarihinde Maraş’ı ele geçirdi.⁷⁴⁸ Halil Bey Harput’a kaçarak buradan Malatya’ya akın yaptı. Memlûk ordusu Malatya’ya yönelmekle birlikte Fırat’ı geçemeyip Şaban ayının sonunda Haleb’e döndü⁷⁴⁹.

Memlûkler karşısındaki bu başarızlığı Halil Bey’in kardeşleri ile arasının açılmasına sebep oldu. İbrahim, Osman ve İsa beyler Memlûklere iltica ederken Sevlî Bey Haleb nâibinin yanına gitti⁷⁵⁰.

Dulkadiroğullarının yanında yer alan Ramazanoğlu İbrahim Bey pişmanlığını bildirmek üzere Memlûklerin Sis nâibi Mukaddem el-Asker Emir Hüsâmeddin Toruntay’ın yanına giderek özür diledi. Toruntay bu durumu seferden dönen Emir Yunus en-Nevrûzî’ye bir mektupla bildirdi. Sultan, İbrahim Bey’in özrünü kabul ederek onu affetti⁷⁵¹. Yenilmiş ve desteksiz kalmış olan Dulkadir Beyi Halil ve kardeşi Sevlî Bey de Memlûk kumandanlarına mektup göndererek itaatlerini arz etmek zorunda kaldılar⁷⁵².

Bu başarıdan sonra İnal el-Yûsufî yerine, Türkmenlerle ciddî mücadeleler edecek olan Emir Yelboğa en-Nasırî⁷⁵³ Haleb nâibliği ile hil’atlandı. Emir Yunus’a da Mukaddem-i Elf (Emir-i Mi’e) rütbesi verildi⁷⁵⁴.

Dulkadiroğlu Halil Bey bu yenilginin ardından Türkmen reisi Özeroğlunun da desteği ile Haleb topraklarına saldırdı. Haleb nâibi Yelboğa en-Nasırî’nin, Nisan 1382’de Arslanbeli Geçidi’ne kadar gelmesi üzerine Halil Bey kaçarak kurtuldu. Hemen ardından Haleb askerleri Özeroğlu’nun üzerine

⁷⁴⁸ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 237; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. V, s. 121; İbn Hacer, **İnbâ’ el-Ğumr**, C. I, s. 235; İbn Bahadır, **Vekâ’i’ et-Türkmân**, var. 13a; Tekindağ, **Berkûk**, s. 86; Yinanç, **Dulkadir**, s. 23; Mordtmann, “Dulkadırlılar”, **İA**, s. 657.

⁷⁴⁹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. V, s. 121, 124; İbn Hacer, **İnbâ’ el-Ğumr**, C. I, s. 235.

⁷⁵⁰ Yinanç, “Dulkadiroğulları”, **DİA**, s. 554.

⁷⁵¹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. V, s. 124; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 176; Tekindağ, **Berkûk**, s. 86; Sümer, “Çukurova”, s. 38; Sümer, “Ramazan-oğulları”, **İA**, s. 614-615.

⁷⁵² Tekindağ, **Berkûk**, s. 86; Yinanç, **Dulkadir**, s. 24.

⁷⁵³ Emir Yelboğa en-Nasırî hakkında bkz. İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. II, s. 793.

⁷⁵⁴ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. V, s. 127; İbn Hacer, **İnbâ’ el-Ğumr**, C. I, s. 236.

yürüdü ve çadırlarını yağma ettikten sonra Tell Hamdûn ve Maraş'ı geçerek Haleb'e döndü⁷⁵⁵.

1382-1383 yılında Emir Toruntay el-Kamilî Sis niyâbetinden Dimaşk'a nakledildi. Temraz el-'Alâf de Behisni vilayetine tayin edildi⁷⁵⁶.

I- SULTAN BERKÛK'UN ÇUKUROVA SİYASETİ

1363-1364'de Yelboğa el-Ömerî el-Hasekî'nin memlûkleri arasına giren Berkûk, el-Eşref Şaban'ın devrilmesiyle neticelenen ayaklanmada yer aldı. Bunu izleyen dönemde hızla yükseldi ve 1378'de Mısır'da Atabek el-Asâkir oldu. Başlangıçta yine Yelboğa'nın memlûklerinden biri ile iktidarı paylaşan Berkûk 1380'de onu makamından uzaklaştırdı. Berkûk, bir süre sonra devletin denetimini tamamen ele geçirdi ve 26 Kasım 1382'de el-Melik ez-Zâhir ünvanıyla tahta oturdu⁷⁵⁷.

Berkûk'un 1382 yılında Sultan olmasıyla Kalavun Hanedanı dolayısıyla Bahrî Memlûkler Devleti de sona erdi. Berkûk ile birlikte, Mısır'da 1517 yılında gerçekleşecek olan Osmanlı fethine kadar devam edecek olan Burcî (Çerkes) Memlûkler Dönemi (1382-1517) başladı. İlk zamanlarda Türk memlûklere hoşgörülü davransa da zamanla önemli yerlere Çerkesleri getirmeye başladı. Onun bu siyaseti saltanatı boyunca özellikle Suriye'deki emirlerin isyân etmesine sebep olmuştur⁷⁵⁸.

⁷⁵⁵ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. V, s. 137; Yinanç, **Dulkadir**, s. 24; Mordtmann, "Dulkadirhilar", **İA**, s. 657.

⁷⁵⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. V, s. 139.

⁷⁵⁷ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. V, s. 140; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XI, s. 181; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 187-188; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. I, s. 257; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 239; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 81; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, Tah. Ömer Abdusselam Tedmurî, Tarabulus-Lübnan, 1993, s. 731-732; Said Abdulfettah 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm fî Asr el-Eyyûbiyyîn ve el-Memâlik**, Beyrut-Lübnan, tarihsiz, s. 245-246; Tekindağ, **Berkûk**, s. 53-54; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 19-21; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 129.

⁷⁵⁸ 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 246-247; Tekindağ, **Berkûk**, s. 54-63; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 21; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 130.

a- Haleb Nâibi Yelboğa'nın Çukurova Seferi

Memlûk sultanı tarafından affa mazhar olan Adana nâibi Ramazanoğlu İbrahim Bey'in itaati pek uzun sürmedi. Özeroğlu ve Üç Ok taifesinden Burnasoğlu ile birlikte yol kesmek, Anadolu hacılarını soymak ve Karamanoğlu Alaaddin Bey ile birleşerek Sis'i Memlûklerin elinden almaya çalışmakla suçlanıyordu⁷⁵⁹.

Yelboğa 1381-82 yılında Haleb nâibi olmasından sonra ilk tedbir olarak Türkmenler arasında tefrika çıkarmaya çalıştı. Kınıklar ile Ramazanlıların (Yüreğirler) arasını açıp birincileri, ikinciler üzerine saldırttı⁷⁶⁰.

Yelboğa Türkmenler üzerine sefere çıkmadan önce Dimaşk, Tarabulus, Hama ve Haleb askerlerine ve suğur nâiblerine ve muti Türkmenlere ve Kürtlere, Sis ülkelerindeki âsi Türkmenlere karşı sefere çıkmaları için mektuplar yazıldı. Bu âsi Türkmenler Adana nâibi Ramazanoğlu Sârimüddin İbrahim, Özeroğlu ve Üçok taifesinden Burnas oğlu gibi kişilerdi. Bunlar Devlet'e itaatten çıkmışlar, yol kesmek ve Anadolu Hacılarını yağmalamak ve Sis ülkesini ele geçirmek isteyen Karamanoğlu Alâaddin Ali Bey'le ittifak etmişlerdi. Bu yüzden kendilerine emirnâmeler yazılan askerler hazırlandılar ve Haleb'de toplandılar. Haleb nâibi Yelboğa en-Nâsirî öncü olarak yola çıktı. 27 Aralık 1383 tarihinde Haleb'den Amik'e gitmek üzere atlandı. Özeroğullarına ve diğer âsi Türkmenlere onları uyaran, itaatten imtina ettikleri takdirde olacakları hatırlatan ve emrindeki askerlerin gücü ile onları korkutan mektuplar yazdı. Baş eğip itaat ettikleri takdirde mallarına ve canlarına dokunulmayacağını ancak aykırı hareket edenlerin askerlerin ganimeti olacağını bildirdi⁷⁶¹. Yürüyüşüne devamla Bagras Geçidi'ne doğru geldi. Orada askeri teftiş ederek, ağırlıkları bırakıp, hafıflemiş olarak yürüdü. Bagras Geçidi'ni aştı. Ayntâb ve Bagras nâiblerini, Şam askerleri gelinceye kadar geçidi korumaları için askerleri ve atlarıyla gözcü olarak görevlendirdi.

⁷⁵⁹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 157; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs ve el-Ebdân fî Tevârih ez-Zeman*, C. I, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1973, s. 82 (Bundan sonra eser *Nüzhet en-Nüfûs* olarak kısaltılacaktır); İbn İyâs, *Bedâ'i ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 338.

⁷⁶⁰ es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 76; Tekindağ, *Berkûk*, s. 89; Sümer, "Çukurova", s. 38; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 615.

⁷⁶¹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 157-158; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 82; Sümer, "Çukurova", s. 38, 63; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 615.

Sûratle yürüyerek deniz kıyısındaki İskenderun Kapısı'na vardı. Kısa bir müddet atları dinlendirdi. Haleb'deki Binler Kumandalarından Demirtaş ve Güçlü, Yelboğa'ya gelerek, Türkmenlerin askerlerin geldiğini anlarsa yollarını keseceğini ve sonra geçmenin çok zor olacağını söyleyip, kendilerine Misis Köprüsü'nü ele geçirmeleri için izin vermesini istediler. Sonra Yelboğa atlanıp 9 Ocak 1384'de Misis'e vardı. İki emirin, Türkmenler bir kısmını yıkmış iseler de hâlâ üzerinden geçilmesi mümkün olan köprüyü ele geçirmiş olduklarını ve savaşın başladığını gördü. Askerler Sis ülkesine doğru Ceyhan Nehri'ni geçti. Misis'de Türkmenlerden geride kalanları topladılar, bazı çadırlara yetişip yağmaladılar. Türkmenlerin erkekleri dağların tepelerine kaçıştılar. Sonra çeşitli oymaklardan aman dileyen Türkmen elçileri geldiler. Yelboğa onların amanlarını kabul etti ve amannâmeler yazdı⁷⁶².

Ramazanoğlu Sârimüddin İbrahim askerlerin geldiğini hissedince Adana'yı terkettiler ve ulaşılmaz dağlara kaçtı. 11 Ocak'ta diğer birlikler ve ağırlıklar Misis'e ulaştı. Ertesi gün Sis nâibi Taşboğa el-İzzî'nin elçisi geldi ve Ramazanoğlu'nun Sis yakınlarına geldiğini; yanında Karamanlı Türkmenlerinden bir bölük olduğu halde kendisinin İbrahim'in arkasından yürüyüp çadırlarına yetişip yağmaladığını, çocuklarını ve hanımını yakaladığını ve İbrahim'in nefisini kurtarmak için komşusu Bayatlı Türkmenlerine iltihak ettiğini bildirdi. Askerlerle onların tarafına gidip yakalanması hususunda görüş birliğine vardılar. Derken ayın sonunda Sis naibinden haber geldi. Ramazanoğlu'nun peşinden giderek onu ele geçirmişti. Onunla birlikte kardeşi Kara Mehmed'i, oğullarını, anasını ve cemaatini yakalayıp onları Sis'e getirmişti⁷⁶³. Bunu duyunca askerler çok ama çok sevindiler. Yelboğa 12 Şubat 1384 tarihinde Sis'e gitmek üzere yola çıktı. Boz Ok Türkmenlerinden bir taifeyi kuşatıp pek çok at, çadır, eşya yağmalandı. Sonra aman dilemeleri üzerine onlara aman verdi. Türkmenler dağlara dağıldılar ve askerler de Sis cihetine yürüyüşlerine devam ettiler. Ramazan

⁷⁶² el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. V, s. 158; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 83-84; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 338-340; Sümer, "Çukurova", s. 38-39.

⁷⁶³ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. V, s. 158; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 279; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 84; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 338-340; Tekindağ, *Berkûk*, s. 89-90; Sümer, "Çukurova", s. 39; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 615.

oğlu ile kardeşi Kara Mehmed ve onlarla yakalananlar huzura getirildi ve ikiye bölünmek suretiyle öldürüldüler⁷⁶⁴. Ordu da Misis'e dönmek üzere yola çıktı. Yelboğa en-Nâsırî Haleb askerleriyle atlanarak Saruca Çam yolundan yürüdü. Burası çok dar ve engebeli, yüksek dağlar ve büyük vadileri olan yer yer ağaçların kapattığı, sulak ve çamurlu bir yol olup tehlikeli geçitler vardı. Yaya adam yürüyemezdi. Tam koşumlu bir at ile gitmek çok daha zordu. Boz Oklardan bir Türkmen taifesine rastladılar. Aralarında çetin bir vuruşma oldu. İki taraftan da pek çok insan öldü. Yelboğa en-Nâsırî ve Haleb ümerâsından bir bölük o vadilerde yollarını yitirip kayboldu. Sonra askerler dönerek biraraya toplandılar. Bir bölüğü ise yolunu yitirip kaybolmuştu. Askerin yüreğine büyük korku düştü. Türkmenlerin Bâb el-Melik Geçidi'ni tuttukları haberi bunlara ulaştı. Bunun üzerine Ayas şehrine sığındılar. Daha sonra, bir müddet kendisinden haber alınamayan Yelboğa en-Nâsırî Ayas'a geldi. Onun gelişini herkes birbirine müjdeledi. Orada birkaç gün kaldıktan sonra yola çıktılar. Çok kalabalık bir Türkmen topluluğu karşılarına çıktı. Aralarında misli görülmemiş bir vuruşma oldu. Çok insan öldü. Yelboğa en-Nâsırî çok büyük kahramanlık gösterdi. Sonra Türkmenler topluluğu dağıldı. Haleb askeri Kurban Bayramı günü Ayas yönüne doğru yola çıktı. Daha orada çadırlarını kurmamışlardı ki Türkmenler onları kuşattılar. Türkmenlerden bir bölük Bâb el-Melik Geçidi'ne geldiler. Bu gelenler geçidi tuttular ve Haleblilerin geçmesine mâni oldular. Askerlerin yiyeceği tükendi, hayvanları acıktı. Neredeyse toptan helak olacaklardı. İşte bu sırada Haleb'de Hâcib el-Hüccâb olan Emir Sodun el-Muzafferî'nin yanında bazı ümerâ ile geldiği haberi ulaştı. Sodun Haleb halkından Bankusa'lı gençlerden her birine yüz dirhem vererek bin kişilik bir piyade birliği oluşturmuştu. Haleb askerinin başına geleni duyan ulemâ, sulehâ ve halkın büyük çoğunluğu sokaklara döküldüler. Umûmî seferberlik çağrısı yapıldı. Bunları Kusayr, Cebel el-Akra (Kel Dağ) ve Haleb şehirlerinden Kürtler, atlılar ve yayalar takip etti. Haleb hâcibi ve onunla birlikte olan ümerâ yiyecek temin ettiler ve Bâb el-Melik'e yürüdüler. Derbend'i

⁷⁶⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. V, s. 159; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 279; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 84; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 14b; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 176; Tekindağ, *Berkûk*, s. 90; Sümer, "Çukurova", s. 39; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 615.

geçip Bagras'a indiler. Sonra Antakya'ya gittiler ve Haleb'e vardılar⁷⁶⁵. Çok meşakkatli bir sefer olmuştu. Askerler bu seferde devamlı yağın şiddetli yağmur, kasırga gibi esen rüzgar sebebiyle çok sıkıntı çektiler.

Yelboğa'nın bu sefer sırasında, beyliğı süresince çoğunlukla Memlûk Devleti'ne karşı isyân eden ve muti olmamak için mücadele veren Ramazanoğlu İbrahim Bey ve kardeşi Kara Mehmed öldürüldü⁷⁶⁶. Fakat buna rağmen Memlûkler Üç Oklu Türkmenleri itaatleri altına alamadıkları gibi Memlûklere karşı kazanılan bu zaferlerden sonra onların cesaretleri de arttı.

Yelboğa'ya karşı verdiği amansız mücadelede öldürülen Ramazanoğlu İbrahim Bey'den sonra yerine kardeşi Ahmed Bey geçti⁷⁶⁷.

b. Memlûklerin Kuzey Sınırı ve Çukurova'da Türkmenlerin Faaliyetleri

Ahmed Bey zamanında, Üç Ok ve Boz Ok Türkmenleri 1384 yılının Haziran ayında birleşerek Maraş'ı kuşattılar. Bunun üzerine Haleb nâibi Yelboğa en-Nâsırî onların üzerlerine yürüdü. Yelboğa en-Nâsırî'nin Türkmenlerle yaptığı çatışmada Türkmenlerden pek çoğu öldürüldü ve bir kısmı da yaralandı. Geri kalanlar dağlara kaçtı, malları yağmalandı. Yelboğa burada iki gün kaldı. Dulkadiroğlu, Sivas hâkimi Burhaneddin'in yanına kaçarak burada adam topladı. Dârende ve etrafında yağma ve talan yapan Dulkadiroğlu ile Elbistan'da karşılaşan Yelboğa burada Türkmenlerle savaştı ve nihayet bir Türkmen elçisi, bu durumdan ötürü Sultan Berkûk'tan af diledi⁷⁶⁸.

Daha sonra aynı yılda (1384), kaynaklarda ismi zikredilmeyen ve Bîre (Birecik) nâibi olduğu söylenen Ramazanoğlu Kahire'ye geldi ve Sultan

⁷⁶⁵ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 159; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 279; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 14b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 84-86; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 340; Tekindağ, *Berkûk*, s. 90; Sümer, "Çukurova", s. 39-40; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 615.

⁷⁶⁶ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 159; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 279; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 15b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 84; Sümer, "Çukurova", s. 39; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 615.

⁷⁶⁷ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 36b.

⁷⁶⁸ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 166-167; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 99-100.

Berkûk ona hil'at giydirdi⁷⁶⁹. Yine aynı yılda Emir Togay Timur, Sis'e nâib olarak atandı⁷⁷⁰.

Sultan Berkûk, Dulkadiroğlu Halil Bey'in Memlûk Devleti'ne karşı Üç Oklu Türkmenleri de kışkırtarak yaptığı isyânlardan bıkmış ve Halil Bey'i öldürmeye karar vermişti. Bu sebeple sultanın isteği doğrultusunda 1386'da Dulkadiroğlu Halil Bey Maraş yakınlarında öldürüldü⁷⁷¹. Boz Oklu Türkmenlerin nüfûzlu emiri Halil Bey'in öldüğünde 60 yaşının üzerinde olduğu bilinmektedir. Halil Bey'den sonra Dulkadirli beyliğinin başına Seveli Bey (1386-1398) geçti.

1388/1389 yılında Karamanoğlu Ali Bey'in elçisi yanında hediyelerle Kahire'ye geldi⁷⁷². Yine 22 Ocak 1389 tarihinde Sis'den haber geldi. Sis nâibi ve itaat altındaki Türkmenler, Seveli b. Dulkadir ve Mintaş'ı kovalayarak yanlarındaki pek çok askeri öldürmüşler ve onları yenerek mallarını ve haremelerini ele geçirmişlerdi⁷⁷³.

Sultan Berkûk'un önemli görevlere Çerkes asıllı emirleri getirerek Türk asıllı emirleri geri plâna itmesi ve hattâ onlara karşı şiddet uygulamasına karşı Yelboğa Memlûkleri'nin ünlü emiri Haleb nâibi Yelboğa en-Nâsirî ve el-Eşrefiyye memlûklerinin emiri Malatya nâibi Mintaş beraber hareket ederek ve Dulkadiroğlu Seveli Bey'in de desteğini alarak 1388'de isyân ettiler. Bu isyân ordusu Memlûk ordusunu yendi. Bu sırada vebâ salgını da baş gösterince bunalan Berkûk çareyi tahttan ayrılmakta buldu ve Suriye kuvveti Kahire'ye girerek Kale'ye hâkim oldu. Yelboğa'nın sultan olması beklenirken o

⁷⁶⁹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 168. es-Sayrâfî'de İbn Ramazan ed-Döğeri ismi verilmiştir. Bkz. es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 99-100. Memlûk müelliflerinden İbn İyâs'a göre ise Bîre nâibinin ismi Muhammed b. Ramazan olarak verilmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 351.

⁷⁷⁰ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 168; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 102.

⁷⁷¹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. V, s. 184; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 317; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 243; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 17b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 131; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 170; Tekindağ, *Berkûk*, s. 87; Yinanç, *Dulkadir*, s. 27; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 554; Mordtmann, "Dulkadirlılar", *İA*, s. 658.

⁷⁷² İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 363; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 182.

⁷⁷³ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 364; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. I, s. 182; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 20a.

muhalefetten korktuğu için el-Eşrefiyye memlûklerinden Hacı'yı sultan ilan etmişti (2 Haziran 1389)⁷⁷⁴.

Berkûk yakalandı ise de Çerkeslerin intikam alacağından çekinilerek öldürülmedi, Kerek'e sürüldü. Berkûk, Kerek'te halk tarafından sultan ilan edildi. Suriye ve Mısır'daki Çerkesler de onun emrine girdi. Bu arada Yelboğa ve Mintaş arasında yaşanan mücadeleden Mintaş galip çıktı (2 Ocak 1390)⁷⁷⁵. Fakat halife başta olmak üzere Sultan Hacı ve emirler Berkûk'a itaatlerini arz ettiler ve Berkûk 1 Şubat 1390 tarihinde tekrar tahta oturdu⁷⁷⁶. Böylece Berkûk'un 1390-1399 yılları arasında devam eden ikinci saltanatı başlamış oldu.

Sultan Berkûk'u uzun süre sıkıntıya sokarak tahttan inmesine sebep olan emirlerin isyânında Sis nâibi olan Sungur da Yelboğa'ya itaatini arz etmiş, ancak Dulkadirli Seveli Bey'in kendine muhalif ve Berkûk taraftarı olan kardeşi Nâsireddin Mehmed, Sungur'u esir ederek 1389 yılının Mart ayında Sis'i ele geçirmişti⁷⁷⁷. Sultan Berkûk'un Mintaş gâilesinden kurtulmak için çıktığı seferde Dulkadiroğlu Seveli Bey, Sultanın kendi üzerine geleceğinden korktuğu için, ele geçirmiş olduğu Sis Kalesi'nin anahtarını göndererek özür ve aman dilemişti (1390/1391)⁷⁷⁸.

Sultan Berkûk, Türkmenler'i kontrol altında tutabilmek için 1390 yılında Haleb nâibi Gümüşboğa'ya Bâb el-Melik'i tamir ettirerek burayı emniyet altına

⁷⁷⁴ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. V, s. 232; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 249-254; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 84; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. I, s. 214; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 740; Tekindağ, **Berkûk**, s. 63-67; Yinanç, **Dulkadir**, s. 30; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 21; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 131.

⁷⁷⁵ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XI, s. 206 vd.; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 263; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. I, s. 236; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 131; Mordtmann, "Dulkadirîliler", **İA**, s. 658; Mintaş 1392-93 yakalandı ve başı vuruldu. Bkz. İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 267-268; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 90; İbn Dokmak, **el-Cevher es-Semîn**, s. 486-487.

⁷⁷⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. V, s. 283; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XII, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1992, s. 3-4; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfiî**, C. I, s. 188; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 259-260; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 88-89; İbn Dokmak, **el-Cevher es-Semîn**, s. 475-476; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. I, s. 294-296; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 741-742; el-Katib, İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 434; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 249-250; Tekindağ, **Berkûk**, s. 69; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 21; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 131.

⁷⁷⁷ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. V, s. 218; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. I, s. 365; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. I, s. 188; Yinanç, **Dulkadir**, s. 30.

⁷⁷⁸ İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. I, s. 420; İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkân**, var. 21b; Tekindağ, **Berkûk**, s. 73-74; Yinanç, **Dulkadir**, s. 32.

aldı ve böylece Üç Oklu Türkmenlerin hücumlarına karşı kuvvetli bir sed çekti⁷⁷⁹.

1398 yılında Dulkadiroğlu Seveli Bey, Berkûk'un cesaretlendirmiş olduğu Ali Han tarafından öldürüldü⁷⁸⁰.

Berkûk'un, hâkimiyetinin son yıllarında Ramazanoğulları ile ilişkilerinin iyi olduğu, onun 12 Mart 1399 tarihinde Kahire'den Haleb nâibine bir mektup göndererek, Adana nâibi olan Ahmed b. Ramazan'a 100 zırh ve 50 at için zırh ile iki bin dinar göndermesini emretmesinden anlaşılmaktadır⁷⁸¹. Bu emir, Haleb nâibi tarafından silahhaneden temin edilen anılan malzemelerin hemen gönderilmesi ile yerine getirildi. Anlaşılan o ki, Ahmed Bey, Memlûk Sultanı Berkûk tarafında yer aldığı için ona hem silah hem de para yardımı yapılmış idi. Sis nâibine ve Türkmen emirlerine dirlik beratleri (Misal) de göndermişti.

Sultan Berkûk 20 Haziran 1399 tarihinde öldü⁷⁸². Berkûk, ölümünden önce Memlûk ümerâsını toplamış ve oğulları Ferec, Abdülaziz ve İbrahim'in birbirleri ardından hil'at giydirilerek veliaht kabul edilmelerini istemişti. Ayrıca oğullarına vâsi olarak da Atabek el-Asâkir Ayıtmış'ı tayin etmişti⁷⁸³. Bu sebeple ölümünün ardından henüz küçük yaşta bulunan büyük oğlu Ferec Memlûk tahtına oturtuldu⁷⁸⁴.

⁷⁷⁹ Tekindağ, **Berkûk**, s. 90.

⁷⁸⁰ İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 295; İbn Bahadır, **Kitab Mecmûa**, var. 22a; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 170; Yinanç, **Dulkadir**, s. 32-33; Tekindağ, **Berkûk**, s. 87; Koprman, **el-Aynî'nin...**, s. 40; Mordtmann, "Dulkadırlılar", **İA**, s. 658.

⁷⁸¹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. V, s. 436.

⁷⁸² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. V, s. 441-443; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XII, s. 83; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 188; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. II, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1994, s. 49; İbn Hacer el-Askalânî, **ed-Dürer el-Kâmine**, s. 69; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 297-298; eş-Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 91; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. I, s. 493-495; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 751; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 251; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 22; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 133.

⁷⁸³ İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XII, s. 134; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 297; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1971, s. 5-7; el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. III/II, s. 938; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 133.

⁷⁸⁴ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. V, s. 448; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XII, s. 131; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. II, s. 520; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. II, s. 51; İbn Dokmak, **en-Nefhat el-Miskiyye**, s. 299; eş-Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 91; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 5-7; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 752; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 251; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 332; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 23; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 133.

II- SULTAN FEREC ZAMANINDA ÇUKUROVA

Küçük yaşta hükümdar olan Ferec, tahta geçer geçmez Emir Togaytemür vasıtasıyla, Tarsus ve Karaman ülkesi arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşayan Türkmen oymağı olan Varsak ve Üç Ok beylerine, vâli ve kale nâiblerine mektuplar; Adana, Sis ve Haleb nâibleri ile diğer Türkmen beylerine de dirlik beratları gönderdi⁷⁸⁵. Ayrıca Adana nâibi Ahmed Bey'e, Türkmen emirlerine, Haleb ve Sis nâibine de hediyeler gönderdi. Bu hediyeler arasında 15 parça kürk, 24 parçadan oluşan işlenmiş ipek giysi ve pek çok değerli hediye bulunmaktaydı⁷⁸⁶.

Ferec'in yaşının küçük olması sebebiyle emirler üzerinde tam bir hâkimiyet kuramaması Suriye ümerâsının kendisine karşı isyân ile neticelenmiş ve pek çok karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Emirlerin isyânları ve bölgede meydana gelen olaylarda Türkmenler de faal rol oynuyorlardı.

Sultan Ferec'in emirler ile arasındaki bitmek bilmeyen mücadeleler sırasında, Ahmed Bey beyliğin çıkarları doğrultusunda zaman zaman âsi emirlerin yanında yer alarak Sultan'a karşı tavır takınmakla birlikte, genellikle bu mücadelede Memlûk Devleti'nin yanında yer almıştır.

Emirlerin isyânları neticesinde Memlûk Devleti'nde meydana gelen siyasî istikrarsızlıktan yararlanan Osmanlı sultanı Yıldırım Bâyezid, Memlûklerin tâbi olan Dulkadiroğullarının elinde bulunan Malatya'yı 1400 yılında ele geçirdi⁷⁸⁷. Memlûk Devleti, içinde bulunduğu bu siyasî istikrarsızlık sebebiyle, Yıldırım Bâyezid'e karşı koyamadı ise de bunu hiçbir zaman unutmamıştır.

Bu sırada doğudan beliren Timur'un 1400 senesinde, Sivas'a saldırarak orayı yakıp yıkmasıyla Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid'in Timur'a

⁷⁸⁵ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XII, s. 139; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. I/II, s. 542; Sümer, "Çukurova", s. 41; Kanat, "Çukurova", s. 103.

⁷⁸⁶ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XII, s. 139. İbn İyâs'da Ramazanoğlu Ahmed Bey'e 100 asker, silah, 50 bergustuvan (zırh) ve 2.000 dinar para gönderildiği kayıtlıdır. Bkz. İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. I/II, s. 520.

⁷⁸⁷ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XII, s. 141; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. II, s. 55-56; İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 22b; es-Sayrâfî, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 55; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 547; Âşıkpaşazâde, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, Haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul, 2007, s. 117; Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, **Neşrî Tarihi**, C. I, Yay. Faik Reşit Unat-M. Altay Köymen, Ankara, 1987, s. 341; Har-El, **Struggle**, s. 68.

karşı ittifak teklifi de yine yukarıda anılan sebeple Memlûk Sultanı Ferec tarafından reddedildi⁷⁸⁸. Bu iki büyük devletin ittifak etmeyişi Timur'un önünü açtı.

Memlûklerin zaafından faydalanan Timur Sivas'tan sonra Maraş ve Ayntâb şehirlerini tahrib etti ve Haleb'i de alarak Suriye kapılarına dayandı⁷⁸⁹. Memlûkler, Timur'un Haleb'in kendisine bırakılması talebini kabul etmediler. Suriye'deki nâibler biraraya gelip Timur'a karşı koydularsa da Timur Haleb'de onlara ağır bir darbe vurarak 1400 yılı Ekim ayında şehre girdi. Şehir yağma ve tahrip edildi. Bunun üzerine Sultan Ferec, ordusunun başında Timur'a karşı yürüdü ise de Dimaşk yakınlarında Timurlular, 1400 yılı sonlarında Memlûklere ağır bir darbe vurdular⁷⁹⁰. 1401 başlarında Dimaşk düştü. Ancak Timur'un istediği şartlarla barış yapıldı.

Bu durum karşısında Tarabulus'ta bulunan Esendemir, 19 Aralık 1400 tarihinde Sultan'a gönderdiği mektupta, Ramazanoğlu Ahmed Bey ile Doğancıoğlu ve Şöhrioğullarının Haleb'e gelerek 3.000'den fazla Timurlu askerini öldürdükten sonra şehri ele geçirdiklerini bildiriyordu⁷⁹¹. 1401 yılının Nisan ayında Timur kuvvetlerinin Haleb'den ayrılması üzerine Haleb nâibi

⁷⁸⁸ İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XII, s. 174-175; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 119; Ahmed Fuad Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî li's-Şâm ve Mısır ve Mukaddimâtihi min Vâki el-Vesâik ve el-Masâdir et-Türkiye ve el-Arabiyye el-Muasıra leh*, Kahire, 1976, s. 9-10; Har-El, *Struggle*, s. 68; Cüneyt Kanat, "Ortadoğu'da Hâkimiyet Mücadelesi (1382-1447) Memlûk-Timur Münasebetleri", *Türkler*, C. V, Ankara, 2002, s. 136-137.

⁷⁸⁹ el-Makrizî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 39-54; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. II, s. 134-135; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XII, s. 175-177; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 315-317; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 23b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 73-76; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 759; Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, Ankara, 1987, s. 260-267; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, s. 347; Har-El, *Struggle*, s. 68; Kâzım Yaşar Koprman, *el-Aynî'nin Ikdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar*, Ankara Ün., DTCF, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1971, s. 4-5; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 181; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 334; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991, s. 26; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 23.

⁷⁹⁰ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. II, s. 137; İbn Dokmak, *en-Nefhat el-Miskiyye*, s. 318-319; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 78-82; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 765-766; Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, s. 271; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 251; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 10; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 181; Aka, *Timur*, s. 26; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 134; Kanat, "Memlûk-Timurlu Münasebetleri", s. 137-139.

⁷⁹¹ el-Makrizî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 46; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XII, s. 186; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 605; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 177; Sümer, "Çukurova", s. 41.

Emir Demirtaş⁷⁹² Haleb'e dönüştü. Demirtaş'ın yanında çok az asker vardı. Bunu fırsat bilen Suriye Araplarının emiri Nuayr b. Hayyâr Haleb önüne geldi, maksadı şehri ele geçirip yağmalamaktı. Yanında bulunan az sayıdaki askere güvenemeyen ve zor duruma düşen Demirtaş, Ramazanoğlu Ahmed Bey'den yardım istedi. Ahmed Bey kalabalık bir kuvvetle gelerek Arap emirini mağlub ederek firar ettirdi. Bu kendisine büyük bir ün kazandırdı. Sultan Ferec Ahmed Bey'e hil'at, para ve armağan gönderdi.⁷⁹³

1400/1401 yılında Sodun el-Halebî, Tarsus nâibliğine atandı⁷⁹⁴.

1401 yılının başlarında Dimaşk nâibi Tagrıbirdî⁷⁹⁵ ile Haleb nâibi Demirtaş Ferec'e karşı isyân etmişler ve bu isyânlarında bazı Türkmenlerin desteğini de almışlardı. Haleb nâibi Demirtaş, Ramazanoğlu Ahmed Bey'e bolca para ile onu yanına çekti. Haleb'e Safed nâibi Emir Dokmak el- Hâsekî gönderildi⁷⁹⁶. İsyancılar 1402 yılının Nisan ayında Emir Dokmak ile yaptıkları mücadelede yenildiler⁷⁹⁷. Bu mağlubiyetin ardından iki emir de Ramazanoğlu Ahmed Bey ile birlikte onun memleketine gittiler. Aynı yılın sonlarında Demirtaş affedilerek Tarabulus nâibliğine atandı. Tagrıbirdî ise Demirtaş gibi bir teveccüh görmeyerek bir yıl kadar Ramazanoğlu Ahmed Bey'in yanında kaldı⁷⁹⁸.

Timur Osmanlılar üzerine yürüyerek 28 Haziran 1402 tarihinde Ankara zaferiyle Osmanlılara ağır bir darbe vurdu⁷⁹⁹. Yıldırım'ın ve seleflerinin, bin bir emek ve gayretleriyle Anadolu'da kurdukları siyasî birlik parçalandı. Bu

⁷⁹² Sultan Berkûk zamanında Hama, Tarabulus nâibliği yapmış olan Emir Demirtaş, Haleb ve Dimaşk nâiblikleri gibi önemli vazifeler ifa etmiş ve 1415/1416 yılında öldürülmüştür. Bkz. İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 298.

⁷⁹³ İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. II, s. 145; İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 25b, 37a; Sümer, "Çukurova", s. 41.

⁷⁹⁴ İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 331; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 109.

⁷⁹⁵ İbn Tûlûn, **İ'lâm el-Verâ**, s. 34.

⁷⁹⁶ İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 297; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 135.

⁷⁹⁷ Sümer, "Çukurova", s. 42.

⁷⁹⁸ Sümer, "Çukurova", s. 42.

⁷⁹⁹ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. VI, s. 81-82; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. II, s. 207; 225-228; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 149-152; Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, s. 307-308; Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 122-123; Mehmed Neşrî, **Neşrî Tarihi**, s. 351-352; 'Âşûr, **Mısr ve eş-Şâm**, s. 251; Har-El, **Struggle**, s. 68-69; Kopraman, **el-Aynî'nin...**, s. 7-10; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 181; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 334; Aka, **Timur**, s. 28; İsmail Aka, "Timurlular", **Türkler Ansiklopedisi**, Editörler: H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Ankara, 2002, s. 519; Kanat, "Memlûk-Timurlu Münâsebetleri", s. 140.

olayları değerlendiren Memlûk tarihçisi İbn Tagribirdî, Yıldırım'ın Timur'a karşı ittifak çağrısının reddedilmesinin doğru olmadığı kanaatindedir. O, Yıldırım'ın büyük bir sultan olduğunu düşünmektedir. Ona göre, Yıldırım güçlü bir ordudan, Mısır ordusu ise güçlü bir sultandan mahrum idi. Eğer ittifak gerçekleşseydi, iki tarafın eksiklikleri telâfi edilecek ve iki taraf da Timur tehlikesinden kurtulacaktı⁸⁰⁰. Mamafih 1405 yılında Timur'un ölümüyle bu tehlike nisbeten ortadan kalkmış oldu.

1402/1403 yılında Âhuriyye emirlerinden biri olan Sermas'a Sis nâibliği verildi⁸⁰¹.

Sultan Ferec'in küçük yaşta olmasını fırsat bilen ümerâ tahtı ele geçirmek için birbirleriyle çekişme halinde idiler. Bunun üzerine Ferec tahttan feragat etti. Emirler yerine kardeşi Abdülaziz'i tahta çıkardı. 22 Eylül 1405'de tahttan feragat eden Ferec, 28 Kasım 1405'de 69 gün sonra tekrar sultan ilan edildi⁸⁰².

1404/1405 yılında Emir Demirtaş, Dokmak yerine yeniden Haleb nâibi oldu⁸⁰³. Demirtaş, Haleb'e giderken Sultandan izin almadan ona âsi olan Cekem'i hapisten çıkarıp yanında götürdü. Demirtaş, Haleb'de Türkmenlerle yaptığı muharebede yenik düşünce Cekem, bundan istifâde ederek Antakya'daki Doğancıoğullarının yanına kaçtı. Bilâdü's-Şâm'da emirlerin çekişmelerinden faydalanan Antakya (kaynaklarda Amik) hâkimi Doğancığlu Fâris (İbn Sâhib el-Bâz), Haleb civarına sürekli olarak akın yapıyordu⁸⁰⁴. Haleb nâibi Demirtaş, Fâris ile baş edemeyince Dulkadirli Alâaddin Ali Bey'i, Fâris'e ve müttefiki Cekem'e karşı yardıma çağırdı. Alâaddin Ali Bey, Bayat ve İnal boylarından bir birlik teşkil etti. Ancak yapılacak sefere Dulkadirli'lerin öteden beri kavgalı olduğu Ramazanoğulları (Ahmed Bey) da katılmıştı.

⁸⁰⁰ Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 172.

⁸⁰¹ es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 166.

⁸⁰² el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 143, 148; İbn Tagribirdî, *en-Nücûm*, C. XIII, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992, s. 11; eş-Şâfiî, *Düvel el-İslâm*, s. 92; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 212-214; Kâzım Yaşar Koprman, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh el-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara, 1989, s. 46-48; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 23; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 133-134.

⁸⁰³ es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 185; Sümer, "Çukurova", s. 42.

⁸⁰⁴ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. II, s. 296; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 27a-28b; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. I/II, s. 703.

Demirtaş sefer öncesi her iki Türkmen beyinin arasını bularak uzlaşmalarını sağladı. Amik Ovası'nda yapılan savaşı Demirtaş kazandı⁸⁰⁵. Fâris ve Cekem Antakya'da kuşatıldı. Kuşatma sırasında Kahire'den Cekem'in affedildiğine dair bir haber geldi. Bu haber üzerine Alaaddin Ali Bey ve Ahmed Bey kuşatmayı kaldırarak ülkelerine döndüler⁸⁰⁶.

Cekem'e gelince, 1406'da Ferec tarafından Haleb nâibi tayin edilmiş, ardından Mayıs/Haziran ayında Dımaşk nâibi Şeyh'i yenmiş, kendini 17 Şubat 1407 tarihinde el-Melik el-Âdil lakâbıyla sultan ilan etmişti. Cekem, Türkmenler'e karşı mücadele ederek Doğancıoğullarını berataraf etmiş, Avşar, Bayat ve İnallu'lara şiddet göstererek onların bir kısmını Ak Koyunlu Kara Yülük (Evli) Osman Bey'e sığınmaya mecbur etmişti. Ancak sonunda Ak Koyunlu Kara Yülük (Evli) Osman Bey tarafından 25 Nisan 1407 tarihinde Âmid'de öldürüldü⁸⁰⁷.

Cekem'den sonra Şeyh, Emir Nevruz'un isyânı ile uğraşmıştır. Nevruz, Ramazanoğlu Ahmed Bey tarafından yakalandı. Şeyh bunun üzerine Ramazanoğulları ile anlaşmış ve Ramazanoğulları Antakya'yı terketmişlerdi (1407-1408)⁸⁰⁸. Ahmed Bey daha sonra Nevruz'u serbest bırakmış ya da Nevruz'u elinden kaçırmıştır. Ahmed Bey'in sultan ile arasının iyi olmasına rağmen niçin âsi Nevruz'u salıverdiği hakkında kaynaklarda herhangi bir mâlumat yoktur. Buna rağmen Sultan, ertesi yıl 1408 yılının Kasım ayında Ramazanoğlu Ahmed Bey'e üç at, teşrif, altın eğer, kılıç ve silahlar ile İskenderiye kumaşı göndermiştir⁸⁰⁹.

1410 yılında Sultan Ferec, Ahmed Bey'in kızı ile evlendi. Bu evlilikle yakınlık (sıhriyet) sağlanınca ikisi arasındaki münâsebetler iyice düzelmiş idi. Sultan Ferec'in bu yeni hanımı, o sırada müellif İbn Tagribirdî'nin kız kardeşi ve Ferec'in baş hatunu olan Şirin'in himayesinde ve onun yanında ikamet

⁸⁰⁵ İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. II, s. 324- 325; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. I/II, s. 703.

⁸⁰⁶ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. I/II, s. 703; Yinanç, **Dulkadir**, s. 36; Sümer, "Çukurova", s. 42.

⁸⁰⁷ İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 30a; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 229-231; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. I/II, s. 772; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 24; Sümer, "Çukurova", s. 43.

⁸⁰⁸ İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 32b; Kopruman, **Mısır Memlûkleri**, s. 148; 'Âşûr, **Mısır ve es-Şâm**, s. 253; Kopruman, **el-Aynî'nin...**, s. 102.

⁸⁰⁹ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. VI, s. 213; Sümer, "Çukurova", s. 44.

etmişti. Daha sonra ise Sultan Ferec, Ramazanoğlu Ahmed Bey'in kızı olan hanımına ayrı bir ev tahsis etti. İşte bu sırada Ramazanoğlu Ahmed Bey aynı yıl (1410'da) Kahire'ye gelerek damadını ziyaret etti ve burada bir yıl kalarak memleketine döndü⁸¹⁰. Böylece Ferec, âsi emirlerle mücadelesinde Ahmed Bey'in desteğini sağlamış oldu.

1411 yılı başında -veya kısa bir zaman önce- Türkmenler arasında fitne çıktı. Özeroğlu Antakya'yı zaptederek nâibi Canıbek'i ele geçirdi. Fakat aynı yıl içinde (Temmuz/Ağustos ayında) Gündüzoğlu Gördü Bey Antakya'yı Özeroğlu'nun elinden aldığı gibi onu yakaladı⁸¹¹. Bu Özeroğlu, Dimaşk'ta mevkuf iken 1416/1417 yılında ölen Özeroğlu Aydoğmuş olabilir⁸¹².

Sultan Ferec'in saltanatı tamamen iç isyânlar ve karışıklıklarla doludur. Haleb nâibi Cekem'in isyânından sonra Dimaşk nâibi Nevruz ile Tarabulus nâibi Şeyh birleşerek Ferec'e isyân ettiler ve neticede Ferec'i Dimaşk'ta yenerek 1412 yılında öldürdüler. Aynı yıl aralarındaki çekişme sebebiyle Halife el-Mustaîn Billah'ı sultan ilan ettilerse⁸¹³ de (7 Mayıs 1412) altı ay sonra Şeyh, "el-Melik el-Müeyyed" ünvanı ile sultan oldu (Kasım 1412)⁸¹⁴. Şeyh'in sultanlığı ile Memlûk Devleti sükûna ve eski kudretine kavuştu. Bu durum Barsbay ve Çakmak dönemlerinde de devam edecekti.

⁸¹⁰ İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. III, s. 88; İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 37a; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 177; Sümer, "Çukurova", s. 46; Kanat, "Çukurova", s. 104.

⁸¹¹ İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 34b-35a; Sümer, "Çukurova", s. 63.

⁸¹² İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 37b; Sümer, "Çukurova", s. 63.

⁸¹³ el-Makrizî, **es- Sülûk**, C. VI, s. 319; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIII, s. 138; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. II, s. 520; eş- Şâfi, **Düvel el-İslâm**, s. 93; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 313; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 772-773; İbn Tûlûn, **İ'lâm el-Verâ** s. 37; Koprman, **Mısır Memlûkleri**, s. 104; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 252; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 335; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 24; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 135.

⁸¹⁴ el-Makrizî, **es- Sülûk**, C. VI, s. 338; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIII, s. 157; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 347; eş- Şâfi, **Düvel el-İslâm**, s. 93; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 317; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 774; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. II, Tah. Muhammed Mustafa, Kahire, 1984, s. 3; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 252; Koprman, **Mısır Memlûkleri**, s. 107-108, 112-113; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 335; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 24; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 135.

III. SULTAN ŞEYH EL-MAHMUDÎ DEVRİNDE ÇUKUROVA

Şeyh'in sultanlığını kabul etmeyen Emir Nevruz 1413 yılında Haleb'i ele geçirmek için harekete geçmişti. Şehrin nâibi Demirtaş, Nevruz'un gelmekte olduğunu duyunca Amik'e gitti. Demirtaş orada iken Gündüzoğlu Gördü Bey ve kardeşi Ömer ile Özeroğulları da yanına gelmişlerdi⁸¹⁵. Nihayet Şeyh el-Mahmudî, Suriye'ye yaptığı bir seferde bu kuvvetli rakibinden kurtuldu (10 Temmuz 1414). Şeyh, Nevruz'un isyânını bastırmak için 1414 yılında Birinci Suriye Seferine çıkarak Nevruz'u Dimaşk'ta kuşatıp ele geçirerek öldürdü⁸¹⁶. Ardından, o havâlide yaşayan Türkmenlere bir gözdağı vermek için Malatya'ya kadar uzanan bir sefer yaparak Güzel'i Malatya nâibi tayin ettikten sonra döndü⁸¹⁷. Memlûkler, Çukurova'da ve diğer bölgelerdeki Türkmen emirleri üzerinde daha etkili bir hale geldiler.

a- Memlûk-Karaman Mücadelesi Sırasında Çukurova

a. 1. Tarsus'un Ramazanoğlu Ahmed Bey Tarafından Alınışı

25 Mart 1415'de yaklaşık olarak Timur'un Suriye'ye gelmesinden sonra Karamanlıların elinde bulunan Tarsus'u⁸¹⁸, Ramazanoğlu Ahmed Bey yedi aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirdi ve Sultan Şeyh el-Mahmudî adına hutbe okutarak burayı oğlu İbrahim'e bıraktı⁸¹⁹. Timur istilâsı esnasında Tarsus, Memlûk hâkimiyetinden çıkmış ve orada hutbe bir müddet Timur adına okunmuştu. Timur'un ayrılmasından sonra Karamanoğulları Tarsus'u ele geçirmişler ve bir müddet hutbeyi Timur adına okuduktan sonra kendi

⁸¹⁵ Sümer, "Çukurova", s. 63.

⁸¹⁶ el-Aynî, Bedreddin, *es-Seyf el-Mühenned fî Siret el-Melik el-Mü'eyyed "Şeyh el-Mahmudî"*, Tah. F. M. A. Şeltut- M. M. Ziyâde, Kahire, 1998, s. 323-327; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 340-341; İbn Sîbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 775; İbn Tûlûn, *İ'lâm el-Verâ* s. 37-38; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 14; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 105-106; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 184-185; Yinanç, *Dulkadir*, s. 42; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 135.

⁸¹⁷ es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 342; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 14; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 164.

⁸¹⁸ Timur, Anadolu'yu istila ettikten sonra Karaman vilayetini Karamanoğlu Mehmed Bey'e vermişti. Bkz. Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, C. VI, İstanbul, 1977, s. 323.

⁸¹⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 382; İbn Tagribirdî, *en-Nücûm*, C. XIII, s. 179; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1972, s. 55; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 35b; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri* s. 19, 177; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 164; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 37; Sümer, "Çukurova", s. 46; Sümer, "Çukurova", s. 46; Kanat, "Memlûkler", s. 104; Darkot, "Tarsus", *İA*, C. XII/I, İstanbul, 1979, s. 21.

adlarına okumaya başlamışlardı⁸²⁰. Ayrıca Ramazanoğlu Ahmed Bey, Karamanoğulları üzerine oğlu İbrahim komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordu, Konya'ya kadar gitti ve Konya'da Sultan Şeyh adına hutbe okunup sikke kestirildi. Bu devirde Memlûk nüfuzu Kayseri'ye kadar uzanıyordu⁸²¹.

a.2. Tarsus'un Karamanoğulları Tarafından Tekrar Ele Geçirilmesi Üzerine Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin Suriye Seferi

Ramazanoğlu Ahmed Bey 20 Mart 1416 yılında vefat etti⁸²². Ölümünde çok yaşlı olduğu bilinen Ahmed Bey'i bütün Memlûk müverrihleri heybetli, cesur ve dirayetli bir bey olarak tanımlamaktadır⁸²³. Ahmed Bey, dirayetli bir yönetici olması ve Memlûk Devleti ile iyi münâsebetler içinde bulunmasından ve siyasî durumun müsait olmasından dolayı Çukurova'da Ramazanoğullarına huzurlu bir dönem yaşatmıştı. Sadece ata yurdu olan Adana ve Misis'i değil, Memlûk Devletindeki iç karışıklıklardan yararlanarak Ayas, Sis ve hattâ 1415'te Tarsus'un da yönetimini ele geçirmiş ve çoğunlukla Memlûk idâresi altında başarıyla beyliğini idâre edebilmişti⁸²⁴. Kaynaklarda onun hâkim olduğu bölgeye "İklîmü'r-Ramazaniye" adı verilmektedir⁸²⁵.

Ahmed Bey'den sonraki beylerin onun kadar başarılı ve dirayetli olmamaları Ramazanoğulları hattâ Üç Okların bölgedeki önemini azalttı. Zira Şeyh'in sultan olmasından sonra Memlûk Devleti'nde yıllarca süren iç karışıklıklar sona ermiş ve devlet kendini kısa sürede toparlamıştı. Nitekim Çukurova bölgesi Memlûk Devleti yıkılıncaya kadar bu devletin idâresi altında kalmıştır.

Ahmet Bey'in ölümünden sonra oğulları arasında ihtilaf çıktı⁸²⁶. Onun ölümü üzerine Tarsus yeniden Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından

⁸²⁰ Koprıman, *Mısır Memlûkleri*, s. 165.

⁸²¹ Koprıman, *Mısır Memlûkleri*, s. 165-168.

⁸²² el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 428; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 88, 103; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 36b; İbn Tagrıbirdî, *ed-Delîl eş-Şâfi*, C. I, s. 46; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri* s. 177.

⁸²³ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s.103; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 37a; Sümer, "Çukurova", s. 46.

⁸²⁴ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 88; Sümer, "Çukurova", s. 46.

⁸²⁵ Tekindağ, *Berkûk*, s. 88.

⁸²⁶ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 428; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s.102; Koprıman, *Mısır Memlûkleri*, s. 165; Sümer, "Çukurova", s. 46.

zaptedildi. Eskiden Memlûklere ait olup dâhili mücadeleler neticesinde Dulkadirîlilerin eline geçmiş bulunan Dârende, Behisni ve Köpekoğlu Hüseyin Bey'in elinde bulunan Malatya'yı geri almak istemesi üzerine Memlûk sultanı Şeyh, Mart-Nisan 1417 yılında üçüncü Suriye seferine çıktı. Şeyh bu sefere çıkarken, maiyyetinde diğer elçilerin yanında, Ramazanoğlunun elçisi de bulunmaktaydı⁸²⁷. Bu elçi kuvvetle muhtemel Ahmed Bey'in ölüm haberini Kahire'ye getirmişti⁸²⁸.

Sultan Haleb'e vardığında (10 Mayıs 1417) Ayas nâibi Halil b. Bilal şehrin anahtarları ile birlikte Sultanın katına geldi⁸²⁹. Sultan Halil b. Bilal'i hil'atladı. Ancak Seyfeddin Karaca'yı onun yerine nâib yaptı⁸³⁰.

Memlûk Sultanı yoluna devam ederek 19 Mayıs 1417 tarihinde Amik Ovası'na geldiğinde bizzat Ramazanoğlu Sârimüddin İbrahim Bey, annesi, oğulları, amcasının oğlu Hamza b. Ahmed, akraba ve nökerleri ile Özeroğlu Dâvûd ve ileri gelen Üç Ok Türkmen emirleri ile yanına geldi. Şeyh onun annesine hürmet gösterdi ve itibar etti. İbrahim Bey ve yanındakiler ona itaat edeceklerine dâir yemin ettiler ve sultan da onlara inamlarda bulundu, İbrahim Bey'e kıymetli bir kaftan giydirdi⁸³¹.

Sultan Amik'de bulunduğu zaman Karamanoğlu Mehmed Bey'in elçilik heyeti Kadiasker Muslihiddin Mürsel'in başkanlığında Sultana geldi. Bu heyet, yanlarında Karamanoğlunun mektup ve hediyelerini getirmişlerdi⁸³². Karamanoğlu mektubunda özür dileyerek, Şeyh adına sikke kestirip hutbe okuttuğunu bildiriyordu. Hediye olarak da bir tabak el-Müeyyedî dirhemi

⁸²⁷ Sümer, "Çukurova", s. 46.

⁸²⁸ Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 165.

⁸²⁹ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 38a; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 185; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 106-107.

⁸³⁰ Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s.185.

⁸³¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 439-440; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XIII, s. 199; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 128; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 38b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 389; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 165-166; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 48; Sümer, "Çukurova", s. 47, 63.

⁸³² İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 38a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 389; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 185; Kâzım Yaşar Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karamanoğullarına Dâir Kayıtlar", Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir, 1999, s. 45.

gönderdi⁸³³. Şeyh, Karamanoğlu'nun yaptığı suçları sıralayarak elçilik heyetini azarladı. Buna karşılık Muslihiddin, özür dileyip af talebinde bulundu. Sultan ona *“Ben bu kadar büyük külfete Tarsus için katlanıp geldim. Başka bir şey için değil”* dedikten sonra onun getirdiği dirhem ve diğer hediyeleri huzurunda bulunanlara dağıttı. Muslihiddin'e oturmasını emrederek yakınlık gösterdi⁸³⁴. Sultan, Muslihüddin'in yanına Haleb nâibi Koçkar el-Kardamî⁸³⁵,yi de katarak Tarsus'un anahtarlarını teslim alması için Tarsus'a gönderdi ve *“Eğer Cemaziyelevvel (ay) geçer ve anahtarlar gelmezse Karamanoğlu'nun ülkesine yürürüm”* dedi ve kendisi de Elbistan'a doğru ilerledi⁸³⁶.

Sultan Amik'e geldiğinde civardaki pek çok Türkmen beyi gelerek itaatlerini arz ettiler⁸³⁷.

Haleb nâibi Koçkar, Bagras'a indiğinde Ermeni ileri gelenleri, yanlarında Sis ve Anazarba kalelerinin anahtarları ile Koçkar'ın yanına geldiler. Koçkar onları Sultan'a gönderdi. Sultan elçilere hil'at giydirdikten sonra Haleb'deki Onlar Emirlerinden birisi olan Şeyh Ahmed'i Sis kalesine nâib tayin etti⁸³⁸.

Koçkar buradan hareketle kendisi Tarsus'a varmadan, önden Şahin el-Eydkârî'yi şehre yolladı. Diğer taraftan Karamanoğlu Mehmed Bey, Tarsus'daki nâibi Mukbil'e yardımcı kuvvet göndermişti. Ancak Mukbil, Memlûk kuvvetleri karşısında tutunamadı (3 Haziran) ve aman diledi ve Tarsus 4 Haziran 1417'de ele geçirildi. Mukbil ve adamları hapsedildi ve daha

⁸³³ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 38a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 389; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 185; Koprman, “İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar”, s. 45.

⁸³⁴ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 38b; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 185; Koprman, “İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar”, s. 45.

⁸³⁵ Türk asılı olan Emir Koçkar, önemli bazı emirliklerde bulunduktan sonra birkaç defa Haleb nâibliği yapmış ancak Tatar zamanında yakalanarak 1421 yılında öldürülmüştür. Bkz. İbn Tagrıbirdî, *ed-Delîl eş-Şâfi*, C. II, s. 534.

⁸³⁶ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 440; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XIII, s. 199; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 128-129; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 38b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 389; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 48.

⁸³⁷ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 38a; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 107.

⁸³⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 440; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XIII, s. 198; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 129; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 39a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 389; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 186; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 48.

sonra öldürüldü. Şehrin anahtarları Memlûklere teslim edildi⁸³⁹. Bu durum Elbistan'da bulunan Sultana bildirildi ve sevinç davulları vuruldu. Tarsus'a Şahin el-Eydkârî nâib olarak tayin edildi⁸⁴⁰.

1417'de Tarsus'un fethinden sonra Sultanın huzuruna çıkan Dulkadiroğlu Ali Bey, ona hediyeler takdim etti ve Dârende Kalesi'nin anahtarlarını gönderdi. Göstermiş olduğu itaati mukabilinde Sultan Dulkadiroğlu Ali Bey'i Maraş ve Elbistan nâibliğine atadı⁸⁴¹. Malatya, Behisni, Kâhta ve Gerger kalelerini aldıktan sonra buralara nâibler tayin edip Haleb'e ve oradan da Mısır'a döndü⁸⁴².

a.3. Ramazanoğlu İbrahim Bey'in Karamanoğlu İbrahim İle Birlikte Tarsus'a Taarruzu

Ramazanoğlu İbrahim Bey 1417 yılında Amik Ovası'nda Sultanın yanına gelerek ona itaat edeceğine dair verdiği söze sadık kalmayarak ertesi yıl (1418'de) Tarsus'a hücum etti. Tarsus nâibi Şahin el-Eydkârî, 9 Mayıs 1418'de Kahire'ye gönderdiği mektupta Ramazanoğlu İbrahim'in itaatten çıkarak 4 aydan beri şehri kuşatmakta olduğunu ve Karamanoğlu İbrahim'in de yardım için yürümek azminde olduğunu bildirdi⁸⁴³. Nitekim Karamanoğlu Mehmed Bey, 18 Ağustos 1418'de Tarsus'a gelerek, Ramazanoğlu İbrahim ile şehri kuşattı. Tarsus nâibi Şahin'in imdadına Haleb'den destek geldi ve birleşik Ramazanlı-Karamanlı muhâsırlar çekilmek zorunda kaldı⁸⁴⁴. Bu

⁸³⁹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 441; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 201; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 129; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 39a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 389-390; Har-El, *Struggle*, s. 70; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 186; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 48; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 324.

⁸⁴⁰ Şahin el-Eydkârî hakkında bilgi için bkz. İbn Tagrıbirdî, *ed-Delîl eş-Şâfi*, C. I, s. 341-342.

⁸⁴¹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 442; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 201-202; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 130; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 390-392.

⁸⁴² el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 442-443; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 204-209; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 130-134; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 39b-42a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 390; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 32; Sümer, "Çukurova", s. 47.

⁸⁴³ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 464; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 159-160; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 421; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 22, 37; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 166, 187; Sümer, "Çukurova", s. 47; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 45.

⁸⁴⁴ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 160; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 421-422; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 166, 187; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 37.

hareketinden dolayı Sultan, Ramazanoğlu İbrahim Bey'i azlederek onun yerine İzzeddin Hamza'yı Adana nâibi olarak görevlendirdi (Eylül 1418)⁸⁴⁵.

İbrahim Bey'in babası gibi güçlü olmamasını iyi değerlendiren Memlûk Devleti, Ayas, Sis ve Tarsus'u tekrar doğrudan idâresi altına aldı. Şeyh el-Müeyyed'in güçlü ve otoriter kişiliği ile tekrar Çukurova'da Memlûk hâkimiyeti sağlam bir şekilde tesis edildi.

1418 yılının son ayında İbrahim Bey, beyliğin elinden alınmasından dolayı üzüлüp pişman olmuş olarak annesini Kahire'ye göndererek (17 Ocak 1419) özür dileyip, beyliğin kendisine tevdi edilmesini istedi. Fakat annesine itibar edilmedi ve ülkesine dönmesine izin verilmeyerek hapsedildi⁸⁴⁶. Buradan da anlaşılıyor ki İbrahim Bey zor duruma düşmüş ve 1427 yılına kadar Karamanoğulları ülkesinde yaşamıştır.

a.4. 1419 Yılında Çukurova'ya Yapılan Sefer ile Bölgede Memlûk Hâkimiyetinin Tesis Edilmesi

Tarsus halkının nâibi Şahin el-Eydkârî'nin yaşayışından memnun olmamaları sebebiyle Karamanoğlu Mehmed Bey ile yazışarak şehri ve nâibi Şahin'i kendisine teslim edeceklerine dair mektup göndermeleri üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey, oğlu Mustafa'yı Tarsus'a gönderdi. Mustafa giderek şehri teslim aldı ve Şahin'i de babasına gönderdi (Ekim 1418)⁸⁴⁷.

Şeyh el-Mahmudî, Karamanoğlu Mehmed Bey'in bu şekilde Tarsus'u ele geçirmesi üzerine oğlu İbrahim kumandasında bir orduyu Anadolu'ya sevketti. Bu seferin amacı Karamanoğulları ve Ramazanoğullarını tedib etmek idi. Ayrıca kardeşi Mehmed Bey ile beylik konusunda rekabet halinde

⁸⁴⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 473; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 160; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 422, 425; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 166-167; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 22, 37; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri* s. 177; Sümer, "Çukurova", s. 47-48; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 45.

⁸⁴⁶ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 483; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XIII, s. 224; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 172; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 427; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 167; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 37; Sümer, "Çukurova", s. 48.

⁸⁴⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 474, 478-479; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XIII, s. 221; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 172; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 428; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 167, 187; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 22-23; Yinanç, *Dulkadir*, s. 44; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 19; Sümer, "Çukurova", s. 48; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 45-46; Darkot, "Tarsus", *İA*, s. 21; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 324.

olan Karamanoğlu Ali Bey Memlûk sultanına sığınmış ve ondan kardeşine karşı yardım talep etmiştir. Ramazanoğullarının Karamanoğulları ile ittifak ederek başta Tarsus olmak üzere Çukurova bölgesine yaptıkları taarruz da işin tuzu biberi olmuştu. İşte bütün bu sebeplerle Sultan, Emir-i Kebir Altınboğa el-Kırmışî, Emir Koçkar el-Kardemî, Emir-i Meclis Tatar, Devadâr-ı Kebir Çakmak gibi büyük emirler ile Karamanoğlu Mehmed Bey'in Kahire'de bulunan ve kavgalı olduğu kardeşi Karamanoğlu Ali Bey'in de aralarında bulunduğu büyük bir orduyu, 1419 yılında Elbistan yolu ile, Karaman ülkesine gönderdi. Şeyh'in oğlu İbrahim yanında Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey ile Karaman ülkesine girdi. Karamanlılara ait Kayseri'yi aldı ve burayı Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'e vererek yoluna devam etti⁸⁴⁸. Ardından Niğde'ye girdi ve burasını da Karamanoğlu Mehmed Bey'in rakibi Karamanoğlu Ali Bey'e teslim ettikten sonra Ereğli yolu ile Lârende (Karaman)'ye gelerek Lârende dağlarında Mehmed Bey'e baskın yaptı ve onu bütün ağırlıklarını bırakarak kaçmaya mecbur etti (30 Haziran 1419). Sultanın oğlu İbrahim bu faaliyetlerinden sonra Karaman ülkesine Ali Bey'i tayin etti. Orada Memlûk Sultanın adına hutbe okundu ve sikke basıldı⁸⁴⁹.

Bu sefer sırasında Sultan, Dimaşk nâibi Tenibek'i Tarsus'un fethiyle görevlendirdi. Emir Tenibek, Amik'e ulaştığında Ramazanoğlu İbrahim'in yerine beyliğe tayin edilmiş olan Ramazanoğlu Hamza ve Özeroğlu (Dâvûd) da Türkmenleri ile bu sefere katıldı. Emir Tenibek, 1419 yılı Haziran'ında Misis, Adana ve Tarsus'u aldı⁸⁵⁰. Bu haber Kahire'ye 1 Haziran 1419 tarihinde geldi⁸⁵¹. Sultan bu habere çok sevindi. Bu arada Tenibek, Adana'ya

⁸⁴⁸ İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 229; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 438; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 253; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 335; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 188; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 19, 171; Yinanç, *Dulkadir*, s. 44-45; Sümer, "Çukurova", s. 49; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 174; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 554.

⁸⁴⁹ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 197; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 45a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 438; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 253; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 335; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 188; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 23-25; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 135; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 20; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 47; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 174; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 324.

⁸⁵⁰ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 500; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 232; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 173, 179, 190, 197; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 439; Sümer, "Çukurova", s. 48.

⁸⁵¹ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 500.

geldiğinde Karamanoğlu Mehmed'in oğlu Mustafa ve damadı Ramazanoğlu İbrahim Bey ile karşılaşarak onları yenilgiye uğrattı (26 Temmuz 1419)⁸⁵². Bu mağlubiyet üzerine İbrahim Bey, Mustafa ile birlikte Karaman ülkesine döndü. Sultanın oğlu İbrahim ise Ağustos ayında Haleb'e geldi. Emir Tenibek ile Haleb'de birleşerek Kahire'ye dönmek için babasından izin istedi.⁸⁵³

Sultanın oğlu İbrahim döner dönmez Karamanoğlu Mehmed Bey aldığı bu yenilgiden hemen sonra Dulkadiroğlu Nasıreddin'e bırakılmış olan Kayseri üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Yanında oğlu Mustafa ve damadı Ramazanoğlu İbrahim Bey de vardı. Fakat yenilerek esir oldu. Oğlu Mustafa öldürüldü. Mustafa'nın başı Sultanın oğlu Kahire'ye gelmeden önce (5 Ekim 1419'da) Sultana ulaştı. Ramazanoğlu İbrahim Bey ise kaçarak kurtuldu. Memlûk ordusu 19 Ekim 1419 tarihinde Kahire'ye döndü. Çukurova'da Memlûk hâmiyetini yeniden tesis eden Tenibek de dönenler arasında idi⁸⁵⁴. Sultan Şeyh onu Mukaddem Elflikle (Binler Kumandanlığı) ödüllendirdi⁸⁵⁵. Karamanoğlu Mehmed Bey Mısır'a getirildi. Tarsus'a hücumu ve halkından para sızdırmak gibi kötü davranışlarından dolayı azarlanarak hapsedildi ve Şeyh'in 1421'deki ölümüne kadar hapiste kaldı⁸⁵⁶.

Ağustos/Eylül 1419'da, Ramazanoğullarından Sadaka, Sis yakınlarında öldürülmüştü⁸⁵⁷. Bu şahsın niçin öldürüldüğü ve İbrahim ve

⁸⁵² el-Makrizî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 505; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 236; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 198; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 439; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 25; Yinanç, *Dulkadir*, s. 45; Sümer, "Çukurova", s. 48.

⁸⁵³ el-Makrizî, *es- Sülûk*, C. VI, s. 504-505; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 233-234; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 198; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 439; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 168; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 26; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 48.

⁸⁵⁴ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 198; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 439-440; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 48-49.

⁸⁵⁵ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 198; İbn Tûlûn, *İ'lâm el-Verâ* s. 41.

⁸⁵⁶ İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIII, s. 236-237; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 212; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 45a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. II, s. 439, 465; Har-El, *Struggle*, s. 71; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 20; Koprman, *Mısır Memlûkleri*, s. 157, 162, 166-168; Yinanç, *Dulkadir*, Ankara, 1989, s. 42-44; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 27-28, 30; Sümer, "Çukurova", s. 49; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 554; Sümer, "Ramazanoğulları", C. 9, s. 615-616; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 25; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 49-50, 51; Kanat, "Çukurova", s. 104; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 324; Besim Darkot, "Tarsus", *İA*, C. XII/I, İstanbul, 1979, s. 21.

⁸⁵⁷ Sümer, "Çukurova", s. 49.

Hamza Beylerle münasebetinin ne olduğu hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur.

Bundan sonra bu bölgeler, Kahire'den yollanan nâibler tarafından idâre olundu. Nitekim Ahmed Bey'in ölümünden sonra onun gibi güçlü ve dirayetli bir beyin başa geçmemiş olması ve aynı zamanda Memlûk Devleti'nin bölgede varlığını kuvvetli bir şekilde hissettirmesi sebebiyle Şeyh zamanında Çukurova bölgesindeki Türkmenlerin Memlûklere muti bir şekilde yaşadıklarını görüyoruz. Bunda Şeyh'in gerek Ramazanoğulları ve gerekse de Dulkadirîler ve o havalide yaşayan Türkmenlerin beylerini çok yakından tanımasının da payı olduğu şüphesizdir. Buna rağmen Kahire'den gönderilen nâibler her ihtimale karşı birer gözcü idiler. Nitekim, 1420 yılında Sis'i, Memlûkler adına Emir Berdibek el-Acemî, Tarsus'u Emir Bikî Bek et-Türkmânî, Ayas'ı Emir Demirtaş idâre ediyordu⁸⁵⁸.

1420 yılında Karamanoğlu Ali Bey yanında Davûd Bey ile birlikte Kahire'ye geldi. Sultan Ali Bey'i Tarsus'a taarruz ettiği ve halktan çok para aldığı için onu azarladı. Karamanoğlu af diledi ise de tutuklanmaktan kurtulamadı ve Kal'at el-Cebel'deki burcda bir müddet hapsedildi⁸⁵⁹.

Şeyh el-Mahmudî 13 Ocak 1421 tarihinde vefat etti⁸⁶⁰.

⁸⁵⁸ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. VI, s. 3-4; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 347.

⁸⁵⁹ es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 465.

⁸⁶⁰ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. VII, s. 26-27; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIII, s. 255; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. III, s. 237; eş- Şâfi, **Düvel el-İslâm**, s. 93; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 487-488; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 777; Kopruman, **Mısır Memlûkleri**, s. 184; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 135.

IV- SULTAN BARSBAY VE SULTAN ÇAKMAK DEVİRLERİNDE ÇUKUROVA

Şeyh vefat etmeden önce oğlu Ahmed için ümerâdan bağlılık yemini almış ve ölümünden sonra Ahmed tahta oturmuşsa da Ahmed'in vasisi olan ve annesi ile evlenen Tatar, bu küçük çocuğu hal' ederek 29 Ağustos 1421'de sultan olmuştu⁸⁶¹. Fakat onun saltanı uzun sürmeyip kısa zaman sonra 30 Kasım 1421'de vefat etti⁸⁶². Tatar'dan sonra oğlu Muhammed sultan ilan edildiyse de Barsbay tarafından hal' edildi ve Barsbay 1 Nisan 1422 tarihinde tahta oturdu⁸⁶³.

Tatar zamanında Karamanoğlu Mehmed Bey serbest bırakıldı. Tatar ona bin altın, at, kumaş ve el-Müeyyed'in çadırlarından bir çadır vermiş ve yanına bir de haberci koşmuştu. Karamanoğlu Mehmed Bey deniz yoluyla Kıbrıs üzerinden ülkesine döndü ve Memlûklere tâbi olarak ülkesinde emir oldu⁸⁶⁴. Bu sırada Konya ve Lârende Osmanlılar tarafından alınmış (1421), Karamanoğullarının elinde yalnız Niğde kalmıştı⁸⁶⁵. Mehmed Bey Osmanlıların ele geçirdiği yerleri almak için çabaladığı sıra bir saldırı esnasında 1423 yılında öldürüldü⁸⁶⁶. Yerine en büyük oğlu İbrahim geçti⁸⁶⁷.

⁸⁶¹ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIV, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lünan, 1992, s. 3, 35; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 94; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 508; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 778; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 253-254; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 25; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 135-136.

⁸⁶² el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. VII, s. 39-40; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIV, s. 35, 44; İbn Tagrıbirdî, **ed-Defil eş-Şâfi**, C. I, s. 186; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. III, s. 254; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 94; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. II, s. 513; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 778; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 186; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 136; Sultan Tatar hakkında bkz. el-Aynî, Bedreddin, **er-Ravz ez-Zâhir fî Sireti el-Melik ez-Zâhir Tatar**, Tah. Hans Ernest, Kahire, 1962.

⁸⁶³ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. VII, s. 55; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIV, s. 44, 78; İbn Tagrıbirdî, **ed-Defil eş-Şâfi**, C. I, s. 186; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. III, s. 270; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 94; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. III, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1973, s. 5; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 780; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 254; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 336; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 25; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 136.

⁸⁶⁴ İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 45a; es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. III, s. 31; Koprman, **el-Aynî'nin...**, s.31; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 21; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 51.

⁸⁶⁵ Koprman, **el-Aynî'nin...**, s. 30; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 175.

⁸⁶⁶ es-Sayrâfi, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. III, s. 31; İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 44b, 45b; Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 155; Mehmed Neşrî, **Neşrî Tarihi**, C. II, s. 88; Koprman, **el-Aynî'nin...**, s. 31; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 22; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 52; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 175; Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, s. 324.

a. Çukurova'da Memlûklerin Güçlü Hâkimiyeti

Şeyh'den sonra uzun sayılabilecek bir süre hükümdarlık yapan Sultan Barsbay zamanında Memlûklerin güçlü hâkimiyeti Çukurova'da devam etmiş, Sis, Tarsus ve Ayas Kahire'den gönderilen nâibler eliyle doğrudan Memlûk Devleti'ne bağlı olarak idâre edilmiştir. Hattâ Sultan Barsbay bu zamana kadar ele geçirilemeyen Kıbrıs Adası'nı 1426 yılında ele geçirmiş ve Kıbrıs kralı John Memlûk Sultanı adına adanın nâibi olmuştu⁸⁶⁸. Ayrıca 1427-28 yılında Barsbay Alaiye Kalesi'ni 5.000 dinara Alaiye emiri Karaman beyinden satın almıştı⁸⁶⁹. Barsbay'ın Alaiye'yi satın almakla yeni fethetmiş olduğu Kıbrıs'ı emniyet altında tutmak, Mısır'ın ihtiyacı olan keresteyi daha ucuz, kolay ve devamlı bir şekilde temin edebilmek ve daha sıkı ticarî bağlantılar kurmak siyasetini gütmüş olmalıdır⁸⁷⁰. Mamafih bu bilgi sair kaynaklara desteklenmemektedir.

1423 yılında Karaman emiri Ali Bey Kahire'ye gelip itaatini arz etmişti⁸⁷¹.

1424 yılında Ramazanoğlu Türkmenleri ile Özeroğulları arasında savaş vukubulmuş ve bunun üzerine Barsbay Türkmenler üzerine Dimaşk nâibi Emir Sodun'u göndermiştir. Neticesi hakkında kaynakların sessiz kaldığı bu sefer sonucunda iki Türkmen grubunun barıştırıldığına hükmedilebilir⁸⁷².

1426-1427 yılında Sultan Barsbay, Emir Şâdi Bey⁸⁷³'i Karamanoğlu İbrahim Bey'e göndererek ondan yanında bulunan eniştesi Ramazanoğlu

⁸⁶⁷ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 45b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 31; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 156; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 88; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 23; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 52; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 324.

⁸⁶⁸ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VII, s. 137-138; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIV, s. 127-138; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 366- 370; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 48b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 93-94; İbn Sîbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 790-791; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 108; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 254-257; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 187-188; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 336-338; Besim Darkot, "Kıbrıs", *İA*, C. VI, İstanbul, 1977, s. 674; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 26-27; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 137.

⁸⁶⁹ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 52a; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 33.

⁸⁷⁰ Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 135; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", s. 53.

⁸⁷¹ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 47a-b.

⁸⁷² es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 75; el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VII, s. 148, Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 97; Sümer, "Çukurova", s. 50.

⁸⁷³ Emir Şadi Bey hakkında bilgi için bkz. İbn Tagrıbirdî, *ed-Delîl eş-Şâfi*, C. I, s. 339-340.

İbrahim Bey'i kendisine yollamasını istedi. Karamanoğlu büyük bir vefasızlıkla eniştesini Şâdi Bey'e teslim etti⁸⁷⁴. Şâdi Bey 20 Eylül 1427'de yanında Ramazanoğlu İbrahim Bey, karısı ve çocuklarıyla birlikte Kahire'ye geldi⁸⁷⁵. Bundan iki ay sonra Ramazanoğlu Mehmed Bey, 1427 yılı Kasım'ında Kahire'ye geldi⁸⁷⁶. İbrahim Bey'in, iki amcası, kardeşleri ve onların oğullarını öldürdüğü ileri sürerek hakkında kısas davasında bulunuldu. Yanındaki Türkmenler de bunu teyid ettiler. Şer'i maniden dolayı şahidlikleri kabul edilmemekle beraber yine de İbrahim Bey 15 Aralık 1427'de öldürüldü ve Mehmed Bey, Adana ve Misis nâibliğine tayin edilerek kendisine hil'at giydirildi⁸⁷⁷.

Ramazanoğlu İbrahim Bey'den sonra beylik eski ehemmiyetini kaybetmiş, Memlûkler bölgede çok güçlenmişlerdi. Nitekim onun ölümünden sonra aynı yıl 12 Kasım 1427 tarihinde Varsak beylerinden Kara İsa oğlu Hamza yanında nökerleri ile birlikte Sultan Barsbay'ın yanına gelerek tâbiyetini arzetmiştir ki bu el- Aynî'nin zikrettiği üzere o zamana kadar görülmemiş bir şeydi⁸⁷⁸. Kezâ 1428-1429 yılında Adana ve Misis hâkimi Ramazanoğlu Mehmed Bey, Derbsâk ve yöresi hâkimi Özeroğlu Dâvûd, Şeyzer Beyi Sakalsızoğlu (Tuğrul) ve birçok Varsak Beyi ile Mısır'a gelerek Sultana itaatlerini arz etmişlerdir⁸⁷⁹.

Ramazanoğulları ve Çukurova'daki diğer Türkmen topluluklarının kendi aralarındaki çekişmelerde Memlûk Devleti'nin aracı rolü oynamasını Karamanoğulları için de yaptıklarını görüyoruz. Nitekim Karamanoğlu İsa, kardeşi İbrahim Bey ile savaşarak yenilip Mısır'a iltica etmiş; Sultan Barsbay, iltifatta bulunarak onu Emir Aytmış'ın evine yerleştirmiş ve kendisine kumaş,

⁸⁷⁴ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VII, s. 157; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 50a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 120; Bertrandon De La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, sunuş: Semavi Eyice, Fransızca'dan çev. İlhan Arda, İstanbul, 2000, s. 167; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 38; Sümer, "Çukurova", s. 50; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 325.

⁸⁷⁵ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 51a; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 38.

⁸⁷⁶ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 51b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 127; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 38.

⁸⁷⁷ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 51b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 127-128; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 38-39; Sümer, "Çukurova", s. 50.

⁸⁷⁸ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 51b; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 128; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 122.

⁸⁷⁹ İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 53a; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 122-123; Sümer, "Çukurova", s. 51, 64.

para vs. hediyeler vermişti⁸⁸⁰. Ancak karşı taraf da ihmal edilmedi ve Sarımüddin İbrahim için de teşrif hazırlandı. Mektupta Sultana itaat ve sadakat göstermesi, ülkesinde Sultan adına hutbe okutup sikke darbettirmesi isteniyordu. Karamanoğlu da bunu teyid etti ve onun için bir taklid yazılarak teşrif⁸⁸¹ birlikte 1427 yılında gönderildi⁸⁸².

1427 yılında Tarsus nâibliğine Kırklar Emiri (Emir-i Tablhane) Kansuh en-Nevrûzî tayin edildi. Kısa bir müddet sonra Sultan bu emiri görevinden alarak ıktainı Divan el-Müfred⁸⁸³'e nakletti⁸⁸⁴. Onun yerine Yusuf b. İlvan nâib olarak atandı⁸⁸⁵.

Sultan Baybars 1433 yılında Kara Yülük (Evli) Osman Bey'e karşı sefere çıkıp Haleb'e vardığında (Nisan/Mayıs) Ramazanoğlu ve Dulkadiroğlu gibi önde gelen Türkmen emirleri ve Arap şeyhleri gelerek itaatlerini tekid ettiler⁸⁸⁶.

İbrahim Bey'in öldürülmesinden 5 yıl sonra, 1432 yılında Çukurova'dan geçen Bertrandon de la Broquière herkesten onun Çukurova'yı Memlûk tahakkümünden kurtarmak isteyen bir kahraman olarak görüldüğünü işitmişti. Bu esnada Çukurova'daki Memlûk hâkimiyeti en yüksek seviyesinde idi. Yine seyyahımızın ifadesi ile Sultanın hâkimiyeti bir günlük mesafeye kadar ulaşmıştı. O esnadaki Ramazanlı beyi o kadar silik bir şahsiyet idi ki seyyah adını bile zikretmez. Sadece İbrahim Bey'in kardeşi olduğunu kaydeder. İbrahim Bey'in topraklarının Karaman ve Memlûkler tarafından paylaşıldığını belirten seyyah, Tarsus'a kadar olan Ramazanlı topraklarının da Memlûk sultanının eline geçtiğini ifade eder⁸⁸⁷.

⁸⁸⁰ İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 51a.

⁸⁸¹ Sultan tarafından emirlere bir vazifeyi temsilen verilen giysilere teşrif (teşârif) deniliyordu. Teşrif sultan tarafından emirlere inam kabilinde verilen bir giysi idi. Bkz. Baybars ed-Devâdârî, **Zübdet el-Fikre**, s. 207; İbn Tagrıbirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. I, s. 135.

⁸⁸² el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. VII, s. 178.

⁸⁸³ Sultan Berkûk tarafından kurulan ve çok önemli bir divan olan Divan el-Müfred, Sultanın memlûklerine ait elbise (kisve), maaş (câmekiyât), yem vb. işleri idâre etmekle görevli olup bu divanın başkanına nâzir divan el-müfred, sahib divan el-müfred ve üstadâr (üstâdüddâr)/üstâdâr el-kebir de deniliyordu. Bkz. el-Kalkaşandî, **Subh el-A'sâ**, C. III, s. 524.

⁸⁸⁴ el-Makrîzî, **es-Sülûk**, C. VII, s. 177; İbn Hacer, **İnbâ' el-Gumr**, C. III, s. 405; es-Sayrâfî, **Nüzhet en-Nüfûs**, C. III, s. 133.

⁸⁸⁵ İbn Hacer, **İnbâ' el-Gumr**, C. III, s. 545; İbn Tagrıbirdî, **en-Nücûm**, C. XIV, s. 248.

⁸⁸⁶ İbn Hacer, **İnbâ' el-Gumr**, C. III, s. 495.

⁸⁸⁷ Broquière, **Denizsırı Seyahati**, s. 167, 169-170, 175-176.

Seyyah Bertrandon, o dönemde Doğancıoğullarının elinde olduğunu bildiğimiz Antakya şehrinin surları içinde Ramazanoğullarına ait yaklaşık 300 kadar ev bulunduğunu ve hayvancılıkla uğraşan bu Türkmenlerin tiftik keçisi ve uzun kuyruklu koyun beslediklerini yazar. Hattâ Özer ve Ramazanoğulları Türkmenlerinin Çukurova'nın sahillerine Antakya çevresine ve Amanos dağlarının eteklerine kadar yerleşmiş idiklerini ve buraları konaklama yeri olarak seçtiklerini ifade etmiştir⁸⁸⁸. Onun büyük, zengin ve yiğit olarak tasvir ettiği Ramazanlı beyinin II. İbrahim Bey olduğu malumdur⁸⁸⁹. Seyyah Adana'yı iyi bir ticaret şehri olarak anlatmakta ve halkının Türkmen olduğunu belirtmektedir⁸⁹⁰. O, Toroslara çıkan dağın tepesinde bulunan ve önemli bir geçit olan Gülek Boğazı'nın İbrahim Bey'in ölümünden sonra Karamanlıların eline geçtiğini belirtir. Hattâ Boğaz'dan geçerken Karamanlıların kendisinden bâc aldığını da kaydeder⁸⁹¹.

1434 yılında Emir Kansûh Büyük Hâciblik (Hâcibü'l-Hüccâb) görevine atanınca Yusuf b. Kuldur Tarsus nâibi olmuştur⁸⁹².

Canıbek es-Sufî 1435 yılı Haziran'ında Sultan Baybars'a karşı isyân bayrağı açmıştı. Kahire'den kaçarak Suriye'ye ve oradan da Anadolu'ya geçti. Bu durum Memlûk Devleti'nin kuzey ve kuzeydoğu sınırlarında istikrarın bozulmasına sebep olabilecek endişe verici bir gelişmeydi. Canıbek es-Sufî'nin Anadolu'ya geçmesi Memlûklere muhalif olan Türkmenleri bir araya getirmişti. Nitekim Canıbek es-Sufî'nin devadârı ile Ramazanoğlu Mehmed b. Gündoğdu'nun Elbistan'a Nâsireddin Mehmed Bey'in yanına gelerek Canıbek es-Sufî kendisine sığınırca onu kimseye teslim etmeyeceğine ve yalnız bırakmayacağına dair ondan söz aldıklarını görüyoruz⁸⁹³. Bu çabalarına

⁸⁸⁸ Broquière, *Denizaşırı Seyahati*, s. 77, 165-166.

⁸⁸⁹ Broquière, *Denizaşırı Seyahati*, s. 20, 177.

⁸⁹⁰ Broquière, *Denizaşırı Seyahati*, s. 173.

⁸⁹¹ Broquière, *Denizaşırı Seyahati*, 179-180.

⁸⁹² es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 312..

⁸⁹³ el-Makrîzî, *es- Sülûk*, C. VII, s. 290; İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XIV, s. 246-247; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 190-191; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. III, s. 543; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkman*, var. 76a; es-Sayrâfî, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 319-320; Yinanç, *Dulkadir*, s. 50; Sümer, "Çukurova", s. 51.

rağmen Canıbek es-Suffi'nin isyânı neticesiz kalmış ve yakalanarak başı kesilmiş ve kesik baş 27 Ekim 1437 tarihinde Kahire'ye gönderilmiştir⁸⁹⁴.

Ramazanoğlu Mehmed Bey ise Canıbek es-Suffi'ye destek vermesinden ötürü azledilerek yerine Ahmed Bey'in oğlu Ali Bey hanedanının başına getirilmiştir. Ancak ömrü kardeşi Mehmed Bey ile yaptığı mücadeleler ile geçen Ali Bey hakkında kaynaklarda kayda değer herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁸⁹⁵. İki kardeş arasındaki bitmeyen ihtilaf, Adana ve Tarsus civarında düzenin bozulmasına sebebiyet vermiş ve ikisi de beylikten azledilerek Eylük Bey Ramazanlı Beyi olmuştur.

b- Kayseri'nin Karamanoğulları Tarafından Ele Geçirilmesi

Karamanoğlu İbrahim Bey, Dulkadirîlilerin elinde bulunan Kayseri şehrinin kendisine verilmesi için temaslarda bulunarak (1435) bunun karşılığında Memlûklere yılda 10.000 dinar ve çeşitli hediyeler göndermeyi teklif etti. Sultan Barsbay, Dulkadiroğlu'nun Canıbek'i yakaladığı halde kendisine teslim etmemesi sebebiyle bu teklifi kabul etti. Bunun için Barsbay, Haleb nâibi Korkmaz'a Kayseri'nin Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed'den alınarak Karamanoğlu İbrahim Bey'e verilmesini emretti⁸⁹⁶. Bunu haber alan Dulkadiroğlu Mehmed Bey, hemen hanımı Hatice Hatun'u Kayseri şehrinin anahtarları ve hediyelerle Kahire'ye gönderdi (Mayıs 1435). Hatice Hatun'u huzuruna kabul eden Sultan, onu bir müddet misafir etti. Oğlu Feyyaz'ı serbest bırakarak Kayseri'yi Karamanoğullarına vermek kararından vazgeçti. Onun Maraş nâibliğini de teyid etti⁸⁹⁷. Bunun üzerine Karamanoğlu, muhtemelen Memlûk sultanının emriyle, kendisine katılan Ramazan, Özer, Gündüz oğulları ve Varsak Türkmenleri ile birlikte harekete geçerek Kayseri'yi

⁸⁹⁴ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIV, s. 268; İbn Tagrıbirdî, **ed-Defîl eş-Şâfi**, C. I, s. 237; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. IV, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1998, s. 69; İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 46a, 53a; İbn Tûlûn, **İ'lâm el-Verâ** s. 50; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 190-191; Canıbek vak'ası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yinanç, **Dulkadir**, s. 50-54

⁸⁹⁵ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 177.

⁸⁹⁶ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. VII, s. 288; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIV, s. 246; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. III, s. 543; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 24, 171; Yinanç, **Dulkadir**, s. 49; Sümer, "Çukurova", s. 52.

⁸⁹⁷ el-Makrîzî, **es- Sülûk**, C. VII, s. 289-290; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XIV, s. 246; İbn Hacer, **İnbâ' el-Ğumr**, C. III, s. 543; İbn Bahadır, **Vekâ'i' et-Türkmân**, var. 75b; Yinanç, **Dulkadir**, s. 49; Sümer, "Çukurova", s. 52.

Nâsireddin'in oğlu Süleyman'ın elinden aldı (1435/1436)⁸⁹⁸. Karamanlılar, Memlûkler adına, Kayseri'den başka Develi, Ürgüp, Karacahisar ve Uchisar'ı da aldılar. Refet Yinanç, Sultan Barsbay'ın Dulkadirli-Karamanlı çatışmasına müdahil olmamasının sebebi olarak; ya Karamanoğlunun Memlûklere ödemeyi taahhüt ettiği meblağı arttırdığını veya iki beyliğin çatışmasından istifade ederek Osmanlılara karşı Karamanoğullarının Kayseri'yi alarak güçlenmesini istemiş olabileceğini söyler⁸⁹⁹. Nitekim bu sırada Osmanlı Sultanı II. Murad'ın Karamanoğulları üzerindeki baskısı artmış idi⁹⁰⁰. Aynı zamanda Sultan Barsbay, Dulkadiroğlunun kendisine isyân bayrağı açmış olan Canıbek es-Suffi'ye arka çıkmış olması sebebiyle Karamanoğulları'nın Kayseri'yi eline geçmesine göz yummuş olabilir.

7 Haziran 1438 tarihinde Sultan Barsbay hastalığı neticesinde vefat etti⁹⁰¹. Görüldüğü gibi Sultan Barsbay zamanında Çukurova'da Memlûk hâkimiyeti güçlü bir şekilde devam etmiştir. Kaynaklarda, Çukurova bölgesi hakkında bu dönem için bâriz bir bilgi bulunmaması burada herhangi bir mühim hâdisenin cereyan etmediğinin delili olabilir.

Barsbay ölümünden önce oğlu Yusuf'u veliahd tayin etmiş ve onun için ümerâdan bağlılık yemini almış idiyse de Çakmak onu azlederek 9 Eylül 1438 Memlûk sultanı oldu⁹⁰².

Sultan Çakmak döneminde (1438-1453) Memlûk Devleti güçlü ve istikrarlı durumunu devam ettirmiştir. Çakmak da selefi Barsbay gibi

⁸⁹⁸ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C. VII, s. 290; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XIV, s. 247; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. IV, s. 44; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 33-34; Koprman, "İkdu'l-Cumân'da Karamanoğullarına Dâir Kayıtlar", s. 53-54; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 24; Yinanç, *Dulkadir*, s. 49; Sümer, "Çukurova", s. 52.

⁸⁹⁹ Yinanç, *Dulkadir*, s. 50; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 554.

⁹⁰⁰ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 165; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 100-101.

⁹⁰¹ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C. VII, s. 359-360; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XIV, s. 284; İbn Tagrıbirdî, *ed-Defil eş-Şâfi*, C. I, s. 186; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. IV, s. 74; eş-Şâfi, *Düvel el-İslâm*, s. 94; es-Sayrâfi, *Nüzhet en-Nüfûs*, C. III, s. 420-421; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 792; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 192; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 340; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 28; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 137.

⁹⁰² el-Makrizî, *es-Sülûk*, C. VII, s. 361, 382; İbn Tagrıbirdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf, *en-Nücûm*, C. XV, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992, s. 32; İbn Tagrıbirdî, *ed-Defil eş-Şâfi*, C. I, s. 246; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. IV, s. 73-74, 94; eş-Şâfi, *Düvel el-İslâm*, s. 95; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 793; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 192; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 341; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 28; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 137.

Akdeniz'deki Memlûk hâkimiyetini pekiştirmenin peşinde olmuştur. Rodos Adası'nın idâresi 1308 yılında Hospitaliers şövalyelerinin eline geçmişti. Küçük Ermenistan Krallığı'nın ve Kıbrıs'ın düşmesinden sonra korsanlar Rodos Adası'nı merkez edinmişler ve başta Mısır sahilleri olmak üzere Akdeniz'de faaliyet gösteren Müslüman tüccarları yağma etmek suretiyle Memlûklere iktisâdî bakımdan büyük zarar vermeye başlamışlardı. Bu sebeple Sultan Çakmak 1440, 1443 ve 1444 yıllarında gerçekleştirdiği seferlerle adayı fethedememiş ise de Rodos Şövalyelerinin Müslüman gemi ve tüccarlarına hücum etmemeleri şartıyla onlarla barış imzalamıştır⁹⁰³.

Barsbay'dan sonra Memlûk-Dulkadirli münâsebetleri daha da iyileşti. Çakmak, Canıbek es-Sufî'nin dul kalan Nasıreddin Mehmed Bey'in kızı Nefise Hanım ile evlendi⁹⁰⁴. Düğünün ardından Dulkadiroğlu Mehmed Bey ülkesine uğurlandı⁹⁰⁵.

1440 yılında Mart ayında, Ramazanoğlu Emir Eylük Bey, Sultan Çakmak'ın katına gelerek Varsak beylerinden Kara oğlu Musa'nın cezalandırılmasını talep etti. Musa, Sultan'a isyân etmiş olan Haleb nâibi Tagribirmiş⁹⁰⁶ e yardımda bulunmuştu. Eylük, Musa'nın da düşmanı idi. Sultan Çakmak, Eylük'e emirlik tevcih ettikten sonra Haleb nâibine gönderdi. Haleb nâibi ona Hoşgeldi kumandasında 100 kadar atlı terfik etti. Özeroğlu da Türkmenleri ile ona katıldı⁹⁰⁷. Vukubulan savaşta Varsaklar beyleri Musa'nın

⁹⁰³ İbn Tagribirdî, *Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve eş-Şuhûr*, C. I, Tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Kahire, 1990, s. 91-92; es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *Kitab et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk*, Tah. Necvâ Mustafa Kamil, Lebibe İbrahim Mustafa, Müracaat Said Abdülfettah Aşûr, C. I, Kahire, 2002, s. 200-202; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 257- 2; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 338-339. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 192; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 137-138. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyt Kanat, "Memlûk Sultanı Melik ez-Zâhir Seyfeddin Çakmak'ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, s. 393-406. Rodos en sonunda Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1522 yılında Osmanlılar tarafından alınacaktır.

⁹⁰⁴ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. IV, s. 145-146; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 94a-94b; Har-El, *Struggle*, s. 74; Yinanç, *Dulkadir*, s. 54-55. Nefise Hanım Nisan 1449 yılında vebadan vefat etmiştir. Bkz. İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 95b; Yinanç, *Dulkadir*, s. 56.

⁹⁰⁵ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. IV, s. 145-146; İbn Bahadır, *Vekâ'i' et-Türkmân*, var. 94b; Koprman, *el-Aynî'nin...*, s. 54-55; Yinanç, *Dulkadir*, s. 54-55.

⁹⁰⁶ İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. IV, s. 105-107, 117-118.

⁹⁰⁷ Sümer, "Çukurova", s. 52, 64.

ölümüne rağmen galip geldiler (30 Mart 1440)⁹⁰⁸. Bu savaşın nerede vukubulduğu hususunda kaynaklarda bilgi yoktur.

Çakmak'ın saltanatı esnasında, Barsbay devrinde olduğu gibi, Çukurova'da muhkem bir Memlûk hâkimiyeti vardı. Kaynaklarda Çukurova bölgesinde vukubulan önemli bir hâdiseye rastlanmaması bu hükmümüzü desteklemektedir. Keza onun zamanında civardaki devlet ve beyliklerin isimleri ve hâkimleri sayılırken Ramazanoğullarının isminin anılmaması onların Memlûklere tam anlamıyla tâbi olduklarını gösterir⁹⁰⁹. Çukurova bölgesinde Memlûk hâkimiyetinin güçlü olması sebebiyle herhangi bir siyasî olaydan bahsetmeyen İbn Tagrıbirdî, 1449/1450 yılı haberlerinde Sis ve Tarsus'ta görülen ay tutulması vak'asını kaydetmiştir⁹¹⁰. Çukurova Bölgesinin Kahire'ye uzaklığı sebebiyle bir sürgün yeri olarak tercih edildiği de görülmektedir⁹¹¹. 1450 yılının Mayıs/Haziran ayında adı zikredilmeyen Ayas nâibinden Ayas şehrinde büyük bir deprem olduğu ve pek çok binanın yıkıldığı, Ayas Kalesi'nin depremden zarar gördüğü haberinin geldiğini de burada kaydetmeliyiz⁹¹².

⁹⁰⁸ Sümer, "Çukurova", s. 52.

⁹⁰⁹ İbn Tagrıbirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. I, s. 150, 247.

⁹¹⁰ İbn Tagrıbirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. I, s. 228.

⁹¹¹ Mesela; İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XV, s. 134; İbn Tagrıbirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. I, s. 165.

⁹¹² İbn Tagrıbirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. I, s. 263.

V- SULTAN AYNAL EL-EŞREF ZAMANINDA ÇUKUROVA'DA MEMLÛK HÂKİMİYETİ

Sultan Çakmak'ın ölümünden sonra⁹¹³ oğlu Osman, el-Mansûr lakabıyla sultan ilan edildi ise de askere züyuf akçe dağıtılması sebebiyle ümerâ, onu tahttan indirdi ve Aynal'ı el-Eşref lakabıyla 17 Mart 1453 tarihinde sultan ilan etti⁹¹⁴.

Aynal devrinin en bariz özelliği memlûk grupları arasındaki çatışmalardır. Onun sekiz yıl süren saltanatı esnasında memlûkler yedi kez isyân etmişlerdir. Bunun başlıca sebebi XV. yüzyılın başından itibaren kendilerine Culban denilen ve nispeten yaşlı ve eğitilmesi zor olan memlûklerin disiplinsiz hareketleridir. Bu grupların çıkardığı olaylar devleti zaafa sürüklemiş ve buna ıktâ nizamındaki bozulmaların da eklenmesiyle siyâsî çöküş başgöstermiştir⁹¹⁵.

Aynal devrinde dış politikada Osmanlılarla iyi münâsebetler devam etmekteydi. 2 Kasım 1453 tarihinde Osmanlı Sultanı II. Mehmed, Emir Cemaleddin Yusuf Abdullah b. el-Kâbûnî'yi hem Sultan Aynal'ın Memlûk tahtına culûsunu tebrik etmek hem de İstanbul'un fethini haber vermek üzere Mısır'a göndermişti⁹¹⁶. Bütün İslâm ülkelerinde olduğu gibi Mısır'da da büyük bir sevinç ve şenliklerle⁹¹⁷ kutlanan İstanbul'un fethini müjdeleyen el-Kabûnî Aynal tarafından samimi bir şekilde karşılanmış ve İkinci Emir-i Âhur

⁹¹³ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XV, s. 196; İbn Tagrıbirdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf, **Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve eş-Şuhûr**, C. II, Tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Kahire, 1990, s. 400; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 246; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 797; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 262; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 192; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 341; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 138.

⁹¹⁴ İbn Tagrıbirdî Ebû'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf, **en- Nücûm**, C. XVI, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992, s. 35; İbn Tagrıbirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. II, s. 423; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 175; İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 802; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 262; eş-Şâfi, **Düvel el-İslâm**, s. 95-96; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 192; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 341; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 29; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 138. Sultan Aynal hakkında bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Fatihle Çağdaş bir Memlûklu Sultanı: Aynal el-Ecrûd", **İÜEF Tarih Dergisi**, S. 23, C. XVIII, İstanbul, 1969, s. 35-43.

⁹¹⁵ 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 262; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 139.

⁹¹⁶ Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 31.

⁹¹⁷ İbn Tagrıbirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. II, s. 453; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 387-388; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 31; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 192. İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 72; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", **İÜEF Tarih Dergisi**, S. XXX, İstanbul, 1976, s. 75.

Seyfeddin Barsbay el-Eşrefî bir mektupla İstanbul'a gönderilerek buna cevap verilmişti (22 Kasım 1453)⁹¹⁸.

Aynal zamanında gerek Ramazanoğullarının ve gerekse Dulkadirîlilerin⁹¹⁹ Memlûklere itaatta devam ettiklerini görüyoruz. Karamanoğulları ise daha farklı bir siyaset takip ediyordu. Onlar, ikide bir fırsat buldukça, Tarsus'a hücum ediyorlardı. Bu sebeple Memlûkler Tarsus'a çok önem veriyorlardı. Nitekim Tarsus nâibi Hayır Bey'in, herhalde özel bir talimat gereği, Kahire'ye geldiğini (1454)⁹²⁰ ve 1455 yılında Canıbek el-Cekemî'nin yerine Demirtaş'ın Tarsus nâibi olarak görevlendirildiğini⁹²¹ görüyoruz.

a. Karamanoğullarının Tarsus'a Saldırısı Üzerine Bölgeye Yapılan Memlûk Seferi

Karamanoğlu II. İbrahim Bey, Fâtih Sultan Mehmed'in Ortodokslarla dostluk kurup onlara hâmilik yaptığını ve Müslümanlar için bunun çok tehlikeli olduğunu bildiren bir şikâyet mektubunu Kahire'ye göndermişse de (7 Ocak 1455) Sultan onun bu şikâyetini nazar-ı itibare almamıştı⁹²². Tam aksine 1456 yılının Nisan/Mayıs ayında Kahire'ye gelen Osmanlı elçisi Emir Cemâleddin Yusuf Abdullah b. el-Kâbûnî'ye hüsnü kabul göstermişti. Osmanlı elçisi, hediyelerin yanı sıra batıda ele geçirilen kalelerinin fethini ayrıntılı bir şekilde anlatan bir mektup getirmişti⁹²³. Buna mukabele olarak Sultan Aynal, tebrikini

⁹¹⁸ Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 32; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", s. 75.

⁹¹⁹ İbn Tagrıbirdî, *Havâdis ed-Duhûr*, C. II, s. 498-499; Yinanç, *Dulkadir*, s. 58; Tekindağ, "Fâtihile Çağdaş..", s. 39.

⁹²⁰ İbn Tagrıbirdî, *Havâdis ed-Duhûr*, C. II, s. 364

⁹²¹ İbn Tagrıbirdî, *Havâdis ed-Duhûr*, C. II, s. 200.

⁹²² İbn Tagrıbirdî, *Havâdis ed-Duhûr*, C. II, s. 516; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 322; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münâsebetleri Hakkında Araştırmalar", *İÜEF Tarih Dergisi*, C. XIII, İstanbul, 1963, s. 46; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", s. 75; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 29; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 326.

⁹²³ İbn Tagrıbirdî, *Havâdis ed-Duhûr*, C. II, s. 574. Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", s. 75-76.

belirten bir mektubunu Kahire muhtesibi Kanıbay el-Yusufî el-Mihmandâr el-Eşrefî ile Fatih'e göndererek aradaki dostluğu takviye etmişti⁹²⁴.

Öte yandan Karamanoğlu İbrahim Bey, Memlûklere ait olan Tarsus, Adana ve Gülek taraflarına taarruz etmişti (15 Temmuz 1456). Bunun üzerine Sultan Aynal, başında -ileride sultan olacak olan- Emir-i Silah Hoşkadem en-Nâsirî'nin bulunduğu Memlûk ordusunu bölgeye sevk etti⁹²⁵. Bu ordu da önde gelen ümerâ da vardı. Korkmaz el-Eşrefî, Hâcib el-Hüccâb Canıbek el-Karamânî el-Zâhirî, Yunus el-Alâî en-Nâsirî bunlardandı⁹²⁶. Önden giderek keşifte bulunmak üzere Sungur Kırkbuçuk ez-Zeredkâş el-Eşrefî görevlendirildi⁹²⁷. Bu sırada Ramazanlı Beyliği'nin başında Dünder Bey bulunuyordu. Dünder Bey de ona yardımcı oldu. Dimaşk ve Haleb askerlerine de Karamanoğlu ile savaş için hazırlanmaları emredilmişti⁹²⁸. Kahire'den yola çıkan ordu 7 Haziran 1457'de Haleb'e vardı. Haleb'de toplanan birlikler Dimaşk nâibi Kanıbay el-Hamzavî'nin kumandasında⁹²⁹ yola çıktı. 27 Haziran'da Emir-i Silah Hoşkadem birlikleriyle Karamanoğlu ülkesine giderek Develi Kalesi'ni ele geçirdi. Başmakdâr Berdibek ve yanında bulunan emirler Karamanoğlu ülkesinde ilerlemekle görevlendirildiler. Bu grup yolda Karamanoğulları askeriyle karşılaşarak onları hezimete uğrattı⁹³⁰. Bu Memlûk kuvveti Fatih'ten erzak yardımı almıştı⁹³¹. Hoşkadem emrindeki bazı askerler Karamanoğulları ülkesindeki bazı cami ve medreseleri yakmak gibi gereksiz taşkınlık ve tahribatta bulunarak dört kaleyi istila edip Lârende'yi ateşe

⁹²⁴ Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 46; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklü Münasebetleri", s. 76.

⁹²⁵ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 74, 79, 80-82; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. II, s. 334; Har-El, **Struggle**, s. 78; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 46; Tekindağ, "Aynal el-Ecrûd", s. 40; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 29; Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, s. 326.

⁹²⁶ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 82; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 46-47.

⁹²⁷ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 83; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. II, s. 334.

⁹²⁸ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 80; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. II, s. 334; Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, s. 326.

⁹²⁹ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 84-85.

⁹³⁰ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 85; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 29.

⁹³¹ Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklü Münasebetleri", s. 76; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 47.

verdiler⁹³². Mısır'da ve sâir İslam ülkelerinde infiale sebep olan bu davranış Aynal'ı güç bir duruma düşürdü⁹³³.

Karamanoğlu adına Tarsus hâkimi olarak görevlendirilmiş olan kişi Türkmenlerden Burunsuz ve Burunsuz'a yardıma gelen Sungur ve Ramazanoğlu Dünder Beylerin karşısında tutunamayıp yaklaşık 200 kadar adamı ile öldürüldü. Nâibin başı kesilerek Kahire'ye önderildi. Tarsus nâibinin kesik başı Züveyle Kapısı'na asıldı. Neticede Tarsus geri alındı (1457)⁹³⁴. Memlûk ordusu 5 Eylül 1457'de Kahire'ye geri döndü⁹³⁵.

Naibinin öldürülmesi ve Tarsus'un istirdadından sonra Karamanoğlu İbrahim Bey Memlûk sultanına bir elçi göndererek (13 Nisan 1458) olanlardan dolayı özür diledi ve Sultan'a tâbi olmak istediğini bildirdi. Osmanlılara karşı Karamanoğlunu kaybetmek istemeyen Sultan Aytekin el-Eşrefî'yi Karamanoğlu'na göndererek arada barış yapıldı⁹³⁶.

Bu sefer sırasında Memlûklere yardıma gelen Ramazanoğlu Dünder Bey' sonra Hasan Bey emirlik yapmıştır. Bu zât 1467-1468'de Dulkadirli Şahsuvar ile yaptığı savaşta bozguna uğrayarak atından düşen Dimaşk nâibini atına bindirip Haleb'e eriştiren el-Bedri Hasan b. Ramazan et-Türkmanî olabilir⁹³⁷.

1469-1470 yılında Ramazanoğulları Beyliği'nin başında Ömer Bey bulunmaktaydı⁹³⁸.

⁹³² İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XVI, s. 85-86; Har-El, *Struggle*, s. 78; Tekindağ, "Aynal el-Ecrûd", s. 40; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 29.

⁹³³ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 341-342; Tekindağ, "Aynal el-Ecrûd", s. 40.

⁹³⁴ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 336; Sümer, "Çukurova", s. 53; Çetin, *Kuzey Sınırı*, s. 38.

⁹³⁵ İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XVI, s. 87-88.

⁹³⁶ İbn Tagrıbirdî, *en- Nücûm*, C. XVI, s. 95; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 346.

⁹³⁷ Sümer, "Çukurova", s. 53.

⁹³⁸ Sümer, "Çukurova", s. 53.

VI- SULTAN HOŞKADEM VE KUZEYDE YÜKSELEN OSMANLI DEVLETİ TEHLİKESİ

Sultan Aynal ölünce⁹³⁹ yerine vasiyeti üzerine oğlu Ahmed sultan ilân edildi ise de dört ay sonra hal' edilerek Hoşkadem en-Nasırî el-Melik ez-Zâhir lakabıyla sultan ilan edildi (28 Haziran 1461)⁹⁴⁰.

Bu sıralarda artık Osmanlı Devleti oldukça güçlenmiş idi. İstanbul'un fethini müteakip 1461'de Trabzon ve havalisi ele geçirilmiş, Balkanlar'da da büyük başarılar elde edilmişti. Osmanlı Devleti Timur'un parçaladığı Anadolu siyasî birliğini kurmak istiyordu. Karamanoğullarının yanı sıra Ramazanoğullarının hâkimiyetindeki Çukurova bölgesine de hâkim olmak ve İç İl bölgesindeki Türkmenleri kendisine bağlamak istiyordu. Doğudaki güçlü rakibi Uzun Hasan Bey yönetimindeki Ak Koyunlu Devleti de gözünü Anadolu'ya dikmişti. Bu iki devlet arasındaki rekabetten yararlanarak kendine ivme kazandırmaya çalışan ve bu zamana kadar her fırsatta başta Tarsus olmak üzere Çukurova'ya saldırılarda bulunan Lârende, Konya merkezli Karamanoğulları da Memlûk Sultanlarını endişelendiren bir mesele idi. Bundan böyle Memlûkler sadece Çukurova bölgesindeki Türkmenleri kontrol altında tutmakla değil aynı zamanda devrin bu güçlü devletleriyle de başa çıkmak zorunda idiler.

Fâtih'in ilk zamanlarında Memlûk-Osmanlı münâsebetleri dostluk zemininde yürüdü. Ancak, ilerleyen yıllarda bu iyi münâsebetler bozulmaya yüz tuttu. Bunun başlıca sebepleri şunlardı:

⁹³⁹ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 132; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 176; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 96; Tekindağ, "Aynal el-Ecrûd", s. 42; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 30; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 139.

⁹⁴⁰ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 222; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 286; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 96-97; İbn Sibât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 804; Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 262; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 193; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 341; Tekindağ, "Aynal el-Ecrûd", s. 43; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 30; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 139.

a- Karamanoğulları Taht Mücadelesinde Memlûk-Osmanlı Rekabeti

1464 tarihinde Karaman oğlu İbrahim Bey ölmüştü. Daha sağlığında en büyük oğlu İshak'ı veliaht tayin ettiği için⁹⁴¹, Fatih'in halasından doğmuş olan diğer beş oğlu, İshak'a karşı mücadeleye başladılar. Bu mücadele şiddetlendi ve diğer kardeşlerinden destek alan Pir Ahmed Bey İshak'ı yenerek Konya'da tahta çıktı. Taht kavgaları Karamanoğlu ülkesini iki büyük komşusu arasında bir nüfûz mücadelesi sahası haline getirdi. Karaman ülkesi jeopolitik bakımdan Anadolu'ya hâkim olmak ve Akdeniz'de söz sahibi olmak için müsait bir bölge idi. Karamanoğulları Uzun Hasan Bey'in eski müttefiki olduğu gibi Memlûkler de Karamanoğulları ile yakından ilgili idiler.

Mütemâdî Osmanlı baskısı altında bunalan İbrahim Bey, 1455 yılında Memlûk sultanı Aynal el-Ecrud'dan yardım istemiş, fakat Memlûk Sultanı Osmanlılar ile bozuşmak için çok da ciddî bir sebep görmediğinden dolayı bunu göz ardı etmişti⁹⁴². Bunun üzerine İbrahim Bey, Memlûkler'e cephe alarak 1456 yılında Çukurova'daki Memlûk topraklarına saldırmış, Tarsus ve Adana'yı almış ve Gülek Boğazı'na hâkim olmuştu. Karamanoğulları ve Memlûkler arasında başlayan bu huzursuzluk 1457 yılında Karamanoğulları aleyhine gelişince, 1458 tarihinde taraflar barışmışlar ve Osmanlılara karşı birlikte hareket etmeye karar vermişlerdi⁹⁴³.

Kendi topraklarına ulaşan yollar üzerinde bulunan Karamanoğulları'nın Fâtih'in nüfûzu altına girmesine mani olmak Memlûk Sultanı Hoşkadem'in başlıca hedeflerinden birisi idi⁹⁴⁴. Gittikçe büyüyen Osmanlı tehlikesi karşısında Memlûkler, bazı beyliklerin de Osmanlılar'a temâyül etmesiyle giderek artan bir

⁹⁴¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 213; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, Ankara, 1991, s. 237; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, Haz. İsmet Parmaksızoglu, Ankara, 1979, s. 77; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 171-172; Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbâr fi Vekayü'l-A'sâr*, C. II, çev. İsmail Erünsal, basım yeri ve tarihi yok, s. 332; Har-El, *Struggle*, s. 81; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 30; Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fâtih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, İstanbul, 1971, s. 284-285.

⁹⁴² Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Kısa Bir Bakış", s. 29; Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi", s. 208; Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları", s. 237.

⁹⁴³ Bekir Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten*, XXI/82, 1957, s. 264-265

⁹⁴⁴ Baykal, "Uzun Hasan", s. 265.

endişe duymaya başladı. Mesela, Dulkadir beyi Melik Arslan Bey, 1464 yılından önce Fâtih ile anlaşmış; buna mukabil Memlûk sultanı Hoşkadem, Osmanlılar'a karşı Uzun Hasan Bey ile ve Karamanoğlu İshak Bey ile bir ittifak yapmıştı⁹⁴⁵. Bu arada, Osmanlılar'ın müttefiği olan Dulkadiroğlu Şahsuvar'a karşı, aynı aileden Şah Budak ve Rüstem'e arka çıkan Memlûk Sultanı her cephede Osmanlılara karşı rekabete girişmişti.

Osmanlılar, İshak ile mücadelesinde Pir Ali'ye destek veriyorlardı. Buna karşı İshak Bey, Mısır'a elçi göndererek kendisinin Memlûk sultanının nâibi olduğunu, babası tarafından veliaht tayin edildiği halde kardeşlerinin dayılarının oğlu Fâtih ile anlaşarak bu durumu tanımadıklarını bildiriyor ve Hoşkadem'den himâye istiyordu⁹⁴⁶. Cevaben Hoşkadem bütün imkânları ile arkasında olduğunu bildirerek ona hil'at gönderdi⁹⁴⁷. Ancak fiili anlamda bir yardım gerçekleşemedi.

Osmanlı kaynakları İshak'ın Memlûklere elçi gönderdiğinden hiç bahsetmezler. Ancak onun Uzun Hasan Bey'e elçi gönderdiği ve imdad isteğini yazarlar⁹⁴⁸. Bunun üzerine Uzun Hasan Bey harekete geçerek Erzincan ve Sivas üzerinden Karaman'a yürümüştü, İshak ile birleşerek Pir Ahmed'i kovmuş ve İshak'ı Karaman tahtına oturtmuştu⁹⁴⁹. Esasında İbrahim Bey'in oğulları, birbirleriyle mücadelede kâh Osmanlı Sultanı Fâtih, kâh Uzun Hasan Bey ve

⁹⁴⁵ Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 30; Baykal, "Uzun Hasan", s. 237.

⁹⁴⁶ İbn Tagribirdî, **Havâdis ed-Duhûr**, C. II, s. 483-84; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 31; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 285; Baykal, "Uzun Hasan", s. 265. A. S. Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", **Belleten**, XVIII/70, Ankara, 1954, s. 210; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 285; Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, s. 326.

⁹⁴⁷ Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi", s. 211, Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 285; Baykal, "Uzun Hasan", s. 238.

⁹⁴⁸ Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 213; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VII. Defter, s. 238; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 78; Ebû Bekr-i Tihriânî, **Kitâb-ı Diyârbekriyye**, C. II, Yay. Necati Lugal-Faruk Sümer, Giriş ve Notlar: Faruk Sümer, Ankara, 1993, s. 369-70, Türkçe çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2001, s. 223; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 285; Yinanç, **Dulkadir**, s. 59; Baykal, "Uzun Hasan", s. 265; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 50; Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi", s. 214; Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, s. 326.

⁹⁴⁹ Tihriânî, **Diyârbekriyye**, C. II, s. 370, çev. s. 223-224; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VII. Defter, s. 238-239; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 79; Mehmed Neşri, **Neşri Tarihi**, C. II, s. 172; Har-El, **Struggle**, s. 82; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 31; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 285; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 51; Baykal, "Uzun Hasan", s. 265; Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi", s. 214; M. Halil Yinanç, "Akkoyunlular", **İA**, C. I, İstanbul, 1946, 259.

kâh Memlûk Devleti'nden yardım ararlarken hânedânlarının da sonunu hazırlıyorlardı.

Uzun Hasan Bey'in bu müdahalesine karşı Fâtihertesi bahar Pir Ahmed'in yardımına koşarak onu yeniden tahta oturttu (1465 baharı)⁹⁵⁰. Bu sebeple Uzun Hasan Bey, İshak Bey ve Sultan Hoşkadem arasında bir ittifak kuruldu. Ancak Sultan Hoşkadem buna rağmen Uzun Hasan Bey'e güvenmiyordu. Nitekim Uzun Hasan Bey 6 Ocak 1465'de Memlûklerin kuzey sınırında Haleb-Erzincan yolu üzerinde bulunan Gerger Kalesi'ni ele geçirmişti⁹⁵¹. Fâtih, 1466 yılının Haziran ayında Karaman tahtına Pir Ahmed'i çıkararak bu beylik üstünde hâkimiyet kurmuş oldu⁹⁵². Uzun Hasan Bey'in yanına sığınmış olan İshak Bey ise 1466 yılının Eylül ayında öldü⁹⁵³.

b. Dulkadiroğulları Üzerinde Memlûk-Osmanlı Rekabeti

Dulkadiroğulları hânedânı arasında çıkan anlaşmazlığı çözmek için Osmanlılar müdahale etmiş; bu beyliğin kendilerine tâbi olması sebebiyle Memlûkler buna karşı çıkmış ve bu sebeple Osmanlı-Memlûk münâsebetleri bozulmuştu. Fatih'in kayınpederi⁹⁵⁴ Dulkadiroğlu Süleyman Bey (1442-1454)'in vefatı üzerine yerine geçen Melik Arslan (1454-1465)'in Memlûkler tarafından öldürtülmesinin ardından⁹⁵⁵ Sultan Hoşkadem Şahbudak Bey'e bir

⁹⁵⁰ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 240; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 80; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 174; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 286; Baykal, "Uzun Hasan", s. 266; Yinanç, "Akkoyunlular", *İA.*, s. 260.

⁹⁵¹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 427; Har-El, *Struggle*, s. 82.

⁹⁵² İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 430; Har-El, *Struggle*, s. 83.

⁹⁵³ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 432; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 214; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 242; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 97; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 174; Har-El, *Struggle*, s. 83; Yinanç, *Dulkadir*, s. 59; Tekindağ, "Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 52; Baykal, "Uzun Hasan", s. 267.

⁹⁵⁴ Fâtih'in babası Sultan Murad Han, hanımını Dulkadiroğlu Süleyman Bey'e göndererek onun beş kızından birini oğlu Mehmed için istemiş ve büyük bir düğün yapmıştı. Bkz. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 182; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 126.

⁹⁵⁵ İbn Ecâ, Muhammed b. Mahmud el-Halebî, *el-İrak beyn el-Memâlik ve el-Osmâniyyin el-Etrâk mea Rihlet el-Emir Yeşbek min Mehdî ed-Devâdâr*, Tah. Muhammed Ahmed Duhman, Dimaşk, 1986, s. 27,33 (Bundan sonra eser Rihlet el-Emir Yeşbek olarak kısaltılacaktır); İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. II, s. 434; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 257; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 170; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 65; Har-El, *Struggle*, s. 86; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 172; Yinanç, *Dulkadir*, s. 61; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 332.

menşur göndererek hemen onu Dulkadir Beyliği'nin başına getirdi⁹⁵⁶. Osmanlı tarihlerine göre, Dulkadirlilerin bundan rahatsız olarak Fâtih'e başvurdular. Memlûklerin Şahbudak Bey'i desteklemesi münâsebetleri iyice gerginleştirdi. Dulkadirli Türkmenlerinin Fâtih'e müracaat etmeleri Fâtih'in bu beyliğin işlerine müdahale imkânı verdi. Osmanlılar, Şahsuvar Bey'in beyliğin başına geçmesini isterlerken; Memlûkler, Şahbudak Bey'in beyliğin başına geçmesini istiyorlardı. Bu durum Osmanlılarla Memlûkleri savaşa kadar götüren bir anlaşmazlık sebebi oldu⁹⁵⁷.

Bunların yanı sıra kaçınılmaz olan Memlûk-Osmanlı çatışmasının diğer sebeplerine gelince; Fatih, Trabzon zaferinden döndüğü vakit, zaferi tebrik için her taraftan elçiler geldiği halde, Memlûkler elçi göndermemiş ve bundan ötürü aradaki dostluk hisleri sarsılmıştı. Buna karşılık, Hoşkadem Memlûk sultanı olduğu vakit, Sultan II. Mehmed de onu tebrik etmedi⁹⁵⁸. Fâtih Sultan Mehmed, Hac'dan gelen birisinden Hac yolu boyunca su kuyularının yıkıldığı haberini almış; bunun üzerine Memlûk Sultanı Aynal'a bir haber göndererek, su yollarının tamiri ve yeni havuzlar yapılması için izin istemiş; o da bunun kendi görevleri olduğunu belirterek reddetmiş, bu da iki taraf arasındaki münâsebetlerin gerginleşmesine sebep olmuştu⁹⁵⁹.

Zaman zaman iyileşmeler görülse de, bundan sonra Osmanlı sultanları ile Memlûk sultanları arasında karşılıklı restleşmeler sürüp gitti.

⁹⁵⁶ İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 27, 33; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. II, s. 435; Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 257; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 170; Har-El, **Struggle**, s. 86; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 172; Yinanç, **Dulkadir**, s. 62; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 30.

⁹⁵⁷ Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 170-171; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 382; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 172; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 331- 337; Ahmet Uğur, **Yavuz Sultan Selim**, Kayseri, 1989, s. 92; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", s. 77-78.

⁹⁵⁸ Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 257; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 332; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", s. 77.

⁹⁵⁹ Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 258; Müneccimbaş, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 361; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 169-170; Selâhattin Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 330; Uğur, **Yavuz Sultan Selim**, s. 89; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", s. 77.

Neticede durum ilişkilerin tamamen kopmasına kadar vardı. Bilindiği gibi Hoşkadem 9 Ekim 1467 tarihinde öldü.⁹⁶⁰

VII- SULTAN KAYITBAY ZAMANINDA ÇUKUROVA'DA MEMLÛK-OSMANLI ÇATIŞMASI

Önce Yelbay, sonra Temürboğa ve Hayır Bey çok kısa sürelerle sultanlık yaptılar. Nihayet Hayırbey'i bir gecelik sultanlığından azlederek Kayıtbay 31 Ocak 1468 tarihinde sultan oldu⁹⁶¹.

Sultan Kayıtbay (1468-1496) döneminde Anadolu'da git gide büyüyen ve güçlenen Osmanlı Devleti bu döneme damgasını vurdu. Dönemin üç büyük gücü olan Memlûkler, Osmanlılar ve Ak Koyunlu Devletlerinin Çukurova üzerinde çıkarları çatışıyordu. Ak Koyunlu Devleti'nin 1473 yılında Fâtih tarafından ağır bir yenilgiye uğratılması bu devleti bir tehdit unsuru olmaktan çıkardı. Böylece Memlûklerin kuzey sınır bölgesinin hâkimiyeti için çekişen iki güç kalmıştı: Memlûkler ve Osmanlılar. Uçta kurulan Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları ve Karamanoğullarından sadece sonuncusu bu dönemde Memlûk sultanlarına itaat halindeydi. Diğer ikisi ise duruma göre tavırlarını değiştiriyorlardı.

a- Osmanlıların Karamanili'ni Ele Geçirerek Çukurova'da Memlûklerle Sınırdış Olması

Osmanlılar, Karamanoğullarını uzun uğraşlardan sonra hâkimiyetleri altına aldılar. Bölgede Memlûkleri zora sokan bu durum kısaca şu şekilde gelişti: Fâtih, daha önce tahta çıkardığı ancak kendisine yeterince itaatkâr davranmayan Karamanoğlu Pir Ahmed ve kardeşi Kasım Beyleri mağlub ederek Konya'ya kendi oğlu Mustafa'yı yerleştirmek suretiyle Karaman

⁹⁶⁰ İbn Tagrıbirdî, **en- Nücûm**, C. XVI, s. 269; İbn Tagrıbirdî, **ed-Delîl eş-Şâfi**, C. I, s. 286; eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 97; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 809-810; Har-El, **Struggle**, s. 88; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 197.

⁹⁶¹ eş- Şâfiî, **Düvel el-İslâm**, s. 97; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 36; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 813; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 4; ; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 263; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 197; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 341-342; Har-El, **Struggle**, s. 88; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 139-140.

ülkesini Osmanlı topraklarına ilhak etti⁹⁶². Ancak Karaman civarında mukîm olan ve Osmanlılara her zaman düşmanca tavır sergileyen Turgutoğullarının üzerine Mahmud Paşa'yı sevk etmek zorunda kaldı. Paşanın kendi üzerlerine geldiğini duyan Turgutoğulları Bulgar Dağı⁹⁶³'ni terk ederek Tarsus Ovası'na çekildi⁹⁶⁴. Osmanlılar Karamanlılara karşı kati bir zafer kazanmıştı, ancak yine de muhalefet devam ediyordu. Bu sebeple Fâtih, Rum Mehmed Paşa'yı tekrar Karamanlılar üzerine gönderdi. Rum dönmesi bu Paşa Karaman'da halka zulmederek çok sayıda insanı öldürdü. Rum Mehmed Paşa yazın Bulgar Dağı'na çıkan, kışın Çukurova'da yaşayan ve Karamanlılara daima yardım eden Varsakların üzerine yürümüş, bunlardan bir kısmını öldürmüştü de Varsak beylerinden Uyuz Bey'in pususuna düşerek mağlub olup, hayatını zor kurtarmıştı⁹⁶⁵. Fâtih Sultan Mehmed, daha sonra 1470-71'de Vezir İshak Paşa'yı Karaman diyarına gönderdi. Bazı kalelerde bir müddet mukavemet gösteren Pir Ahmed sonunda dayanamayarak Uzun Hasan Bey'e iltica etmek zorunda kaldı. Kasım Bey de dağlık yerlere kaçtı⁹⁶⁶. İshak Paşa, ilerleyerek Niğde'yi ve Aksaray'ı ele geçirdi. Padişahın emri ile Aksaray'dan bir kısım halkı İstanbul'a nakl ve iskân eyledi⁹⁶⁷.

1471'de Karamanoğlu ülkesinin geri kalan kısmını almaya Vezir Gedik Ahmed Paşa memur edildi. Fakat Paşanın ilk hedefi Memlûk sultanının himâyesinde olan Karamanoğulları hanedanına mensup Latif Beyoğlu Kılıç

⁹⁶² Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 176-177; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 95, 96; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 277; Har-El, *Struggle*, s. 85; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 32; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 288-289; Baykal, "Uzun Hasan", s. 267, Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 53-57; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 326.

⁹⁶³ Bugünkü ismi ile Bolkar Dağı'dır. Toros sıradağlarının bir bölümünü oluşturan Bolkar Dağları Konya, Niğde ve İçel illerine yayılmış bir dağ olup uzunluğu yaklaşık 150 km. ve genişliği yer yer 40-50 km.'yi bulur. Ereğli Ovası ile Akdeniz kıyıları arasında aşılması güç bir duvar gibi yükselir.

⁹⁶⁴ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 216; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 275; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 177; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- AHBâr*, s. 336; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 96; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 288.

⁹⁶⁵ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 216-217, 219; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 179-180; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- AHBâr*, s. 339-340; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 101-102; Har-El, *Struggle*, s. 85; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 290; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 57-60.

⁹⁶⁶ Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 180-181; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- AHBâr*, s. 340; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 103; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 32; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 291-292; Baykal, "Uzun Hasan", s. 270; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 60.

⁹⁶⁷ Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 181; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- AHBâr*, s. 340; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 103; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 326.

Arslan'dan Alaiyye'yi almak oldu⁹⁶⁸. Burası Frenk gemilerinin geçit yeri olduğu için Anadolu açısından sıkıntılı bir yer idi ve ayrıca Karaman elinin muhafazası bakımından da Osmanlıların elinde bulunması şarttı⁹⁶⁹. Alaiyye alındıktan sonra Osmanlı kuvvetleri Silifke üzerine yürüdü. Kasım Bey kaçarken Silifke Kalesi'nde oğlu ile hanımını bırakmıştı. Burası da herhangi bir mukavemet göstermeden teslim oldu⁹⁷⁰. Gedik Ahmed Paşa bunlara ilave olarak Korikos'u Alaiyye ile Silifke kalesi arasındaki Milvan Kalesi⁹⁷¹'ni zorla ele geçirdi⁹⁷². Bu sırada Uzun Hasan Bey'e iltica etmiş olan Pir Ahmed ve Kasım Beyler, Uzun Hasan Bey'i durmadan Osmanlılara karşı kışkırtıyorlardı. Daha sonra bu beylerin Uzun Hasan Bey'in kendilerine terfik ettiği ordu ile Karaman'a akını olmuşsa da Osmanlılar, bu müttefik kuvveti mağlub ederek Karaman kalelerini bir bir ele geçirdiler. Karamanoğullarının elinde son olarak Niğde ile Kayseri arasında yer alan Develi Hisar kaldı. Burası da kale komutanı Atmaca Bey tarafından Osmanlılar'a mukavemetsiz teslim edildi⁹⁷³. Artık Karamanlılar, Osmanlılar için bir tehlike arz etmiyordu. Karaman'ın zaptını göstermek üzere Ahmed Paşa, "Tarih-i Feth-i Karaman" tarihini düşmüştü⁹⁷⁴. Karaman valiliğine atanan Fatih'in oğlu şehzade Mustafa'nın 1474 yılının Haziran ayında ölümünden sonra valiliğe Cem Sultan getirildi⁹⁷⁵.

⁹⁶⁸ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 220; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 309-310; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 181-182; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- AHBÂR*, s. 341; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 104-105; Har-El, *Struggle*, s. 94; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 33; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 292; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 326.

⁹⁶⁹ Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 292.

⁹⁷⁰ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 221; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 313; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 183; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- AHBÂR*, s. 341; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 107-108; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 33; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 292; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 326.

⁹⁷¹ Milvân Kalesi, Çakıt Suyu'nun doğu tarafında yer almaktadır. Bu kaleden dolayı Milvân köyüne "Kale Köy" de denilmektedir. Daha fazla bilgi için Bkz. Edwards, *The Fortifications*, s. 195-198.

⁹⁷² Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- AHBÂR*, s. 351.

⁹⁷³ Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 184-185; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- AHBÂR*, s. 352; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 144-145; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 297-298.

⁹⁷⁴ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 383; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 298; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 71-72; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 346.

⁹⁷⁵ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- AHBÂR*, s. 352; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 103; Har-El, *Struggle*, s. 100; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 298; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 327.

Bu seferler neticesinde Osmanlılar güneydoğuda Memlûkler ile sınır komşusu olmuşlardı. Gülek Geçidi ile belirlenen sınır Toroslar boyunca uzanıyordu. Osmanlılar Karaman Beyliğini Konya merkez olmak üzere üç vilayete ayırdılar. Bu üç vilayet: Kuzeyde Derb el-Hades geçidini koruyan Kayseri, merkezde Çukurova'ya geçiş yolunu kontrol eden Niğde ve güneyde sahil kısmını koruyan İçel idi. Bu gelişmelere rağmen Karamanoğullarının son temsilcisi Kasım Bey Osmanlılara karşı direnmekte devam ediyordu.

Fâtih, Karamanoğlu Beyliği ile yakın ilgisi olan Varsakları şiddetle tazyik ettiği gibi oğlu Bâyezid de kendisine muhalefet eden kardeşi Cem Sultan ile Adana'da birleşen Turgutlu ve Varsaklu boyları ile uğraşıyordu⁹⁷⁶.

1481'de Fâtih'in ölümünden sonra oğulları Bâyezid ile Cem arasında zuhur eden saltanat kavgasında yeniden ortaya çıkan Kasım Bey, Cem ile anlaşarak Karaman'ı elde etmeye çalıştı ve Varsak ve Turgutlu ümerâsını etrafında topladı. Cem'in Memlûk Devleti'ne sığınmasından sonra buranın valiliği Şehzâde Abdullah'a verilmiş ve Hadım Ali Paşa idâresinde pek az kuvvet bırakılmıştı⁹⁷⁷. Fâtih zamanında Uzun Hasan Bey'e sığınmış olan Karamanoğlu Kasım Bey, Uzun Hasan'ın oğlu Yakub'un yardımıyla Cem'in başkaldırısını bir fırsat bilerek Yakub Bey'den izin alıp Taşili'ne gelerek Varsak ve Turgutlu beyleri ile Karaman beylerini etrafında topladı. Bu sırada Hadım Ali Paşa Karaman beylerbeyi idi. Kasım bu kuvvetleri yenerek Konyayı kuşattı⁹⁷⁸. Cem olayından sonra bu durum Bâyezid için tehlikeli bir hal aldı. Gedik Ahmed Paşa bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirdi. Kasım Bey hemen Konya kuşatmasını kaldırdı ve Lârende'ye kaçtı⁹⁷⁹. Burada yine de hareketsiz kalmadı. Mısır'a iltica etmiş olan Cem'i Anadolu'ya gelmeye davet eden bir seri mektuplar yazdı. Cem son bir ümitte kaçtı ve nihayet Rodos

⁹⁷⁶ **Oruç Beğ Tarihi**, s. 133; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 347.

⁹⁷⁷ İbn İyas, Zeyneddin Muhammed b. Ahmed, **Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi ed-Duhûr**, C. III, Tah. Muhammed Mustafa, Kahire, 1983, s. 214; **Oruç Beğ Tarihi**, s. 134; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 375-376; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 202; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 35.

⁹⁷⁸ Müneccimbaşı, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 376; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 204; Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, s. 327.

⁹⁷⁹ Müneccimbaşı, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 377; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 205; Tansel, **Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı**, **İstanbul**, 1966, s. 117-118; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 35.

Şövalyelerine sığındı. Cem'in gitmesiyle çaresiz kalan Kasım Bey, Osmanlılara tâbi olarak 1483 yılındaki vefatına kadar İçel tarafında beylik yaptı. Onun ölümü ile Karamanoğulları Devleti nihaî olarak sona erdi⁹⁸⁰.

Karamanili'nin 1483'de bir eyalet haline getirilmesinden sonra Osmanlılar Çukurova'da oturan Üç Oklar ile münâsebetle geçerek bölgenin mukadderatı ile ilgilenmeye başladılar. Ama yine Osmanlılar için ortam durulmadı. Bu defa Karamanoğlu İbrahim Bey'in kızının Turgutoğlu Hasan Bey ile olan evliliğinden doğma Turgutoğlu Mahmud Bey ortaya çıktı⁹⁸¹. İçel'de yerleşik Turgutlu Türkmenleri yazları Güneydoğu Toros silsilesindeki Geyik Dağlarında -ki burası Taşıl olarak bilinir- kışları Göksu Vadisi'nde geçirirlerdi. Turgutoğullarının Osmanlılara bu kadar uzun süre direnç gösterebilmelerinin sebebine gelince, bölgenin coğrafi özelliklerini çok iyi bilen ve kullanan Karaman ve Turgutlu Türkmenlerinin dara düştükleri zaman İçel bölgesindeki ulaşılması güç dağlara çekilmeleriydi. Mecbur kalınca da Memlûkler'in Çukurova'da bulunan nâiblerine sığınıyorlardı. Daha önceki beyler gibi bölgenin bu coğrafi durumunu iyi kullanan Mahmud Bey de - ilerleyen bölümlerde bahsedeceğimiz üzere- Karamanlıların eski merkezi Konya'ya akın yapmakla birlikte en sonunda Osmanlılar tarafından takibe alınarak 1487'de Haleb'e kaçmak zorunda kaldı⁹⁸². Böylelikle ortada hiçbir müddei kalmadı.

Varsaklar, Karamanoğullarının dayandığı boylardan birisi idi. Onların yaylak ve kışlakları Çukurova ve Osmanlı toprakları arasında bulunuyordu. Bu sebeple Varsaklardan bazıları Karamanlılara bağlı iken bazıları da Ramazanoğullarına bağlı idiler. Ana yerleşim yerleri Varsakili olarak bilinen Bulgar Dağları idi. Kışları Toros Dağları'nın yükseklerindeki küçük vadilerde ve bazıları Silifke'nin kuzeydoğusunda, Kayseri yakınlarında, Niğde'de ve

⁹⁸⁰ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 52-53; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 381; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 73-74; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 327.

⁹⁸¹ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 381; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 118; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 35; Har-El, *Struggle*, s. 121; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 327. Hoca Sadedin Efendi, Mahmud Beyin Karamanoğlu İbrahim Beyin kardeşi İmirze Bey'in oğlu olan Hacı Hamza'nın oğlu olduğunu ve daha çocuk iken Acem diyarına kaçtığını kaydetmektedir. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 318-319.

⁹⁸² Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 318-319; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 327.

bazıları da Tarsus yakınlarında geçirilerdi. Fâtih'in Varsakları itaat altına almak için giriştiği teşebbüsler başarısızlıkla neticelenmiş, bu cephede küçük başarılar elde edilebilmişti. Cem'in 1481'de aldığı ilk yenilgiden sonra Osmanlı kuvvetleri, Gedik Ahmed Paşa komutasında Varsak İli'nin batı tarafını ele geçirmeyi başardı⁹⁸³. Ancak bu da nihaî bir çözüm değildi. Nitekim Varsaklar 1482'de Cem ve Kasım'a Karaman'ı ele geçirmelerinde yardımcı olmuşlardı. En son olarak da Kasım Bey'den sonra Mahmud Bey'in yanında yer aldılar.

Çukurova daha önce de zikrettiğimiz gibi Memlûkler için çok önemli bir bölge idi. Burası Memlûk Devleti'nin gemi yapımı için ihtiyacı olan keresteyi elde ettiği bir yer olmasının yanında stratejik olarak da çok önemli bir bölge idi.

Osmanlı Devleti'nin Sultan Kayıtbay zamanında gittikçe güçlenmesi ve 1483 yılında Karaman ilini bir vilayet haline getirmesinden sonra Çukurova'da bulunan Üç Oklu Türkmenleri ile münâsebetleri gittikçe artmıştı⁹⁸⁴. Ancak Çukurova'da bulunan Türkmenlerin henüz Osmanlı hâkimiyetini kabul etmedikleri bilinir. Zira Osmanlı kuvvetleri Ceyhan Irmağı kenarında iken Ramazanoğlu Ömer Bey, Gündüz oğlu Mehmed Bey ve Özeroğlu Mekki Bey ile savaşmak zorunda kalmışlardı. Bu savaşta Türkmenler yenilmiş, Ramazanoğlu esir alınmış, Gündüzoğlu öldürülmüştü. Özeroğlu Mekki Bey hakkında bir şey bilinmiyorsa da kaçıp kurtulduğu anlaşılıyor⁹⁸⁵.

Memlûkler, Ayas, Sis ve Tarsus'u doğrudan idâre ederek Üç Okları daima kontrol altında tutmuşlar ve böylece Karamanoğullarının bölgeye inmesini engellemişlerdi. 1477-1478 yılında Ramazanlıların başında Ömer Bey vardı. Ömer Bey'in ismine 1469-1470 yılında Memlûklerin Dulkadirli Beyi Şahsuvar Bey üzerine seferde rastlıyoruz. Kayıtbay 1477-1478'de Antakya'ya geldiğinde o da katına gelmişti⁹⁸⁶. Aynı yılda Ömer Bey, yukarıda bahsettiğimiz gibi, Özer oğlu Mekki ve Gündüz oğlu Mehmed Bey ile birlikte

⁹⁸³ **Oruç Beğ Tarihi**, s. 139; Har-El, **Struggle**, s. 122-123.

⁹⁸⁴ Tekindağ, "II. Bayezid", s. 346-347; Kanat, "Memlûkler", s. 105.

⁹⁸⁵ Sümer, "Çukurova", s. 64-65; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde", s. 352.

⁹⁸⁶ İbn el-Ci'an, **el-Kavl el-Mustazraf fi Sefer Mevlânâ el-Melik el-Eşref ev (Rihlet Kayıtbay ilâ Bilâd eş-Şâm)**, Tah. Ömer Abdusselam Tedmurî, Lübnan, 1984, s. 62; Sümer, "Çukurova", s. 54.

Adana'yı işgal etmiş olan Osmanlılara karşı giriştiği savaşta esir edilerek Osmanlı sultanına gönderilmiştir.

b. Memlûklerin Kuzey Sınırında Kargaşa: Emir Yeşbek'in Seferi

Dulkadiroğullarının hâkimiyetindeki Elbistan, sınır bölgesinde kilit bir konumdaydı. Hem Osmanlılar hem de Memlûkler evlilik bağı kurarak ve taht üzerinde hak iddia edenlere destek vererek bu beylik üzerinde kendi hâkimiyetlerini sağlamaya çalıştılar. İlk kriz, Hoşkadem'in saltanatı sırasında 1465-66 da yaşandı ve Memlûkler kendi adayları olan Şahbudak Bey'i tahta çıkarmayı başardılar. Ancak Osmanlıların adayı olan Şahsuvar Bey çok geçmeden onu devirdi.

1467-1468'de Dulkadirli Şahsuvar Bey, Osmanlı Devleti'nden aldığı yardım ile kardeşi Şahbudak Bey'i kaçırmak kendisini Dulkadirli beyi ilan etti⁹⁸⁷. Bunun üzerine Sultan Hoşkadem, Şahbudak Bey ile birlikte Bedri Bey kumandasında bir ordu gönderdi ise de Osmanlı desteği gören Şahsuvar Bey (1467-1472), Göksun Dağı yakınlarında 4 Ekim 1467 tarihinde bu orduyu yendi⁹⁸⁸. Bunun üzerine Memlûk sultanı, Emir Canıbek Kulaksız komutasında bir ordu gönderdi. Ancak bu ordu da Ayntâb'ın yakınlarında Şahsuvar Bey tarafından mağlub edildi (29 Mayıs 1468)⁹⁸⁹.

Kayıtbay Emir Özbek kumandasında Şahsuvar Bey üzerine yeni bir kuvvet gönderdi. Dulkadirli bu Memlûk birliğini de yendi (5 Haziran 1469)⁹⁹⁰.

⁹⁸⁷ İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 28, 34; Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 257; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 170; Har-El, **Struggle**, s. 87; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 172; Yinanç, **Dulkadir**, s. 63; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 198-199; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 31; Yinanç, "Dulkadiroğulları", **DİA**, s. 555.

⁹⁸⁸ İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 35; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 804; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 382; Yinanç, **Dulkadir**, s. 65; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 198-199; Mordtmann, "Dulkadirli'ler", **İA**, s. 660; Yinanç, "Dulkadiroğulları", **DİA**, s. 555.

⁹⁸⁹ İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 28, 39; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 12; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 382; Har-El, **Struggle**, s. 89; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri", s. 79; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 31.

⁹⁹⁰ es-Sayrâfi, **İnbâ' el-Hesr bi Ebnâ' el-Asr**, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 2002, s. 57, 77; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 45-46; İbn Sîbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 813; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 21- 26, 33; Har-El, **Struggle**, s. 90; Yinanç, **Dulkadir**, s. 68-69.

Dulkadirli Şahsuvar Bey, bu savaşlarda Memlûklerle işbirliği içinde olan Ramazanoğullarının üzerine giderek 1467'de onları da mağlub etti. Adana, Tarsus, Misis, Sis, Ayas, Bagras, Maraş ve Ayntâb'ı ele geçirdi⁹⁹¹. Büyük ihtimalle Ramazanoğlu Hasan Bey döneminde vukubulan Memlûk-Dulkadirli savaşı budur.

Şahsuvar Bey, Ramazanoğullarına karşı kazandığı bu zafer neticesinde kendisine taraftar olan Ömer Beyi Ramazanlı Beyi yaptığını Fâtih'e bir mektupla bildirmekteydi⁹⁹². Şahsuvar Bey kazandığı bu zaferler üzerine, Fâtih'e de kafa tutarak, "el-Melik el-Muzaffer" lakabıyla kendi adına hutbe okutup, para bastırdı⁹⁹³. Şehabeddin Tekindağ, Boz Oklu Dulkadirliğin Üç Oklu Ramazanoğullarını yenmeleri sebebiyle Haleb ve Dimaşk Türkmenlerinin, Osmanlılara meylettiklerini ifade eder⁹⁹⁴.

Memlûk kaynaklarındaki Ramazanoğlu eğer Ömer'i ifade ediyorsa O, çok geçmeden silahını Şahsuvar Bey'e çevirerek Memlûklerin yanında yer aldı. Ağustos-Eylül 1469 yılında Malatya nâibi Korkmaz es-Sağır ile Ramazan oğlu Ömer Bey, Şahsuvar Bey'in kardeşi Yahya'yı bir baskınla bozguna uğratarak, emirleri ve pek çok askeriyle birlikte esir aldılar. 22 Ekim 1469 tarihinde Kahire'ye gelen bir haberde Ramazanoğlunun Sis'i Şahsuvar Bey'in adamlarından birinden aldığı bildiriliyordu⁹⁹⁵. Sultan, Ömer'in bu başarısından memnun kalarak ona hil'at gönderdi⁹⁹⁶. Şahsuvar Bey Ramazanoğulları topraklarına tekrar yürüdü ve bu seferi neticesinde 1470 yılının Haziran ayında Ayas ve Sis'i ele geçirdi⁹⁹⁷.

Sultan Kayıtbay Ayas ve Sis'in alınmasından çok müteessir oldu. Bu tarihten itibaren Çukurova'da Osmanlı etkisi varlığını bir hayli göstermeye

⁹⁹¹ İbn Sıbât, **Sıdk el-Ahbâr**, C. II, s. 810; Har-El, **Struggle**, s. 89; Çetin, **Kuzey Sınırı**, s. 38; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Mûnâsebetleri", s. 79.

⁹⁹² Yinanç, **Dulkadir**, s. 66; Bekir Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılarla Mücadelesi", **Belleten**, C. XXI/82, 1957, s. 280; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Mûnâsebetleri", s. 79; Sümer, "Çukurova", s. 53.

⁹⁹³ Yinanç, **Dulkadir**, s. 68.

⁹⁹⁴ Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Mûnâsebetleri", s. 79-80.

⁹⁹⁵ es-Sayrâfî, **İnbâ' el-Hesr**, s. 150; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. III, s. 41; Yinanç, **Dulkadir**, s. 69; Sümer, "Çukurova", s. 53; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Mûnâsebetleri", s. 82.

⁹⁹⁶ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. III, s. 41; Sümer, "Çukurova", s. 53.

⁹⁹⁷ İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 48; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. III, s. 51, 56; Har-El, **Struggle**, s. 93; Yinanç, **Dulkadir**, s. 69; Sümer, "Çukurova", s. 54; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Mûnâsebetleri", s. 82; Mordtmann, "Dulkadirliğin", **İA**, s. 660-661.

başladı. Nitekim Şahsuvar Bey'in bu harekâtıyla eşzamanlı olarak Osmanlılar da 1471'de başta Niğde olmak üzere Karamanili şehirlerini zapta başladılar. Bu gelişmeler üzerine Sultan Kayıtbay, hemen Mayıs-Haziran 1471 yılında Emir Yeşbek'i, Şahsuvar Bey üzerine gönderdi⁹⁹⁸. Emir Yeşbek, Haleb'e geldiğinde Türkmen beylerinden Şahbudak, (Köpek) Eslemes oğlu Mehmed, (Bayat) Bozca oğlu Halil, İnal oğlu Hamza ve Gündüz oğlu ve Üç Oklardan Ramazan oğlu Ömer ve kardeşi Dâvûd ile başkaları da bulunuyorlardı⁹⁹⁹. Emir Yeşbek komutasında hareket eden Memlûk ordusu, ilk olarak Eylül ayında Ayntâb'ı ele geçirdikten sonra ertesi ay Bagras'ı geçerek Ayas'a geldi ve 8 Kasım 1471'de Adana'yı ve 22 Kasım'da Sis'i ve Tarsus'u ele geçirdi¹⁰⁰⁰. Şahsuvar Bey Ceyhan Nehri kenarında yapılan savaşı kaybederek ailesini alıp Zamantı Kalesi'ne kaçtı. Memlûk ordusu Haleb'de kışı geçirirken bir Osmanlı elçisi Şubat 1472'de hediyelerle birlikte Kahire'ye geldi¹⁰⁰¹. Nisan ayında Memlûk ordusu hiç bir direnişle karşılaşmadan Elbistan'ı ele geçirdi¹⁰⁰².

1471-1472 yılında Emir Yeşbek, Şahsuvar'ı kapandığı Zamantı Kalesi'nde hile ile esir edip Kahire'ye getirdi ve Dulkadir Beyi burada -daha önce Ayas'da iken Memlûklerin safına geçen Süleyman Bey hariç¹⁰⁰³- üç kardeşiyle birlikte, Ağustos-Eylül 1472'de idam edildi¹⁰⁰⁴. Şahsuvar Bey idam

⁹⁹⁸ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 50; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 51, 59; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 813; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 265; Har-El, *Struggle*, s. 93; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", s. 82.

⁹⁹⁹ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 69; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 48; Yinanç, *Dulkadir*, s. 70; Sümer, "Çukurova", s. 54.

¹⁰⁰⁰ es-Sayrâfi, *Enbâ el-Hasr*, s. 328; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 53, 115; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 62-63; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 383; Har-El, *Struggle*, s. 95; Yinanç, *Dulkadir*, s. 73; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 198-199; Çetin, *Kuzey Sınırı*, s. 38.

¹⁰⁰¹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 69; Har-El, *Struggle*, s. 95.

¹⁰⁰² İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 115; Har-El, *Struggle*, s. 95.

¹⁰⁰³ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 77-78; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 115.

¹⁰⁰⁴ es-Sayrâfi, *İnbâ' el-Hesr*, s. 427, 440; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 28, 55, 159; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 77-78; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 261; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 394; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 171-172; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 813; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 65; Har-El, *Struggle*, s. 96; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 172; Yinanç, *Dulkadir*, s. 74-76; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 198-199; Sümer, "Çukurova", s. 54; Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", s. 82; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 31; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 555; Mordtmann, "Dulkadirliiler", *İA*, s. 661; Sobernheim, "Kayıtbay", *İA*, C. VI, İstanbul, 1977, s. 463.

edildikten sonra Şahbudak Bey Memlûkler tarafından ikinci defa Dulkadir beyi ilan edildi¹⁰⁰⁵. Böylece Çukurova bölgesi tekrar Memlûk hâkimiyetine geçti.

Fakat bu durum uzun sürmedi. Şahbudak Bey 1479'da diğer kardeşi Alâüddevle Bey tarafından devrildi¹⁰⁰⁶. Şahbudak Bey bunun üzerine Memlûklere sığındı.

Kızı Ayşe Hatun'u 1467'de II. Mehmed'in oğlu ve geleceğin sultanı Bâyezid ile evlendirmiş olan Alâüddevle Bey 1515 yılına kadar Dulkadirli beyi olarak kalacaktı.

Bu arada Fâtih Sultan Mehmed, Uzun Hasan Bey'in Hristiyan Trabzon Rum İmparatorluğunu koruma çabası, Venedik ile ittifak yapması Karaman tahtı meselesinde İshak Bey'i Osmanlılar'a karşı desteklemesi ve daha sonra Fâtih'e isyân eden Karamanoğlu Pir Ahmed'i himâye etmesi ve nihayet Osmanlı topraklarına girerek Tokat'a kadar yağma ve tahribatta bulunması gibi sebeplerle, 11 Ağustos 1473 tarihinde Otlukbeli'nde yenerek etkisiz hale getirdi¹⁰⁰⁷.

Memlûkler daha sonra, kuzey sınırında Uzun Hasan Bey'den sonra Ak Koyunlu tahtına geçen Yakub Bey'in çıkardığı kargaşa sebebiyle, Emir

¹⁰⁰⁵ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 28; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 813; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 81; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 261; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 396; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 172; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 265; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 172; Yinanç, *Dulkadir*, s. 76; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 555.

¹⁰⁰⁶ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 398; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 172; Har-El, *Struggle*, s. 100.

¹⁰⁰⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. III, s. 91; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 226; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 186-193; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 353; Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 2008, s. 123-124; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 343-349; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 131-133; John Woods, *The Aqqoyunlu-Clan, Confederation, Empire*, Chicago, 1976; çev. Sibel Özbudun, *Akkoyunlular*, İstanbul, 1993, s. 198; Edward G Browne, *A Literary History of Persia, Volume III The Tartar Dominion (1265- 1502)*, 1997, s. 412; Michel M. Mazzaoui, *The Origins of The Safawids*, Wiesbaden, 1972, s. 12; Har-El, *Struggle*, s. 98; Walter, Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara, 1992, s. 51; Franz Babinger, *Fâtih Sultan Mehmed ve Zamanı*, Çev. Dost Körpe, İstanbul, 2003, s. 272-273; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 33; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 318; Baykal, "Uzun Hasan", s. 273; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 68; İlhan Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, S. IV, Ankara, 1993, s. 1158.

Yeşbek idaresinde bir ordu sevk etmişler ancak bu ordu 19 Kasım 1480'de Ak Koyunlular karşısında yenilmiş ve Emir Yeşbek de öldürülmüştür¹⁰⁰⁸.

¹⁰⁰⁸ İbn Tûlûn, **İ'lâm el-Verâ** s. 72; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 174-175; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 384.

IV. BÖLÜM

MEMLÛK-OSMANLI ÇATIŞMASI SIRASINDA ÇUKUROVA

İlk zamanlarda Memlûk-Osmanlı münâsebetleri iyi bir durumda idi. İki devletin bölgedeki çıkarlarının çatışmaması, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında aralarındaki sınırların birbirinden uzak olması gibi sebeplerle, iki devlet arasında herhangi bir düşmanlık veya sürtüşme olmamıştı. Çünkü bu sırada Osmanlı Devleti, Bizans topraklarında gaza ve cihat ile meşgul olan bir Gazi Devlet idi. Gazi beyler kumandasında kısa zamanda büyük başarılar elde eden Osmanlılar, ilk hükümdarlar zamanında bütün Anadolu'yu ele geçirdiler ve Avrupa'da Tuna sahillerine kadar uzandılar. Maddî ve manevî bir takım vesile ve sebeplerin bir araya gelmesi ile sağlanan bu başarılar, Osmanlıları bölgenin hatırı sayılır bir askerî ve siyasî gücü haline getirdi. İslâm âleminin dört bir tarafından gaza ve cihat amacıyla gelenler, Osmanlıların sancağı altında toplanıyorlardı. Osmanlıların Anadolu'daki kardeşleri aleyhine genişlemeleri, kendisini Anadolu hududundaki Türkmen beylerinin metbûu olarak gören güçlü Memlûk Sultanları tarafından dikkat ve endişe ile takip edilmekteydi. Bununla birlikte Memlûkler, askerî güçlerini hudutlarını genişletmek amacıyla kullanmamışlar; Osmanlıların Anadolu'da güneye ve doğuya doğru yayılıp genişlemelerine, buralarda kendisine tâbi olarak yaşayan beyliklere dokunulmadığı müddetçe müdahale etmemişlerdir¹⁰⁰⁹.

İki taraf arasında dostluk ve sevgiye dayalı bu münâsebetler, Fâtih Sultan Mehmed'in (1451–1481) tahta geçtiği ilk yıllarda, dostluk zemininde yürüdü. Ancak, ilerleyen yıllarda bu iyi münâsebetler bozulmaya yüz tuttu. Zaman zaman iyileşmeler görülsede, Memlûkler ve Osmanlılar ama kendi iç siyasetleri ama çevrelerinde vukubulan gelişmeler ve yeni durumlar sebebiyle birbirlerinin amansız rakibi ve hasmı haline geldiler.

¹⁰⁰⁹ Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 144.

Dulkadir beyi Şahsuvar'ı Memlûklere karşı himâye eden Fâtih, hayatının sonlarına doğru bu devlete karşı sefere çıkmak niyetinde idi. Fâtih bu maksatla yola çıkmış, ancak Gebze'de Sultan Çayırı denilen yerde 3 Mayıs 1481'de vefat etmişti¹⁰¹⁰. Memlûkler ve Osmanlılar arasındaki münâsebetler Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra bir daha iyileşmemek üzere iyice bozuldu. Oğlu Bâyezid de aynı siyasete sâdık kaldı.

I- Memlûkler ve Osmanlıların Çukurova Üzerindeki Nüfûz Mücadelesi

Memlûkler ile Osmanlılar arasında Çukurova bölgesi üzerinde nüfûz mücadelesi kaçınılmazdı. Bu mücadele Osmanlılar için güçlenerek büyümeleri için kazanılması gereken bir yarış olmasına karşın Memlûkler için hayatta kalma mücadelesi idi. Memlûklerin kuzey sınırında ve Çukurova'da kontrolü kaybetmeleri Suriye ve Mısır yollarının Osmanlılara açılması demekti. Suriye, Mısır'ın kendisini emniyette hissetmesi için elde tutulması gerekli bir bölge idi. Osmanlıların bölgeye hâkim olmasını önlemek için Memlûkler bütün güçleriyle bölgeyi korumaya çalışıyorlardı. Her askerî harekette olduğu gibi kuzeye düzenlenen seferler Memlûk ekonomisini menfî yönde etkiliyor, açığı kapatmak için yeni vergiler ve tedbirler uygulanmaya konuyordu.

Fâtih'in ölümünden sonra Bâyezid'in (1481-1512) tahta çıkışıyla Osmanlı-Memlûk münâsebetleri bir kıvılcımla ateş alacak derecede patlamaya hazır bir hale gelmişti. Her bir sebep bu savaşı körüklüyordu. II. Bâyezid de babası Fatih'in saltanatının son zamanlarındaki gibi Memlûklere karşı güdülen siyaseti devam ettirdi.

Bu gerginliğin gittikçe artmasına bahane olabilecek sebepler vardı; Memlûk Sultanı Kayıtbay, Fâtih'in ölümü üzerine Osmanlılara baş sağlığı

¹⁰¹⁰ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 181; Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 234, 262; Mehmed Neşrî, **Neşrî Tarihi**, C. II, s. 204-205; Müneccimbaşî, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 363-364; **Oruç Beğ Tarihi**, s. 132; Har-El, **Struggle**, s. 103; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 340-341; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 347-348.

dilememiş, Bâyezid'in cülûsunu tebrik etmemişti. Bu davranış iki taraf arasında soğuk rüzgârların esmesine sebep olmuştu¹⁰¹¹.

Babaları Fâtih'in ölmünden sonra oğulları Bâyezid ve Cem taht kavgasına tutuştular. Cem Bâyezid karşısında yenilince Varsak Beyi Uyuz Bey'in de yardımıyla Toros Dağları'nı aşarak 9 Temmuz 1481'de Tarsus'a geldi. Burada Memlûklerin Tarsus nâibi tarafından çok iyi karşılandı. Buradan Adana'ya geçti. Adana'da Ramazan Beyi tarafından karşılandı. Ardından 19 Temmuz'da Haleb'e geçerek nâib Özbek'ten Kayıtbay nezdinde Memlûk Devleti'ne iltica için teşebbüse geçmesini istedi. Onun bu isteği kabul edildi. Memlûk Devleti'ne iltica eden Cem, âdeti padişah gibi karşılandı¹⁰¹². Sultan Kayıtbay, ona Antakya'yı timar olarak verdi. Anadolu'da yapacağı mücadelede kendisine maddî ve manevî destek vadetti. Kendisi birkaç bin asker ve kırk bin duka altını peşin olarak verdi. Ona para ve asker yardımı yapmaları için Dimaşk ve Haleb nâiblerine emir verdi¹⁰¹³. Bu sırada Anadolu'daki ümerâ ile de haberleşmekte olan Cem nihayet 26 Mart 1482'de Kahire'den ayrılarak Anadolu'ya geçti. Ailesi Mısır'da kalmıştı. Dimaşk, Hama ve Hims üzerinden 6 Mayıs 1482'de Haleb'e vardı. Buradan Çukurova'ya gelen Cem, Kasım Bey ile birlikte Varsak ve Turgutlu Türkmenlerinden bir birlik oluşturdu¹⁰¹⁴.

Sultan Bâyezid ile Cem arasında vukubulan kaçınılmaz savaşta Cem Memlûklerin yardımına almasına rağmen kardeşine yenildi ve Anadolu'dan

¹⁰¹¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 257; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 94.

¹⁰¹² İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân fî Havâdis ez-Zemân (Tarih-i Mısır ve eş-Şâm)*, C. I, Tah. Muhammed Mustafa, Kahire, 1962, s. 43(Bundan sonra eser Müfâkehet el-Hillân olarak kısaltılacaktır); İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 165; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 183, 185; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 207-208; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 375; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 201, 243; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, Haz. Vahid Çabuk, Ankara, 1989, s. 374; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 34, 51; Har-El, *Struggle*, s. 105-106; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 34-35, 94; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Bâyezid II", *İA*, C. II, İstanbul, 1979, s. 393; M. Cavit Baysun, "Cem", *İA*, C. III, İstanbul 1979, s. 72.

¹⁰¹³ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 192; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 96; Baysun, "Cem", *İA*, s. 72.

¹⁰¹⁴ Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 209; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 208; Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, s. 36-37.

ayrılarak Rodos Adasındaki Hospitalier Şövalyelerine sığındı¹⁰¹⁵. Cem Rodos'a gitmeden önce Mısır'a dönmek istedi ise de bu mümkün olmadı¹⁰¹⁶. II. Bâyezid Cem hayatta olduğu müddetçe doğuda ve batıda ihtiyatlı bir siyaset takip etti. Rodos Şövalyelerine yüklü miktarda altın ödeyerek Cem'den emin oldu ise de, her fırsatta Osmanlıların iç işlerine karışan ve bilhassa Cem'e arka çıkan Memlûklere karşı da bir harekatta bulunamadı. Cem 1495 yılında vefat etti¹⁰¹⁷. Kahire'den ayrılırken yanına ailesini almadığı için annesi Çiçek Hatun ve çocukları orada kaldı. II. Bâyezid, Kahire'ye bir elçi göndererek Cem'in ailenin iadesi için girişimlerde bulundu ise de Memlûkler buna müsbet cevap vermediler¹⁰¹⁸. Ancak 1500 yılında II. Bâyezid'in isteği üzerine kızı, Sultan Kayıtbay tarafından İstanbul'a gönderildi¹⁰¹⁹.

Fâtih Sultan Mehmed'in Hindistan'daki Behmenîler Devleti (1347-1525)'yle geliştirdiği sıcak münâsebetlerin bir neticesi olarak Behmenî hükümdarı Muhammed Şah (1463-1482), Fâtih'e bir heyetle bazı hediyeler göndermişti.¹⁰²⁰ Heyet Cidde'ye gelince, Fâtih'in öldüğü haberini aldı. Memlûk sultanının Cidde'deki nâibi Şaban Ebu'l-Feth el-Manûfî, hediyeleri gasp ederek Sultan Kayıtbay'a gönderdi. Bu hediyeler arasında çok değerli bir hançer de bulunuyordu. Bu gasp olayı Sultan II. Bâyezid'i çok öfkelenmişti¹⁰²¹.

¹⁰¹⁵ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 195; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 39; Mehmed Neşrî, **Neşrî Tarihi**, C. II, s. 210; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- AHBÂR**, s. 379; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 212; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 53; Har-El, **Struggle**, s. 112; Tansel, **Fâtih Sultan Mehmed**, s. 41-42; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 199; Uzunçarşılı, "Bâyezid II", **İA**, s. 393; Baysun, "Cem", **İA**, s. 73.

¹⁰¹⁶ Baysun, "Cem", **İA**, s. 73.

¹⁰¹⁷ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 39; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 232; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 67; Uzunçarşılı, "Bâyezid II", **İA**, s. 39; Baysun, "Cem", **İA**, s. 78. Cem Sultan meselesi Osmanlıların sadece Memlûkler ile arasında kalan bir mesele olmakla kalmamış, uluslararası bir mesele haline gelerek Osmanlı Sultanı II. Bâyezid'i bir hayli uğraştırmıştır.

¹⁰¹⁸ Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. I, s. 379; Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 199; Har-El, **Struggle**, s. 137; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 54.

¹⁰¹⁹ Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. I, s. 430; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 243-244, 347; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 39.

¹⁰²⁰ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 215; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 240, 244; Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. I, s. 399, 400; Har-El, **Struggle**, s. 113; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 93.

¹⁰²¹ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 210; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- AHBÂR**, s. 385; Har-El, **Struggle**, s. 113-114; Selâhattin Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 93-94; Uğur, **Yavuz Sultan Selim**, s.

İki delet arasındaki münâsebetleri geren anlatılan olaylara ilâve başka gelişmeler de vukubulmaktaydı: Hacca giden Osmanlı hacıları yolda bedevîler tarafından saldırılara maruz kalmaktaydı. Osmanlılar, Memlûkler tarafından bu hacıların güvenliğinin sağlanmasını istemiş ancak Memlûkler bu isteği yerine getirmediği gibi, bu hacılardan usulsüz olarak para almaya da başlamışlardı. Bu konudaki anlaşmazlık çözülemediği için mesele, Hac yolunun kapanmasıyla neticelenmişti¹⁰²².

a. Dulkadiroğulları Meselesi

Fâtih'in Memlûk taraftarı Dulkadir Beyi Şahbudak'a karşı Alâüddevle Bey'i destekleyerek onu Dulkadirli tahtına oturttuğunu daha önce zikretmiştik. Fâtih'in ölümünden sonra Dulkadir beyi Alâüddevle Bey Memlûk Sultanına kendisinin kardeşi Şahbudak'tan daha bağlı ve itaatkâr olduğunu bildirerek Sultan Kayıtbay'ın güvenini kazandı. Bununla birlikte Memlûk sultanına karşı davranışının Osmanlılar tarafından yanlış anlaşılması için II. Bayezid ile dostluğunu devam ettirmeyi de ihmal etmedi¹⁰²³. II. Bâyezid kardeşi Cem'in isyânını bastırmak için Konya'ya giderken Alâüddevle Bey'e bir mektup göndererek Dulkadirli ülkesinden geçme ihtimali olan Cem'i yakalamasını istedi. Cem'i yakalamak için takibe çıkan Alâüddevle Bey, onun Mısır'a kaçmasına mâni olamadı¹⁰²⁴.

Dulkadiroğlu Alâüddevle Bey bunun ardından, 1483 yılının Temmuz ayında Memlûklerin elinde bulunan Malatya'yı kuşattı¹⁰²⁵. Bunun üzerine Sultan Kayıtbay, Suriye ve Mısır kuvvetlerini Alâüddevle Bey'i cezalandırmak için kızkardeşinin oğlu Emir Temraz idâresinde Kansuh el-Gavri'nin de bulunduğu pek çok emirle sefere gönderdi. Mısır'dan yola çıkarak 15 Temmuz 1484'de Dimaşk'a ulaşan Memlûk askerlerine burada Emir Kaçmas el-İshâkî

92; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 348; Uzunçarşılı, "Bâyezid II", **İA**, s. 394.

¹⁰²² Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 244; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 94; Uğur, **Yavuz Sultan Selim**, s. 92.

¹⁰²³ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s. 173; Yinanç, **Dulkadir**, s. 81.

¹⁰²⁴ Har-El, **Struggle**, s. 111; Yinanç, **Dulkadir**, s. 81; Baysun, "Cem", **İA**, s. 72.

¹⁰²⁵ İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 182; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 202; Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 263; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 83; Har-El, **Struggle**, s. 124; Yinanç, **Dulkadir**, s. 81; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 96.

komutasında Dimaşk kuvvetleri ve Haleb'e geldiklerinde de Özdemir el-Seyfî kumandasındaki kuvvetler katıldı. Aynı yıl Osmanlıların himayesi altında olan Dulkadir topraklarına yürüyen Memlûk kuvvetleri, Malatya'ya girdiler ve oradan Maraş ve Elbistan'a gelerek buraları tahrip ettiler¹⁰²⁶. Ayrıca Adana, Tarsus ve o bölgede bulunan hisar ve kaleleler Memlûkler tarafından zor kullanılarak alınıyordu¹⁰²⁷. Özellikle Anadolu ve Suriye arasındaki Osmanlı topraklarına yapılan saldırılar gerginliği arttırdı.

Osmanlı himayesi altında bulunan Dulkadiroğulları topraklarının Memlûklerce tahrip edilmesi üzerine Alâüddevle Bey, damadı II. Bâyezid'den yardım istedi. Bunun üzerine II. Bâyezid, Kayseri sancak beyi Yakub Paşa idâresinde bir yardım birliği gönderdi. 23 Eylül 1484 tarihinde Elbistan'a gelen bu kuvvet Dulkadir kuvvetleri ile birleşti. Ancak Memlûkler tarafından yenilgiye uğratıldı¹⁰²⁸. Yakub Paşa kaçmayı başardı. Gerçekte Osmanlılarla savaştığını bilen Kayıtbay Osmanlılar ile anlaşma yollarını aradı. İbn İyas'a göre bu Osmanlıların Memlûklerle ilk çatışması idi¹⁰²⁹.

Sultan Kayıtbay bir taraftan da Osmanlılara karşı müttefik arayışına girdi. Bunun için Ak Koyunlu hükümdarı Yakup Bey'le görüşmeler yaptı. Fakat Osmanlılarla savaşın menfaatine olmadığını da biliyordu. Bu sebeple geç de olsa Fâtih'in vefatı için baş sağlığı dilemek ve II. Bâyezid'in hükümdarlığını kutlamak için iyi bir diplomat olan İkinci Emir-i Âhur Canıbey Habib'i 17 Mart 1485'de İskenderiye Limanı'ndan deniz yolu ile İstanbul'a elçi olarak gönderdi¹⁰³⁰. Bu heyetle Memlûklerin el koyduğu hediyeleri de gönderen Sultan Kayıtbay, II. Bâyezid'e bazı tekliflerde bulundu. Ayrıca Mısır'da

¹⁰²⁶ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 83; Har-El, *Struggle*, s. 125; Yinanç, *Dulkadir*, s. 81; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 126.

¹⁰²⁷ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 244; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 385; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 94.

¹⁰²⁸ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 210; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 183; Oruç Beğ *Tarihi*, s. 155; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 83; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 385; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 247; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 402; Har-El, *Struggle*, s. 125; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 96, 126; Yinanç, *Dulkadir*, s. 81-82; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 350; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 555.

¹⁰²⁹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 206.

¹⁰³⁰ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 184; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 262; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 85; Har-El, *Struggle*, s. 128; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 98; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 350.

bulunan Abbasi Halifesi de iki İslam devleti arasındaki anlaşmazlığa son verilmesini tavsiye ediyordu¹⁰³¹.

Sultan Kayıtbay'ın Osmanlı hükümdarı ile anlaşmak istemesinin sebeplerinden biri de Alâüddevle Bey'in yalnız kalmasını sağlamak ve böylece onun hakkından gelmekti¹⁰³². Sultanın hareketi diplomatik bir manevra idi. Zira Kayıtbay daha II. Bâyezid'den cevap almadan Alâüddevle Bey'e karşı 1485 yılı başlarında sefer hazırlıklarına başlamıştı. Kendi üstünlüğünün farkında olan II. Bâyezid, Kayıtbay'ın bu teklifini kabul etmedi¹⁰³³. Bunun üzerine Sultan Kayıtbay, Papa'ya elçiler göndererek Osmanlıların aleyhine ittifak yapmak istedi. Bu hareket bardağı taşıran son damla oldu ve artık iki devlet arasında barış imkânsız hale geldi¹⁰³⁴. Osmanlılar, Memlûklerin bütün tekliflerini reddederek Memlûk elçisi Canıbey Habib'e iyi davranmadılar. Onların Hindistan'dan gönderilmiş olan armağanlara el konulmasından dolayı diledikleri özrü kabul etmediler¹⁰³⁵. Bütün bu gelişmeler iki ülke arasında 1485'te başlayıp, 1491'de sona eren savaşlarla neticelenmiştir.

b. Karagöz Paşa'nın Çukurova Seferi

II. Bâyezid, Memlûklere bağlı olan Çukurova'dan işe başladı. Önce Çukurova'nın Tarsus, Adana gibi Ramazanoğullarının yerleşik olduğu yerlere, bir sefer yapılmasını emretti. Bu seferin askerî kaynaklarını kısıtlı tutarak sadece Karaman askerini görevlendirdi. 1485 yılında savaş başladı. Karaman beylerbeyi Karagöz Paşa, Adana ve Tarsus dolaylarında bulunan Memlûklerin elindeki kaleleri ele geçirmeke görevlendirildi¹⁰³⁶.

¹⁰³¹ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 215; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 85; Har-El, **Struggle**, s. 128; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 350; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 98-99; Yinanç, **Dulkadir**, s. 82.

¹⁰³² Yinanç, **Dulkadir**, s. 83.

¹⁰³³ Har-El, **Struggle**, s. 130; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 99; Yinanç, **Dulkadir**, s. 83.

¹⁰³⁴ Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 99.

¹⁰³⁵ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 85; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 98; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 350; Uzunçarşılı, "Bâyezid II", **İA**, s. 394.

¹⁰³⁶ Münecimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 385; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 244; Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. I, s. 399; Mehmed Neşrî, **Neşrî Tarihi**, C. II, s. 215; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 53, 87; Har-El, **Struggle**, s. 134; Hammer, **Osmanlı Tarihi**, C.

Karagöz Paşa, Doğan Sai tarafından korunmakta olan Gülek Kalesi'ni zaptettikten sonra (1485) Tarsus ve Adana'yı ele geçirdi¹⁰³⁷. Ramazanoğlu Ömer Bey Adana'yı tahliye etmiş olduğu için Adana kolaylıkla ele geçirildi. Memlûk askerleri Haleb'e kaçtılar. Osmanlılar bu başarının ardından Tarsus ve Adana'da Bâyezid adına hutbe okuttular¹⁰³⁸.

Karagöz Paşa, Üç Ok Türkmenlerden Kuştemürlü, Kosunlu ve Karalısaluların desteğini kazanmıştı¹⁰³⁹. Bu aşiretler, Osmanlı Devleti'nin himayesine girmeyi hiç baskı görmeden kabul ettiler ve her yıl belli bir miktar vergi vermeye söz verdiler. Böylece Gülek yakınındaki Anaşa, Sis yakınlarındaki Partzerpert ve Ayas yakınlarındaki Milvân Kaleleri ele geçirildi¹⁰⁴⁰.

Kaynaklarda ne Ayas ve ne de Sis'in alındığına dair herhangi bir bilgi bulunmaz. Bu da Karagöz Paşa'nın bu seferi sadece Çukurova'nın ovalık kısmı ile sınırlı tuttuğunu gösterir.

Ramazanoğulları câmiasını oluşturan bazı boyların aksine Turgutlu ve Varsaklu Türkmenleri Osmanlılara karşı başkaldırı ve mücadele halinde idiler. Osmanlı kaynaklarında onların isyân ettikleri, haramilik ederek yolları kestikleri, Karaman vilayetine rahat vermedikleri kaydedilir. Aşıkpaşazâde'ye göre, Anaşa, Partzerpert, Gülek ve Milvân kaleleri Ermenilerin elinde idi. Ermeniler Müslüman tüccarların Çukurova'dan geçişini, mururiye vermedikleri müddetçe engelliyorlardı. Ayrıca İslamî kurallara uymamakla birlikte Ermeniler, kiliselerinde çan çalıyor, ne Kayıtbay'a ne de başka bir Müslüman

I, s. 315; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 99; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 350-351.

¹⁰³⁷ İbn Tûlûn, **İ'lâm el-Verâ** s. 76; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 185; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 218, Aşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 242; Mehmed Neşrî, **Neşrî Tarihi**, C. II, s. 215; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 246; Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. I, s. 402; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 87; Har-El, **Struggle**, s. 134-135; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 99; Yinanç, **Dulkadir**, s. 83; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 351; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığına Toplu Bir Bakış", s. 31; Uzunçarşılı, "Bâyezid I", **İA**, s. 394; Sobernheim, "Kayıtbay", **İA**, s. 463; Kanat, "Çukurova", s. 105.

¹⁰³⁸ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 87.

¹⁰³⁹ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 87; Mehmed Neşrî, **Neşrî Tarihi**, C. II, s. 215; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 246; Har-El, **Struggle**, s. 135; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 99.

¹⁰⁴⁰ Aşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, s. 242; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 87; Münecimbaşı, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 385; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 246; Har-El, **Struggle**, s. 135.

hâkime vergi (cizye) ödüyorlardı¹⁰⁴¹. Sultan Bâyezid'in emri ile Karagöz Paşa, Ermenilerin oturduğu bu kalelere giderek onları kalelerinden çıkarıp buralara Müslümanları yerleştirdi. Kiliselerini camiye çevirdi. Bu Ermeniler de kalelerin etrafındaki yerlere yerleştirildi ve cizye ödemeleri şart koşuldu¹⁰⁴².

Aşıkpaşazâde'nin verdiği bu bilgiyi iki kanunnâme desteklemektedir. Bunlardan biri 1519 tarihli Sis Kanunnâmesi, diğeri Çukurâbâd (Çukurova) Kanunnâmesi'dir. Bu kanunnâmelerde Partzerpert, Gülek ve Anaşa Kaleleri'nden cizye alınmadığı kayıtlıdır¹⁰⁴³. Ermenilerin vergiden muaf tutulmasının sebebi muhtemelen uc'daki kaleleri korumalarıydı¹⁰⁴⁴. Bu kayıtlar Memlûklerin ve Türkmenlerin XIII. ve XIV. yüzyıllardaki seferlerinde ve bölgenin tamamen fethedilmesinden sonra bile bölgedeki varlıklarını sürdürdüklerini gösterir. Aşıkpaşazâde'nin kaydına göre, Yüreğirli Ramazan Bey Adana, Tarsus ve Misis'i ele geçirdiği zaman burada yerleşik Ermenilere aman vererek Müslüman topraklarına zarar vermemeleri şartıyla oturmalarına izin vermişti¹⁰⁴⁵. Ancak XV. yüzyılda Çukurova'da yerleşik Ermenilerle ilgili bilgiler çok kısıtlıdır. Yine de onların kendi kiliselerinin ve din adamlarının olduğu âşikardır¹⁰⁴⁶.

Karagöz Paşa, Turgutoğlunun sığındığı üç hisarı alarak içlerine dizdarlar ile hisar erleri yerleştirdi. İbn Kemalpaşazâde bu hisarların isimlerini Manyan, Aydos ve Kızılcahisar olarak kaydeder¹⁰⁴⁷.

Karagöz Paşa, kaleleri tamir ettirdikten sonra bunların savunulmasını Musa Bey ile II. Bâyezid'in kayınbiraderi Ferhad Bey'e bırakarak Karaman'a döndü¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴¹ Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 264; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 246; Har-El, *Struggle*, s. 135.

¹⁰⁴² Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 264; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 246; Har-El, *Struggle*, s. 136. Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 352.

¹⁰⁴³ Har-El, *Struggle*, s. 136; Ö. Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İstanbul, 1943, s. 202; Har-El, *Struggle*, s. 136.

¹⁰⁴⁴ Har-El, *Struggle*, s. 136; Ö. Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, s. 201.

¹⁰⁴⁵ Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 241; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, C. II, s. 214; Har-El, *Struggle*, s. 136.

¹⁰⁴⁶ Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria Under Otoman Domination*, Cambridge, 1965, s. 19-20, 53, 226-227; Har-El, *Struggle*, s. 136.

¹⁰⁴⁷ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 53; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 351.

c. Osmanlılara Karşı Memlûk Galibiyeti (Adana Savaşı)

Osmanlıların Çukurova'yı işgali haberi Haleb nâibi Özdemir es-Seyfî'nin habercisi ile 1485 yılının Ağustos ayında Kahire'ye ulaştı. Özdemir es-Seyfî Kahire'den yardım istiyor ve Osmanlılara karşı henüz onlar hazır değilken Adana'ya hemen sefer yapılması konusunda ısrar ediyordu¹⁰⁴⁹. Aynı şekilde Ramazanoğulları Beyi de beyliğindeki boyların Osmanlılar tarafında geçişini engelleyemediğinden ötürü Kahire'den yardım istiyordu.

Suriye'nin ve dolayısıyla Mısır'ın güvenliği için çok önemli olan Çukurova'daki bu kalelerin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi Memlûkler için bir felaket idi. Nitekim Sultan Kayıtbay, bu kalelerin elden çıkmasının Memlûklerin sonu olacağını anlamıştı¹⁰⁵⁰. Bu durum karşısında Sultan Kayıtbay, hemen Emir-i Kebir Özbek idâresinde Emir-i Âhur Kansuh, Emir-i Meclis Özdemir, Timraz eş-Şemsî, Tagrıbirdî Tatar ve Dimaşk emiri Timur Bey ile bir miktar askeri Çukurova'ya gitmek üzere Kahire'den yolladı¹⁰⁵¹. Diğer taraftan Ramazanoğullarına ve Varsaklara para ve techizat göndererek onlardan Memlûk ordusu gelene kadar Osmanlılara karşı direnmelerini istedi¹⁰⁵². Ancak Sis yakınlarında Ceyhan Nehri'nin kenarında Üç Oklardan Gündüzoğlu Mehmed Bey, Ramazanoğlu Ömer Bey ve Özeroğlu Mekki Bey ve Varsak beyleri, Karagöz Paşa tarafından ele geçirilen kalelerin savunması için memur edilen Ferhad Paşa karşısında yenildiler. Gündüzoğlu Mehmed

¹⁰⁴⁸ Münecimbaş, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 386; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 248; Har-El, *Struggle*, s. 137; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 99; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 352; Darkot, "Tarsus", *İA*, s. 21.

¹⁰⁴⁹ Har-El, *Struggle*, s. 137.

¹⁰⁵⁰ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 98; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 248; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 430, 410-412; Har-El, *Struggle*, s. 137; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 100; Çetin, *Kuzey Sınırı*, s. 39; Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 351; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 480; Kanat, "Çukurova", s. 105; Darkot, "Tarsus", *İA*, s. 21.

¹⁰⁵¹ İbn Tûlûn, *İ'lâm el-Verâ* s. 76-77; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 219; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 248; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 98; Har-El, *Struggle*, s. 138; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 353.

¹⁰⁵² İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 219-220; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 264; Har-El, *Struggle*, s. 138.

Bey öldürdü ve Ramazanoğlu Ömer Bey esir alınarak İstanbul'a gönderildi¹⁰⁵³.

Kayıtbay, barış amacıyla gelen Osmanlı elçilerine Adana, Tarsus ve Karaman'ın iade edilmesi gerektiğini söylemişti¹⁰⁵⁴. Dimaşk ve Haleb kuvvetlerinin de Kahire'den gönderilen birliklere katılmasından sonra Emir Özbek, Emir-i Âhur Hamsemie'yi, Alâüddevle Bey'in itaatinden emin olmak için Ayntâb'ın kuzeyine gönderdi. Alâüddevle Bey'in oğlu Kasım ve Boz Ok beylerinin karşı çıkmasına rağmen Alâüddevle Bey, Memlûklerle ittifak yaptı. Emir Özbek Ayntâb yakınlarında ona zor kullanmış olmalıdır ki Alâüddevle Bey bu karara varmıştır¹⁰⁵⁵. Bu arada Memlûk ordusu kışın bitmesi için hazır halde Haleb'de bekliyordu. Haleb'den ayrılan Memlûk ordusu Çukurova'ya yöneldi. Bagras'ı aşarak Ceyhan Nehri kenarına gelen Osmanlı ordusu da kurduğu köprüden karşıya geçerek Ayas'ta kamp kurdu. Burada toplar döktüren Emir Özbek, önden gönderdiği bir birlikle Ceyhan Nehri üzerindeki Misis Köprüsü'nü tamir ettirdi¹⁰⁵⁶. Artık ordu Misis üzerinden Adana'ya geçmeye hazırdı. Seyhan Nehri üzerindeki Adana Köprüsü'nden geçen Memlûk ordusu hücumla başladı. Emir Özbek'in 9 Şubat 1486 tarihinde barış yoluyla kaleyi teslim etmesi için Ferhad Paşa'ya gönderdiği elçi geri çevrildi.

Adana Kalesi önüne top ve mancınık yerleştirip, hendeğini de dolduran Memlûkler, kale muhafızlarını tazyike başladılar¹⁰⁵⁷. Memlûkler Adana Kalesi dışındaki Osmanlı askerlerini kolaylıkla yendiler. Osmanlı kaynaklarına göre Osmanlı askerleri aşırı gevşeklik göstermişlerdi. Bu bölgenin muhafazasından sorumlu olan Musa ve Mustafa kardeşler ve Ferhad Paşa, savaş sırasında öldürüldüler (1486). Buna ilâve olarak pek çok asker de hayatını kaybetti¹⁰⁵⁸.

¹⁰⁵³ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 264; Har-El, *Struggle*, s. 138; Sümer, "Çukurova", s. 54; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 352.

¹⁰⁵⁴ İbn Tûlûn, *Müfâkeh el-Hillân*, C. I, s. 80.

¹⁰⁵⁵ Har-El, *Struggle*, s. 139.

¹⁰⁵⁶ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 265; Har-El, *Struggle*, s. 139.

¹⁰⁵⁷ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 265; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 99-100; Har-El, *Struggle*, s. 140.

¹⁰⁵⁸ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 265; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 99; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 386; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 249; **Oruç Beğ Tarihi**, s. 136; Har-El, *Struggle*, s. 140; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 101; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 354.

Osmanlı kuvvetlerinin yenildiği haberini alan II. Bâyezid, yeni bir ordu hazırlatıp Anadolu beylerbeyi Hersekzâde Ahmed Paşa'yı kumandan tayin etti. Rumeli beylerbeyi Hızır Beyoğlu Mehmed Paşa'yı da onun emrine verdi¹⁰⁵⁹. Hersekzâde Ahmed Paşa, 7 Mart 1486'da Memlûk sınırı olan Ereğli'ye gelerek orada kamp kurdu¹⁰⁶⁰. Bu arada Karaman beylerbeyi Karagöz Paşa, Sultan tarafından Çukurova'nın geçitlerini korumak ve düşman hakkında bilgi toplamak gibi mühim bir görevle vazifelendirilmişti. Bu amaçla Karagöz Paşa, Alâüddevle Bey'le ve önde gelen Türkmen beyleri ile görüştü. O Gülek Boğazı'ndan inerken Ahmed Bey Germiyan ve 20 kadar adamıyla karşılaştı. Bu kişi 1481'de Memlûklere iltica etmiş ve şimdi de Osmanlılara katılmaya karar vermişti¹⁰⁶¹. Germiyan'ı Gülek'te bırakan Karagöz Paşa, Toros Dağları'nı aşarak 11 Martta Adana'ya bir günlük mesafede ordugâh kurdu. Osmanlı askerleri ertesi gün Memlûklere hücum etmek için hazırды. Hemen Adana kuşatıldı. Bu sırada Alâüddevle Bey'in elçisi gelerek Dulkadir kuvvetlerinin yetişmesi için bu hücumu 2 gün geciktirmesini rica etti. Dulkadirli kuvvetlerinin gelmediği görülünce, Osmanlı kuvvetleri hücumla geçti. Ancak kale Memlûklerce çok iyi korunuyordu. Durum II. Bâyezid'e bildirildi. Hersekzâde, Karagöz Paşa'nın kuvvetlerine katılarak birlikte Adana'ya doğru ilerlediler. Memlûkler, Osmanlıların bu harekâtından haberdar olmuştu. Hemen Emir-i Kebir Özbek'in komutasındaki orduyu takviye ettiler. Emir-i Kebir Özbek, Adana ve Tarsus'u korumak için birlikler görevlendirdi. Osmanlı kuvvetleri geldiğinde Memlûkler savaşmak için hazır olarak onları bekliyordu. Muharebenin başında Osmanlı askerleri pek çok Memlûk askerini öldürdülerse de iki ordunun Adana yakınlarında 15 Mart 1486'daki karşılaşmasında Hersekzâde, Özbek karşısında ezici bir şekilde yenildi¹⁰⁶².

¹⁰⁵⁹ Münecçimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 386; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 403; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 100; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 138; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 249; Har-El, *Struggle*, s. 140; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 354-355.

¹⁰⁶⁰ Âşıkpâşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 265; Har-El, *Struggle*, s. 140.

¹⁰⁶¹ Har-El, *Struggle*, s. 141.

¹⁰⁶² İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 226; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 404; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 100; Münecçimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 386; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 250-251; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 138-139; Har-El, *Struggle*, s. 141;

Bütün Osmanlı müverrihleri bu mağlubiyetin sebebini Karagöz Paşa'nın ihaneti olarak gösterirler. Çünkü Karagöz ve Hızıroğlu Mehmed Paşa, Ahmed Paşa'nın başkumandan tayin edilmesini hazmedemedikleri için ittifak yaparak Ahmed Paşa'yı savaş meydanında yalnız bırakmışlardı¹⁰⁶³. Ayrıca yardım etmesi gereken Dulkadirli Alâüddevle Bey, bilerek geç gitmişti¹⁰⁶⁴. Çarpışmada birçok Osmanlı paşası öldürüldüğü gibi pek çok asker de hayatını kaybetti¹⁰⁶⁵. Böylece Memlûkler, Adana ve Tarsus'u alarak Çukurova'yı tekrar ele geçirdiler¹⁰⁶⁶. Savaştan bir ay sonra Vezir Dâvûd Paşa'ya bir emirnâme gönderen II. Bâyezid, Karagöz Paşa'nın tutuklanmasını emretmişti (Mayıs 1486)¹⁰⁶⁷.

Muzaffer Memlûk ordusu yanlarında at, deve, silah, pek çok esir ve ganimetlerin yanında en önemlisi Hersekzâde olduğu halde Kahire'ye döndü. Hersekzâde Ahmed Paşa ve diğer ümerâ boyunlarına zincir vurularak Kahire sokaklarında dolaştırıldılar¹⁰⁶⁸. Esirler arasında Mustafa Paşa'nın oğlu, İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed, Sancakbeyi Ahmed ve kilercibaşı Süleyman Ağa da vardı. Kansuh el-Gavrî tekrar Tarsus nâibi olarak atandı¹⁰⁶⁹. Ramazanoğulları Beyi Adana'ya geri geldi. Bu bey muhtemelen Ömer Bey'in yerine gelen Dâvûd Bey idi.¹⁰⁷⁰

Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 99-102; Yinanç, **Dulkadir**, s. 84; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 355; Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 192.

¹⁰⁶³ Münecimbaş, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 386; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 99; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 251; Har-El, **Struggle**, s. 141; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 355.

¹⁰⁶⁴ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 100; Har-El, **Struggle**, s. 141; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 127; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 351.

¹⁰⁶⁵ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 226; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 101-102; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 251.

¹⁰⁶⁶ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 226; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 101; Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. I, s. 403-405; Münecimbaş, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 387; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 251; Har-El, **Struggle**, s. 142; Çetin, **Kuzey Sınırı**, s. 39; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 355; Darkot, "Tarsus", **İA**, s. 21.

¹⁰⁶⁷ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 103; Har-El, **Struggle**, s. 142.

¹⁰⁶⁸ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 226, 235; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 187; **Oruç Beğ Tarihi**, s. 139; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 251; Har-El, **Struggle**, s. 142; H. E. Edhem, "Hersek-oğlu Ahmed Paşa'nın Esaretine Dair Kahire'de Bir Kitabe", **TOEM**, S. 28, İstanbul, 1330, s. 200-202; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 355-357.

¹⁰⁶⁹ Har-El, **Struggle**, s. 142.

¹⁰⁷⁰ Har-El, **Struggle**, s. 142; Sümer, "Çukurova", s. 55.

Fakat çok geçmeden 1486 yılı Mayıs'ında Emir Özbek henüz Haleb'de iken, Osmanlıların yeni bir sefer hazırlığında olduğu haberi Memlûk tarafına ulaştı¹⁰⁷¹. Memlûkler, iktisadî ve siyasî durumları sebebiyle, Osmanlılarla anlaşmak zorunda kaldılar. 1486 yılı Aralık ayında Bâyezid'in damadı Hersekzâde Ahmed Paşa'yı ve diğer Osmanlı esirlerini serbest bıraktılar¹⁰⁷².

Karagöz Paşa tutuklandıktan sonra Karaman Beylerbeyliğine Kayseri sancakbeyi olan Yakub Paşa atandı. Osmanlı casusları Memlûkler hakkında haber toplamaya devam ettiler. Amasya vâlisi Şehzâde Ahmed'in, Suriye'ye gönderdiği beş casusunun topladığı haberler II. Bâyezid'e gönderildi. Buna göre Suriye'deki ümerâ arasında çekişmeler vardı¹⁰⁷³.

d. Dâvûd Paşa'nın Çukurova'daki Faaliyetleri

Adana ve Tarsus'un elden çıktığını duyan II. Bâyezid, Çukurova'yı ele geçirmekle Sadrazam Dâvûd Paşa'yı görevlendirdi¹⁰⁷⁴. Oldukça kuvvetli bir orduyla yola çıkan Dâvûd Paşa, Karaman sınırına geldi. Hadım Ali Paşa da orduya katılmak için Gelibolu'dan yola çıktı¹⁰⁷⁵. Alâüddevle Bey'in de Dâvûd Paşa'ya katılması emredildi. Alâüddevle Bey, 24 Temmuz'da Dâvûd Paşa ile bir araya geldi. Kendisi Koca Kalesi yakınlarında bulunuyordu. Dâvûd Paşa burada Çukurova'ya nasıl geçeceklerine dair bir istişare yaptı ve Dulkadiroğulları topraklarından geçmenin daha uygun olacağı düşünüldü. Böyle bir hücumda Alâüddevle Bey'e önemli iş düşecekti. Bunun üzerine Dâvûd Paşa ile görüşerek Memlûk topraklarına girmenin uygun olmayacağı onun yerine her zaman fitne ve fesat çıkaran Turgutoğlu Mahmud'un üzerine

¹⁰⁷¹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 229.

¹⁰⁷² İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 188; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 237; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 388; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 254; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 144; Har-El, *Struggle*, s. 146; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 105-106; Edhem, "Hersek-Oğlu Ahmed Paşa", s. 200-203; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 358.

¹⁰⁷³ Har-El, *Struggle*, s. 147-148.

¹⁰⁷⁴ Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 404; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 103; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 387; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 139; Har-El, *Struggle*, s. 148; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 104.

¹⁰⁷⁵ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 251; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 103; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 139; Har-El, *Struggle*, s. 147; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 359.

yürümenin doğru olacağını ifade etti¹⁰⁷⁶. Bu sırada Karamanoğullarının da torunu olan Turgutoğlu Mahmud Bey isyân çıkarmış olduğundan Turgutoğulları ve Varsaklar üzerine gidilmesi gerektiği anlaşıldı. Turgutoğulları ve Varsaklar Memlûklerin yardımıyla Osmanlılar'a itaat etmemişler ve zaman zaman ayaklanmışlardı. Bu sırada Sultan II. Bâyezid'den zamanın bu sefer için şimdilik uygun olmadığına dair haber geldi. Sonunda Alâüddevle Bey'in plânı etkili oldu. Bunun üzerine Padişahla haberleşmesi neticesinde Dâvûd Paşa, yönünü değiştirerek Memlûk ordusuna her zaman yardım eden Turgutoğlu Mahmud Bey'in üzerine yürüdü.

Alâüddevle Bey'in iltihakıyla daha da güçlenen Osmanlı ordusu Turgutoğlu ve Varsakların hakkından gelmek için üç koldan Varsak İline girdi: Dâvûd Paşa, Kapıkulu askeriyle Bulgar Dağı'ndan geçerek Turgutoğullarının yaz yaylağı olan Taşili'ne; Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa Rumeli askerleriyle Tarsus'a; Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ise Ulaş-yurdu (Varsakili)¹⁰⁷⁷'nden yürüyerek, dört bir taraftan Varsakilini (Turgutuli) kuşattılar¹⁰⁷⁸. Böylesine güçlü bir hücum üzerine şaşırان Varsak beylerinden bazıları Osmanlı itaatine girmeye razı oldu¹⁰⁷⁹. Hattâ Varsaklar, Dâvûd Paşa ile birleşerek, Turgutoğlu Mahmud'un, Alâüddevle Bey'in şefaatine rağmen Turgutuli'nden sürülmesinde önemli rol oynadılar¹⁰⁸⁰. Osmanlılar Bulgar Dağı'nı tamamen ele geçirdiler. Suçlarının bağışlanmasını isteyenleri affettiler. Varsak beylerinden Uyuz Bey'in vefatından sonra yerine geçen oğlu

¹⁰⁷⁶ Münecimbaşı, *Sahâifü'l- AHBâr*, s. 387; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 252; Har-El, *Struggle*, s. 149; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 121, 128.

¹⁰⁷⁷ Ulaş-Yurdu, Tarsus'un kuzeybatısı ile Bulgar Dağı arasında olup, 1524'den sonra yazıldığı anlaşılan Tahrir Defterinde Tarsus'a tabi Ulaş nahiyesi olarak geçmektedir. Varsaklara tabi Ulaş boyu muhtelif cemaatlara ayrılmıştı. Bunlardan Evlad-ı Hüseyin Bey, Rüstem Bey, Katıyaylı, Çaparlı, Kızılmuradlı cemaatlerini zikredebiliriz. Bkz. Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 360.

¹⁰⁷⁸ *Oruç Beğ Tarihi*, s. 139; Har-El, *Struggle*, s. 149; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 359-360.

¹⁰⁷⁹ Hoca Sadedin Efendi, "Boğaoğlu, Akbaçoğlu, Elvanoğlu, Sümekoğlu, Uranoğlu, Uluoğlu, Artıkşeytan Oğuz Bey gibi nice boy beyleri gelip uluğ sultan katına kulağı küpeli kul oldular" diye kaydeder. Bkz. Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 252. Münecimbaşı ise "Boğaoğlu, Akbaçoğlu, Elvanoğlu, Sümekoğlu, Oğuzbey oğlu, Uyuz Beyoğlu ve diğerleri veziriazamın huzuruna gelerek itaat edeceklerine dair yemin ettiler ve veziriiazam da her birine hil'atler giydirip makamlarına iade etti" diye yazar. Bkz. Münecimbaşı, *Sahâifü'l- AHBâr*, s. 387. Har-El'e göre, Bogaoğlu, Akbaçoğlu, Elvanoğlu, Adalıoğlu, Oğuzbeyoğlu, Arık Şeytanoğlu, Sümekoğlu, Iğdıroğlu, Evrenoğlu ve Varsakların kendi başı Uyuz Bey olarak kayıtlıdır. Bkz. Har-El, *Struggle*, s. 149.

¹⁰⁸⁰ Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 360.

Osmanlılar'a teslim oldu¹⁰⁸¹. Böylece Karamanoğulları'nın son kalıntıları da ortadan kaldırıldı¹⁰⁸². Turgutoğlu Mahmud Bey ailesiyle Haleb'e kaçtı¹⁰⁸³.

Bu arada Dâvûd Paşa, Memlûkler hakkında topladığı bilgileri II. Bâyezid'e ulaştırıyordu. Buna göre, Memlûk kuvvetleri, Tarsus ve Küvâre'deki toplarını ve diğer harp malzemelerini Ayas'a nakletmek istemişler ancak bu malzeme ani bir baskın sonucunda Hristiyanların eline geçmişti¹⁰⁸⁴. Memlûklerin durup dururken niçin çekildikleri bilinmemektedir. Ancak Memlûk askerleri arasında bir anlaşmazlık olduğu ve Sultan Kayıtbay'ın atından düşmesi sebebiyle Emir Özbek ve diğer kumandanların büyük üzüntü içinde oldukları anlaşılmaktadır. Fırsattan yararlanılmasını isteyen Amasya vâlisi Şehzâde Ahmed, Memlûkler üzerine yürünmesini talep etmiş ise de bu sırada Sultan Kayıtbay'ın sağlığı düzelmiş olduğundan bu teklif dikkate alınmadı. Öte yandan Osmanlıların Haleb'e yürüyeceği söylentisi üzerine Memlûkler Haleb'de tedbirler almışlardı¹⁰⁸⁵. Ayrıca mevsim şartlarının değişmiş olmasının da Dâvûd Paşa'nın Memlûk topraklarına yürümesini engellediği söylenebilir¹⁰⁸⁶.

Dâvûd Paşa'nın bu sefer esnasında veya sonra Adana ve Tarsus'a akın yapıp yapmadığı konusunda Osmanlı tarihleri herhangi bir bilgi vermezler. Ancak İbn-i Kemalpaşazâde'nin kaydına göre, Hadım Ali Paşa Adana'ya gelerek oradan Tarsus ve civarına kuvvet göndermiş ve Tarsus'u ele geçirmişti. Osmanlı kuvvetlerinin Tarsus'a ulaşması neticesinde Memlûklerin Tarsus nâibi Kansuh el-Gavrî Haleb'e çekilmişti¹⁰⁸⁷. Osmanlıların Varsaklar üzerine olan bu hücumu dar bir bölgede cereyan ettiği için Memlûk kaynaklarına da pek aksetmemiştir.

¹⁰⁸¹ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 105.

¹⁰⁸² Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 122-123.

¹⁰⁸³ Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 404; Münecçimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 387; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 252; Har-El, *Struggle*, s. 122, 151; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 122; Yinanç, *Dulkadir*, s. 84; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 327.

¹⁰⁸⁴ Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 359.

¹⁰⁸⁵ Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 104-105.

¹⁰⁸⁶ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 105; Yinanç, *Dulkadir*, s. 84.

¹⁰⁸⁷ Har-El, *Struggle*, s. 151; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 105; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 360.

Varsakili'nin ele geçirilmesinden sonra Dulkadirli Alâüddevle Bey, Dâvûd Paşa'dan Tarsus'un oğlu Kasım'a verilmesini rica etti¹⁰⁸⁸. Onun bu isteği reddedildi. Tarsus'a Emin Beyoğlu Mehmed Bey atandı¹⁰⁸⁹. Neticede Dâvûd Paşa, Akşehir üzerinden Bâyezid'in yanına döndü.

Memlûkler ve Osmanlılar bu defa karşı karşıya gelmedilerse de aralarındaki düşmanlık devam ediyordu. Sultan Kayıtbay, Osmanlılar ile tekrar savaşmak istemiyor, barış yapmak istiyordu. Nitekim Kayıtbay Mısır'ın istilasını ile neticelenecek bir Osmanlı hücumundan korkmakta idi. Memlûk Devleti iktisadî sıkıntı çekmekte idi. Buna karşılık II. Bâyezid mücadeleyi devam ettirmekte kararlı idi. Bu sebeple Kayıtbay, Kahire'de büyük tüccarları bir araya getirerek onlardan yeni sefer için para toplamıştı¹⁰⁹⁰.

e. Ağa Çayırı Savaşı

II. Bâyezid, 1487 yılının Aralık ayında Edirne'den İstanbul'a döndü ve burada Memlûklere karşı yeni bir sefer yapma kararı aldı. Bunun üzerine savaş hazırlıklarına başlandı¹⁰⁹¹.

Osmanlılar'ın yeni bir sefer hazırlığı içinde olduğunu duyan Sultan Kayıtbay, Kahire'de bulunan Ak Koyunlu elçisi ile Yakub Bey'e haber göndererek Adana ve Tarsus'u teslim etmesi şartıyla II. Bâyezid ile anlaşmak istediğini bildirdi¹⁰⁹². Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin Memlûklere karşı giriştiği bu sefer hazırlığı Batı ülkeleri tarafından da öğrenildi. Sultan Kayıtbay bu durum karşısında Batılı devletlerle anlaşma yapmak istedi. Bu amaçla İtalyan Cumhuriyetlerine elçiler gönderdi¹⁰⁹³. Kayıtbay, Sultan Bâyezid'e de barış teklif etti ise de teklif kabul edilmedi. Kayıtbay savaşı önlemek istemiş ancak önüne geçememişti.

¹⁰⁸⁸ Har-El, **Struggle**, s. 151.

¹⁰⁸⁹ Har-El, **Struggle**, s. 151.

¹⁰⁹⁰ Har-El, **Struggle**, s. 151.

¹⁰⁹¹ Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 253; Har-El, **Struggle**, s. 163.

¹⁰⁹² Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 361.

¹⁰⁹³ Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 362; Muzaffer Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. II, S. 2-3, Ankara, 1964, s. 272.

Hazırlıklarını tamamlayan Osmanlı Devleti, daha önce Çukurova'ya sefer yapmış ve ardından vezir olmuş olan Hadım Ali Paşa kumandasında 2000 Yeniçeri, Tımarlı Sipahi, Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'dan oluşan büyük bir orduyu Çukurova üzerine gönderdi¹⁰⁹⁴. Kahire'de esir olup Sultan Kayıtbay tarafından serbest bırakılarak bu sıralarda İstanbul'a gelmiş bulunan Hersekzâde Ahmed Paşa'ya Kaptan Paşalık görevi verildi. Hersekzâde Ahmed Paşa, yüz parçadan oluşan bir donanma ile Hadım Ali Paşa idâresindeki kara ordusunu desteklemek üzere Gelibolu'dan yola çıktı¹⁰⁹⁵. 17 Mart 1488 tarihinde İstanbul'dan ayrılan Hadım Ali Paşa ile Halil ve Sinan Paşalar Karaman'a geldiklerinde Karaman Beylerbeyi Yakub Paşa da orduya katıldı. Konya Ereğlisi'nden sonra Osmanlı hâkimiyetinde olan Gülek Geçidi'nden geçen Osmanlı ordusundan bir birlik güneyde bulunan Namrun Kalesi'ni ele geçirdi. Ardından ordu, 1487 yılındaki sefer sonunda Osmanlıların eline geçmiş olan Adana ve Tarsus'un bulunduğu Çukurova düzlüğüne geldi. Hadım Ali Paşa Tarsus-Adana yolu üzerinde bulunan Ramazanoğlu ve Turgutlu kuvvetlerini dağıttı¹⁰⁹⁶. Adana ve Tarsus bölgesini kontrol altına alan Hadım Ali Paşa Sinan Paşa komutasındaki Anadolu ordusundan ayrıldı. Ordunun geri kalan kısmına Çukurova'nın ele geçirilmemiş yerlerini zaptetmeleri emri verildi. Hadım Ali Paşa komutasındaki bir kısım asker Ayas Kalesi'ne yürüyerek Milvân ve Demir Kapı Geçidi'ni koruyan Küvâre Kaleleri ile birlikte Ayas'ı kolaylıkla ele geçirdi. Ayas'ın etrafı ile deniz ve kara burçları tamamen Osmanlı kontrolüne geçti (Nisan-Mayıs 1488).¹⁰⁹⁷ Ayas Çukurova'nın dünyaya açılan çok önemli muhkem bir liman kalesiydi.

¹⁰⁹⁴ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 108; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 388; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 253; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 141; Har-El, *Struggle*, s. 164-275.

¹⁰⁹⁵ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 254; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 388; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 108; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 141; Aşıkpaşazâde, *Tevârih*, s. 236; Har-El, *Struggle*, s. 164; Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 106; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 362.

¹⁰⁹⁶ Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 404; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 109; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 142; Har-El, *Struggle*, s. 164; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 106; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 362.

¹⁰⁹⁷ İbn Tûlûn, *Müfâkehât el-Hillân*, C. I, s. 96; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 251; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 109; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 254;

Bu sırada Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa kumandasındaki ordu, Çukurova'nın dağlık kısımlarına sefer yaparak Misis ve Anazarba Kaleleri'ni ele geçirdi. Sis Kalesi nâibinin direndi ise de kale kısa bir kuşatma ve top ateşinden sonra ele geçirildi¹⁰⁹⁸. Buranın Memlûk nâibi Emir Sibay b. Buhtuca¹⁰⁹⁹ maiyetiyle birlikte İstanbul'a gönderildi. Osmanlı kaynaklarında Bünü Bey ismi ile geçen bu emire II. Bâyezid izzet ü ikramda bulunup değerli hil'atler giydirdi. Serbest bırakılarak çeşitli hediyelerle Mısır'a gönderildi¹¹⁰⁰.

Osmanlı ordusu harekâtı tamamladıktan sonra bölgeyi tamir ve inşaa faaliyetlerine girişti. Adana ve Tarsus surları ve Adana Köprüsü yenilendi. Fethedilen bütün kalelere subaşı ve muhafızlar yerleştirildi¹¹⁰¹. Bu galibiyet Sultan Bâyezid tarafından büyük bir sevinçle karşılandı ise de çok uzun sürmeyecekti.

1488 yılının Nisan ayında Kahire'ye gelen haber ile Osmanlıların saldırısını duyan Sultan Kayıtbay, Atabek el-Asakir Emir Özbek, Emir-i Silah Timraz eş-Şemsî ve Emir-i Âhur Kansu'yu, Barsbay Kara, Tenibek el-Cemâli, Yaşbek el-Cemâli, Dimaşk, Haleb, Sayda ve Remle nâibleri ile kalabalık sayıdaki Memlûk ordusunu Ali Paşa'ya karşı Adana'ya gönderdi¹¹⁰². 22 Mayıs- 4 Temmuz arasında Memlûk ordusu mutad olduğu üzere Haleb'de toplandı¹¹⁰³. Emir Özbek'in başında bulunduğu Memlûk ordusu 9 Ağustos'ta Bagras'a geldiklerinde geçidin Ahmed Paşa tarafından tutulduğunu gördüler¹¹⁰⁴. Osmanlı istilasından kaçan Ramazanoğlu, Turgutoğlu ve diğer

Har-El, **Struggle**, s. 164-165; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 106; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 362.

¹⁰⁹⁸ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 261; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 254; Har-El, **Struggle**, s. 165-166; Tansel, **Sultan II. Bayezid**, s. 107; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 362-363.

¹⁰⁹⁹ İbn İyâs'a göre Emir Sibay bin Buhtuca, Sis'e Kasım 1487 yılında nâib olarak atanmıştı. Daha sonra 1502 yılında Haleb nâibi olmuştur. Bkz. İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. IV, s. 24.

¹¹⁰⁰ Münecceimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 388; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 254.

¹¹⁰¹ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 110; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 254; Har-El, **Struggle**, s. 167; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 107.

¹¹⁰² İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 250; İbn Tûlûn, **Müfâkehet el-Hillân**, C. I, s. 94; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 254-255; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 110; Münecceimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 388; Har-El, **Struggle**, s. 168.

¹¹⁰³ İbn Tûlûn, **Müfâkehet el-Hillân**, C. I, s. 95-96.

¹¹⁰⁴ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 254; İbn Tûlûn, **Müfâkehet el-Hillân**, C. I, s. 97; Münecceimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 388; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 255; Har-El, **Struggle**, s. 177-178; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 108.

Türkmen askerleri de Bagras'da Memlûk ordusuna katıldı¹¹⁰⁵. Çukurova'ya girmek için buranın tek geçit olduğunu çok iyi bilen Memlûkler, dağın ardında beklemek zorunda kaldılar. Bu sırada birçok Osmanlı gemisi Akdeniz yoluyla Bâb el-Melik'e gelmiş bulunuyordu¹¹⁰⁶. Fakat ansızın çıkan bir fırtına sebebiyle Osmanlı gemilerinin bir kısmı batmış, bir kısmı da geçit önünden ayrılmaya mecbur olmuştu. Böylelikle Memlûkler, 13-14 Ağustos 1488'de kolay bir şekilde Bagras Geçidi'nden Ayas yolu ile Çukurova'ya girdi¹¹⁰⁷. Emir Özbek komutasındaki Memlûk ordusu Küvâre'yi kuşattı. Kuşatmayı sürdürmeleri için bir miktar askeri burada bırakan Emir Özbek Adana'ya doğru yoluna devam etti. Küvâre Kalesi, bir Osmanlı kaynağına göre 29 Eylül'de ele geçirildi¹¹⁰⁸. Misis yakınlarındaki Ceyhan ve Adana yakınlarındaki Seyhan Nehri'ni geçen Memlûk ordusu, Adana-Tarsus arasında bulunan Ağa Çayırı mevkiinde kondu. 17 Ağustos 1488 tarihinde Adana yakınlarında bulunan Ağa Çayırı mevkiinde Memlûk ordusu ile Osmanlı ordusu karşılaştı¹¹⁰⁹. Hadım Ali Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusunun sağ kanadında Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ve Karaman Beylerbeyi Yakub Paşa, sol kanadında Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa bulunuyordu. Bunların yanında Turhanoğlu Ömer Bey, İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed Bey, Mustanzaroğlu Mahmud Bey, Evranosoğlu Süleyman Bey ve kardeşi İsa Bey, Ohri Sancakbeyi Hüseyin Bey, Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa ve Süleyman Bey de savaşta hazır bulunuyorlardı. Memlûklere şiddetle saldıran Osmanlılar, önce galip gelen

¹¹⁰⁵ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 388; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 255; Har-El, *Struggle*, s. 181; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 108; Yinanç, *Dulkadir*, s. 85; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 364.

¹¹⁰⁶ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 190; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 254; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 96; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 110; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 255; Har-El, *Struggle*, s. 178; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 363; Kanat, "Çukurova", s. 105.

¹¹⁰⁷ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 191; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 98; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 388; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 255; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 111; Oruç Beğ Tarihi, s. 142; Har-El, *Struggle*, s. 181, 183; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 109; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 363.

¹¹⁰⁸ Har-El, *Struggle*, s. 183.

¹¹⁰⁹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 256; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 98; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 404; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 255; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 112; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 109; Yinanç, *Dulkadir*, s. 85; S. Har-el, s. 183; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 364-365; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığına Toplu Bir Bakış", s. 31-32.

Dimaşk kuvvetlerini dağıttılar. Memlûk kuvvetleri içinde bulunan Arap kabileleri kaçtılar. Osmanlı ordusu Karamanlı sipahilerin kaçarak savaş alanını terk etmeleri ve paşaların gayretsizliği sebebiyle neticede mağlub oldu¹¹¹⁰. Evrenosoğullarından İsa ve Süleyman Bey ile emirlerden bir kısmı savaş sırasında öldürüldüler. Bu arada Osmanlıların yenildiğinden habersiz olan bir kısım Memlûk askeri Haleb'e çekilmek istedi ise de Hersekzâde Ahmed Paşa'nın saldırısına uğradı. Hersekzâde Ahmed Paşa Memlûk kuvvetlerinin bir kısmını esir alarak ellerindeki malları geri aldı. Ancak bunun neticeye hiçbir tesiri olmadı¹¹¹¹. Savaştan bir gün sonra Osmanlılardan haber almak için gönderilen Turgutoğlu onların ağırlıklarını Adana'da bırakarak çekildiklerini bildirdi.¹¹¹²

Timraz eş-Şemsî komutasındaki Ramazanlı, Turgutlu ve Varsaklu Türkmenleri mağlub halde kaçan Osmanlı askerlerini takip ederek Osmanlı ordugâhını yağmaladılar¹¹¹³.

Hadım Ali Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin geri çekildiğinin teyid etmesi üzerine Emir Özbek, Turgutoğlu ve Varsak beylerinin ısrarları üzerine Ayas'ta döktürdüğü yeni topraklarla Adana Kalesi'ne yürüyerek burayı muhasara etti¹¹¹⁴. Kaleyi savunacak gücü kalmayan halk yaklaşık üç ay süren kuşatmadan sonra teslim oldu. Böylece Memlûkler 1488 yılının Eylül ayında

¹¹¹⁰ İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 191; İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 256; İbn Tûlûn, **Müfâkeheth el-Hillân**, C. I, s. 99; İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 113-115; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 389; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 255-257; Har-El, **Struggle**, s. 188; Tansel, **Sultan II. Bayezid**, s. 109; Yinanç, **Dulkadir**, s. 85; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 365; Darkot, "Tarsus", **İA**, s. 21; Sobernheim, "Kayıtbay", **İA**, s. 463.

¹¹¹¹ Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 389; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 257; Har-El, **Struggle**, s. 188-189; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 365.

¹¹¹² Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 260. Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 111. Müneccimbaşı'ya göre Emir Özbek'in etrafında toplanan Memlûk askerleri, Osmanlıların durumunu öğrenebilmek için Ramazanoğlunu onların yanına göndermiştir. Ancak adı kaynakta açıklanmayan Ramazanoğlunun bu dönemde beyliğin başında bulunan Halil Bey olup olmadığını kesin olarak bilemiyoruz. Yine, Müneccimbaşı, Ramazanoğlunun Osmanlı ordusunun çadırları ve ağırlıklarını bırakarak geri çekildikleri haberini getirdiğini yazar. Bkz. Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 389.

¹¹¹³ Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 389; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 260; Har-El, **Struggle**, s. 188; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 365.

¹¹¹⁴ Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 390; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 260; **Oruç Beğ Tarihi**, s. 143; Har-El, **Struggle**, s. 190; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 111.

Adana'yı amanla ele geçirdiler¹¹¹⁵. Adana'yı savunan kuvvetlerin yenilmesi ile esir alınan Osmanlı askerlerinin pek çoğu öldürüldü ve bir kısmı da bağlanarak Haleb'e gönderildi¹¹¹⁶. Bunun yanında Tarsus kuşatılarak ele geçirildi ve buraya Emir Kansuh el-Gavrî üçüncü kez nâib olarak atandı¹¹¹⁷. Böylece Çukurova tekrar Memlûklerin eline geçti. Bu zafer Kahirede 7 gün boyunca kutlandı¹¹¹⁸.

Hadım Ali Paşa, Ereğli'ye gelince dağılan kuvvetlerini topladı ve savaşta gayretsizlik gösterenleri ve kaçakları tespit ettirdi ve durumu II. Bâyezid'e bildirdi. II. Bâyezid savaştan kaçtıkları belirlenen Kayseri Sancakbeyi Sinan Bey, Karesi Sancakbeyi İshak Bey, Karacapaşaoğlu İskender Çelebi, Kızılca Müslim Bey, Anadolu kethüdası ve defterdarı ile diğer kaçakların zincire vurularak gönderilmesini istedi. İstanbul'a gönderilen bu suçlular Rumeli (Yeni) Hisarı'nda hapsedildiler¹¹¹⁹. Daha önce Karaman beylerbeyliği yapan Karagöz Paşa bu savaşta da kaçtığı için idam edildi¹¹²⁰.

Memlûkler ve Osmanlılar arasında Çukurova'ya hâkim olmak için devam eden bu amansız mücadeleler ve savaşlar esnasında Çukurova harab olmuştur. Bu savaş sırasında Adana civarındaki bir kaleden¹¹²¹ Kemalü'l-Fakir imzası ile Osmanlılara gelen bir mektup kalenin ne kadar kötü ve acınacak bir durumda olduğu gözler önüne seriyordu¹¹²².

¹¹¹⁵ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 256-257; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 143; Münecceimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 390; Har-El, *Struggle*, s. 190. Hoca Sadedin Efendi'ye göre, Adana Kalesi'nde barut deposuna ateş düşüp patlayınca hisarı bekleyenler söndürmeye çalışmışlar. Kalenin dizdarı da bu sırada yanarak ölünce onların da daynama gücü kalmamış. Birkaç gün bu şaşkınlıkla gayret edip, sonunda çaresiz olarak söz ve andla, ağır yeminlerle kale kapılarını Mısırlılara açmışlardır. Bkz. *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 260.

¹¹¹⁶ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 190; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 256; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 117; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 260-261; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 365-366.

¹¹¹⁷ İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 99; Har-El, *Struggle*, s. 190.

¹¹¹⁸ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 256; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 98; Har-El, *Struggle*, s. 190.

¹¹¹⁹ Münecceimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 390; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 261; Har-El, *Struggle*, s. 191.

¹¹²⁰ Münecceimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 390; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 261; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 404; Har-El, *Struggle*, s. 191; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 366.

¹¹²¹ Bu kalenin Adana kalesi mi yoksa civardaki bir kale mi olduğu konusunda tam bir bilgi yoktur. Tansel, bu kalenin Adana Kalesi olduğu fikrindedir. Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 111.

¹¹²² Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 111-112; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 366.

Osmanlı Devleti bu utanç verici yenilgiye rağmen, Çukurova’da bazı önemli kaleleri hâlâ elinde tutuyordu. Ancak Cem’in sebep olduğu nazik durum yüzünden savaşı geçici olarak da olsa bitirmekten yana idi.

f. Memlûklerle Osmanlılar Arasında Mücadele Devam Ediyor

Memlûk-Osmanlı mücadelesinde iki tarafı da kollayan, Osmanlı himâyesinde olmasına rağmen Osmanlılardanyana ağırlığını koymaktan sürekli kaçınarak iki taraflı bir siyaset izleyen Alâüddevle Bey, kendi beyliğinin devamını iki devlet arasındaki çatışmaların sürmesine bağlamıştır. Bu sebeple, Osmanlıların aldıkları son darbeden sonra, Memlûklere bağlanmak isteğinde olduğunu bildirmek için Emir-i Kebir Özbek’e mektup gönderdi. Bu mektupta kızını Özbek’in oğluna vermek istediğini ve bir oğlunu da dostluk nişanesi olarak Kahire’ye sultanın hizmetine göndermek düşüncesinde olduğunu bildirmişti¹¹²³.

Hadım Ali Paşa Memlûkler ile savaşırken Alâüddevle Bey hoş olmayan hareketlerde bulundu. Hadım Ali Paşa da durumu II. Bâyezid’e bildirdi ve Alâüddevle Bey’in ihanetine karşı Osmanlılar yeni tedbirler almak zorunda kaldılar. Bu sebeple, Dimaşk’da tutuklu bulunduğu sırada 26 Eylül 1487’de kaçarak Bagras’dan Çukurova’yı geçerek Osmanlılara sığınan Alâüddevle Bey’in kardeşi ve aynı zamanda rakibi olan Şahbudak Bey, Sultan II. Bâyezid tarafından çok iyi karşılandı ve kendisine Rumeli’de Sancakbeyliği verildi¹¹²⁴.

Şahbudak Bey, Alâüddevle Bey’in yerine Dulkadir Beyliği’nin başına geçmesi için Anadolu’ya gönderildi¹¹²⁵. Şahbudak Bey’in yanında Amasya Sancakbeyi Hızır Beyoğlu Mehmed Paşa, Kayseri Sancakbeyi Mihaloğlu

¹¹²³ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, C. III, s. 263; Har-El, *Struggle*, s. 195; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 129; Yinanç, *Dulkadir*, s. 85; Tekindağ, “II. Bâyezid Devrinde Çukurova’da Nüfuz Mücadelesi”, s. 368.

¹¹²⁴ İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 79, 86; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 188; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 103; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, C. III, s. 264; Har-El, *Struggle*, s. 194; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 129; Yinanç, *Dulkadir*, s. 84.

¹¹²⁵ Münecimbaş, *Sahâifü’l-Ahbâr*, s. 390; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, C. III, s. 264; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 200; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 129; Yinanç, *Dulkadir*, s. 85; Tekindağ, “II. Bâyezid Devrinde Çukurova’da Nüfuz Mücadelesi”, s. 368.

İskender Bey ve Karaman Beylerbeyi Mahmud Bey de bulunacaktı¹¹²⁶. Bu sırada Şahbudak'ın yardımcı kuvvet istemek üzere Karaman Beylerbeyi Mahmud Bey'e gönderdiği mektup Alâüddevle Bey'in eline geçti. Alâüddevle Bey bu mektubu kendi menfaatine uygun başka bir mektupla değiştirdi. Şahbudak Bey, Mahmud Bey'den gelecek yardımı beklerken birden Elbistan'da kardeşi Alâüddevle Bey kuvvetlerinin saldırısıyla karşılaştı¹¹²⁷. Bunun üzerine Şahbudak Bey kaçtı. Ortada yalnız kalan Mihaloğlu İskender Bey yakalanarak Alâüddevle Bey'e getirildi. O da İskender Bey'i 4 Temmuz 1489 tarihinde Kahire'ye gönderdi¹¹²⁸. Altı ay sonra Şahbudak Bey Ak Koyunlu Sultanı Yakub Bey'in aracılığı ile Kayıtbay'dan özür diledi. 1490 yılı Aralık ayında Kahire'ye gitti ve kendisine Asyut'ta bir ıkta tahsis edildi¹¹²⁹.

Bu arada Sultan II. Bâyezid, Papa tarafından hazırlıkları yapılan muhtemel bir Haçlı saldırısına karşı Memlûklerden emin olmak amacıyla 1489 yılı Mayıs ayında Sultan Kayıtbay'a bir mektup gönderip 1488'de esir edilen Sis nâibi Sibay'ı serbest bırakarak¹¹³⁰ anlaşma teklif etti. Kayıtbay, Osmanlıların Çukurova'dan çekilmeleri, ellerindeki kalelerin anahtarlarını yollamaları ve Osmanlıların elindeki "Tâcirü'l-Memâlik" denilen Memlûklere köle temin eden tüccarların serbest bırakılması şartlarını öne sürdüğü için Bâyezid'in bu girişimi bir sonuca bağlanamadı¹¹³¹.

Bu arada Alâüddevle Bey yeni bir Memlûk-Osmanlı arası çatışmasını körükleyip duruyordu. Nitekim 1490 yılı Şubat'ında Kahire'ye Osmanlıların

¹¹²⁶ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 264; Har-El, *Struggle*, s. 195; Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 129-130; Yinanç, *Dulkadir*, s. 85; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 368.

¹¹²⁷ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 192; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 264; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 265; Har-El, *Struggle*, s. 195-196; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 130; Yinanç, *Dulkadir*, s. 86.

¹¹²⁸ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 266; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 107; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 144; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 117; Müneccimbaş, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 391; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 266; Har-El, *Struggle*, s. 196; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 131; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 368.

¹¹²⁹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 268; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 114; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 193; Har-El, *Struggle*, s. 196; Yinanç, *Dulkadir*, s. 86; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 130; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 368. Şahbudak Bey, 1498 yılında vebadan ölmüştür. Bkz. İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 389.

¹¹³⁰ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 266; Har-El, *Struggle*, s. 198.

¹¹³¹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 266; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 193; Har-El, *Struggle*, s. 198; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 367; Kopraman, "Osmanlı-Memlûk", s. 195.

Çukurova'ya yeni bir saldırı yapacaklarına dâir Kahire'ye haber gönderdi. Bunun üzerine Sultan Kayıtbay Emir Özbek idâresinde bir ordu düzenledi. Büyük Devâdâr Akberdi ve Özdemir Timsah'ın da aralarında bulunduğu Memlûk ordusu Kahire'den yola çıkıp Mart-Nisan ayında Dimaşk'a geldi. Tam bu sırada (13 Nisan) Osmanlı elçisi Ebu Bekir de Dimaşk'daki Özbek'e gelerek II. Bâyezid'in barış yapmak istediğini bildirdi. Özbek elçiye gidip Sultan Kayıtbay ile görüşmesini ve o ne derse onu yapacağını söyledi. Osmanlı elçisi Ebu Bekir Kahire'ye doğru giderken Memlûk ordusu da Haleb'e doğru ilerledi. Osmanlıların bu siyasî manevralarına karşı Emir Özbek de Sultan Kayıtbay'ın emri ile Mamay el-Hâseki'yi Osmanlılara elçi olarak gönderdi¹¹³².

Memlûk sultanı aradaki düşmanlığa son verilmesini istiyor ve iyi niyetinin alâmeti olarak da Mısır'da esarette bulunan Mihaloğlu İskender Bey'i serbest bırakıyordu. Buna rağmen II. Bâyezid, Memlûk elçisi Mamay el-Hâseki'nin teklifini kabul etmedi ve kendisini de hapsettirdi. Bundan dolayı Haleb'de toplanmış bulunan Memlûk kuvvetleri Emir Özbek kumandasında, Çukurova'daki geçitler Osmanlılar tarafından tutulduğu için, Maraş ve Elbistan üzerinden Dulkadir topraklarını Derb el-Hades'den geçerek Mayıs 1490'da Kayseri'yi kuşattı¹¹³³. Alâüddevle Bey de Memlûk kuvvetlerine katıldı. Memlûk ordusu iki fırkaya ayrılarak Dârende ve Gülek üzerine yürüdü. Bunun üzerine II. Bâyezid, Hersekzâde Ahmed Paşa'yı Memlûklerin üzerine gönderdi. Ahmed Paşa'nın kendi üzerlerine yürüdüğünü duyan Emir Özbek, Kayseri, Niğde, Ereğli, Karaman taraflarını yağmalayarak Memlûk topraklarına çekildi¹¹³⁴. Keza Adana ve Tarsus da yağmalandı. Memlûk kumandanlarından Kansuh el-Fâris Ayas'a bağlı Küvâre Kalesi'ni kuşatarak zaptetti. Ancak bu

¹¹³² İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 195; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 269-270, 273; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 122-123, 129, 132; Har-El, *Struggle*, s. 203; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 131; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 369.

¹¹³³ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 195; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 273; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 391; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 266; Har-El, *Struggle*, s. 203; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 131; Yinanç, *Dulkadir*, s. 87; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 369.

¹¹³⁴ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 273; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 196; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 391; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 266; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 409; Har-El, *Struggle*, s. 203-204; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 113; Yinanç, *Dulkadir*, s. 87; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 369.

kalenin alınıp tahrip edilmesi neticeyi değiştirmedir. Kansuh el-Fâris bu kale önünde vefat etti¹¹³⁵.

Bu haberi alan II. Bâyezid, bizzat kendisinin başında olacağı bir sefere çıkmak üzere hazırlanmaya başladı. Bu sebeple Beşiktaş'tan Üsküdar'a geçti¹¹³⁶. Bu durumu haber alan Alâüddevle Bey ülkesine döndü. Kuşatmaya devam eden Memlûkler de kaleleri alamayacaklarını anlayarak umutsuzluk içinde geri döndüler. II. Bâyezid'in bu kararından bazı Osmanlı devlet ricali memnun değildi. Keza Memlûkler de iktisadî bakımdan büyük sıkıntılar içindeydi ve Kayıtbay da savaşmak istemiyordu.

g. Memlûk-Osmanlı Barışına Doğru

Memlûklerin Ereğli, Niğde ve Karaman topraklarındaki yağmalamalarını Hersekzâde Ahmed Paşa bir rapor hazırlayarak II. Bâyezid'e gönderdi. Bunun üzerine II. Bâyezid, 1490 yılının Haziran ayında Kapıkulu askerleri ve Rumeli ordusuna yeni bir sefer için hazırlanmaları emrini verdi. Bu sefere bizzat kendisi kumanda edecekti. Şimdiye kadar kullar ile kullar savaşsın diyerek seferden uzak duran Bâyezid, bu defa ordusunun başında bizat bulunmağa kesin kararlıydı¹¹³⁷.

Osmanlı ordusu Beşiktaş'ta karargâh kurmuş sefer için hazırlanırken Tunus hükümdarı el-Mütevekkil Alallah Osman Hafsi'nin elçisi İstanbul'a geldi. Yanında hediye olarak Kuran ve hadis kitabı getiren elçi ayrıca Tunus hükümdarının hem kendi isteklerini hem de Memlûk-Osmanlı münâsebetlerinin iyileşmesi konusundaki isteklerini bildiren bir şefaathane getirmişti¹¹³⁸. Tunus hükümdarı İspanyollar tarafından tehdit edilen Avrupa'daki Müslümanlar için Osmanlılardan askerî yardım istemekteydi.

¹¹³⁵ İbn İyas, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. III, s. 273, 275; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 196; Har-El, **Struggle**, s. 204; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 369.

¹¹³⁶ Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 391; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 267; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 113.

¹¹³⁷ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 122; Har-El, **Struggle**, s. 204; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 113; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 370.

¹¹³⁸ Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 268; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 392; Har-El, **Struggle**, s. 205; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 371.

Çünkü bu tarihte Kastilyalılar ve İspanya kralı Ferdinand¹¹³⁹, in kuvvetleri Müslümanların yaşadığı Gırnata şehrinde birleşmişlerdi. Yani Tunus'un İspanyollar tarafından hücumu uğradığı bu sırada iki Müslüman Devletin sulh yapılması için emirinin ricasını iletmişti. Ayrıca Memlûk elçisi Mamay el-Hâseki'nin Çukurova'nın Mekke ve Medine vakfı olduğunu belirterek giriştiği teşebbüsler müsbet bir netice vermemiş, kendisi de Memlûklerin Anadolu'da giriştikleri tahribata mukabil İstanbul'da mevkuf tutulmuştu¹¹⁴⁰. Daha sonra Mamay el-Hâseki yanında Bursa Kadısı ile birlikte Kahire'ye gönderildi¹¹⁴¹.

Bu sırada Memlûk-Osmanlı savaşı devam ettiği için II. Bâyezid ani karar vermekten kaçınılmaktaydı. Mağribli mültecilerin Tunus'a gelmeleri Tunus'un ticaret limanlarını kalabalıklaştırdığı gibi anti-hristiyan ve anti-İspanyol düşüncenin doğmasında da bu mülteciler rol oynuyorlardı. Tunus hükümdarı el-Mütevekkil Alallah Osman Hafsi de İspanya'nın Mağrib kıyılarını almakta başarıya ulaşmasını bu düşünceye bağladığından durumdan endişeleniyordu. İstanbul'a gelen Tunus elçisi, efendisinin endişelerini bildirmiş ve bunun üzerine Osmanlı devlet adamlarından bir kısmı, Sultan II. Bâyezid'e telkinlerde bulunarak onu müslümanlar arasındaki savaşın Hristiyanların işine yarayacağı konusunda uyarmışlardı. Eğer Osmanlı hükümdarı Hristiyan dünyasına karşı bir politika izlemezse "Ferdinand'ın Afrikası" sloganı gerçekleşecek ve Avrupa'daki Osmanlı itibarı da tehlikeye düşecekti¹¹⁴².

Batı Akdeniz'de gücünü göstermek isteyen II. Bâyezid, Kemal Reis'in idâre ettiği bir donanmayı İspanya'nın güneybatı kıyısına gönderdi. Böylece hem Tunus hükümdarının isteğini yerine getirmiş olacak hem de Müslümanların hâmisi olduğunu göstermiş olacaktı. Fakat II. Bâyezid Hristiyan Dünyası ile mücadelede İslam Âlemi'nin savunucusu olması bir tarafa, Gırnata'yı savunmada bile yetersiz kaldı ve Osmanlı donanması 1492

¹¹³⁹ Kral Ferdinand Gırnata savaşında hem Türklere hem de Gırnata'ya zarar verilmesi için Türklerle savaşan Memlûk Sultanına yardım edilmesini istiyordu. Bu yüzden Sicilya'dan Mısır ve Suriye'ye buğday göndertmişti. Bkz. Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 272.

¹¹⁴⁰ Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 371.

¹¹⁴¹ İbn Tûlûn, **Müfâkehât el-Hillân**, C. I, s. 144; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 371.

¹¹⁴² Har-El, **Struggle**, s. 205; Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 196.

yılı Ocak'ında geri döndü¹¹⁴³. Böylece Avrupa'nın en batı ucundaki Müslümanlar da kendi kaderleriyle başbaşa kaldılar.

1485'den 1490 yılına kadar süren Memlûk-Osmanlı harbi, esasen sınır bölgelerinde vukubulan bir dizi muharebeden ibaretti; iki büyük güç arasında, kendi topraklarında cereyan eden bir mücadele değildi¹¹⁴⁴. II. Bâyezid, kardeşi Cem'den kaynaklanan tehdidin farkında olduğu için Memlûklere karşı bütün kuvvetlerini savaşa sürmeye cesaret edemiyordu. Aslında Mısır'dan sonra Rodos'a giden Cem'e karşı, Bâyezid, Rodoslular ile anlaştığı gibi Papa ile de anlaşmıştı. Kapıcıbaşı Mustafa Bey bir Osmanlı elçisi olarak Roma'ya giderek Rodos'da bir anlaşma yapmayı başarmıştı. Ayrıca II. Bâyezid'in, Papa'ya dostluğunu ifade eden ve Cem Roma'da tutulduğu sürece Hristiyanlara saldırmayacağına dair söz verdiğini bildiren bir mektubunu götürmüştü. Daha sonra veziriazam olan Mustafa Paşa, Cem'i sağ gördükten sonra Papalığa Cem'in üç yıllık barınma ücretini vermişti. Bütün bunlara rağmen II. Bâyezid, Cem'in öldüğü 1495 yılına kadar kardeşinin Frenklerin desteğiyle geri dönüp Osmanlı tahtını ele geçireceği veya en azından fitne çıkaracağı korkusundan kurtulamamıştı. Memlûk Sultanı Kayıtbay da Roma'ya bir elçi göndererek Osmanlılar'a karşı Papalığı kazanmak için çaba göstermiş, Cem'in kendisine teslimine karşılık 400.000 duka altın teklif etmişti. Ayrıca Kudüs'un restorasyon işini teklif ettiği gibi, Bâyezid'a karşı üstünlük sağladığı takdirde alınan tüm yerlerin Hristiyanlara iade edileceğine dair söz vermişti. Bütün bu cömert tekliflere rağmen elçinin Kahire'ye eli boş dönmesiyle elindeki tek ve en önemli kozu da kaybettiğini anlayan Kayıtbay bu durumdan memnun olmamıştı¹¹⁴⁵.

Bütün bunlara ek olarak Memlûkler çok ciddî mâlî sıkıntı içinde idi. Her ne kadar Osmanlılarla yapılan savaşların çoğunu Memlûkler kazanmış olsalar da siyasî ve askerî zayıflıkları savaşlar sırasında fark edilmişti¹¹⁴⁶. Osmanlıların aksine, Memlûkler askerî teknolojinin sağladığı avantajları

¹¹⁴³ Har-El, *Struggle*, s. 206.

¹¹⁴⁴ Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 199.

¹¹⁴⁵ Har-El, *Struggle*, s. 207-208; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 47-59; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 199. Cem Sultan ile ilgili bilgi için bkz. M. Cavit Baysun, "Cem", *İA*, C III, İstanbul 1979, s. 69-81.

¹¹⁴⁶ Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 370.

kullanmada yetersiz olup savaş teknolojisinde geri idiler¹¹⁴⁷. Özellikle 1490'lardaki son sefer Memlûk ekonomisi üzerinde çöküş etkisi yapmıştı. Üstelik Memlûk ordusu 1490 yılı Kasım-Aralık aylarında Kahire'ye döndüğünde askerlerde yavaş yavaş isyân belirtileri görülmeye başlanmıştı. Memlûkler Suriye'de yağma ve yıkım hareketleri yanında birçok müslüman kadına da zarar vermişlerdi. Bu yüzden Memlûk ordusu kendi halkı arasında da gittikçe itibar kaybediyordu. Anadolu'da yaptıkları ise Osmanlılar'ı onlara karşı daha da bilemişti¹¹⁴⁸.

Askerî başarılarına rağmen, maddî sıkıntı içinde olan Memlûk Devleti, yeni tedbirler almak zorunda kaldı. Sultan Kayıtbay, Osmanlıların savaşa devam edeceklerinin anlaşılması üzerine, yeni vergiler koymaya karar verdi. Son çare olarak 1491 yılının Ocak ayında Mısır'ın dört baş kadısı, büyük emirler ve ulemayı sarayda toplayarak devletin zor durumu hakkında konuştu. Konuşmasında Osmanlıların Memlûkler ile savaşmaktan çekinmediklerini, Haleb'deki durumun çok kötü olduğunu ve bu yüzden tüccarların Mısır'a ihrac malları gönderilmesini reddettiğini, Memlûk askerinin daha fazla para istediğini, bu paranın ödenmediği takdirde Kahire ve diğer Mısır şehirlerini yakıp yıkacaklarını ifade ettiklerini; Osmanlı ordusu saldırıya geçerse para ödenmediği sürece ordunun Mısır'dan ayrılmayacağını ifade etti. Hazineye hiç paranın kalmaması üzerine Sultan Kayıtbay, orduyu donatmak için vergileri arttırmaya karar verdi¹¹⁴⁹.

Uzun süren sefer ve savaşlar sebebiyle Haleb ve Dimaşk maddî bakımdan çok yıpranmıştı. Fakat Suriye eyaleti ve bu iki şehir Mısır'ın savunması için çok mühimdi. Son seferde Dimaşk nâibi Yeşbek el-Cemâli'ye hazineye sadece savaş harcamaları için para bırakıp Kahire'ye 100.000 dinar göndermesi emredilmişti. Dimaşk, Memlûk askerlerinin insafına kalmış

¹¹⁴⁷ P.M.Holt, "Mamluks", *EL*, C. VI, Leiden, 1991, s. 324.

¹¹⁴⁸ Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 369.

¹¹⁴⁹ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s.192; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 280; Har-El, *Struggle*, s. 208; Sobernheim, "Kayıtbay", *İA*, s. 464.

durumdaydı. Son seferden dönüşte Memlûkler, Dimaşk'ı talan etmişler ve Yeşbek'i buradan çıkması için zorlamışlardı¹¹⁵⁰.

Kendisinden önceki Sultanlar gibi Kayıtbay da mevkiini sağlamlaştırmak amacıyla memlûklerinin sayısını artırmış fakat bizâtihi Sultanın memlûkleri bir baskı unsuru haline gelmişti. Burcî Memlûkler döneminin başlangıcından itibaren zaman zaman görülen disiplinsizlik belirtilerine rağmen XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren orduda nizam ve disiplin büyük bir bozulmaya yüz tutmuş ve Kayıtbay döneminde bu durum, anarşiye dönüşmüştür¹¹⁵¹.

Ordu kadar Memlûk ekonomisi de çok bozulmuştu. Savaş, ticaretin azalmasına ve çökmesine sebep olmuştur. Suriye ve Mısır'a giden yollar Osmanlılar tarafından kontrol ediliyordu. O zamalara kadar pek çok Memlûk tüccarı Osmanlı ülkesine giderek ticarî faaliyetlerde bulunuyorlardı. Hattâ 1478-1500 yıllarına ait Bursa Kadı Sicilleri, Halepli ve Şâmlı tüccarların Bursa pazarında Frenk tüccarları ile baharat ve kumaş ticareti üzerinde kesif faaliyetlerde bulunduklarına dair kayıtlar ihtiva etmekte,¹¹⁵² ancak savaş yıllarında bilhassa 1485-1490 yıllarında bu kayıtların fevkalade azaldığı görülmektedir.

Orduya ödenen paralar büyük meblağlara bâliğ olduğundan askerî harcamalar devlete büyük külfet getiriyordu¹¹⁵³. Sultan Kayıtbay'ın seferlere kaynak sağlamak için vakıfların paralarına el koyma girişimleri ulema tarafından reddedilmiş; yeni konulan vergiler de Kayıtbay'ın beklediği kadar verimli olmamıştı. Her yönden çöküş içinde olan Memlûk Devleti, ancak Osmanlılar ile yapacağı bir barışla bu çöküş geciktirilebilir veya engelleyebilirdi¹¹⁵⁴. Bütün bunlara ek olarak Alâüddevle Bey'e duyulan güvensizlik ve hepsinden önemlisi Osmanlıların askerî bakımdan çok üstün

¹¹⁵⁰ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 280; Har-El, *Struggle*, s. 208-209.

¹¹⁵¹ Har-El, *Struggle*, s. 209.

¹¹⁵² Har-El, *Struggle*, s. 209. Bursa İpek pazarları hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I 1300-1600, İstanbul, 2000.

¹¹⁵³ Har-El, *Struggle*, s. 209.

¹¹⁵⁴ Har-El, *Struggle*, s. 210.

olması Kayıtbay'a sulhün şart olduğunu telkin ediyordu¹¹⁵⁵. Osmanlı tarafında da Memlûklerle savaşa devam edilmesi veya barış yapılması konusunda tam bir görüş birliği yoktu. Bazı devlet adamları barıştan bazıları da savaştan yana idiler¹¹⁵⁶. Osmanlı din adamları Memlûklerle savaşın câiz olduğuna dair fetva verdiler¹¹⁵⁷. Fakat ulemadan Molla Zeynüddin Ali el-Arabî, aslen Şâmlı olduğu için Suriye'deki Memlûk yöneticeleri ile görüşmüş ve onların savaşın durdurulması konusunda çok istekli olduklarını öğrenmişti. Bu sebeple savaşa fetva verenleri tenkit ederek Padişah üzerine etkili konuşmalar yapıyordu¹¹⁵⁸.

İki tarafta oluşan bu barış temayülüne rağmen Kayıtbay'ın Osmanlılara karşı Napoli Kralı ile anlaşmış olduğunun haber alınması Memlûkler aleyhine şikâyetlerin artması üzerine II. Bâyezid sefer hazırlıklarını hızlandırdı. Ordu sefere çıkmak üzere idi ki 13 Temmuz 1490 tarihinde İstanbul büyük bir fırtına ile sağanak yağmura maruz kaldı. O zamanlar silah deposu olarak kullanılan Et Meydanı'ndaki Güngörmez Kilisesi'ne düşen yıldırım neticesinde büyük bir patlam oldu ve akabinde yangın çıktı. Galata, Beşiktaş, Üsküdar, Haliç ve Boğaz'a sıçrayan yangında dört mahalle kül oldu ve pek çok insan hayatını kaybetti. Kısa süre sonra Anadolu'da meydana gelen kıtlık ve veba Memlûklerin geri çekilmiş olmaları sebebiyle II. Bâyezid, seferden vazgeçilmesini isteyen devlet adamlarının teklifini kabul etti¹¹⁵⁹.

h. Memlûk-Osmanlı Barışı

II. Bâyezid'in Memlûklere karşı sefer hazırlıklarını tamamlayıp Beşiktaş'tan Üsküdar'a geçmesi Sultan Kayıtbay'ı endişelendirmişti. Osmanlı Sultanının gönderdiği mektup da tehlikenin ne kadar ciddi olduğunu

¹¹⁵⁵ Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 114; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 32.

¹¹⁵⁶ Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 114.

¹¹⁵⁷ Har-El, **Struggle**, s. 206.

¹¹⁵⁸ Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 269; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 392; Tansel, **Sultan II. Bâyezid**, s. 114; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 370-371.

¹¹⁵⁹ Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. III, s. 267-268; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l- Ahbâr**, s. 391-392; Har-El, **Struggle**, s. 210.

göstermekteydi¹¹⁶⁰. Devletin içinde bulunduğu sıkıntıları göz önünde bulunduran Sultan Kayıtbay, Osmanlılar ile savaşmanın yerine barış yapmanın daha uygun olacağına inanıyordu.

Osmanlıların kendilerine bırakılmasını istedikleri başta Adana olmak üzere Çukurova'daki şehir ve kalelerin Haremeyn-i Şerifeyn vakfı olması¹¹⁶¹ Osmanlı Sultanını bu talepten vazgeçirmişti. Bazı vüzeralarının da tavsiyesi ile seferden vazgeçerek barışa karar verdi¹¹⁶². Tunus elçisi saraya davet edilerek aracılığının kabul edildiği bildirildi. Molla Zeyneddin Ali el-Arabî'nin gayretleriyle barış yapıldığını belirten Müneccimbaşı, Memlûklerden alınan Çukurova'daki kalelerin de "Haremeyn-i Şerifeyn Vakfı" olmasından dolayı geri verildiğini yazar¹¹⁶³. Uzun müzâkerelerin ardından iki taraf arasında, 1490 yılının Ekim ayında barış müzâkereleri başlatıldı. Osmanlılar heyetine Molla Zeyneddin Ali el-Arabî, Memlûk heyetine de Mamay el-Hâsekî başkanlık ediyordu. Müzâkereler sonucunda, Gülek Kalesi sınır olmak üzere Adana ve Tarsus'un Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına dâhil edilmek şartıyla Memlûklere bırakılması kararlaştırıldı¹¹⁶⁴. Osmanlı heyeti, bu barışı tamamlamak üzere Mamay el-Hâsekî ile Dimaşk üzerinden Mısır'a gitmek için yola çıktı. Mamay el-Hâsekî Tarsus'a geldiğinde Dimaşk nâibine 21 Şubat 1491'de mektup göndererek Sultan II. Bâyezid'in barışı kabul ettiğini ve yanında Osmanlı elçisiyle birlikte geleceğini bildiriyordu¹¹⁶⁵. 1 Nisan 1491'de Mamay el-Hâsekî ve Molla Zeyneddin Ali el-Arabî, Dimaşk'a ulaştılar

¹¹⁶⁰ Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 370.

¹¹⁶¹ Bu yerlerin vakfa dönüştürülmesi uygulaması 637-641 yıllarında Halife Hz. Ömer'in Irak'ı almasıyla başlamıştır. Halife Hz. Ömer bu yerleri tespit etmiş ve buraları ganimet olarak kabul etmesine rağmen vakıf yapmıştır. Müslümanlar arasında paylaşılmasını kabul etmemiştir. Bu vakıflar müslüman birliğinin korunmasına yardımcı olmuşlardır. Mekke ve Medine'deki kutsal yerlere bağlı olarak Karaman şehirleri Lârende ve Ereğli de vakıf yapıldı. Buna rağmen bu durum, 1470'de Osmanlı veziri Rum Mehmed Paşa'yı bu şehirleri harap etmekten alıkoymamıştı.

¹¹⁶² Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 270; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 371.

¹¹⁶³ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 271; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 393; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 115.

¹¹⁶⁴ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 199; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 123; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 271; Har-El, *Struggle*, s. 211; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 115; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 372; Darkot, "Tarsus", *İA*, s. 21; Uzunçarşılı, "Bâyezid I", *İA*, s. 394; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 197.

¹¹⁶⁵ İbn Tûlûn, *Müfâkeheth el-Hillân*, C. I, s. 137.

ve bir hafta sonra buradan Kahire'ye doğru yola çıktılar¹¹⁶⁶. Sultan Kayıtbay tarafından çok iyi karşılanan Osmanlı elçisi Adana, Tarsus ve diğer kalelerin anahtarlarını Sultana verdi. Bundan sonra başta Mihaloğlu İskender olmak üzere, Kahire'de bulunan Osmanlı esirlerini serbest bırakan Sultan Kayıtbay, Emir Canbolat b. Yeşbek¹¹⁶⁷'i elçi olarak II. Bâyezid'a gönderdi¹¹⁶⁸. Molla Zeyneddin Ali el-Arabî ve altı kişilik heyet 30 Eylül 1492 tarihinde İstanbul'a geldi. Emir Canbolat burada birçok siyasî faaliyetlerde bulundu ve müzâkerelerden sonra antlaşma metni tasdik edilerek barış imzalandı¹¹⁶⁹.

Emir Canbolat, Mamay el-Hâsekî yanlarında Şeyh Bedreddin b. Cuma ile 1492 yılının Ocak ayında Kahire'ye döndü¹¹⁷⁰. Elçileri yanlarında Kayıtbay'a hediye olarak develer, pek çok köle, ipekli kumaşlar ve sâir değerli eşya getirmişlerdi. Hediyelerden en önemlisi ise yapılan barış anlaşmasıydı¹¹⁷¹.

Antlaşma ile Adana ve Tarsus tekrar Memlûklerin idaresine geçti. Gülek Kalesi, Memlûkler ile Osmanlılar arasında sınır kabul edildi. Böylece Osmanlılar Çukurova'dan çekilmiş ve burayı Memlûklere bırakmış oldular¹¹⁷². Dâvûd Bey'in oğlu Halil Bey Ramazanoğullarının başına geçip Memlûklerin

¹¹⁶⁶ İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 138-139, 144; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 282; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 199; Har-El, *Struggle*, s. 212.

¹¹⁶⁷ Emir Canbolat, 1499-1500 yıllarında, Kansu Gavri'den önce Mısır'da altı ay kadar sultanlık yapmıştır.

¹¹⁶⁸ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 199; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 282-283; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 117, 123; Har-El, *Struggle*, s. 212; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 372; Kopraman, "Osmanlı-Memlûk", s. 197.

¹¹⁶⁹ İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 146; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 283; Har-El, *Struggle*, s. 212-213; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 115; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 372; Kopraman, "Osmanlı-Memlûk", s. 198.

¹¹⁷⁰ İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 147; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 271; Har-El, *Struggle*, s. 212; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 372; Kopraman, "Osmanlı-Memlûk", s. 197.

¹¹⁷¹ İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 282; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 138; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 199; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. I, s. 405; Oruç Beğ Tarihi, s. 146; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 392-393; Har-El, *Struggle*, s. 213; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 115; Yinanç, *Dulkadir*, s. 82-85; Çetin, *Kuzey Sınırı*, s. 40; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı", s. 31; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 372; Darkot, "Tarsus", *İA*, s. 21; Sobernheim, "Kayıtbay", *İA*, s. 463.

¹¹⁷² İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 123; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 271; Oruç Beğ Tarihi, s. 146; Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 115; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 372; Uzunçarşılı, "Bâyezid I", *İA*, s. 394.

de tasvibi ile Adana ve Tarsus'a hâkim oldu¹¹⁷³. Ayrıca bu anlaşma ile Memlûklere Karadeniz'deki köle pazarlarında ticaret serbestliği ve bunların Osmanlı topraklarından Suriye ve Mısır'a serbestçe geçmelerine izin verildi. Böylece, uzun zamandır iki devlet arasında, Çukurova üzerinde devam eden mücadele, geçici bir süre için sona ermiş oldu.

Osmanlı kaynaklarında bu barışın Memlûkler tarafından ısrarla istendiği yazılıdır. Bu husus İbn Kemalpaşazâde'de şu şekilde ifade edilir: *"Sultan-ı Mısrın mesâlik-i menâsıhiye sâlik olub, metâlib-i mesâlihayî mutâlebede hâlik olmasına sebep ol idi ki mukâtîle-yi Rûmun her yıl o cânibe hücumundan cânına yetmişdi, ol-bed-endîşün ceyş-i fâsid-kîş-i Şâmun tamam yarağı vü yasağıyle ta'biyesinde hazinesinde sîm u zer kalmamış gitmişti."*¹¹⁷⁴

İbn Kemalpaşazâde'ye göre, bu barışın hemen ardından Dulkadiroğlu Alâüddevle Bey, bir elçi göndererek Osmanlı Sultanı II. Bâyezid'dan af dilemiş ve bu isteği Sultan II. Bâyezid tarafından kabul edilmiştir¹¹⁷⁵.

Memlûk-Osmanlı barış antlaşmasından sonra iki devlet arasındaki münâsebetlerin birden bire düzeldiği ve dostça bir hal aldığı iddia edilemez. Ayrıca 1485'den 1490 yılları arasında beş yıldan fazla devam eden Memlûk-Osmanlı savaşı iki devlet arasındaki ilişkileri geri dönülmez ve tamir edilmez bir şekilde bozmuştu.

Adana, Tarsus gibi şehirlerle Çukurova'daki diğer kaleler Mekke ve Medine'ye vakfedildiği için Memlûklere bırakılmıştı. Osmanlılar adı geçen şehirlerin Haremeyn Evkafı vâridatını da gemilerle 1498 yılının Mayıs ayında Kemal Reis tarafından Ayas Limanı'ndan İskenderiye Limanı'na taşıdılar¹¹⁷⁶.

1498 yılı başında Osmanlıların büyük bir gayretle donanmayı güçlendirmeye çalıştıkları görülüyor. Bu hazırlıklar Rodos'a karşı idi. Fakat Memlûk sultanı bu hazırlıklardan rahatsızlık duymuştu. Çünkü bu tarihlerde

¹¹⁷³ Har-El, **Struggle**, s. 213; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 372.

¹¹⁷⁴ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 122.

¹¹⁷⁵ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 123.

¹¹⁷⁶ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, s. 169; İbn İyas; Har-El, **Struggle**, s. 214; Tekindağ, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 373.

Mısır ile İtalya arasındaki ticaret pek önem kazanmıştı¹¹⁷⁷. Osmanlıların Rodos seferi Memlûklerin bu ticaretini engelleyebilirdi. Hattâ 1498 yılı Mayıs'ında Mısır'a gelmiş olan Kemal Reis'den İtalyanların ve Rodosluların incitilmemesi istendi¹¹⁷⁸. Papa VI. Alexander zamanında İmparator Maximilian tarafından hazırlanan Haçlı Seferi projesinde Memlûk sultanının da adının geçmesi ve Memlûk sultanının Osmanlılara karşı soğuk bir tavır takınması Osmanlıların harekete geçmesine sebep olmuştu¹¹⁷⁹.

Uzun süre tahtta kalan ve son yıllarında bir hayli zorluklar yaşayan Kayıtbay, ilerleyen yaşıyla birlikte sağlığının bozulması üzerine, oğlu Muhammed lehine tahttan feragat etti ve ertesi gün, 7 Ağustos 1496 tarihinde, vefat etti¹¹⁸⁰.

Memlûkler Osmanlılarla yapılan barış antlaşmasına sâdik kalmışlardı. Buna örnek olarak şu hâdiseyi nakledelim:

Karamanoğlu İbrahim Bey'in kardeşi Mirza Bey'in oğlu olan Hacı Hamza'nın daha çocuk iken Acem diyarına kaçan Mustafa adındaki oğlu, Sultan II. Bâyezid'in Mora'nın fethiyle meşgul olduğunu duyunca Karaman diyarını ele geçirmek ümidiyle geri döndü. Varsak ve Turgutlu ümerâsı İçel tarafında toplanıp onu başlarına geçirdiler¹¹⁸¹. Lârende'yi yağmalayıp kalesini kuşattılar. Sultan Bâyezid durumdan haberdar olunca, Amasya valisi Mustafa'ya Karaman valisi kardeşi Şehinşahla birleşmesini ve Karaman, Varsak ve Turgutlu eşkiyasını tedib etmesini emretti. Torunu olan Yenişehir valisi Mehmed Şah'a da babasının ve amcasının yanına gitmesi için emir gönderdi. Sultanın emri üzerine iki oğlu ve torunu birleşip Karamanoğlu'nun hafidi üzerine yürüdüler¹¹⁸². Bunun üzerine Varsak, Turgutlu ve Karaman eşkiyası İçel'e kaçtı. Fakat takipten kurtulamayacaklarını görünce dağılıp sarp

¹¹⁷⁷ Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 116.

¹¹⁷⁸ Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 115-116.

¹¹⁷⁹ Tansel, *Sultan II. Bâyezid*, s. 115-116.

¹¹⁸⁰ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 204; İbn İyas, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. III, s. 324; İbn Tûlûn, *Müfâkeheth el-Hillân*, C. I, s. 167; İbn Sîbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 909; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 867-868; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 141.

¹¹⁸¹ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 210-211; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 318-319; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 412.

¹¹⁸² Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 412-413. Hoca Sadedin Efendi'ye göre bunların yanında Alâüddevle Bey de oğlu Şahrûh Bey'i yardım için göndermişti. Bkz. *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 318-319.

dağlara sığındılar. Kış yaklaşınca Osmanlı ümerâsı vilayetlerine döndüler. Bâyezid, Modon Seferi'nden döndükten sonra veziriazam Mesih Paşa'yı bir bölük Kapıkulu askeriyle Karaman diyarına gönderdi¹¹⁸³. 1501 yılı Mart'ında Mesih Paşa komutasında İstanbul'dan yola çıkan ordu Karaman diyarına varınca Karamanoğlu Mustafa Bey'in yanına toplanan beylerden bazıları af dilediler. Mesih Paşa, Lârende'den kalkıp Taşili'ne yönelerek Evgadı'ya geldi ve burada sağlam bir kale yaptırdı. İçine yeteri kadar asker koyup tahkim etti. Daha sonra askerini üç bölük yapıp Karamanoğlunun üzerine yürüdü. Bunun üzerine Mustafa'nın yanında yer alan pek çok Varsak ve Turgutlu beyi af dileyince Mesih Paşa bunlara aman verdi¹¹⁸⁴. Karamanoğlu Mustafa Bey bunu üzerine tebdil-i kıyafetle Tarsus üzerinden Haleb'e gitti. Haleb nâibi Memlûk Sultanının emriyle herhangi bir gaile çıkarmaması için Karamanoğlunu hapsedi¹¹⁸⁵. Memlûkler, Osmanlılarla 1490 yılında imzalanan barışı bozmamak için böyle davranmışlardı.

¹¹⁸³ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 211; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 318-319; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 413.

¹¹⁸⁴ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 211-212; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 320; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 413.

¹¹⁸⁵ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. III, s. 321; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 413.

V. BÖLÜM

ÇUKUROVA'DA MEMLÛK HÂKİMİYETİNİN SONA ERMESİ

I- Memlûk-Osmanlı Nihâî Savaşından Önce İki Devlet Arasındaki Münâsebetler

Sultan Kayıtbay'dan sonra oğlu Muhammed (6 Ağustos 1496-31 Ekim 1498) daha sonra Kansuh el-Eşrefî (1498-1500), Canbolat (1500-1501) ve I. Tumanbay (1501) sultan olmuşlardır. Bütün bu sultanların kısa müddet tahtta kalmaları XV. yüzyılın sonlarına doğru Mısır'da istikrarsızlığın hüküm sürdüğünü gösterir. Sultanların hemen hepsi de öldürülerek hayatlarını kaybetmişlerdi. Sultan I. Tumanbay'ın öldürülmesinden sonra Kansuh el-Gavrî (1501-1516) sultan olmak istememiş ve ağlayarak tahta çıkmıştı¹¹⁸⁶.

Osmanlı tarafına gelince, 1491 yılında imzalanan barış antlaşmasından sonra, II. Bâyezid'in saltanatının sonuna kadar, Memlûk-Osmanlı münâsebetleri sulh içinde devam etti. Kansuh el-Gavrî zamanında iki taraf arasında teati edilen mektuplar ve kıymetli hediyeler Osmanlı Memlûkler münâsebetlerinin yolunda gittiğini gösterir. İki devlet arasında süregelen diplomatik geleneğe göre Osmanlı sultanı, elçisi Silahtarbaşı Haydar Ağa ile bir mektup göndererek, tahta geçişi münâsebetiyle Sultan Kansuh el-Gavrî'yi tebrik etmiş, onu medh u sena ederek âdil olması ve hayır işleri yapması hususunda teşvikte bulunmuştu¹¹⁸⁷.

Buna mukabil Kansuh el-Gavrî, hâsekîlerinden Hindûbay ile II. Bâyezid'in mektubuna cevabî bir mektup, bazı kıymetli eşya ve çeşitli hediyeler gönderdi. Mektupta el-Gavrî, Osmanlı sultanının sağlık ve selâmetinden dolayı Allah'a şükrediyor, selefi Kayıtbay'ın dostluk yolunda sapmalar gösterdiğini, kendisinin bu yolda yeni bir beyaz sayfa açtığını

¹¹⁸⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr fî Vekâi ed-Duhûr*, C. IV, Tah. Mustafa Ziyade, Kahire, 1984, s. 2-3; İbn Sıbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 913-920; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 237; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 267-268; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 141.

¹¹⁸⁷ Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 305-308; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 199.

bildiriyordu. Kansuh Doğu'da Kızılbaş tehlikesine dikkat çekiyor ve onlardan yakınıyordu¹¹⁸⁸.

Osmanlılarla Memlûkler arasında geliştirilen ılımlı münâsebetlere bir örnek olmak üzere, II. Bâyezid'in Sultan el-Gavrî'ye bir mektup göndererek, ondan işlediği hatalardan ötürü alıkonulmuş olan Tarabulus nâibi Devletbay'ın affedilmesini istediğini¹¹⁸⁹ ve el-Gavrî'nin de onun bu talebi yerine getirdiğini görüyoruz. Bu münâsebetle iki taraf arasında gidip gelen elçilerin getirip götürdükçe mektuplarda çok kibar davrandıklarını görüyoruz. II. Bâyezid el-Gavrî'ye mektubunda dikkat çektiği Kızılbaş (Safevîler) tehlikesinin farkında olduğunu teyid ediyordu¹¹⁹⁰.

II. Bâyezid ile Kansuh el-Gavrî arasında elçi teatisi ve mektuplaşmanın devam ettiği, karşılıklı nezaket cümleleri ile medh u sena ve hayırâne duyguların ifade edildiği bu mektuplarda Osmanlılar için daha ciddi bir tehlike olan Kızılbaş" (Safevî) tehlikesinin öne çıkarıldığını görüyoruz¹¹⁹¹.

Sultan Gavrî bir adım daha ileri giderek Safevîler'le yapılacak bir savaşta Osmanlılara yardıma hazır olduğunu bildiriyordu¹¹⁹². Bu mürâsele ve mükâtebe rutin görev dışında, heyetlerin bilgi toplama ve karşılıklı olarak havayı yerinde koklama gibi görevlerinin de olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Amaçlar ne olursa olsun, olumlu kabul edilebilecek bu gelişmelere rağmen, Memlûklerin Osmanlı korkusu devam etmekteydi. Bu sebeple, babası II. Bâyezid ile anlaşmazlığa düşerek Nisan-Mayıs 1509'da Kahire'ye gelen Korkut, Memlûk sultanı tarafından sıcak bir şekilde karşılanmış ve bu yüzden soğukluk yaşanmışsa da sonunda Korkut'un ülkesine dönmesiyle iş tatlıya bağlanmıştı¹¹⁹³.

¹¹⁸⁸ Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 309-311.

¹¹⁸⁹ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 220; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 44.

¹¹⁹⁰ Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 44, 45; Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 199.

¹¹⁹¹ Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 315-317.

¹¹⁹² Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 55-56.

¹¹⁹³ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 152, 154, 157, 164; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1979, s. 1-2; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 419-420; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 54-58; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Onbeşinci Yüzyılın İlk

Bu sıralarda Vasko De Gama Ümit Burnu Yolu'nu keşfetmiş (1497), Portekizliler Kalküta'ya ayak basmışlardı. Bu ticarî yönden Mısır'a büyük darbe vurdu. Bunun üzerine Portekizlilerle mücadeleye girişen Kansuh el-Gavrî ilk savaşta (1508) başarılı oldu ise de bir sene sonra 1509 yılı Şubat'ında vukubulan Dieu Deniz Muharebesi'nde mağlub oldu¹¹⁹⁴.

Portekizlilerle yapılan mücadelede ihtiyaç duyulan malzemeyi tedarik etmek için 1511'de İstanbul'a gelen Memlûk elçisi Yunus el-Âdili ile Mısır'a kereste, demir ve barut gönderildi¹¹⁹⁵. Süveyş Körfezi'nde savaş gemilerinin inşasına başlandı ve 1515 de ikinci bir filo savaşa hazır hale getirildi. Osmanlılar Memlûklere savaş malzemesi sağladıkları gibi başta Selman Reis olmak üzere çok sayıda denizciyi de göndermişlerdi. Ancak Selman Reis'in idâresindeki donanma Yemen'den öteye geçemedi. Selman Reis 1516 yılı Haziran'ında Zebid'i ele geçirip arkasından Aden'e saldırdıysa da sonuç alamadı. Bu seferle kısmî bir başarı sağlandı. Bir müddet sonra Yemen'de Osmanlıların kullanacağı bir üs kazanıldı. Ancak Portekizliler'i Kızıldeniz'den uzak tutma konusunda başarılı olundu¹¹⁹⁶.

Doğuda Ak Koyunlular 1478'de Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra, zayıf düşmüştü. Ancak onların yerine ortaya yeni bir güç çıkmıştı. Erdebil kökenli sûfî bir aileden gelme Şah İsmail 1501 yılından başlayarak on yıl içinde Azerbaycan, Irak ve İran'da hâkim olmuştu. Şah İsmail'in kurduğu Safevî Devleti her bakımdan Osmanlı karştı idi. Şah İsmail Şiiliğin, Osmanlı sultanı ise Sunniliğin temsilcisiydi. Bu iki güç Türkmenleri kendilerine bağlamak için çekişirken 1507 yılında Haleb nâibinden Safevîlerin Elbistan'ı

Yarısıyla Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", *Belleten*, C. XVII, S. 65, Ankara, 1953, s. 530; Koprman, "Osmanlı-Memlûk", s. 200.

¹¹⁹⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 109, 129; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 270-273; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 83; İbrahim Hasan Said, *el-Bahriyye fî Asr-ı Selâtin el-Memâlik*, Kahire, 1983, s. 184; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 202; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 351-352; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığına Toplu Bir Bakış", s. 34; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 142.

¹¹⁹⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 201.

¹¹⁹⁶ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 225. İbrahim Hasan Said, *el-Bahriyye*, 185; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 202; Şehabeddin Tekindağ, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arızası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C. II/9, 1968, s. 77-80.

tahrib ettiği haberi geldi¹¹⁹⁷. Bu sırada Osmanlılar ve Ramazanoğlu Halil Bey'in elçileri de Kahire'de bulunuyorlardı¹¹⁹⁸. Bu haberden sonra (Ağustos/Eylül 1507'de) Safevîlerin Malatya'yı işgal ettiği ve ardından (Eylül/Ekim 913'de) Fırat'ı aştığı ve Dulkadirli Alâüddevle Bey'in Safevîlerle çarpıştığı ve onları yendiği haberi geldi¹¹⁹⁹. Aralık/Ocak 1507/1508'de Memlûk sultanına elçi gönderen Şah İsmail, olayların kendi bilgisi haricinde cereyan ettiğini bildiriyor ve olanlardan dolayı özür diliyordu¹²⁰⁰.

1512 yılı Nisan'ında Haleb'den Kahire'ye gelen elçi Safevî askerinin Bire'ye girdiğini haber verdi. Arkasından Sis nâibi Safevî askerlerinin ülkede karışıklık çıkardığını bildiriyordu. Sis nâibi onlardan bazılarını öldürüp başlarını Sultana göndermişti. Kesik başlar kılıçların ucunda dolaştırıldıktan sonra Bâb en-Nasr ve Bâb el-Fütûh'da asılmıştı¹²⁰¹. Bu olaylar Memlûklerin kuzeyde vukubulan gelişmelere karşı şimdilik başarılı gibi görünseler de durumun gittikçe tehlikeli bir hal almağa başladığını gösteriyordu.

Osmanlı ülkesine gelince; II. Bâyezid henüz hayatta iken oğulları arasında taht mücadelesi başlamıştı. II. Bâyezid'in oğullarından Şehinşah Konya'da (babasının sağlığında 1504 yılında vefat etti), Selim Trabzon'da; Ahmed Amasya'da ve Korkut Antalya'da sancak beyliği yapıyorlardı. Kardeşler arasında vukubulan çetin mücadelelerde Selim galip çıkarak Osmanlı tahtına oturmuştu (Nisan 1512)¹²⁰².

Kansuh el-Gavrî, Yavuz'u cülusu vesilesiyle tebrik etmediyse de daha sonra aralarında yazışmalar cerayan etti ve elçiler teati edildi¹²⁰³.

¹¹⁹⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 118; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 220; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 254; Yinanç, *Dulkadir*, s. 93; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 556.

¹¹⁹⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 118.

¹¹⁹⁹ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 220-221; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 254, 256; Yinanç, *Dulkadir*, s. 95.

¹²⁰⁰ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 223; Yinanç, *Dulkadir*, s. 95.

¹²⁰¹ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 257, 262; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 225.

¹²⁰² İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 269; İbn Zünbül, *Ahret el-Memâlik ev Vâkıat es-Sultan el-Gavrî mea Selim el-Osmânî*, Tah. Abdülmenam Âmir, Kahire, 1998, s. 85 (Bundan sonra eser Ahiret el-Memâlik olarak kısaltılacaktır); Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, Haz. Vahid Çabuk, Ankara, 1989, s. 1; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 93-94; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 438-439; Feridun M. Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, 2010, s. 64-68; Şinasi Altundağ, "Selim I", *İA*, C. X, , İstanbul, 1967, s. 424-425.

¹²⁰³ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 324; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 13.

Osmanlı-Memlûk münâsebetleri genelde dostluk zemininde yürümüştü. İki taraf arasında savaşımaya kadar varan anlaşmazlıklar genelde birkaç sebepten kaynaklanmıştır. Bunlardan biri, her iki tarafın da Anadolu'daki beylikler üzerinde hâkimiyet kurmak için yaptıkları kıyasıya mücadeledir. Bunun neticesi olarak bu beyliklerden bazılarını kendilerine tâbi hale getirmişlerdir. Zaman zaman da bu beylikleri tam kendilerine bağlayamamakla birlikte, kendilerine taraftar olan beyleri bu beyliklerin başına getirme mücadelesi vermişlerdir. Nitekim dönem dönem her iki taraf da bu siyasetinde başarılı olup, kendi taraftarları olan beyleri söz konusu beyliklerde iktidara getirdikleri görülmektedir.

İkinci olarak Memlûkler, Osmanlı şehzâdeleri arasındaki taht kavgalarını kendi lehlerine kullanmışlardır. Zaman zaman iktidarda bulunan kardeşine karşı taht mücadelesine girişen şehzadeyi ülkelerinde ağırlayarak, mevcut sultanın elini zayıflatmayı amaçlamışlardır. Neticede bu durum, ilişkilerin giderek bozulmasına sebep olmuştur.

XVI. yüzyılın başında Osmanlı Devleti Anadolu Türk siyasî birliğini tesis etmiş, Balkanlardaki hâkimiyetini pekiştirmiş ve Avrupa ortalarına kadar ulaşmış ve devrinin en güçlü devleti haline gelmişti. İşte bu sırada II. Bâyezid'in ölümü üzerine 1512 yılında tahta çıkan oğlu Yavuz Sultan Selim gözünü doğuya dikmişti. İlk olarak Ak Koyunlu Devleti'ni ortadan kaldırarak Azerbaycan, Irak ve İran'da hâkim olan Safevî Devleti ile olan siyasî ve mezheb çatışmaları neticesinde, 23 Ağustos 1514 tarihinde Çaldıran'da Şah İsmail'e karşı kesin bir zafer kazandı¹²⁰⁴. 27 Ağustos 1514'de bu zaferi Memlûk sultanına müjdeye giden Osmanlı elçisi Kahire'de sultan tarafından

¹²⁰⁴ İbn İyâs, **Bedâ'î' ez-Zuhûr**, C. IV, s. 393, 400-401; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 230; Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. II, s. 22-30; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. IV, s. 198-208; Münecimbaşı, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 462-467; Celâl-Zâde Mustafa, **Selmnâme**, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara, 1990, s. 376-379; **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, baskıya haz. Yavuz Senemoğlu, tarihsiz, s. 76-78; Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 277; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 109; Lane-Poole, **A History of Egypt**, s. 352; Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 118-145; Tufan Gündüz, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, İstanbul, 2010, s. 126-132; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 144; Cüneyt Kanat, "Çaldıran Savaşı Esnasındaki Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Memlûk Devleti'nin Tutumu", **Ege Ün. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S. IV, İzmir, 2000, s. 67; Altundağ, "Selim I", **İA**, s. 427.

kabul edildi. Ancak kendi akıbetinden endişelenen Sultan el-Gavrî Osmanlı elçisi için herhangi bir tören yaptırmamıştı¹²⁰⁵.

Osmanlı ordusunun Şah İsmail'e karşı çıktığı seferde Alâüddevle Bey'in Maraş ve civarındaki halka Osmanlı ordusuna hayvan yemi dâhil hiçbir yiyecek ve içecek maddesi satmamalarını emretmesi sebebiyle baş gösteren pahalılık birçok insan ve hayvanın telef olmasına sebep oldu. Bu durum karşısında Sultan Selim, Osmanlılara karşı önceden beri ikiyüzlü siyaset takip eden Dulkadir Beyi Alâüddevle Bey'e karşı veziriazam Hadım Sinan Paşa kumandasında bir ordu gönderdi. Bu savaşta mağlub olan Alâüddevle Bey ve dört oğlu öldürüldü (12 Haziran 1515). Dulkadiroğulları Beyliğine ağır bir darbe vurdu¹²⁰⁶. Alâüddevle Bey'in başı, hâmisi olan Memlûk sultanına bir fetihname eşliğinde elçi Hasan Bey eliyle gönderildi¹²⁰⁷. Çaldıran Savaşı esnasında hizmetlerinden dolayı beylik Osmanlılara tâbi olarak Dulkadiroğlu Şahsuvar Bey'in oğlu Ali Bey¹²⁰⁸,e tevcih edildi¹²⁰⁹.

Böylece Dulkadiroğulları üzerindeki Memlûk nüfûzu sona erdi. Dulkadiroğulları Osmanlı hâkimiyetinde varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Ali Bey, Osmanlıların Mısır seferinde ve Sultan Selim'in ölümünden sonra Şâm valisi Canberdi Gazalî'nin isyânında önemli hizmetlerde bulundu.

¹²⁰⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 402, 404; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 230; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 145; Kanat, "Çaldıran", s. 73.

¹²⁰⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 458; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 28, 233; İbn Zünbül, *Ahîret el-Memâlik*, s. 90; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 236-243; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 471; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 35-36; Celâl-Zâde Mustafa, *Selimnâme*, s. 395-396; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 94; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 67, 119; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 352; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 203; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 173; Yinanç, *Dulkadir*, s. 98-99; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 162-163; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 145; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 556; Altundağ, "Selim I", *İA*, s. 427.

¹²⁰⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 492; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 28, 233; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 37; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 242; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 471; Celâl-Zâde Mustafa, *Selimnâme*, s. 397; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 173; Yinanç, *Dulkadir*, s. 99; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 163.

¹²⁰⁸ Ali Bey, babası Şahsuvar'ın Memlûkler tarafından Kahire'de idam edilmesinden sonra Osmanlı Sultanı II. Bâyezid'in yanına sığınmış ve Sultan I. Selim'in cülûsunu müteakip Trakya'da Çirmen sancakbeyliğine tayin edilmişti. Bkz. Yinanç, *Dulkadir*, s. 99.

¹²⁰⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 459; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 28, 233; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 37; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 242; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 471; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 94; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 173; Yinanç, *Dulkadir*, s. 99; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 163; Mordtmann, "Dulkadirhılar", *İA*, s. 661; Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, s. 556..

Yavuz Sultan Selim, Dulkadiroğullarını yendikten ve Güneydoğu Anadolu'yu Bıyıklı Mehmed Paşa eliyle Osmanlı topraklarına kattıktan sonra Bagras'a burçlar inşa ettirdi¹²¹⁰. Osmanlı Sultanı artık güneye yapacağı sefere hazırды.

II- Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır Seferi ve Memlûk Devletinin Yıkılışı

a. Merc-i Dâbık Savaşı: Çukurova'da Osmanlı Hâkimiyeti

Memlûk Sultanı Kansuh el-Gavrî, kuzey hududunda gittikçe güçlenen Osmanlı tehdidine karşı tedbir almak zorunda idi. Bir taraftan Şah İsmail ile ittifak akdederken diğer taraftan Sultan Selim'e muhalefet eden Osmanlı şehzadelerine kucak açmaktaydı. Bu şehzadelerin Kahire'de hüsnü kabul görmesi Osmanlı Sultanları tarafından asla hoş görülemezdi. Hele Yavuz Selim'in buna razı olması hiç beklenemezdi. Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman, Alâaddin ve Kasım Mısır'a sığınmış, ancak ilk ikisi 1513'de vebaya yakalanarak hayatlarını kaybetmişlerdi. Şehzadelerin cenaze namazlarına bizzat katılan Sultan el-Gavrî, Ahmed'in diğer bir oğlu Kasım'ı himâyeye devam etti¹²¹¹.

Sultan el-Gavrî'yi asıl endişelendiren hâdise, Alâüddevle Bey'in Osmanlılarca katli idi. Dulkadirli meselesi sebebiyle Kahire'ye gelen Osmanlı elçilerinin getirdikleri mektuplar, Sultan el-Gavrî'yi daha da telaşlandırmış olmalıdır. Dönemin Memlûk tarihçisi İbn İyas söz konusu elçiler vasıtasıyla yapılan diplomatik görüşmelerin sebep olduğu dedikoduları yazar ve saraya yakın çevrede, Sultan Selim'in kendisini Sultan el-Gavrî'den üstün tuttuğu ve onu zımnen aşağıladığı rivâyetlerinin dolaşmakta olduğunu belirtir¹²¹². Buna karşılık Sultan el-Gavrî, daha önce Selim'e gönderdiği mektupta Alâüddevle Bey'in kendi himâyesinde olduğunu; daha önce Kahire'de asılmış Dulkadiroğlu Şahsuvar Bey'in oğlu Ali'nin padişah tarafından korunarak ona

¹²¹⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 465-466.

¹²¹¹ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 49; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 58-59; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 145; Uzunçarşılı, "Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", s. 532-533.

¹²¹² İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 466; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 190-191.

Kayseri ve Boz Ok gibi iki yerin sancak olarak verilmesinin fesada yol açacağını, üstelik Dulkadirli vilâyetinde Memlûk sultanının adının hutbelerde okunması gerektiğini bildirmişti. Rivayete göre buna çok sinirlenen I. Selim Memlûk elçisine el-Gavrî için “...*eğer mert ise Mısır’da hutbesin ve sikkesin müstemir etsin...*” diye çıkmıştı¹²¹³.

Sultan el-Gavrî Alâüddevle Bey’in başının kendisine gönderilmesi üzerine, Osmanlı elçilerine bunun bir kâfir hükümdarının başı olmadığını, bu bakımdan kendisinin önüne bırakılmasının yakışık almadığını bildirmişti¹²¹⁴.

el-Gavrî, Sultan Selim’in Mısır seferi öncesinde, Onun İran seferine çıkacağı yolundaki beyanlarına rağmen, I. Selim’e karşı duyduğu haklı güvensizlik sebebiyle Osmanlı ordusunun hazırlıklarını öğrenir öğrenmez harekete geçmişti.

11 Nisan’da Şahsuvaroğlu Ali Bey, Memlûk Sultanının Kahire’den Haleb’e gitmek üzere hazırlandığının duyulduğunu bildirdi¹²¹⁵. Yavuz Selim, Memlûklerin ne denli zor şartlar içinde olduklarını biliyordu. İbn İyas, Sultan el-Gavrî’nin yakın adamlarından iken kaçıp İstanbul’a giden Hoşkadem’in Mısır’ın durumu hakkında Sultan Selim’i bilgilendirdiğini ve onu sürekli sefere teşvik ettiğini yazmaktadır. Hoşkadem dışında Memlûk emirleri Hayırbey, hattâ Canberdi Gazalî de Selim ile irtibat halinde idiler¹²¹⁶.

Sultan Selim, Güneydoğu Anadolu’daki fetih hareketlerinden sonra 11 Temmuz 1515’de İstanbul’a döndü ve ardından Edirne’ye giderek yeni bir seferin hazırlıklarına başladı. Bu seferinin hedefinin Safevîler mi yoksa Memlûkler mi olduğu konusu münakaşalıdır. Çünkü Osmanlılar bu seferin amacını açıkça ilan etmemişlerdi. Ancak Çaldıran’da Şah İsmail’e iflah olmayacak bir darbe vurulduktan sonra İran’a tekrar sefere çıkmanın bir mantığı yoktur. Zahiren kızılbaş” üzerine denilse de seferin Memlûklere karşı olduğunu herkes biliyordu.

¹²¹³ Yinanç, **Dulkadir**, s. 97; Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 191.

¹²¹⁴ Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 191.

¹²¹⁵ **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, s. 177; Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 181.

¹²¹⁶ İbn İyâs, **Bedâ’î ez-Zuhûr**, C. IV, s. 471-472; Tansel, Yavuz, 117; Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 192.

Selim, sefere çıkmadan dört ay önce, 1516 yılı Mart'ında Memlûk sultanı el-Gavrî gönderdiği mektubunda “oğlum” diye hitap ettiği Yavuz’a uygulanan ticaret yasağını şikâyet ediyor, ayrıca karadan ve denizden Mısır üzerine yürüyeceğine dair haberler aldığını ifadeyle, iki Sünni Müslüman devletin aradaki dostluğu sürdürmesi gerektiği bildiriyordu¹²¹⁷.

Sultan el-Gavrî'nin bu mektubu üzerine Selim, Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Rûkneddin Efendi ile Karaca Paşa'yı elçi olarak Kahire'ye göndererek, bütün hazırlıkların Şah İsmail üzerine yapılacak bir sefer için olduğunu bildirmişti. el-Gavrî buna inansın inanmasın, kendisine “Babam” diye hitap ediyor ve “muhabbetten başka hiçbir niyet taşımadığını” ifade ediyordu¹²¹⁸.

Bununla birlikte Sultan el-Gavrî, Sultan Selim'in gerçek niyetini ve eninde sonunda onunla karşılaşacağını biliyordu¹²¹⁹. Bu sebeple hemen hazırlıklara başladı. Ancak Kahire'de Memlûk emirleri arasındaki çatışma devam ediyordu. Bu sırada Haleb nâibi Hayır Bey'den bir mektup geldi. Bu mektubunda Hayır Bey, barış görüşmelerinde bulunmak üzere bir Osmanlı elçisinin geldiğini bildiriyordu¹²²⁰.

Sultan el-Gavrî, Haleb nâibi Hayır Bey ve Dimaşk nâibi Sibay'ın sözlerine inanmayarak ordusunu Suriye'ye gitmek üzere er-Reydâniyye'de topladı¹²²¹. Kahire'de yerine nâib olarak Tumanbay'ı bıraktı¹²²². Hazırlıklarını tamamlayıp Halife Mütevekkil Alallah ve dört mezhep başkadısı ve şehzâde Ahmed'in oğlu Kasım'ı yanına alarak 20.000 kişilik bir kuvvetle 18 Mayıs 1516 Mayıs'da Kahire'den hareket etti. 19 Temmuz 1516'da Dimaşk'a geldi¹²²³.

¹²¹⁷ Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 198.

¹²¹⁸ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr fî Vekâi ed-Duhûr**, C. IV, Tah. Mustafa Ziyade, Kahire, 1984, s. 22; Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. II, s. 49; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. IV, s. 280; **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, s. 182; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s.277-278.

¹²¹⁹ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 63.

¹²²⁰ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 22; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 235, 262; Koprıman, “Mısır Memlûkleri”, s. 146.

¹²²¹ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 26, 30; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 241; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 278.

¹²²² Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. II, s. 48; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. IV, s. 277; Müneccimbaşı, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 478; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 278; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 126.

¹²²³ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 38, 53; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 243; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 126.

Sultan Selim'in 5 Haziran 1516'da İstanbul'dan hareket ettiğini duyunca, derhal Osmanlı sınırına en yakın yer olan Haleb'e vardı (11 Temmuz 1516)¹²²⁴. Memlûk ordusu Haleb halkına çok kötü davrandı. Evlere girildi. Kadınlar dahil her şey yağmalandı. İbn Zünbül'ün naklettiğine göre Haleb halkının Sultan Selim'in yanında yer almasının esas sebebi budur¹²²⁵.

23 Temmuz 1516'da Elbistan'a gelen Sultan Selim, burada daha önce göndermiş olduğu Sinan Paşa kuvvetleriyle buluştu. Osmanlı ordusu Malatya, Gerger, Behisni ve diğer kaleleri ele geçirdi¹²²⁶. Ramazanoğlu Mahmud Bey'e haber göndererek Çukurova'da gerekli tedbirleri almasını emretti¹²²⁷.

5 Ağustos 1516'da Malatya Ovası'ndan ayrılan Osmanlı kuvvetleri Haleb'e yöneldi. Ordu savaş düzeninde yürüyordu. el-Gavrî'ye sert bir mektup gönderilerek savaşa davet edildi. Mektubda Padişahın şeriatın ihyası için hareket ettiği, gizli bir niyet taşımadığı, fakat el-Gavrî'nin mülhidlere (Safevîlere) yardımcı olduğu, bu durumda düşmanlıklarının açık hale geldiği, bu yüzden seferin onlar üzerine yöneldiği, memleketine dâhil olup şehirlerini aldığı, eğer kendisinde zerre kadar hamiyet varsa, nerede ve hangi şartlarda olursa olsun, karşısına çıkmasını hakaretâmiz bir ifadeyle bildirildi¹²²⁸.

18 Ağustos 1516'da Ayntâb hâkimi Yunus Bey Sultan Selim'e itaatini arz ederek ona rehberlik etti¹²²⁹. Böylece Ayntâb da Osmanlı topraklarına dâhil oldu. Bu sırada Sultan el-Gavrî'nin Merc-i Dabık'a doğru ilerlediği haberi geldi. Sultan el-Gavrî, Dimaşk nâibi Sibay ve Haleb nâibi Hayır Bey arasındaki ihtilafı gidererek onları barıştırdı, Memlûk emirleri arasındaki husûmeti gidermeye çalıştı. Hama, Hims ve Tarabulus askerleriyle Dulkadirli Abdurrezzâk Bey'in kuvvetleri de Memlûk kuvvetlerine katıldı.

¹²²⁴ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 60; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 245; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 126.

¹²²⁵ İbn Zünbül, **Âhiret el-Memâlik**, s. 91; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 126; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 147.

¹²²⁶ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 64.

¹²²⁷ Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 147.

¹²²⁸ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 68; Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 247-248; 'Âşûr, **Mısır ve eş-Şâm**, s. 279; **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, s. 125; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 154-156; Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 212-213; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 147.

¹²²⁹ İbn Zünbül, **Âhiret el-Memâlik**, s. 91; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. IV, s. 282; Celâl-Zâde Mustafa, **Selimnâme**, s. 416; **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, s. 185.

Osmanlı müverrihi Hoca Sadedin'e göre tam savaş başlamak üzere iken Sultan el-Gavrî'nin elçisi Sultan Selim'e gelerek pişman olduğunu, ümerâsının kurbanı olduğunu belirten bir mazeret mektubu getirdiyse de Hoca Saadeddin'in tabiri ile "tevbe kapısının kapatıldığı" ve onun bu isteğinin reddedildiği kayıtlıdır¹²³⁰.

24 Ağustos 1516 tarihinde Haleb'in kuzeyindeki Merc-i Dâbık'da savaş başladı. Osmanlı ordusunun sağ kanadında Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Dulkadirli Şahsuvaroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Mahmud Paşa ve sol kanatta Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, Amasya Beylerbeyi Mehmed Paşa, Diyârbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa bulunuyorlardı¹²³¹. Memlûk ordusuna gelince ön saflarda büyük emir Sodun el-Acemî, Emiri-i Silâh Ürkmez, Emir-i Meclis Bahşibay, Emir-i Âhur Seydi Muhammed b. Kansuh el-Gavrî, Devadâr Canım el-Eşrefî gibi emirlerin yanında Sultan el-Gavrî'nin sol tarafında Haleb nâibi Hayır Bey ve Dulkadirli Abdurrezzâk Bey ve sağ tarafında Dimaşk nâibi Sibay Bey ile Hama nâibi Emir Canberdi el-Gazalî yer alıyordu. Bunların yanında neredeyse bütün Mısır ve Suriye emirleri ve askerleri savaşta hazır idiler¹²³².

Merc-i Dâbık'ta karşı karşıya gelen iki büyük güçten galip gelen Osmanlılar oldu. 80 yaşına gelmiş olan Kansuh el-Gavrî çarpışmalar sırasında öldü¹²³³. Hama nâibi Canberdi el-Gazalî, Memlûklerin Haleb kalesi nâibi Kansuh el-Eşrefî Merc-i Dâbık Savaşı'ndan sonra Kale'nin kapılarını açık bırakarak Dimaşk'a doğru kaçtılar¹²³⁴. Merc-i Dâbık Savaşı neticesinde Suriye'nin kapısı Yavuz'a sonuna kadar açıldı. Osmanlılar Suriye'yi hızla fethetti.

¹²³⁰ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 283.

¹²³¹ Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 52; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 285.

¹²³² İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 68-69; İbn Zünbül, *Âhîret el-Memâlik*, s. 98.

¹²³³ İbn Tûlûn, *İ'lâm el-Verâ*, s. 213-214; İbn Tûlûn, *Müfâkehî el-Hillân*, C. I, s. 23; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 69; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 250-251; İbn Zünbül, *Âhîret el-Memâlik*, s. 99; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 479-480; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 53; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 288, 290; Celâl-Zâde Mustafa, *Selîmnâme*, s. 417-419; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 99-100, 125, 187; Yinanç, *Dulkadir*, s. 101-102; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 279; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 160; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 99; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 223-228; Koprıman, "Osmanlı-Memlûk", s. 203; Altundağ, "Selim I", *İA*, s. 428.

¹²³⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 74; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 255; İbn Zünbül, *Âhîret el-Memâlik*, s. 107; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 288.

Bu zaferin hemen ardından Haleb'e giden Yavuz, Haleb halkından bir direnişle karşılaşmadan 29 Ağustos 1516'da şehri ele geçirdi.¹²³⁵ Selim Haleb'e geldiğinde Halife Mütevekkil Alallah ve Hanefi başkadısı hariç üç kadı Haleb'de idiler. Hanefi başkadısı Memlûk askerleri ile birlikte kaçmıştı¹²³⁶. Orada Cuma namazı kılındı ve Sultan Selim adına hutbe okundu. Hoca Sadeddin Efendi'ye göre, Haleb'de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra hazinede bulunan para ve eşya sayıldı. Burada bulunan altın, gümüş vesairenin sözle anlatılması imkânsız ve cevâhirin kıymeti ise değerlendirilemeyecek ölçüde idi¹²³⁷. Yeni kurulan Haleb eyâletine daha önce elçilik görevi yapmış olan Karaca Paşa getirildi¹²³⁸.

Haleb nâibi Hayır Bey'in Memlûklere ihanet edip etmediği ve bu savaştaki rolü konusunda iki taraf arasında ittifak yoktur. Memlûk kaynaklarına göre, Hayır Bey, Yavuz ile ittifak etmişti. el-Gavrî harekete geçtiği sıralarda ona mektup göndererek endişe edilecek bir şeyin olmadığını, Selim'in bu harekâtının Safevîler üzerine olduğunu bildirerek Sultanı oyalamaya çalışmıştı. Hayır Bey gibi Dimaşk nâibi Sibay da Sultan el-Gavrî'ye mektup göndererek Suriye'de iktisadî durumun kötü olduğunu, sultan kalabalık bir ordu ile geldiği takdirde, bu külfeti kaldıracak gücünün olmadığını ve aynı zamanda Osmanlı hududunda herhangi bir hareketin görülmediğini bildiriyor ve *"Eğer düşman harekete geçerse biz ona yeteriz"*¹²³⁹ diyerek Sultanın hareketini durdurmaya çalışıyordu. Ancak Osmanlı kaynaklarında ne Hayır Bey'in ne de Sibay'ın kendileriyle ittifak halinde olduklarına dair herhangi bir kayıt yoktur. Merc-i Dâbık savaşı sonunda Memlûk kaynaklarında Hayır Bey'in Selim ile irtibatının olduğu ve Haleb'deki el-Gavrî'nin oğlu Muhammed'i buradan hile ile çıkarttıktan sonra Sultan Selim'e haber

¹²³⁵ İbn Tûlûn, **Müfâkehet el-Hillân**, C. I, s. 25; İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 73, 85; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 255; İbn Zünbül, **Âhîret el-Memâlik**, s. 108; Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, C. II, s. 56; Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C. IV, s. 289-291; Müneccimbaşî, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 481; Celâl-Zâde Mustafa, **Selimnâme**, s. 418; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 164-165; Emecan, **Yavuz Sultan Selim**, s. 229; Altundağ, "Selim I", **İA**, s. 428.

¹²³⁶ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 74; İbn Ecâ, **Rihlet el-Emir Yeşbek**, s. 255.

¹²³⁷ **Tâcü't-Tevârih**, C. IV, s. 291; Haydar Çelebi **Ruznâmesi**, s. 189.

¹²³⁸ **Tâcü't-Tevârih**, C. IV, s. 291; Müneccimbaşî, **Sahâifü'l-Ahbâr**, s. 481; Celâl-Zâde Mustafa, **Selimnâme**, s. 420; Haydar Çelebi **Ruznâmesi**, s. 100; Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 165.

¹²³⁹ İbn İyâs, **Bedâ'i' ez-Zuhûr**, C. V, s. 26; Kopraman, "Mısır Memlûkleri", s. 146.

gönderdiği, onu Haleb'e çağırdığı ve halkın ona itaat edeceğini bildirdiği ifade edilir. Buna karşılık Osmanlı kaynaklarında Hayır Bey'in savaş sırasında Hama tarafına kaçtığı, ardından Yunus Paşa'nın gönderildiği ve Yunus Paşa'dan af talep ederek Sultan Selim'in itaatine girdiği kayıtlıdır¹²⁴⁰. Neticede Yavuz Sultan Selim'in itatine giren Hayır Bey, Osmanlıların Merc-i Dâbık savaşında adı öne çıkan birisi oldu. Nitekim Yavuz'un Mısır üzerine yürümesinde teşvikâtta bulunmuştu¹²⁴¹.

Haleb'de on sekiz gün kaldıktan sonra güneye doğru inen Yavuz Sultan Selim, 20 Eylül 1516'da Hama'yı ve iki gün sonra da Hıms'ı barış yoluyla alarak Dimaşk'a doğru yoluna devam etti. Yavuz Hama'yı, babası II. Bâyezid zamanında veziriâzamlik yapmış olan Güzelce Kasım Paşa'ya, Hıms'ı ise İhtimanoğlu Şahverdi'ye verdi¹²⁴². 10 Ekim 1516'da Dimaşk'ı ele geçirdi¹²⁴³. Böylece Suriye tamamen Osmanlıların eline geçti. Fethedilen bu yerlerde yeni düzenlemeler yapıldı.

Sultan Selim, Dimaşk'ta bir müddet kaldıktan sonra Mısır'ı fethetmek amacıyla Gazze'ye doğru ilerledi ve burayı ele geçirdi¹²⁴⁴. Tarabulus'a İskender Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'i, Kudüs sancağına Evranosoğlu'nu, Safed'e Mustansiroğullarını tayin etti¹²⁴⁵. Gazze'ye Mihaloğullarından İsa Beyoğlu Mehmed Bey'i atadı. Yavuz Sultan Selim, 15 Aralık 1516 tarihine kadar Gazze'de kaldı¹²⁴⁶.

¹²⁴⁰ Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 55; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 288-289; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 480.

¹²⁴¹ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 76, 84; İbn Zünbül, *Âhiret el-Memâlik*, s. 110, 118; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 59; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 176.

¹²⁴² Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 293-294; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 481; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 167-168.

¹²⁴³ İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 30-31; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 111; İbn Tûlûn, *İ'lâm el-Verâ*, s. 214-215; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 263-264; İbn Zünbül, *Âhiret el-Memâlik*, s. 117; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 293-294; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 481-482; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 280; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 203; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 353-354; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 233; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığına Toplu Bir Bakış", s. 35; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 151.

¹²⁴⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 119; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 295.

¹²⁴⁵ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 296; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 482; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 190.

¹²⁴⁶ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 296; Münecimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 482.

b. er-Reydhâniyye Savaşı: Memlûk Devleti'nin Sona Ermesi

1516 yılının Eylül ayında Mısır ordusu perişan halde Kahire'ye döndü¹²⁴⁷. Sultan Kansuh, Kahire'den ayrılırken yerine yeğeni Tumanbay'ı bırakmıştı. Amcası el-Gavrî'nin muharebe meydanında öldüğü haberini alan Tumanbay Mısır'daki ümerânın baskısı sonucu istemeyerek de olsa 11 Ekim 1516 tarihinde tahta çıkmaya razı oldu¹²⁴⁸.

Suriye'yi tamamne fetheden Yavuz'un Mısır'a yürümekte çok arzulu olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Hayır Bey onu devamlı Mısır'a yürümesi için teşvik etti¹²⁴⁹. Selim'in niyeti muhtemelen II. Tumanbay'ı Mısır'da kendisine tâbi bir hükümdar olarak bırakmaktı. Nitekim II. Tumanbay'a Çerkes Murad Bey'i elçi olarak gönderip Gazze'den öteye olan Mısır topraklarını kendisine tâbi olma şartıyla bırakabileceğini bildirdi. Ancak Tumanbay bu teklifi reddetti ve Osmanlı elçilerini öldürerek savaş hazırlıklarına başladı.¹²⁵⁰ Bunun yanında Sultan II. Tumanbay'ın Gazze nâibi Canberdi el-Gazalî'nin imdadına gönderdiği ordu, Gazze yakınlarındaki Hanyunus'da Sadrazam Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu tarafından çok feci bir şekilde yenilgiye uğratılmış (25 Aralık 1516) ve Canberdi çok az sayıdaki askeriyle kaçarak Kahire'ye gelebilmişti¹²⁵¹. Artık Osmanlıların karşında Kahire'ye yürümesine mani olacak bir kuvvet kalmamıştı.

Gazze Zaferi'nden sonra Yavuz'un Kahire'ye yürüme azmi arttı. Kudüs'ü ziyaret eden Sultan Selim ordusu ile birlikte Katya'yı geçerek Kahire

¹²⁴⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 81; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 26; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 270.

¹²⁴⁸ İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 35; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 85-86, 103; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 271; İbn Zünbül, *Âhiret el-Memâlik*, s. 115; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 59; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 280; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 167; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 150.

¹²⁴⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 76, 84; İbn Zünbül, *Âhiret el-Memâlik*, s. 110, 118; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 59; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 176.

¹²⁵⁰ Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 60-61; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 297-300; Müneccimbaş, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 483; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 194; İbn Zünbül, *Âhiret el-Memâlik*, s. 119-121; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 168-170; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 240; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığına Toplu Bir Bakış", s. 36; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 152; Altundağ, "Selim I", *İA*, s. 428-429.

¹²⁵¹ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 127-128; İbn Zünbül, *Âhiret el-Memâlik*, s. 123-124; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 301-304; Müneccimbaş, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 483; Celâl-Zâde Mustafa, *Selimmâme*, s. 425-426; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 103-104, 126, 195; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 179; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 153; Altundağ, "Selim I", *İA*, s. 429.

yakınlarındaki er-Reydâniyye'ye ulaştı. Osmanlı ordusunun sağ kanadında Sadrazam Sinan Paşa, Dulkadirli Şahsuvaroğlu Ali Bey, Ak Koyunlu emirlerinden Ferahşad Bey, Adana hâkimi Ramazanoğlu Mahmud Bey, Ayntâb Beyi Çerkes Yunus Bey, Hayırbey ve diğer beyler vardı¹²⁵². Sol kanatta ise Rumeli askerleriyle Yunus Paşa ve diğer askerler vardı. Memlûk sultanı II. Tumanbay, ülkesini korumak için var gücü ile mücadele etti. Savaş sırasında hareketli Osmanlı topları karşısında çok zor duruma düşen II. Tumanbay Osmanlı ordusunun kalbine hücum etti. Ancak başarılı olamayınca Veziriâzam Sinan Paşa'nın kumandasındaki Osmanlıların sağ kanadına hücum ederek Sinan Paşa'yı ve onun yanında Ramazanoğlu Mahmud Bey ile eski Ayntâb Beyi Yunus Bey'i öldürdü¹²⁵³. Tumanbay'ın bu cesareti ve kısmî başarısı onu galip getirmeye yetmedi. Kısa süren bir savaş sonunda Memlûk ordusu bozguna uğradı (23 Ocak 1517)¹²⁵⁴. Bu ölüm kalım mücadelesinde elinden geleni yapan Sultan II. Tumanbay, ordusunun bozulması üzerine yakalanmamak için kaçmak zorunda kaldı. Ertesi gün Kahire minberlerinde Sultan Selim adına hutbeler okundu. Osmanlı kuvvetleri Kahire'ye girdiklerinde yanlarında Merc-i Dâbık savaşında esir etmiş oldukları Halife Mütevekkil Alallah, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî başşkadıları ile eski Haleb nâibi Hayır Bey, Yunus el-Âdilî ve Hoşkadem bulunuyordu¹²⁵⁵.

Osmanlılar er-Reydâniyye Savaşı'nda Memlûk ordusunu bozguna uğratmakla birlikte Kahire'de kuvvetli bir mukavemet ile karşılaştılar. Tumanbay, Kahire'de hendekler kazdırıp, barikatlar kurdurarak sokak savaşı yaptı. Bu sırada Canberdi el-Gazalî, Sâlihiyye taraflarında saklandığı yerden

¹²⁵² Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 311.

¹²⁵³ Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 314-315; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- AHBÂR*, s. 485; Celâl-Zâde Mustafa, *Selimnâme*, s. 429; Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 106; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 186; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 263.

¹²⁵⁴ İbn Tûlûn, *İ'lâm el-Verâ*, s. 222; İbn Tûlûn, *Müfâkehet el-Hillân*, C. I, s. 40-43; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 147-148; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 282-283; İbn Zümbül, *Âhîret el-Memâlik*, s. 131; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 68; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 311-315; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- AHBÂR*, s. 485; Celâl-Zâde Mustafa, *Selimnâme*, s. 430-433; Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 106, 126, 201; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 184-186; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 203; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 354; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 102; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 263-265; Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 156; Altundağ, "Selim I", *İA*, s. 429.

¹²⁵⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 147; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 284; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 186.

çıkarak Selim'e gelmiş, af dilemiş ve affedilmişti¹²⁵⁶. Tumanbay direnişinin başarısız olması üzerine Selim'e haber göndererek ona tâbi olacağını, ancak onun Kahire'den çıkarak geri çekilmesini istiyordu. Gize'de yapılan savaşta da yenilen Tumanbay Arap şeyhlerinden birisine sığındı ve nihayet yakalanarak öldürüldü¹²⁵⁷.

Yavuz Sultan Selim esasen Memlûk Devleti'nin son sultanı olan ve büyük bir şecaatle devletini kurtarmak için savaştan bu cesur hükümdarı öldürmek düşüncesi değildi. Nitekim yakalandıktan sonra ona iyi davranmış, hüsnü kabul göstermiştir. Ancak yanındakilerin onu hayatta bırakmanın tehlikeli olacağı konusundaki ısrarları Sultan Selim üzerinde tesirli oldu. 13 Nisan 1517 tarihinde Züveyle Kapısı'nda idam edildi¹²⁵⁸. 3 gün boyunca burada asılı kalan cesedi daha sonra indirilerek bir tabuta kondu ve amcası Sultan el-Gavrî'nin medresesine bitişik olarak yaptırdığı türbeye defnedildi¹²⁵⁹.

Sultan Selim Kahire'de yaklaşık sekiz ay kaldı. Bu müddet zarfında vezirleri ve yakın adamları ile buranın idarî, askerî ve malî teşkilatı hakkında fikir teatisinde bulundu. Mısır'ın mevcut statüsüne dokunmadı. Dört mezhep kadılarını görevlerinde bıraktı¹²⁶⁰. Âlim ve sanatkârlar ile birlikte Mayıs/Haziran 1517'de Halife Mütevekkil Alallah'ı İstanbul'a gönderdi. İlk defa Halife Arap topraklarının dışına çıkıyordu. Mısır sadece dinî merkez özelliğini

¹²⁵⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 159-160; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 196; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, s. 75; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 324; Münecimbaşî, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 487; Celâl-Zâde Mustafa, *Selimnâme*, s. 432; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 108, 204.

¹²⁵⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 174-175; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 297; İbn Zümbül, *Âhîret el-Memâlik*, s. 147-252; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 280; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 204-217; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 316-320, 325-327; Münecimbaşî, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 489; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 109, 128-129; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 293; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 157.

¹²⁵⁸ İbn Tûlûn, *İ'lâm el-Verâ*, s. 222; İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 176; İbn Zümbül, *Âhîret el-Memâlik*, s. 254-258; 'Âşûr, *Mısır ve eş-Şâm*, s. 282; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 298; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 222; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 79; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. IV, s. 329; Münecimbaşî, *Sahâifü'l- Ahbâr*, s. 489; Celâl-Zâde Mustafa, *Selimnâme*, s. 433; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 109-110, 210-211; Yinanç, *Dulkadir*, s. 102; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 204; Lane-Poole, *A History of Egypt*, s. 355; Yinanç, *Dulkadir*, s. 102; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 104; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 296-298; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığına Toplu Bir Bakış", s. 36; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 157; Altundağ, "Selim I", *İA*, s. 429.

¹²⁵⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 177; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 298; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 80; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 298.

¹²⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. V, s. 182-183; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 294; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 81.

kaybetmedi aynı zamanda siyasî ve kültür merkezi olmaktan da çıktı. Temmuz 1517’de Mekke emiri eş-Şerif Berekat b. Muhammed’in oğlu Sultan Selim’in yanına gelerek Kâbe’nin anahtarlarını ve mukaddes emanetleri Sultana sunarak onu tebrik etti. Yunus Paşa’yı Mısır beylerbeyi yapan Selim, 29 Ağustos 1517 tarihinde onu bu görevden azletti. Yerine Hayır Bey’i Mısır valisi yaptı¹²⁶¹. Yunus Paşa, uygunsuz sözleri ve davranışları sebebiyle 13 Eylül 1517’de öldürüldü¹²⁶². Tumanbay’la birlikte hareket eden Memlûk ümerâsından bazıları cezalandırıldı. Fakat çoğu affedilerek muhtelif vazifelere getirildiler. Nitekim Haleb nâibi Hayır Bey’e Mısır vâililiği verildiği gibi Canberdi el-Gazalî’ye de Şâm vâililiği verildi¹²⁶³. Fakat Memlûk Devleti’ni ihya etmek isteyen Canberdi’nin isyânından sonra Memlûk ümerâsına karşı beslenen bu güven sarsılmıştır¹²⁶⁴.

Yavuz Sultan Selim çıktığı Suriye ve Mısır seferinden 25 Temmuz 1518 tarihinde İstanbul’a döndü¹²⁶⁵.

Merc-i Dâbık ve er-Reydâniyye Savaşları ile Çukurova da dâhil olmak üzere bütün Suriye, Mısır ve Hicaz Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştı.

Bütün bunlarla beraber Çukurova Bölgesi’nde Memlûk hâkimiyetinin kesin olarak ne zaman sona erdiği ve hangi tarihte Osmanlı hâkimiyetinin başladığına dair elimizde net ve ayrıntılı bir bilgi yoktur. Ancak kaynakların verdiği bilgiler ölçüsünde kısaca şu bilgiyi verebiliriz.

1482 yılında Memlûk-Osmanlı muharebesi esnasında yakalanarak esir edilen Ömer Bey’in yerine Halil Bey’in geçmiş olduğu tahmin edilebilir. İbn Kemâlpaşazâde Ramazanoğlu Halil Bey’in 1510’da Sultan Selim’in itaatine

¹²⁶¹ İbn İyâs, *Bedâ’i‘ ez-Zuhûr*, C. V, s. 202; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 299; İbn Zünbül, *Âhîret el-Memâlik*, s. 261; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 228; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 83-84; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, C. IV, s. 335-337; Münecimbaşı, *Sahâifü’l-Ahbâr*, s. 493; Celâl-Zâde Mustafa, *Selîmnâme*, s. 437; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 111.

¹²⁶² Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 84; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, C. IV, s. 338; Münecimbaşı, *Sahâifü’l-Ahbâr*, s. 494-495; Celâl-Zâde Mustafa, *Selîmnâme*, s. 437; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 111.

¹²⁶³ İbn Sîbât, *Sıdk el-Ahbâr*, C. II, s. 939; İbn Tûlûn, *İ’lâm el-Verâ*, s. 219, 223-224; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 86; Hoca Sadedin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, C. IV, s. 344; Münecimbaşı, *Sahâifü’l-Ahbâr*, s. 496; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 115; Altundağ, “Selim I”, *İA*, s. 430.

¹²⁶⁴ İbn Tûlûn, *İ’lâm el-Verâ*, s. 231-236; İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 302; Tekindağ, “Memlûk Sultanlığına Toplu Bir Bakış”, s. 37.

¹²⁶⁵ İbn Ecâ, *Rihlet el-Emir Yeşbek*, s. 301; Solak-zâde, *Solak-zâde Tarihi*, C. II, s. 86; Emecan, *Yavuz Sultan Selim*, s. 321.

girdiğini ancak beyliğin başına geçmesinden birkaç ay sonra öldüğünü kaydeder¹²⁶⁶. Halil Bey'den sonra yerine kardeşi Mahmud Bey Ramazanoğulları Beyi oldu¹²⁶⁷. Mahmud Bey, 1514 yılının Haziran ayında azledilerek yerine amcasının oğlu Selim Bey tayin edildi¹²⁶⁸. Bu yüzden Mahmud Bey 1515 yılının sonlarında İstanbul'a giderek Sultan Selim'e itaatini arz etti. Yavuz Sultan Selim, Mahmud Bey'e 1515 yılının Eylül ayında 200.000 akçelik bir dirlik verdi¹²⁶⁹. Haydar Çelebi'nin kaydına göre Mahmud Bey, Memlûkler üzerine yapılacak sefer sırasında padişaha tâbi olacaktı¹²⁷⁰. Müneccimbaşı daha Merc-i Dâbık savaşından önce Malatya, Dârende, Divriği, Ayntâb, Antakya, Sis, Adana ve Tarsus gibi otuz kalenin fethedilmiş olduğunu kaydeder¹²⁷¹.

Yavuz Sultan Selim, Merc-i Dâbık Savaşı'ndan sonra kurulan divanda 31 Ağustos 1516'da Mahmud Bey'e Adana sancakbeyliğini verdi¹²⁷². Haleb civarındaki Türkmen ve Kürt beylerine de kendi yerlerini ihsan etti¹²⁷³. er-Reydâniyye Savaşı'ndan önce kurulan divanda (6 Ağustos 1516) Şahsuvaroğlu Ali Bey'e iki bin filori verilirken Ramazanoğlu Mahmud Bey'e bin filori ihsan edilmişti¹²⁷⁴. Ancak Mahmud Bey, daha önce de bahsettiğimiz gibi er-Reydâniyye Savaşı sırasında öldürüldü¹²⁷⁵. Haydar Çelebi Ruznâmesi'nde Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirdikten sonra bir divanda Sis sancağını Yeniçeri kethüdası Kara Mustafa'ya verdiği kayıtlıdır (9 Nisan 1517)¹²⁷⁶. Ancak Sultan Selim, Mahmud Bey'in vefatından sonra Ramazanlı Beyliği'ne onun beş oğlundan en büyüğü olan Kubâd Bey'i

¹²⁶⁶ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 268-272.

¹²⁶⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 193; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri* s. 177.

¹²⁶⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, C. IV, s. 378; Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 70; Sümer, "Çukurova", s. 55.

¹²⁶⁹ Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 163-164; Sümer, "Çukurova", s. 55-56; Sümer, "Ramazan-oğulları", *İA*, s. 618.

¹²⁷⁰ Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 163.

¹²⁷¹ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 481.

¹²⁷² Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 189; Sümer, "Çukurova", s. 56.

¹²⁷³ Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 189.

¹²⁷⁴ Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 193.

¹²⁷⁵ Mütevellî, *el-Feth el-Osmânî*, s. 70; Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 106; Sümer, "Çukurova", s. 56; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri* s. 177.

¹²⁷⁶ Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 109.

getirdi.¹²⁷⁷ Kubâd Bey'in 1520 yılında Adana'dan Rumeli'ye gönderilmesinden sonra yerine kardeşi Pir Mehmed Paşa tayin edildi. O da 1586'da ölünceye kadar -ki öldüğünde 90 yaşındaydı- bu görevde kaldı. En son Ramazanlı Beyi olan Pir Mansûr Bey'in 1608'de beylikten çekilmesiyle Ramazanoğulları, Osmanlı Devleti'ne ilhak edildi. 1608 yılında Adana, Haleb'e; Sis ve Tarsus da Kıbrıs Beylerbeyliği'ne bağlandı. Daha sonra Adana aynı addaki beylerbeyliğinin merkezi oldu.

¹²⁷⁷ Mütevellî, **el-Feth el-Osmânî**, s. 70; Sümer, "Çukurova", s. 56; Sümer, "Ramazan-oğulları", **İA**, s. 618.

SONUÇ

Çukurova tarih boyunca pek çok kavmin istilasına uğramış, uğruna pek çok mücadele verilmiştir. Kara, deniz ve ırmaklar üzerinden sağladığı ulaşım, Anadolu ve Suriye ile Doğu Akdeniz arasındaki köprü konumu, tarıma elverişli geniş ve verimli toprakları, akarsularının bolluğu, tabii kaynaklarının zenginliği, ılıman iklimi ve her yönden korunaklı kapalı bir havza olması gibi kendine has özelliklerinden dolayı ilk çağlardan günümüze kadar cazip bir yerleşim yeri olmayı sürdürme gelmiştir.

Bölge Ortaçağlarda İslam-Bizans, Memlûk-Ermeni ve son olarak da Memlûk-Osmanlı çatışmasının yaşandığı bir yerdir. Tabîi hudutlarla çok iyi korunmuştur. Kendi içinde, farklı özelliklerine rağmen, tam bir bütünlük arzeder. Bir taraftan deniz ve diğer taraftan yüksek ve sarp dağlarla korunmaktadır. Bölgeyi ele geçiren kuvvet gerek Suriye gerekse de Anadolu'da hâkim olmak için önemli bir avantaj elde ediyordu. Bunun yanında deniz kıyısında bulunan bu bölge barındırdığı limanlarla da bölgenin uluslararası ticarete önemli rol oynamasını sağlamıştır. Nitekim 1260'lı yıllarda Sultan Baybars ile başlayan Çukurova seferlerinden Memlûkler pek çok fayda sağlamışlardır. Bu meyanda Mısır'da bulunmayan ve donanmaları için muhtaç oldukları ahşap ve demir ihtiyacını karşılamak, devletin insan gücünü sağlayan beyaz köle sevkiyatının yapıldığı yolları emniyet altında tutmak, bölgeye yapılan seferlerle ganimet ve esir elde etmek gibi maddi çıkarların yanında siyasî olarak da Çukurova'da bulunan Ermenilerin, Haçlılar ve İlhanlılarla sürekli ve her fırsatta iş birliği halinde olması, bunların Memlûk topraklarını tehdit ve yağmasının Memlûklerin kuzey sınırını savunmasız bırakması belli başlı sebeplerdendi.

Çukurova bulundurduğu dar geçitleri, limanları ve sarp kaleleri sebebi ile ele geçirilmesi zor bir yerdi. Memlûkler bu bölgeyi ele geçirmek için akıllı ve istikrarlı bir politika izlemişlerdi. Evvela, Küçük Ermenistan Krallığı'nın her daim dirsek temasında olduğu Suriye sahillerinde bulunan Haçlı devletçikleri ve şehirleri Sultan Baybars'dan itibaren halefleri tarafından bir bir ele geçirilerek Suriye sahilleri bu Haçlı kalıntılarından temizlenmiş oldu. Böylece

Çukurova'ya uzanan yollar açılmış ve Ermeniler Haçlı desteğinden mahrum kalarak yalnızlaştırılmışlardı. Bundan sonra bölge üzerine sıklıkla seferlere çıkıldı. Bu seferlerde özellikle bölgeye yakınlığı sebebiyle Haleb nâibleri önemli rol aldılar. Bu seferler kale kazanmanın yanında Ermenileri iktisadî yönden zor duruma düşürmek amacına da hizmet ediyordu. Böylelikle iktisadi buhran yaşayan Ermeniler, Memlûklerden barış talep etmek zorunda kalıyor ve ağır vergiler altında eziliyorlardı. Ermenileri iktisadî yönden zayıflatan Memlûkler, düzenledikleri seferlerle Ayas, Adana, Tarsus, Misis gibi ele geçirilmesi zor kaleleri bir bir ele geçirdiler. 1375 yılında yapılan nihaî seferle Ermenilerin başkenti Sis (Kozan) de ele geçirilerek bölge tamamen Memlûk hâkimiyeti altına alınmış oldu.

Çukurova, Memlûkler ile Türkmenlerin müşterek faaliyetleri neticesinde fethedildi. Buradaki şehirler Türkmenler tarafından iskân edildiği gibi birçok yerler de doğrudan Türkmen beyleri tarafından idâre edilmeye başlandı. Türkmenler burada küçük devletler kurdular. Esasen Türkmenler Baybars zamanından beri Memlûklerin Çukurova üzerine düzenledikleri bütün seferlere katılmışlardı. Çukurova'daki Ermeni Krallığı'nın ortadan kaldırılmasından sonra Adana, Misis ve zaman zaman Tarsus gibi şehirlerle Ayas ve Sis civarında hâkimiyet kuran Üç Oklu Ramazanoğulları, Çukurova'da yerleşik olan Kuştemürlü, Kosunlu, Kara-İsalu, Varsaklu, Turgutlu, Özeroğlu, Burnasoğlu gibi Üç Ok Türkmenlerini etrafında toplamak sureti ile bu bölgede büyük bir nüfûza sahip olmuş idi. Suriye'nin belli başlı ticaret ve hac yollarına hâkim noktalarında kurulan bu beyliğin, Memlûk Devleti için ne derece önemli olduğunu fark eden sultanlar, bunların beylerine teşrif (emaret tevcihi) vererek onları kendilerine bağlamışlardı.

Çukurova'ya mücavir, Memlûklerin kuzey sınırında bulunan diğer önemli bir beylik de Memlûklere tâbi olan Boz Oklu Dulkadiroğulları idi. Memlûklerin yardımcı kuvvetlerini teşkil eden bu Türkmenler, Suriye nâiblerinin hemen her yıl kuzeye doğru yaptıkları seferlere katılarak sonunda 1298 yılında Küçük Ermenistan Krallığı hâkimiyetinde bulunan Maraş'ı ele geçirdiler. Bu tarihten itibaren Maraş ve civarı Memlûklerin Haleb nâiblerine tâbi olan Türkmen beyleri tarafından idâre edilmeye başlandı. Haleb'den

başlayarak Amanosların doğusundan Elbistan'a kadar uzanan bölgeye yerleşen bu Türkmenler Oğuzların Boz Ok koluna mensuptu. Dulkadirli halkını teşkil eden bu cemaatler çoğunlukla Bayat, Avşar ve Beydilli boylarından idiler.

Memlûklerin Çukurova'yı fethi önemli olmakla birlikte burada bir yüzyılı aşkın süre nasıl güçlü bir hâkimiyet kurmuş oldukları meselesi daha da önemlidir. Nitekim bölgenin geçiş güzergâhında olması, dar ve engebeli yollar ve sık ormanlıklarla dolu olması bölge üzerindeki hâkimiyeti güçleştirirken bunun yanında Türkmenlerin isyanları da durumu zora sokuyordu.

Bunun için Memlûkler bölgeyi fethettikten sonra evvela burada idârî düzenleme yaptılar. Ayas, Tarsus ve Sis olmak üzere üç nâiblik tesis ettiler. Bu üç nâibliğe doğrudan Kahire'den nâib atadılar. Böylelikle bölgeye sağlam adamlarını yerleştirerek bölge istihbaratı hakkında güvenilir bilgiler elde ettiler. Memlûk Devleti, kendine her fırsatta başkaldıran Türkmenleri kontrolleri altında tutabilmek için burayla olan ilişkilerini çok iyi düzenlemek durumunda idi. Bu sebeple bu bölge üzerinde ihtimamla durulmuş ve ciddi bir siyaset uygulanmıştır. Çerkes Memlûklerinin ilk hükümdarı Sultan Berkûk, bölge üzerine esaslı bir politika takip etti. Türkmenler arasında tefrika çıkararak onları itaati altında tutmaya çalıştı. Bunun yanında bölgedeki kaleleri tahkim etti. Kendisinden sonra gelen sultanlar zamanında Türkmenler üzerine tedib seferleri düzenlenmeye devam edildi. Özellikle Şeyh el-Mahmudî zamanında düzenlenen seferlerle asi Türkmenlere boyun eğdirildi.

Bölgede Ramazanoğullarının zayıflaması, Karaman Beyliği üzerinde kurulan hâkimiyet ve kuvvetli Memlûk sultanlarının tahta çıkmasıyla Sultan Şeyh el-Mahmûdî'den sonra gelen Sultan Baybars ve Çakmak zamanında da Memlûklerin Çukurova'daki güçlü hâkimiyetleri devam etmişti. Öyle ki sadece Ramazanoğulları değil Özeroğlu ve Sakalsızoğulları gibi birçok Varsak Beyi de Mısır'a gelerek itaatlerini arz etmişlerdi.

Memlûklerin Çukurova'daki hâkimiyetleri Osmanlıların güçlenerek bölgeye göz dikmelerine kadar uzun yıllar devam etmiştir. Osmanlılar 1453 yılında İstanbul'u, 1461 yılında Trabzon'u fethederek oldukça güçlendikten sonra Çukurova üzerinde söz sahibi olmak ve bu sebeple de Karamanoğulları

ve bölgedeki Varsaklar, Ramazanlılar gibi Türkmenler üzerinde nüfûz kurmak istiyorlardı. Aynı şekilde doğudan yükselen Uzun Hasan Bey yönetimindeki Ak Koyunlu Devleti de bu bölgede söz sahibi olmak istiyordu. Bu devletlerin yanında her fırsatta başta Tarsus olmak üzere Çukurova'ya saldırılarda bulunan Lârende, Konya merkezli Karamanoğulları da Memlûk Sultanlarının başını ağrıtan diğer bir mesele idi. Bundan böyle Memlûkler sadece bölgedeki Türkmenleri kontrol altında tutmak değil, aynı zamanda devrin bu güçlü devletleriyle de başa çıkmak zorunda idiler.

Sultan Kayıtbay döneminde üç büyük güç Memlûkler, Osmanlılar ve Ak Koyunlu Devletleri'nin Çukurova üzerinde çıkarları çatışıyordu. Ak Koyunlu Devleti'nin, 1473 yılında Osmanlı Sultanı II. Mehmed tarafından yenilgiye uğratılması bu devleti tehdit unsuru olmaktan çıkardı. Böylece Memlûklerin kuzey sınırında çekişen iki güç kalmıştı: Memlûkler ve Osmanlılar. Uçta kurulan Türkmen Beylikleri Karamanoğulları, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları Beyliklerinden sadece Ramazanoğulları bu dönemde Memlûk sultanlarına itaat içindeydiler. Diğer ikisi ise duruma göre tavırlarını değiştiriyor ve genellikle Memlûklere başkaldırıyorlardı.

Karamanoğulları Beyliği, uzun uğraşlardan sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi. Böylece Osmanlılar güneydoğuda Memlûkler ile sınırdış oldu. O dönemde Gülek Geçidi ile belirlenen sınır Toroslar boyunca uzanıyordu. Karamanili'ni 1483'de bir eyalet haline getiren Osmanlılar, Çukurova'da sâkin Üç Oklar ile yeni münâsebetler kurarak bölgenin mukadderatı ile ilgilenmeye başladılar. Bu durum Memlûkleri bölgede zor duruma düşürdü.

Dulkadiroğulları'nın hâkimiyetindeki Elbistan, sınır bölgesinde kilit bir konumdaydı. Hem Osmanlılar hem de Memlûkler evlilik bağı kurarak ve taht üzerinde hak iddia edenlere destek vererek bu beylik üzerinde kendi hâkimiyetlerini sağlamaya çalıştılar.

Memlûklerin Dulkadir Beyliği üzerinde kurdukları hâkimiyet beyliğinin son beyi Alâüddevle Bey zamanında değişti. Osmanlılar ve Memlûkler arasında ikiye bölünmüş bir politika takip eden Alâüddevle Bey, kızı Ayşe Hatun ve Osmanlı

sultanı II. Bâyezid'den olma torunu Yavuz Sultan Selim tarafından devrildiği 1515 yılına kadar tahtta kalacaktı.

Memlûkler ile Osmanlılar arasında Çukurova bölgesi üzerinde devam eden nüfûz mücadelesi Osmanlılar için yeni topraklar kazanarak genişlemek amacına matuf iken Memlûkler için hayatta kalma mücadelesi idi. Memlûklerin kuzey sınırında ve Çukurova'daki toprak kaybı, Suriye ve Mısır yollarını Osmanlılar'a açan önemli bir olaydı. Çünkü Suriye, Kahire'nin ayakta kalması için elde tutulması gereken en önemli geçit idi. İşte bu sebeplerle Osmanlıların tüm güçleriyle yüklenmelerine karşın Memlûk sultanı Kayıtbay kanının son damlasına kadar bu bölgeyi koruması gerektiğini çok iyi biliyor ve gittikçe kan kaybeden Memlûk halkına ve ekonomisine yeni külfetler getiren vergileri güçlü bir ordu için peşi sıra yürürlüğe koyuyordu. Fâtih'in ölümü üzerine oğlu II. Bâyezid'in tahta çıkışıyla (1481-1512) birlikte Osmanlı-Memlûk münâsebetleri bir kıvılcımla ateş alacak derecede patlamaya hazır bir hale gelmişti. Her bir sebep bu savaşı körüklüyordu. Memlûkler II. Bâyezid'in rakibi Cem'e arka çıkmakla durumu daha da gerdiler.

Osmanlılar'ın Toroslara dayanması, buradaki Üç Oklu Türkmenler ile yakınlık kurması ve zaman zaman bazı kaleleri ele geçirmesi bundan sonra iki ülke arasında Çukurova üzerindeki nüfûz mücadelesinin kızışmasına ve 1485'te başlayıp, 1490'da sona eren savaşılar sebep oldu. Bu sıcak çatışmalarda Osmanlı kuvvetlerinin Memlûklere yenilmesine rağmen, Çukurova'da Osmanlı hâkimiyetinin başlaması da yine bu sırada olmuştu. Uzun müzakerelerin ardından iki taraf arasında, 1491 yılında sulh antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Gülek Kalesi sınır olmak üzere Adana ve Tarsus'un Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına dâhil edilmek şartıyla Memlûklere bırakılması kararlaştırıldı. Adana ve Tarsus tekrar Memlûklerin eline geçti. Osmanlılar Çukurova'dan çekilmiş ve burayı Memlûklere bırakmış oldular. Böylece uzun zamandır iki devlet arasında Çukurova üzerinde devam eden mücadele geçici bir süre için sonlanmış oldu. Beş yıllık çatışma neticesinde, Memlûkler önceden olduğu gibi Çukurova'daki durumlarını korumuş oldular.

1491 yılında imzalanan Memlûk-Osmanlı barışından sonra, II. Bâyezid'in saltanatının sonuna kadar, Memlûk-Osmanlı münâsebetleri sulh içinde devam etti.

XVI. yüzyılın başında Osmanlı Devleti Anadolu'da Türk siyasî birliğini tesis etmiş, Balkanlardaki hâkimiyetini pekiştirmiş, Avrupa ortalarına kadar ulaşmış ve devrinin en güçlü devleti haline gelmişti. 1512 yılında tahta çıkan Yavuz Sultan Selim gözünü doğuya çevirdi ve önce doğu seferine çıktı. İlk olarak Ak Koyunlu Devleti'ni ortadan kaldırarak Azerbaycan, Irak ve İran'da hâkim olan Safevî Devleti'ne karşı 23 Ağustos 1514'de Çaldıran'da kesin bir zafer kazandı. Ardından Osmanlılar'a karşı öteden beri ikiye bölünmüş bir siyaset takip eden Dulkadir Beyi Alâüddevle Bey'i 12 Haziran 1515'de mağlub etti. Böylece Dulkadiroğulları üzerindeki Memlûk nüfûzu sona erdi.

Yavuz Sultan Selim Merc-i Dâbık (1516) ve er-Reydâniyye (1517) Savaşları ile 1250 senesinden beri devam eden Memlûk Sultanlığı'na son verdi. Suriye ve Mısır'da bundan böyle Osmanlı hâkimiyeti başladı. Bu meyanda Çukurova bölgesi de tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçmiş oldu.

KAYNAKÇA

Âbidin, Âdile, “Aynî'nin Ikdu'l-Cumân fî Tarih-i Ehli'z-Zaman Adlı Tarihinde Osmanlılar'a ait Verilen Malumâtın Tedkiki”, **Tarih Semineri Dergisi**, S. II, İstanbul, 1938.

Aka, İsmail, **Timur ve Devleti**, Ankara, 1991.

-----, “Timurlular”, **Türkler**, Editörler: H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Ankara, 2002, s.517-533.

Akgündüz, A.-Kaşıkçı, O., **Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf**, İstanbul, 1993.

Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi (1220-1272)**, Türkçe çev. H.D. Andreasyan, TTK, basılmamış tercüme, İstanbul, 1951.

Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, **Müsâmeret el-Ahbâr ve Müsâyeret el- Ahyâr**, Terc. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000.

Aktan, Ali, “Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hanedanı”, **Belleten**, C. LIX, S. 226, Aralık, 1995, s. 605-620.

-----, “Memlûk-Haçlı Münâsebetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 106, Ankara, 1997, s. 149-178.

Aktok Kaşgarlı, Mehlika, **Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara, 1990.

Altundağ, Şinasi, “Selim I”, **İA (MEB)**, C. X, , İstanbul, 1967, s. 423-434.

Amitai-Preiss, Reuven, **Mongols and Mamluks The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281**, Cambridge, 1996.

Andreasyan, H. D., “XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronoloji ve Kolofonlar”, İÜEF., **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 3, Ekim, 1972.

Anonim, **Tarih el-Melik el-Eşref Kayıtbay**, Tah. Ömer Abdusselâm Tedmûrî, Selâhaddin Eyyûbî'den (554) Kayıtbay Zamanına Kadar (877), Lübnan, 2003.

Arıkan, Muzaffer, “Türk-İspanyol Münâsebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. II, S. 2-3, Ankara, 1964, s. 251-275.

Aslantaş, Yüksel, “Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri”, **Belleten**, S. 250, C. LXVII, Aralık, 2003.

Âşıkpaşazâde, **Osmanoğulları'nın Tarihi, Tevârih-i Âl-i Osmân**, Haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul, 2007.

‘Âşûr, S. Abdulfettah, **el-Asr el-Memâlik fî Mısır ve el-Şâm**, Kahire, 1965.

-----, A. er-Râfi’î, **Mısır fî el-‘Usûr el-Vustâ, min el-Fütûh el-Arabî Hattâ el-Gazv el-Osmânî**, Kahire, 1970.

-----, **Mısır ve eş-Şâm fî Asr el-Eyyûbiyyîn ve el-Memâlik**, Beyrut-Lübnan, tarihsiz.

Atsız, **Âşıkpaşaoğlu Tarihi**, MEB yay., İstanbul, 1992.

Ayalon, David, "The Circassians in the Mamluk Kingdom", **Journal of the American Oriental Society**, V. 69, 1949.

Aykut, A. Sait, "İbn Battûta", **DİA**, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 361-368.

Azimî, **Azimî Tarihi, Selçuklular İle İlgili Bölümler**, neşr. ve yay. Ali Sevim, Ankara, 1988.

Babinger, Franz, **Fâtih Sultan Mehmed ve Zamanı**, Çev. Dost Körpe, İstanbul, 2003.

-----, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, 1982.

Barkan, Ö. Lütfi, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, İstanbul, 1943.

Baybars el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr Tarih ed-Devlet el-Eyyûbiyye ve Devlet el- Memâlik el-Bahriyye Hattâ sene 702 el-Hicriyye**, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1993.

-----, **Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî Devlet et-Türkiyye, Tarih Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetre min 648-711 h.**, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1987.

-----, **Zübdet el-Fikre fî Tarih el-Hicre**, Tah. Zübeyde Muhammed Ata, c. IX, yer yok, 2001.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", **Belleten**, C. XXI/82, Ankara, 1998, s. 261-269.

Baykara, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş**, Türk Devri İdari Taksimatı, Ankara, 1988.

-----, "Doğu Anadolu= Türkmenia", **Atsız Armağanı**, İstanbul, 1976.

Baysun, M. Cavit, "Cem", **İA (MEB)**, C. III, İstanbul 1979, s. 69-81.

Bilgili, Ali Sinan, **Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı**, Ankara, 2001.

Boase, T.S.R., "The History of the Kingdom", **The Cilician Kingdom of Armenia**, Ed. T.S.R. Boase, Edinburg-London 1978.

Brockelman, C., **İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi**, terc. Neşet Çağatay, Ankara, 1954.

-----, "Makrîzî", **İA (MEB)**, İstanbul, 1993, s. 206-220.

Broudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul, 1989.

Broquière, De La Bertrandon, **Denizaşırı Seyahati**, sunuş: Semavi Eyice, Fransızca'dan çev. İlhan Arda, İstanbul, 2000.

Browne, Edward G, **A Literary History of Persia, Volume III The Tartar Dominion (1265- 1502)**, 1997.

Cahen, Claude, **Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi**, Türkçeye çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, 1988.

-----, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, çev. Yıldız Moran, İstanbul, 1979.

-----, “The Turks in Iran and Anatolia Before The Mongol Invasion, A History of The Crusades, 1189-1311”, ed. M. Setton-Robert Lee Wolf-Harry W. Harard, University of Pennsylvania Pres, Philadelphia, 1955.

Celâl-Zâde Mustafa, **Selimnâme**, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara, 1990.

Chahin, M., **The Kingdom of Armenia**, London-New York-Sydney, 1987.

Commena, Anna, **Alexiad**, İngilizce çev. Elizabeth A. S. Dawas, London, 1967, Türkçe çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996.

Cramer, J. A., **A Geographical and Historical Description of Asia Minor**, Amsterdam, 1971.

Çetin, Altan, **Memlûk Devleti’nin Kuzey Sınırı**, Ankara, 2009.

-----, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, İstanbul, 2007.

Çuhadar, Mustafa, “İbn-i Tagrıbirdî’nin Hayatı ve Eserleri”, **Erciyes Ün. SBE. Dergisi**, S. III, Kayseri, 1989.

Darkot, B., “Tarsus”, **İA (MEB)**, C. XII/I, İstanbul, 1993, s. 18-24.

Demirkent, Işın, **Haçlı Seferleri**, İstanbul, 1997.

-----, **Urfa Haçlı Kontluğu (1118-1146)**, Ankara, 1987.

-----, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, TD, S. 35, İstanbul, 1994.

Duhman, Muhammed Ahmed, **el-İrak beyne el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn el-Etrâk ma’a Rihlet el-Emir Yeşbek min Mehdi ed-Devâdâr İbn Ecâ**, Dımaşk, 1986.

Ebû Bekr-i Tihârî, **Kitâb-ı Diyârbekriyye**, C. II, Yay. Necati Lugal-Faruk Sümer, Giriş ve Notlar: Faruk Sümer, Ankara, 1993, Türkçe çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2001.

Ebû'l- Fidâ, el-Melik el-Müeyyed, **Tarih Ebî Fidâ, el-Musemma el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer**, C. II, Tah. Mahmud Deyyûb, Lübnan, 1997.

Edhem, H. E., “Hersek-oğlu Ahmed Paşa'nın Esâretine Dâir Kahire'de Bir Kitâbe”, **TOEM**, S. 28, İstanbul, 1330, s. 202-220.

Edwards, R.W., **The Fortifications of Armenian Cilicia**, Washington, 1987.

el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, **es-Seyf el-Mühenned fî Siret el-Melik el-Mü'eyyed “Şeyh el-Mahmûdî”**, Tahkik Fehim Muhammed Şeltut, Kahire, 1967.

-----, **er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir Tatar**, Tah. Hans Ernest, Kahire, 1962.

el- 'İbâdî, **Kıyam Devle el-Memâlik el-Ülâ fî Mısır ve eş-Şâm**, Beyrut, 1986.

el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, **Subh el- A'şâ fî Sınâat el-İnşâ**, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, XIV Cilt, Kahire, 1987.

el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, **Kitâb es-Sülûk li Ma'rifet Düvel el-Mülûk**, C. I/II, Tah. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1957; C. III-VI, Tah. Muhammed Abdulkadir Ata, Lübnan, 1997.

el-Malatî, Abdulbasit İbn Halil İbn Şâhin, **Nüzhet el-Esâtin fi men Veliye Mısır min es-Selâtin**, Tah. Muhammed Kemâleddin İzzeddin, Kahire, 1987.

en-Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdulvehhâb, **Nihâyet el-Ereb fi Fünûn el-Edeb**, C. XXX, Tah. Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet Küşlü Fevvâz, Beyrut-Lübnan, 2004; C. XXXI, Tah. Necib Mustafa Fevvâz-Hikmet Küşlü Fevvâz, Beyrut, tarihsiz; C. XXXII-XXIII, Tah. İbrahim Şemseddin, Beyrut, 2004.

el-Ömerî, İbn Fazlullah, **et-Tarif bi el-Mustalah eş-Şerîf**, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1988.

el-Şâfiî, Ebî Hamid Muhibbüddin Muhammed b. Halil el-Kudsî, **Kitab ed-Düvel el-İslâm eş-Şerife el-Behiyye ve Zikr mâ Zahara lî min Hikemillah el-Hafiyye fi Celb Tâife el-Etrak ilâ Diyar el-Mısriyye**, Tah. Subhî Lebîb-Ulrich Harman, Beyrut, 1997.

el-Yûsufî, Mûsa b. Muhammed b. Yahyâ, **Nüzhet en-Nâzır fi Siret el-Melik en-Nâsır**, Tah. Ahmed Huteyt, Beyrut, 1986.

Emecan, Feridun M., **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, 2010.

Ener, Kasım, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, İstanbul, 1964; Adana, 1993.

Erdem, İlhan, “Olcaytu Han’ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğu’ya Etkileri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XX, S. 31, Ankara, 2000.

-----, “Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı”, **OTAM**, S. IV, Ankara, 1993.

Ersan, Mehmet, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Ankara, 2007.

-----, “Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Princepsliği’nin Çukurova’da Hakimiyet Mücadelesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XII, İzmir, 1997.

-----, “Kilikya Ermeni Krallığı’nın Türkiye Selçukluları’na Tâbiyeti Meselesi”, **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999.

Erzi, Adnan Sâdık, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar”, **Belleten**, XVIII/70, Ankara, 1954.

es-Sayrâfî, **Nüzhet el-Nüfûs ve el-Ebdân fî Tevârih ez-Zeman**, C. I-III, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1971-1973.

-----, **İnbâ’ el-Hasr bi Ebnâ’ el-Asr**, Tah. Hasan el-Habeşi, Kahire, 2002.

Esterâbâdî, Aziz b. Erdeşîr-i, **Bezm u Rezm**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990.

es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, **Kitâb et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sülûk**, Tah. Necvâ Mustafa Kamil, Lebîbe İbrahim Mustafa, Mürâca’a: Said Abdülfettâh ‘Âşûr, C. I, Kahire, 2002.

-----, **ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi**, 12 Cilt, tarihsiz.

Galstyan, A. G., "Piskopos Stepanos Vekayinâmesinden Alıntı", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, Türkçe çev. İlyas Kamalov, İstanbul, 2005.

-----, "Sebastatsi Vekâyinâmesi", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 46 ve "David Bağışetsi'nin Tarihinden Pasajlar", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 183, Türkçe çev. İlyas Kamalov, İstanbul, 2005.

Genceli Kiragos, **Moğol İstilâsı Tarihi (1220-1265)**, Türkçe terc. H. D. Andreasyan, TTK, basılmamış nüsha.

-----, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar", Türkçe çev. Ed. Dulaurier, **Türkiyat Mecmuası**, II, İstanbul, 1928.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, C. I-II, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987.

Güçlü, Muhammed, "Batı Toroslarda Dağ Geçitleri, **Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan**, Tarihin İçinden, İstanbul, 2006.

Gül, Muammer, "Mısır Memlûklerinin Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S. 2, Elazığ, Temmuz, 2002.

Gündüz, Tufan, **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri**, Bilge Yay., Ankara, 1997.

-----, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, İstanbul, 2010.

“Hades”, **İA (MEB)**, C. V/I, Eskişehir, 1997, s. 42-43.

Halaçoğlu, Yusuf, “Adana Tarihçesi”, **Adana: Köprü Başı**, Haz. Erman Artun-M. Sabri Koz, YKY, İstanbul, 2000.

Halil b. Şahin ez-Zâhirî, **Zübdet Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turûk ve el-Mesâlik**, Tah. Paul Ravaisse, Paris, 1893, ikinci baskı Kahire, 1977.

Halil Edhem, “Sultan Kayıtbay Nâmına Bir Top”, **TOEM**, nr. 45, 1333.

-----, “Hersek-oğlu Ahmed Paşa’nın Esâretine Dâir Kahire’de Bir Kitabe”, **TOEM**, nr. 28, 1330, s. 200-202.

Har-El, Shai, **Struggle For Domination in The Middle East, The Ottoman-Mamluk War 1485-1491**, Leiden-New York-Koln, 1995.

Haydar Çelebi Ruznâmesi, baskıya haz. Yavuz Senemoğlu, tarihsiz.

Hetum, **Gorigos Senyörü Hetum Vekâyinâmesi**, Terc. H. D. Andreasyan, Basılmamış Tercüme, İstanbul, 1946.

Hoca Sadedin Efendi, **Tâcü’t-Tevârih**, C. III-IV, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1979.

Holt, P. M., **Early Mamluk Diplomacy (1260-1290), Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers**, Leiden-New York-Köln, 1995.

Holt, P. M., **Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakındoğu**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, 1999.

-----, "The Position and Power of the Mamluk Sultan", **BSOAS**, XXXVIII/2, 1975.

-----, "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı", terc. Samira Kortantamer, **Bellten**, C. LII, S. 202, Ankara, 1988.

Honigman, Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, terc. Fikret Işıltan, İstanbul, 1970.

Hinz, Walter, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, Ankara, 1992.

İbn Abdüzzâhir, **er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir**, Tah. Abdulaziz Huveytir, Riyad, 1976.

İbn Bahadır el-Mü'mini el-Şâfi'î, **Kitâb Mecnû fî et-Tevârih, Vekâyi' et-Türkmân**, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kütüphanesi, nr. 3057.

İbn Bibi, **el-Evâmirü'l- 'Alâiyye fi'l-Umûri'l- 'Alâiyye**, (Tıpkı basım), Haz. A. Sadık Erzi, Ankara, 1956; s. 39-40; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, **el-Evâmirü'l- 'Alâiyye fi'l-Umûri'l- 'Alâiyye (Selçuknâme)**, C. I-II, Ankara, 1998.

İbn Battuta, Ebû Abdullah Muhammed b. Tancî, **İbn Battuta Seyâhatnâmesi**, çev. İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, YKY, İstanbul, 2000

İbn el-Ci'ân, **el-Kavl el-Mustazraf fî Sefer Mevlânâ el-Melik el-Eşref ev (Rihlet Kayıtbay ilâ Bilâd eş-Şâm)**, Tah. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Lübnan, 1984.

İbn ed-Devâdârî, Ebî Bekr b. Abdullah, **Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Ğurer**, C. VII, neşr. S. A. 'Âşûr, Kahire, 1972; **Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-**

Ğurer, ed-Dürre ez-Zekiyye fî Ahbâr ed-Devle et-Türkiyye, C. VIII, Tah. Ulrich Haarmann, Kahire, 1971; **Kenz ed-Dürer ve Câmi' el-Ğurer**, C. IX, Tah. Hans Robert Roemer, Kahire, 1960.

İbn Dokmak, Sârimüddin İbrahim b. Muhammed, **el-Cevher es-Semîn fî Siyer el-Hulefâ ve el- Memlûk ve es- Selâtîn**, Tah. S. A. 'Âşûr, basım yeri ve tarihi yok.

-----, **en-Nefhat el-Mıskiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye**, min **el-Cevher es-Semîn fî Siyer el-Hulefâ ve el-Mülûk ve es-Selâtîn** (min sene 637 hattâ sene 805), Tah. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Beyrut, 1999.

-----, **Nüzhet el-Enâm fî Târih el-İslâm (628-659/1230-1261)**, Tah. Semir Tebbâre, Beyrut, 1999.

İbn Ecâ, Şemseddin Muhammed İbn Mahmûd el-Halebi, **Rihlet el-Emir Yeşbek ed-Devâdâr**, Tah. Muhammed Ahmed Duhman, Dimaşk, 1986.

İbn Fazlullah el-Ömerî, **et-Tarif bi el-Mustalah eş-Şerîf**, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1988.

İbn Habib, el-Halebî, Bedreddin Hasan b. Ömer, **Tezkiret en-Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benîh**, Tah. M. Muhammed Emin- S. A. 'Aşûr, 3 Cilt, Kahire, 1976-1986.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ahmed, **İnbâ' el-Ğumr bi Ebnâ' el-Umr**, 4 Cilt, Tah. Hasan el-Habeşi, Kahire, 1998.

-----, **ed-Dürer el-Kâmine fî A'yan el-Mi'e es-Sâmine**, Tah. Muhammed Seyyid Câd el-Hakk, 5 Cild, Kahire, 1965.

-----, **Zeyl ed-Dürer el-Kâmine fî A'yân el-Mi'e es-Sâmine**, Tah. Adnan Derviş, Kahire, 1996.

İbn Haldûn, Abdurrahman, **Kitâb el-'İber ve Divan el-Mübtedâ ve'l-Haber fî Eyyâm el-Arab ve el-Acem ve el-Berber ve men Âsarahum min Zevi es-Sultan el-Ekber**, Beyrut, 1992.

-----, **Mukaddime**, terc. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1990.

İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed, **Bedâ'i' ez- Zuhûr fî Vekâ'i' ed-Duhûr**, Tah. Muhammed Mustafa, 5 Cilt, İkinci Baskı, Kahire, 1982.

İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VII. Defter, Tenkidli Transkripsiyon Haz. Şerafeddin Turan, Ankara, 1991; VIII. Defter, Haz. Ahmet Uğur, Ankara, 1997.

İbn Sibât, Hamza İbn Ahmed, **Sıdk el-Ahbâr, Târih İbn Sıbât**, Tah. Ömer Abdusselâm Tedmurî, 2 Cilt, Lübnan, 1993.

İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, **el-A'lâk el-Hatîra fî Zikr Ümerâ eş-Şâm ve el-Cezîre**, Tah. Yahya Zekeriyya Abbâre, Dımaşk, 1991.

-----, **Târih el-Melik ez- Zâhir**, Tah. Ahmed Huteyt, Beyrut, 1983; Türkçe ter. Şerefeddin Yaltkaya, Baypars Tarihi al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarih, C. II, TTK, Ankara, 2000.

İbn eş-Şihne, Afifeddin Hüseyin İbn Muhammed İbn Muhammed, **el-Bedr ez-Zâhir fi Nusret el-Melik en-Nâsır Muhammed İbn Kayıtbay**, Tah. Ömer Abdusselâm Tedmurî, Beyrut, 1983.

İbn eş-Şihne, Muhibbüddin Muhammed İbn Muhammed, **ed-Dürr el-Muntaheb fî Tarih Memleket Haleb**, Tah. Yusuf Sarkis, Dimaşk, 1984.

İbn Tagrıbirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, **en- Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk Mısır ve el- Kâhire**, 16 Cilt, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992.

-----, **ed-Delîl eş-Şâfî alâ el-Menhel es-Sâfî**, C. I-II, Tah. Fehim Muhammed Şeltût, Kahire, 1998.

-----, **Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve eş-Şuhûr**, C. I-II, Tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Kahire, 1990.

İbnü'l-Cevzî, Sıbt, **Mir'âtü'z-Zaman**, yay. Ali Sevim, Ankara, 1968; Azimî, **Azimî Tarihi, Selçuklular İle İlgili Bölümler**, neşr. ve yay. Ali Sevim, Ankara, 1988.

İbn Tûlûn, Şemseddin Muhammed İbn Ali, **İ'lâm el-Verâ bi men Veliye Nâiben min el-Etrâk bi Dimaşk eş-Şâm el-Kübrâ**, Tah. Muhammed Ahmed Duhman, Dimaşk, 1964.

-----, **Müfâkehet el-Hillân fî Havâdis ez-Zamân**, Tah. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1962.

İbn Zünbül, **Ahret el-Memâlik ev Vâkıât es-Sultan el-Gavrî mea Selim el-Osmânî**, Tah. Abdülmenam Âmir, Kahire, 1998.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. I 1300-1600, İstanbul, 2000.

Irwin, Robert, **The Middle East in the Middle Ages, The Early Mamluk Sultanate 1250-1382**, Great Britain, 1986.

Kafesoğlu, İbrahim, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021)",
60. Doğum Yılı Münâsebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul, 1953.

-----, "İlk Türk-İslâm Siyasî Teşekkülleri", Türk Dünyası El Kitabı,
 C. I, Ankara, 1992.

-----, "İbn Battûta", **İA** (MEB), C. V/II, İstanbul, 1993, s. 708-711.

Kanat, Cüneyt, "Memlûkler ve Çukurova", **Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı**, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Erman Artun- M. Sabri Koz, YKY, İstanbul, 2000, S. 93-107.

-----, "Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", **III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu), Bildiriler**, Adana, 1999, s. 423-434.

-----, "Ortadoğu'da Hâkimiyet Mücadelesi (1382-1447) Memlûk-Timur Münasebetleri", **Türkler**, C. V, Ankara, 2002, s. 134-241.

-----, Memlûk-Timurlu Münâsebetleri (1382-1447), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996.

-----, "Bahrî Memlûkler Zamanında Hüküm Süren Çerkes Asıllı Bir Sultan: Baybars el-Çaşnigîr, 1309-1310", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XIII, İzmir, 1998, s. 97-119.

-----, "Çaldıran Savaşı Esnasındaki Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Memlûk Devleti'nin Tutumu", **Ege Ün. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S. IV, İzmir, 2000.

-----, "Memlûk Sultanı el-Melik ez-Zâhir Seyfeddîn Çakmak'ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444), **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999, s. 393-406.

-----, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münâsebetleri (1260-1277), **TİD**, C. XVI, İzmir, 2001, s. 31-45.

Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", **DİA**, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 514-531.

Kartekin, Enver, **Ramazanoğulları Beyliği Tarihi**, İstanbul, 1979.

-----, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, İstanbul, 1961.

Kellner-Heinkele, Barbara, "Memlûk Döneminde Bilâd eş-Şâm ve Türkmenler", terc. A. Demir, **Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman Armağanı**, Ankara, 2003, s. 280-291.

Khowaiter, Abdulaziz, **Baibars the First: His Endeavours and Achievements**, London, 1978.

Kinnamos, Ioannes, **Historia**, Fransızca çev. J. Rosenblum, Paris, 1972, Türkçe çev. Işın Demirkent, Ankara, 2001.

Koçak, İnci, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1986.

Koca, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, TTK, Ankara, 1990.

-----, "Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile Melik Alâeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi", **Belleten**, S. 211, Ankara, 1991.

Kommena, Anna, **Alexiad (Malazgirt Sonrası)**, çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996.

Kaşgarlı, Mehlika Aktok, "Kilikya Ermeni Baronluğu'nun Tarihini Belgelerle İspatlanması", **XI. TTK Kongresi**, Ankara 5-9 Eylül 1990, V, Ankara, 1994.

Kopruman, Kâzım Yaşar, el-Aynî'nin Ikdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar, **Ankara Ün., DTCF, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1971.

-----, **Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan el- Melik el-Mü'eyyed Şeyh el- Mahmudî Devri (1412-1421)**, Ankara, 1989.

-----, "Ikdu'l-Cumân'da Karaman-oğullarına Dâir Kayıtlar", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999 s. 43-54.

-----, "Karamanoğulları", **Tarihte Türk Devletleri**, Ankara, 1987, s. 507-511; **Makaleler**, yayına haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 49-54.

-----, "Mısır Türk Sultanlığı", **Tarihte Türk Devletleri**, II, Ankara, 1987, s. 443-448; **Makaleler**, yayına haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 55-61.

-----, Mısır Memlûkleri (1250-1517), **Türkler**, C. V, Ankara, 2002, s. 99-126; **Makaleler**, yayına haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 81-159.

-----, Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri, **Türkler**, C. IX, Ankara, 2002; **Makaleler**, yayına haz. E. Semih Yalçın-A. Çetin, Ankara, 2005, s. 161-204.

Köprülü, M. Fuad, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara, 1991.

----- “Aşıkpaşazâde”, **İA** (MEB), C. I, İstanbul, 1979, s. 706-709.

Kratchkowsky, Ign., “Nüveyrî”, **İA**, C. IX, İstanbul, 1993, s. 374-375.

Kum, N., “İslam ve Osmanlı Türkleri Döneminde Misis: Anıtlar, Kitabeler”, **Anadolu Araştırmaları I**, İstanbul, 1955.

Lambart, Maurice, **İslam'ın Altın Çağı**, çev. Nezih Uzel, Pınar yay., İstanbul, 2002.

Lane-Poole, Stanley, **A History of Egypt in the Middle Ages**, New York, 1969.

Langlois, Viktor, **Eski Kilikya**, çev. Rahmi Balaban, Mersin, 1947.

Le Strange, Guy, **The Lands of the Eastern Caliphate, Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem Conquest to the time of Timur**, Cambridge, 1930.

Levanoni, Amalia, **A Turning Point in Mamluk History, The Third Reign of al-Nasir Muhammed Ibn Qalawun (1310-1341)**, Leiden-New York-Köln, 1995.

Little, Donald P., “Historiography of the Ayyûbid and Mamlûk Epochs, **The Cambridge History of Egypt**, V. I, Ed. Carl F. Petry, U.K., 1998.

Margoliouth, D. S., “Baybars al-mansûrî”, **İA** (MEB), C. II, İstanbul, 1993, s. 363-364.

Mazzaoui, Michel M., **The Origins of The Safawids**, Wiesbaden, 1972.

Merçil, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1993.

Mes'udî, **Mürûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)**, Arapça çev. ve notlar: Dr. Ahsen Batur, İstanbul, 2004.

Metz, A., “Ortazaman Türk-İslam Dünyasında Deniz Nakliyatı”, **Ülkü Dergisi**, C. 11, 1938.

Mordtmann, J. H., “Dulkadırlılar”, **İA** (MEB), C. III, İstanbul, 1977, s. 654-662.

Muhyiddin b. Abdî'z-Zâhir, **Teşrîf el-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr**, nşr. Murad Kamil, Kahire 1961

Müneccimbaşı Ahmed Dede, **Sahâifü'l- Ahbâr fî Vekâyi'i'l- A'sâr**, C. I-II, çev. İsmail Erünsal, basım yeri ve tarihi yok.

Mütevellî, Ahmed Fuad, **el-Feth el-Osmânî li's-Şâm ve Mısır ve Mukaddemâtih min Vâki el-Vesâik ve el-Masâdir et-Türkiyye ve el-Arabiyye el-Muâsıra leh**, Kahire, 1976.

Müverrih Vardan, “Türk Fütuhât Tarihi”, çev. H. Andreasyan, **Tarih Seminerleri Dergisi**, İstanbul, 1937.

Nersesian, Sirarpie der, **The Armenians**, London, 1969.

Neşrî, Mehmed, **Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi**, C. I-II, Yay. Faik Reşit Unat-M. Altay Köymen, Ankara, 1987.

Niketas, **Historia**, Türkçe çev. Fikret Işıltan, Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Ankara, 1995.

Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, Çev. Necati Lugal, Ankara, 1987.

Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 2008.

Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1981.

Özbek, Süleyman, “Moğol İstilasının Durak Noktası Ayn-Calut Savaşı ve Sonuçları”, **Askeri Tarih Bülteni**, C. XVI, S. 31, Ankara, 1991, s.11-21.

-----, “el-Melikü’z-Zahir Rüknu’d-Din Baybars Zamanı Memlûk Devletinin Dini Siyaseti”, **Ege Ün. Edebiyat Fak. Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. IX, İzmir, 1994.

Özmen, Özlem, “Adana’nın Tarihsel Yapı Dokusu”, **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı**, YKY, İstanbul, 2000.

Parmaksızoğlu, İ., “Kemalpaşazâde”, **İA (MEB)**, C. VI, İstanbul, 1993, s. 561-565.

Pirenne, Henri, **Ortaçağ Kentleri**, terc. Şadan Karadeniz, İstanbul, 2000.

Popper, W., "Abu'l Mahâsin Djamal al-Dîn Yusuf b. Taghrîbirdî", **EI**, C. I, Leiden 1979, s. 138.

Ramsay, W. M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, terc. M. Pektaş, İstanbul, 1960.

-----, **Tarsus**, Terc. Levent Zoroğlu, Ankara, 2000.

Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. I-II-III, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1987.

Sahillioğlu, Halil, "Ramazanoğullarından Dâvûd Bey oğlu Mahmud Bey Vakfiyesiyle Fağfûr Paşa oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, S. X, Ankara, 1973, s. 136-161.

Said, İbrahim Hasan, **el-Bahriyye fî Asr Selâtin el-Memâlik**, Kahire, 1983.

Sanjian, Avedis K., **The Armenian Communities in Syria Under Otoman Domination**, Cambridge, 1965.

Sevgen, Nazmi, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, yay. Haz. Ş. Kaya Seferoğlu-H. Kemal Türközü, Ankara, 1982.

-----, **Anadolu Kaleleri**, C. I, Ankara, 1959.

Sevim, Ali, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara, 1983.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'atü'z-Zaman**, yay. Ali Sevim, Ankara, 1968.

Simbat, **Vekâyinâme (951-1334)**, Türkçe çev. H. D. Andreasyan, TTK basılmamış tercüme, no. 68, İstanbul, 1946.

Sobernheim, "Kayıtbay", **İA (MEB)**, C. VI, İstanbul, 1952, s. 462-464.

Surûr, Cemaleddin, **Devlet Benî Kalâvûn fî Mısır**, Kahire, tarihsiz.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, **Solak-zâde Tarihi**, C. I-II, Haz. Vahid Çabuk, Ankara, 1989.

Stewart, Angus Donal, **The Armenian Kingdom and The Mamluks War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)**, Leiden-Boston-Köln, 2001.

Spuler, Bertold, **İran Moğolları, Siyaset, İdâre ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350**, çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1987.

-----, "İlhanlılar", **İA (MEB)**, C. V/II, İstanbul, 1968, s. 967-971.

Surûr, Muhammed Cemaleddin, **Devlet Benî Kalavun fî Mısır, el-Hâlet el-Siyâsiyye ve el-İktisadiyye fî Ahdiâ bi Vech Hâs**, Kahire, tarihsiz.

Sümer, Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları**, Ankara, 1967.

-----, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türkmen Beylikleri**, TTK, Ankara, 1998.

-----, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", **Belleten**, C. LIII, S. 206, Nisan 1989.

-----, "Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. I, Ankara, 1963.

-----, "Ramazanoğulları", **İA, (MEB)**, C. IX, İstanbul, 1988, s. 612-621.

-----, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, S. XI, İstanbul.

-----, XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", **İÜİFM**, C. XI, İstanbul, 1952.

-----, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, S. I, 1969, s. 1-147.

-----, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara, 1973, s. 309-351.

Süryânî Keşiş Mikhail, **Vekâyinâme (1042-1195)**, C. II, Türkçe ter. Hrant D. Adreasyan, TTK, Basılmamış Tercüme, İstanbul, 1944.

Şâfi' İbn Ali el-Kâtib el-Mısırî, **Kitâb el-Fazl el-Me'sûr min Siret es-Sultan el-Melik el-Mansûr**, Tah. Abdüsselam Tedmurî, Beyrut, 1998.

Şeref Han, **Şerefname**, çev. M. Emin Bozarslan, Hasat Yay., İstanbul, 1971.

Şeşen, Ramazan, **Sultan Baybars ve Devri**, İstanbul, 2009.

-----, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, 1998.

-----, “İmad al-Din Al-Katib Al-İsfahanî'nin Eserlerinde Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C. III, Ankara, 1971.

Şikarî, **Karamanoğulları Tarihi**, Haz. Mesud Koman, Konya, 1946.

Taneri, Aydın, **Celâlü'd-Din Hârizmşâh ve Zamanı**, Ankara, 1977.

Tansel, Selâhattin, **Osmanlı Kaynaklarına Göre FâtihSultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri**, İstanbul, 1971.

-----, **Sultan II. Bâyezid'in Siyasi Hayatı**, İstanbul, 1966.

-----, **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, 1969.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, **Berkûk Devrinde Memlûk Sultanlığı**, İstanbul, 1961.

-----, “II. Bâyezid Devrinde Çukur-ova'da Nüfuz Mücâdelesî”, **Belleten**, C. XXXI, Ankara, 1967, s. 345, s. 345-379.

-----, “Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münâsebetleri”, **İÜEF Tarih Dergisi**, S. XXX, İstanbul, 1976, s. 73-85.

-----, “XVI. Asrın Sonunda Memlûk Ordusu”, **İÜEF Tarih Dergisi**, S. XV, İstanbul, 1960, s. 85-94.

-----, “Fatihle Çağdaş bir Memlûklu Sultanı: Aynal el-Ecrûd”, **İÜEF Tarih Dergisi**, S. 23, C. XVIII, İstanbul, 1969, s. 35-43.

-----, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", s. 49-77.

-----, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **İÜEF Tarih Dergisi**, S. XV, İstanbul, 1971, s. 1-38.

-----, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arızası", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. II/9, 1968, s. 77-80.

-----, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", **İÜEF Tarih Dergisi**, C. XIII, İstanbul, 1963, s. 43-76.

-----, "Alâüddin Keykûbad ve Halefleri Zamanında Selçuklu-Küçük Ermenistan Hududları", **İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi**, C. I, S. I, İstanbul, 1949.

-----, "Al-Malik As-Salih", **İA (MEB)**, C. 7, İstanbul, 1989.

-----, "Karamanlılar", ", **İA (MEB)**, C. VI, İstanbul, 1977.

Texier, Charles, **Küçük Asya Coğrafyası**, Tarihi ve Arkeolojisi, C. III, çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman, Sadeleştiren: Yrd. Doç. Dr. Musa Yıldız, Ankara, 2002.

Thorau, Peter, **The Lion of Egypt, Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century**, Translated by P. M. Holt, London-New York, 1987.

Togan, A. Zeki Velidî, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981.

Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1984.

-----, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1980.

-----, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)**, İstanbul, 2002.

-----, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul, 1998.

-----, "Keyhüsrev I", **İA (MEB)**, C. VI, Eskişehir, 1997.

-----, "Hoca Sadeddin", **İA (MEB)**, C. X, İstanbul, s. 27-32.

Turan, Şerafeddin, "Fâtih Sultan Mehmed- Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", **TAD**, III/ 4-5 (1965), s. 63-138.

Uğur, Ahmet, **Yavuz Sultan Selim**, Kayseri, 1989.

Umar, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları**, İstanbul, 1993.

-----, **Kilikia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**.

-----, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, İstanbul, 1998.

Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2000.

Urfalı Vahram, **Kilikya Ermeni Kralları, Vahram Vekayinâmesi**, çev. H. D. Andreasyan, TTK, basılmamış Tercüme.

Uyumaz, Emine, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, Ankara, 2003.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1998.

-----, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", **Belleten**, XXXII/126, Ankara, 1968.

-----, "Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısıyla On Altıncı Yüzyılın Başlarında Memlük Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", **Belleten**, XVII/68, (1953), S. 519-533.

-----, "Bâyezid II", **İA (MEB)**, C. II, İstanbul, 1979, s. 392-398.

Ünal, Ahmet- Girginer, K. Serdar, **Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, İstanbul, 2007.

Ünal, Ahmet, "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", **Çukurova Ün. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi**, C. XV, S. 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana, 2006.

Vartabet, Vardan, "Türk Fütûhâtı Tarihi (889-1262)", **Tarih Semineri Dergisi**, C. I/II, Türkçe çev. H.D. Andreasyan, İstanbul, 1937.

Vasiliev, A. A., **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Terc. Arif Müfid Mansel, Ankara, 1943.

Von Oldenburg, Wilbrand, **Filistin ve Küçük Asya**, çev. Mehmet Ersan, İzmir, 2000.

Woods, John, **The Aqqoyunlu-Clan, Confederation**, Empire, Chicago, 1976; çev. Sibel Özbudun, **Akkoyunlular**, İstanbul, 1993.

Yinanç, Mükrimin Halil, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I, Anadolu'nun Fethi**, İstanbul, 1944.

Yinanç, Refet, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989.

-----, "Dulkadiroğulları", **DİA**, C. IX, İstanbul, 1994.

Yiğit, İsmail, **Siyasî-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi; Memlûkler (648-923/1250-1517)**, C. II, İstanbul, 1991.

Yücel, Yaşar, **Mutahharten ve Erzincan Emirliği**, Ankara, 1983.

-----, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti**, Ankara, 1983.

-----, **Timur'un Ortadoğu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)**, Ankara, 1989.

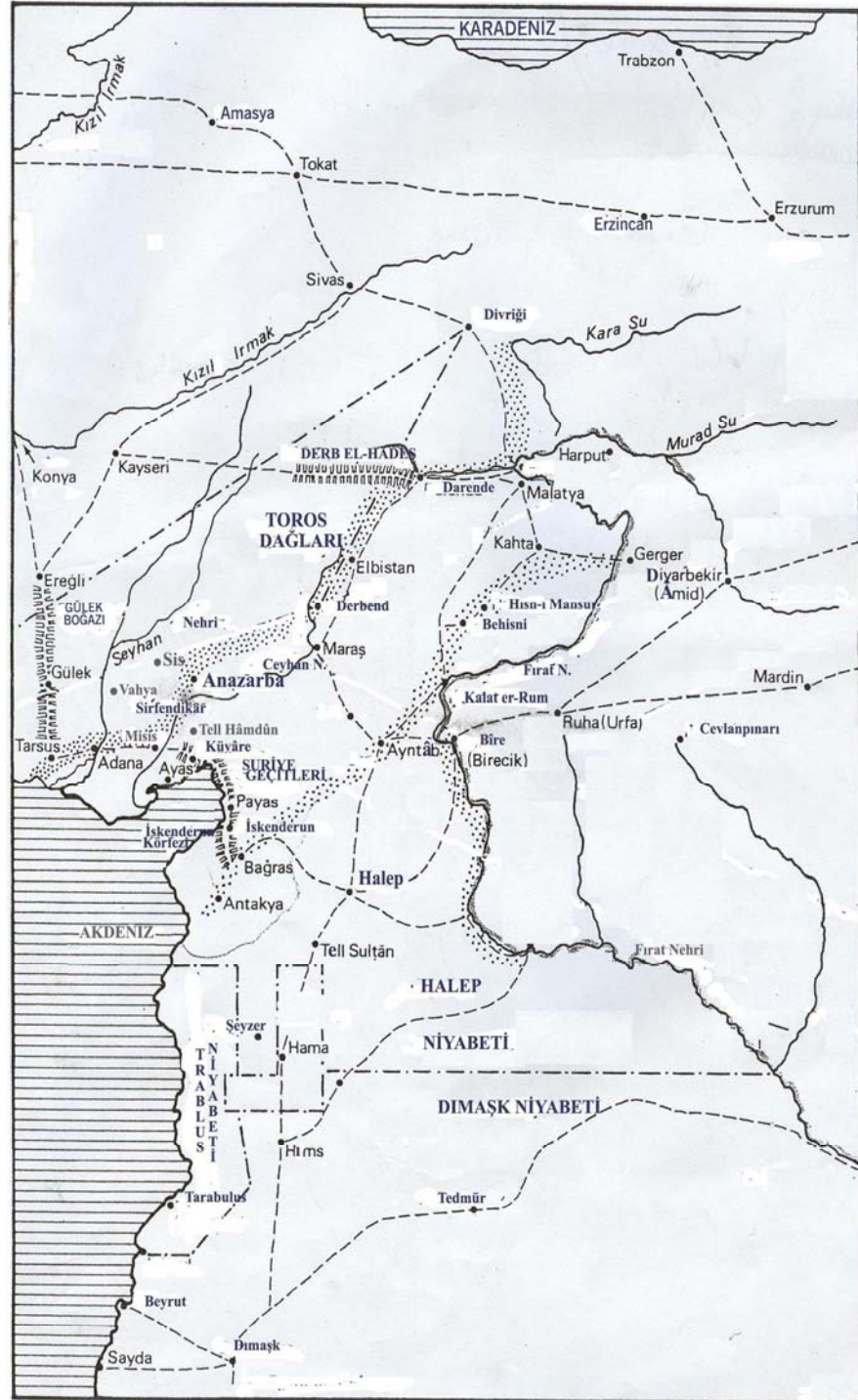
-----, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, C. I, Ankara, 1991.

Wensinck, A. J., "Müneccim-başı", **İA**, C. VIII, İstanbul, 1971, s. 801-806.

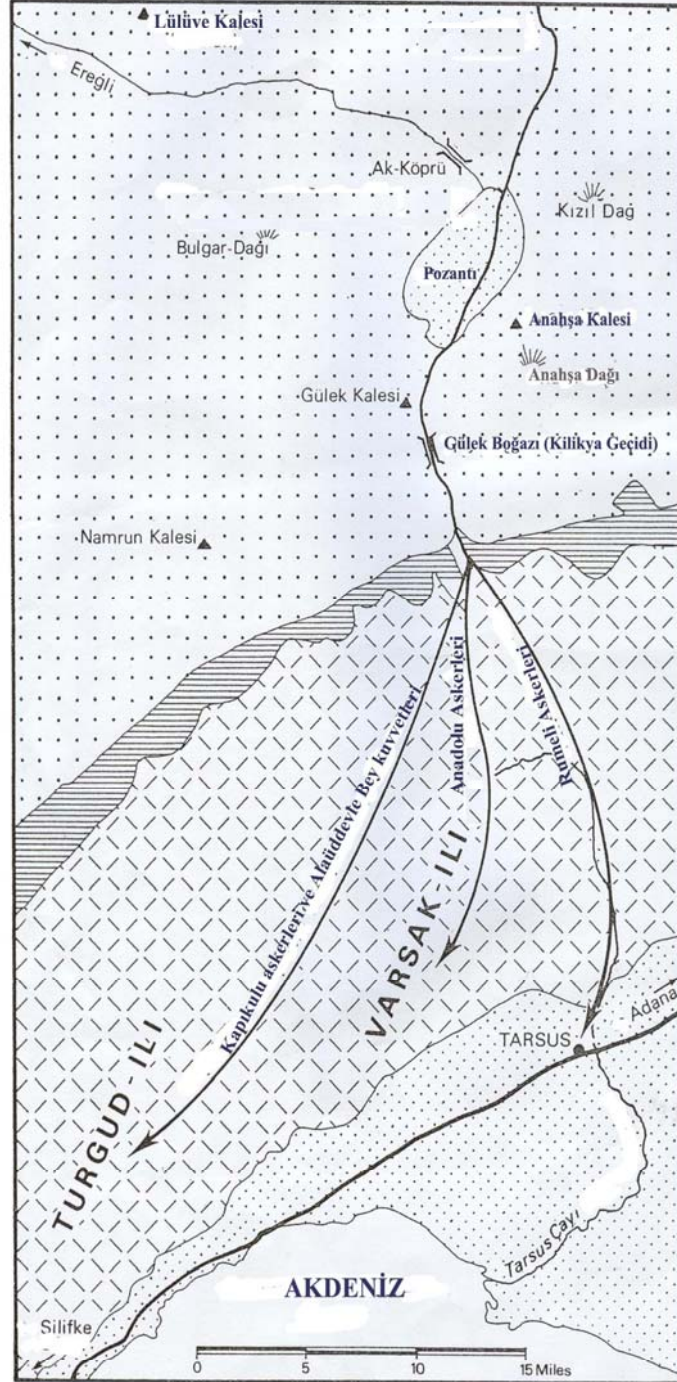
Zeydân, Corcî, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, C. I, İstanbul, 2004.

Ziyâde, Muhammed Mustafa, **el-Müverrihûn fî Mısır fî el-Karn el-Hâmis Aşar el-Milâdî (el-Karn et-Tâsi el-Hicrî)**, Kahire, 1949

EKLER

Ek 1: XV.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA MEMÜKLERİN KUZEY HUDUDU

Ek II : OSMALILARIN ÇUKUROVA SEFERİ (1487)

ÖZET

AKKUŞ YİĞİT, Fatma, Memlûkler Döneminde Çukurova, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Memlûkler'in Çukurova bölgesi ile ilgilenmeleri Sultan Baybars döneminde başlamıştır. Çukurova'da yerleşik Küçük Ermenistan Krallığı Memlûkler için ciddî bir dış tehdid idi. Nitekim bu krallık, Haçlılar ve Moğollarla işbirliği halinde olup her fırsatta Memlûk topraklarına saldırıyordu. Bu sebeple Memlûkler gerek askerî ve siyasî gerekse iktisadî saikler sebebiyle bölgeye defalarca sefer düzenlenmişlerdir. Bu seferler sırasında Adana, Tarsus, Ayas gibi önemli kaleler Türkmenlerin de yardımı ile bir bir ele geçirilmiştir. Nihayet 1375 yılında başkent Sis ele geçirilerek Küçük Ermenistan Krallığı'na son verilmiştir.

Memlûkler, Küçük Ermenistan Krallığı'nı ortadan kaldırdıktan sonra, doğrudan Kahire'den atanan Ayas, Tarsus ve Adana nâibleri eliyle bölgede nüfûzlarını tesis etmişlerdir. Ancak Çukurova'da yerleşik ve Memlûklere tâbi Ramazanoğulları beylerinin isyanları ve Çukurova'ya mücâvir Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları Beyliklerinin bölgeye yaptıkları saldırılar, Memlûklere bir hayli meşgul etmiştir. Sultan Barsbay zamanından itibaren Çukurova'da kurulan güçlü otorite, hızla yükselen Osmanlı Devleti'nin Çukurova'ya göz dikmesi ile sarsılmıştır. Osmanlılar bölge üzerinde söz sahibi olmak istedikleri için Türkmenlerle yakın münâsebetler kurmuşlar ve bu sebeple Memlûklerle çatışmışlardır. Bu çatışmalar Memlûkler ve Osmanlılar arasında uzun süren savaflara sebep olmuş, Memlûkler bu savaflardan ekseriyetle galip ayrılmış olsalar da iktisadî yönden büyük darbe almışlardır.

İki devlet arasında düşmanca sürdürülegelen bu münâsebetler, Fâtih'in oğlu II. Bâyezid zamanında dostâne devam etse de ondan sonra hükümdar olan oğlu Yavuz Sultan Selim zamanında yerini düşmanlığa

bırakmıştır. Yavuz, Dulkadiroğulları Beyliği'ni ele geçirmiş, Safevîleri mağlub etmiş ve Anadolu siyasî birliğini kurmuştur. Ardından Memlûk toprakları üzerine sefere çıkmıştır. 1516 yılında Merc-i Dâbık ve 1517 yılındaki er-Reydâniyye Savaşlarında Memlûk Devleti sona ermiş ve toprakları kâmlen Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Neticede Suriye, Mısır, Hicaz ve bu meyanda Çukurova Bölgesi de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Anahtar Sözcükler:

- 1- Memlûkler
- 2- Çukurova
- 3- Türkmenler
- 4- Osmanlı Devleti
- 5- Ermeniler

ABSTRACT

**AKKUŞ YİĞİT, Fatma, Cukurova in Mamluks Period, Doctora Thesis,
Ankara, 2011.**

Relation of Mamluks with Cukurova region had began from the period of Sultan Baibars. Cilicia Armenian Kingdom was a serious foreign threat for Mamluks. Thus the Kingdom was in contact with the crusaders and Mongols, and it was attacking to Mamluk's lands in all opportunity. Therefor Mamluks had attacked to the region time after time because of the military and political factors and also economical needs. During the attacks, important castles as Adana, Tarsus, Ayas had been captured with the Turkmans supports. At last Mamluks had captured the capital city Sis, and put an end to Cilicia Armenian Kingdom in 1375.

Mamluks had established their power on the region through the Adana, Tarsus and Ayas regent who were appointed from Cairo directly after the Cilicia Armenian Kingdom had came an end. But revolts of Ramazanogulları (depended to Mamluks and settled in Cukurova) and attacks of Dulkadirogulları and Karamanogulları (settled neighborig to Cukurova) to the region had kept busy Mamluks a lot. The stick authotiry that had been established since the period of Sultan Barsbay was shaken by Ottomans (rised from the east rapidly). Because Ottomans had coveted to Cukurova. Since Ottomans wanted to be dominate on the region friendly relations had been established with Turkmens so Ottomans had clashed with Mamluks. The clashes had caused long time wars between Mamluks and Ottomans. Mamluks had came out Victorious from most of the wars but they had had big shocks economicaly.

Even if hostality beetwen two states went on friendly during the period of II. Beyazıt after Fatih, left it's place hostality again at the period of Yavuz Sultan Selim. Yavuz had fixed his direction to the east, captured Dulkadirogulları beat Safewi and established political unity in Anatolia. After

that he had gone to war on the lands of Mamluks. He had beat Mamluks at the battle fields of Mercidabık in 1516 and Reydaniye in 1517. Mamluk state had come an end and lands of the state had passed to Ottomans. At last Syria, Egypt, Hicaz and also Cukurova region had passed to Ottoman reign.

Key Words:

- 1- Mamluks
- 2- Cukurova
- 3- Turkomans
- 4- Ottoman State
- 5- Armenians